

lescents, fins als 14-15 anys, l'edat que més o menys estudiaves. Després ja començaven a treballar. A partir d'aquí comencem a fer l'equip de futbol, els festivals, el teatre, la festa del barri, gincames populars, gincames de motos, de bicicletes, una carrossa per la reina de la festa... I és quan descobreixo lo món associatiu i m'agrada molt fer les coses de cultura de base.

Allí en la escuela y en aquel barrio (carrer Alcalde Costa) hice amistades de todo tipo, resultando de que nuestros juegos eran el hacer cabañas con hierba y caña, jugar a indios y a pistoleros, fabricar arcos, flechas y tirachinas, que al final utilizábamos junto con otros jóvenes mayores en contra del barrio colindante, contra los hijos de los militares que vivían en unos bloques todavía existente expresamente hechos para ellos en la avenida de Madrid. En las batallas campales que manteníamos por la tarde después del colegio se podían ver pedradas, flechazos e incluso disparos de escopetas de perdigones, con lo cual siempre uno u otro salía lesionado, que al aparecer en casa decía que se había caído por no ser reprendido y de esta forma poder volver al día siguiente a la contienda. Era clara la solidaridad entre jóvenes de un barrio y las amistades han llegado a conservarse hasta en el día de hoy de forma leal. Por lo general cuando llegaba de mis clases a casa mi madre quería que no me moviera de allí, pero me escapaba y volvía a juntarme con mis amigos y planear cualquier cosa, generalmente alguna trastada en contra de los chicos con un estatus social más elevado al nuestro, parecía una guerra de pobres y ricos por razón de envidia. (VICTOR, autobiografía escrita)

Tots els relats evoquen detalls convergents de la vida en bandes. En l'espai obert i encara poc urbanitzat del carrer, els adolescents comparteixen unes pautes de conducta i relació pròpies, que no sempre són ben vistes pels pares i les classes benpensants. La memòria oral en ressegueix els orígens en un passat pretèrit: l'organització infantil tradicional en el món rural o en la ciutat preindustrial. L'evocació és, però, molt selectiva: en la major part dels relats, el moment extraordinari de les baralles a pedres té un predomini gairebé absolut per damunt dels moments més ordinaris de la convivència quotidiana. El combat sembla ser l'esdeveniment culminant de la vida en bandes. Les descripcions insisteixen en el seu caràcter ritual: desafiament previ, insults verbals, camp de batalla consensuat, armes equivalents, durada limitada, etc. De fet, els ferits acostumen a ser pocs, i els adults no veuen amb excessiva preocupació els constants enfrontaments (ni tan sols les forces de l'ordre, tan suspicaces per altres coses, hi presten gaire atenció). Cada grup tendeix a controlar un territori: una plaça, un carrer, un descampat. Quan dos grups s'enfronten es produeix una partició: els de baix contra els de dalt. Com si el combat fos indispensable per mantenir el dinamisme i consolidar la identitat dels grups. El patriotisme geogràfic pot ser també escolar i, de vegades, agafa connotacions socials: les batalles de pedres -pobres contra rics- substitueixen les lluites de classes. En altres ocasions, les bandes poden evolucionar vers estructures associatives més formalitzades, que integren les antigues rivalitats i canalitzen la sociabilitat un cop superada l'etapa infantil.

7. Tribus

Quines funcions, més enllà de les baralles de pedres, complien les quadrilles informals d'infants i adolescents? Quina era la seva estructura i organització interna? De nou el testimoni de l'Antoni, ric i minuciós, ens servirà per reconstruir la complexa vida quotidiana d'una banda concreta, formada en un carrer del barri antic de la ciutat, a finals dels anys 50.

(ANTONI) El barri va ser molt ric. La zona geogràfica nostra era la plaça de Sant Josep, Sant Llorenç, l'Ereta, el carrer Cavallers, la Catedral, Almudí Viejo, el carrer Nou. Aquest serie el nostre

país, per dir-ho d'alguna forma. Llavors a cada país hi havia els sectors. Els del carrer la Palma, que erem nosaltres, els de la catedral que eren un altre grupet. Els de l'Ereta que es barrejaven gitanos i deixòs. El lloc d'operacions ere és on estàs vivint tu ara (plaça Sant Antoni M. Claret), que ere l'antic convent, que estae esfonsat, però quedaven les muralles. Llavors allà dintre quedaven les runes de lo que havie set això. I també les runes del palau del bisbe. Ere la nostra imaginació, no? Perque clar, eren esfonsats, pisos subterranis i històries. On esta la font hi havia un passadis. Ere un lloc d'entrada. Els jocs que jugavem nosaltres casibé cada dia, cada dia, ere el joc dels encantats, el del pot, les boles, i els típics de la baldufa... que anaven evolucionant amb el temps. Un dels jocs ere passar per damunt del muro. I tu estaes dinant a casa teva i veies algu que passae. La mare: "Baja de aqui, que te matarás!". La part de dalt és on jugavem a futbol, o a les boles.

Allà tots aquells grups s'hi trobaen. Cadascú amb el seu terreny i podiem tenir, que et diria, rites comuns: el joc de les boles, el futbol, o coses per l'estil. Però hi havia una gran distància i diferència. Els forts eren els de l'Ereta, nosaltres en un puesto intermig, i después los mes nenetes, que eren los de la plaça Sant Llorenç. Amb els de baix de tot, els de la plaça Catedral, no teniem massa relació, però els teniem com a referència. Llavors aquest ere el territori de distribució de les diverses tribus que hi havien. T'ho dic aixís perque es aixís com ho viviem. I después, alguna època ere a l'escola Tallada, que desafiaem altres grups. Allà al palau del bisbe, que abans eren runes, ens sortejavem el camp. I es tractave de tirar pedres els uns als altres. I això era un fenòmen continu. Llavors ens citavem, amb sectors estrangers, com podien ser els que vivien on hi havia la presó antiga, tots aquells blocs de radere. O amb gent d'un altre sector. I vinga, pedrada amunt i pedrada avall. Fins que algú es feie mal, i tothom tenie que marxar corrents. També ens desplaçaem per jugar a la paret de la Maternitat, que ens anava be per jugar a pilota, a saque. Lo altre ere territori exterior. Per nosaltres el carrer Cavallers ere un límit, el carrer Major no significae res per als nens. Quan teniem 13 o 14, fins als 17-18, ere el lloc on podiem veure altra gent.

Llavors les sortides d'aquests grups eren cap al castell, sobretot a explorar els pous que hi havia, i els túnels, que ara ja no hi son, però llavors ere tota una aventura, a veure si trobaes alguna cosa. O abarallar-nos amb els del Canyeret, que aquests eren els més forts de tots. Que podie venir simplement per provocació de pedrades, o per citar-nos a tirar pedres, a veure qui escalaria a l'altre. O quan eren les famoses fogueres de Sant Joan que consistie en veure qui cremae les fogueres dels altres. I después nar cap a l'horta. Anaves amb tota la inconsciència del món. Però no éramos sino los precoces delincuentes, perque anavem a robar peres, tomates, vimens... Me'n recordo una vegada, allà on hi ha el matadero, tot eren hortets, no se si clandestins o reals, una vegada en vam trobar un, i estave ple de tomates, i pobre senyor, li vam fer la festa de l'any, perque ens els vam emportar tots. Jo me'n recordo que ma mare ens va cridar. Però nosaltres haviem trobat tomates, que volie que fessim? Les haviem agafat, ens havie semblat perfecte, no? Una altra zona de joc ere el riu, que ja estava tan fastigós com ara, però com que no teniem prou nivell cultural per entendre lo que ere la contaminació i tal, ens possavem a capturar serps, o granotes, i les portaem al nostre territori. Aquests eren els jocs que feiem.

- Pel que sembla, el vostre "territori" s'estenia per tota la ciutat?

- Es que ere molt petita Lleida. Per això t'he parlat de tribus, o territoris, d'estat i de nació, perque era aixins. Además ere curios que tu tenies el teu cercle de joc i el teu territori, i tu et desplaçaes a un altre cercle i a un altre territori. I t'admeteien o no t'admeteien, però sempre eres considerat com a l'estrany. El que hi havie es una jerarquitació de grups. Una altra cosa que er tambe molt curiosa eren les baralles amb la gent que regave els carrers. Els mangueros. El ac-

te consistie en posar-te davant del manguero i provocar: "Manguero, churrero", coses d'aquestes. I sempre sobretot a l'estiu, acabaes mullat. I el temps el distribuies així. Ere un continu transhumar. Molt explorar, anar al riu, al castell... Posseir més territori. Fer excursions. Jo me'ls imagino, ara aquí entre nosaltres, com els antics pobles primitius que naen a fer incursions a territoris estrangers. I llavors hi havien totes les fantasies: la mano negra, a l'escala del sucre. ningú sap lo que ere, però tothom tenie molta por. Va haver una temporada que a l'escala no hi entrae ningú. I después el castell tenie les seues parts màgiques, per la cosa de que els del Canyeret poguessin agafant-se. O els pous de gel, que si hi entraen se quedaven congelats. Ere la part mes misteriosa, a veure qui els descubrie. Ere una exploració permanent. Me'n recordo una vegada que vam trobar una maleta i una manta a un d'aquests passadissos, la d'histories que ens vam muntar! I per l'altra part el palau vell del bisbe, també tenie aquestes caracteristiques. Hi havia una habitació que estae inundada, amb granotes i tal. I a la plaça hi havia els túnels. I una part que hi havia un cementiri abans del convent. I una vegada van començar a apareixer craneos, no ve-gis!

- Eren excludivament masculins aquests grups?

- Sí. Hi havien algunes noies, me'n recordo de la S, abans que passés a la seva joventut ere tan forta o mes que nosaltres. Jo me'n recordo que el P li va pegar una pallissa d'aquelles fortes. Però tot i aixís no hi participaven massa de l'estructura. Per exemple, jo recordo que eren grups on la relació homosexual com una relació -sempre que ho entenguem- ere deixòs... Per exemple, la descoberta del pene de l'altre, o la comparació, el despullar-se... Sobretot va haver una època en la qual aixòs tenie molta importància: a veure qui li sortie primer els pels, totes aquestes històries típiques, i les dones no hi participaven. A lo màxim que recordo és quan en grup anavem a un altre territori, quan erem ja mes grans, que anavem a jugar al camp escolar, que lo màxim que feies quan hi havia aquelles noies que eren mes... provocatives que les que hi havia al nostre barri, ere allò a veure qui trempave primer, aquestes històries. Per això dic que eren unes estructures homosexuals, no en el sentit de maricons, sino en el sentit que el sexe ere una part dels atributs de l'altre, la descoberta del sexe ere masculí. I después hi havia tota la pressió de l'església, que a la dona l'havies de mirar como hermana, no la podies mirar com objecte sexual. Llavors jo suposo que aquestes coses hi pesaven en aquelles relacions.

- Fins a quina edat s'acostumava a pertànyer a les bandes?

- No me'n recordo, tampoc eren bandes. Sí eren bandes en el sentit que la estructura de grup ere molt forta. Hi havia els líders, que solien ser els més grans. Per exemple el J., que va morir. Aquesta estructura va tenir el seu procés. Jo me'n recordo que amb l'E., mon germa i jo erem la penya dins del grup dels més gamberros. Llavors tambe hi havien moltes superestructures. Ere molt ric tota la sociologia. Jo después ja no he vist això, per exemple a Barcelona ja no ho he trobat. Eren impactacions i accions. De fet te tenien entretingut. Tot lo que ere el temps lliure, no te l'havie d'organitzar ningú. Estaes en un continu procés d'investigació, de coneixement de coses exteriors, de baralles amb altres. Vull dir, ere tota una riquesa que satisfie al grup precisament per les seves mateixes activitats. No hi havia res mes. I a part les relacions d'amistat que això significava. Des del descobriment del sexe al... totes les històries es feien en grup. Per exemple la catalanització del barri: fonamentalment tots els meus companys eren catalans. Llavors lògicament jo l'aprenentatge del català el vaig fer al carrer, perque eren gent que no parlaven castellà.

Les festes majors eren molt importants. Eren les festes de sant Llorenç. Aquí hi havia un saba-ter, que ere una mica l'organitzador. Suposo que farien alguna junta, i demanaven ajuda als veïns per fer la festa. El ball el feien a la plaça de la Catedral, i els d'aquí dalt reaccionavem fent la con-

trafesta. Allí podie haver una orquesta i aquí venie un organillo de música, una pianola. I de gent aixís, porque ere molt popular. I aquí montavem els espectacles. Lo divertit ere después de la festa a veure qui es podie emportar les tires de color. Me'n recordo que ere una cosa importantíssima. Desfeie tota la estructura de territori. La gent se ficave tota a ballar. S'integrae tot el barri. Ere una cosa que impressionae, i esperaes que arribessin les festes. Lo que passe que despues a nivell de Lleida també teniem, ja a la preadolescència, altres contactes. Ja no ere l'exploració del camp. Ens desplaçavem a ballar a les diverses festes, a la Mariola i tal. I ja ere lo tipic que et feies novieta i tal. Pero no amb les noies del barri. Ere nar a buscar-les fora del lloc.

- Sembla com una mentalitat exogàmica?

- Sí, ara podriem dir-li aixís, però llavors no ho sabiem. Però la norma ere buscar les noies d'un altre barri. Sobretot puguer ballar amb noies de fora. Anaes seguint les diverses festes que hi havia a Lleida... De noies n'hi havien poquetes. S'estaven a casa seua, o jugaven a botiguetes, o a la corda. Jo no tinc massa noció de noies. Si em fas pensar, sí: la C, la M, ma germana... Pero elles vivien el seu mon. Eren dos mons molt separats, sobretot a la infància, después no, als 14 o 15 que comences a formar altres penyes. Pero llavors ja no eren grups de carrer, als 14 anys ja son grups de companys d'estudi o d'associació. Llavors és quan descobreixes tot el món femení, però ja en un altra relació, que no és lo que et donae el territori, o el temps lliure. El grup de barri va durar fins a la preadolescència. De fet als 11 anys, quan entro a l'Institut, ja començo a tenir un altre tipus d'amistats, ja me canvien els companys. ja començo a entrar al món associatiu, i ja me separo. Vaig entrar a grups que ja no feien referència al territori, sinó a interessos pues socials ...Ara penso que potser els predelinqüents que tractem s'estan comportant potser com ens portaem nosaltres. Si llavors hi hagués hagut l'actitud actual respecte del món dels joves, haguéssim sigut els típics delinqüents, els típic grups que preocuparien a les classes benpensants o moralment establertes, no? I lo bo és que no hi havia consciència.

El ric relat de l'Antoni s'articula a partir d'una metàfora contemporània ("me'ls imagino com els antics pobles primitius"), que li serveix per ordenar fecúndament la seva evocació. Territorialitat, ritual, lideratge, segregació, clandestinitat, organització del lleure, cultura lúdica, mitificació de l'aventura, conflictes amb l'exterior, exogàmia, codi tàcit del honor, virilitat, etc. Vet aquí algunes de les característiques d'aquest tipus d'organització social. Es tracta, com és fàcil deduir, de trets semblants als observats en altres moments històrics (la societat infantil tradicional del món rural) i en altres espais geogràfics (les bandes desviades de la Xicago dels anys 20). L'estructuració de l'espai viscut és un dels aspectes més rellevants de la descripció. El territori es organitzat en forma de cercles concèntrics. El nucli central és el format pel carrer la Palma i les restes del convent (el descampat on es juga). Es l'àmbit d'interacció immediata, de comunicació visual i auditiva (les mares i els xicots es criden des dels balcons). L'espai es percep com a propietat exclussiva del grup, hom el coneix al detall, i cada racó es carrega de connotacions valoratives. Durant l'entrevista, fins i tot, l'Antoni em va dibuixar el plànol físic i simbòlic d'aquest territori, tal com ell el recordava. El segon cercle el constitueix el barri. Es el medi urbà conegut i proper, articulad a l'entorn de la parròquia, les botigues, els cafès, i sobretot l'escola pública de la Tallada, on es coneixen tots els nois del veïnat. La rivalitat amb les bandes dels carrers veïns es revitalitza per una interacció contínua, diària. Hi ha territoris neutrals (el camp de futbol, el palau del Bisbe). Però cada grup marca estrictament el propi terreny, La rivalitat desapareix només durant la festa patronal del barri, quan els microgrups s'integren en la comunitat veïnal. El passeig de Boters, el carrer Cavallers i el carrer Major delimiten la frontera d'aquest espai immediat. El carrer Major no tindrà un significat precís fins etapes posteriors del cicle vital.

De vegades les bandes del barri es poden aliar per enfrontar-se amb altres zones: les bandes del Canyeret, del Carme, de la presó vella. Aquest territori més extens forma el tercer cercle concèntric.

No coincideix, de fet, amb tota la ciutat, sinó amb aquells barris amb els quals mantenen un contacte -habitual o episòdic. En aquest cas, la rivalitat pot adoptar un contingut classista: mentre a dins del barri el grau d'homogeneïtat és més gran, cara enfora l'estratificació social esdevé més visible. Hi ha bandes de barris més pobres (acostumen a ser les més ferotges) i n'hi ha de barris més rics (són els més "nenetes"). Els espais lliures, no urbanitzats, del centre (el castell, els camps Elisís, el riu) configuren el quart cercle. Són territoris relativament inhòspits, estalvis de les mirades adultes, als quals hom acudeix quotidianament a la recerca d'aventures, i extraordinàriament a la recerca de batalles. El castell, amb els seus túnels, les muralles, les restes de la seva funció militar, encara recent, els llocs secrets, és tota una invitació a la imaginació. Finalment, el cinquè cercle concèntric defineix el límit amb l'entorn rural: els horts, les comportes, els camps de conreu propers, territori al qual es pot arribar a peu, en expedicions d'exploració o de rapinya. En aquest espai es on es produeix la simbiosi amb la natura, encara molt poc "domesticada": els arbres, el riu, els animals, els insectes.

A més de l'espai, la banda estructura el temps: temps quotidià del lleure extra-escolar, temps lliure de les tutel·les familiars ("no te l'havie d'organitzar ningú"); temps estacional (cada període de l'any té uns jocs i unes activitats favorites); temps festiu (el patró del barri, la foguera de Sant Joan, aparador magnífic de les rivalitats territorials, i de vegades pretext per iniciar la guerra); temps biogràfic (dels 6 als 14 anys, quan uns comencen a treballar, altres estudien, la major part deixen la banda). Temps i espais són revestits d'un contingut ritual. L'entrada a la banda pot comportar certes proves (que no semblen tenir els trets formalitzats dels antics ritus iniciàtics). Determinats llocs dels diversos cercles són marcadors màgic-mítics: els pous de gel, la mà negra, l'escala del sucre, les galeries subterrànies... Aquesta dimensió simbòlica s'expressa en el llenguatge, en l'apropiació de "mascotes", de paraules o coses que esdevenen signes d'identitat. Hi ha un regust per la competició (no sempre esportiva). L'emulació pot ser també de natura sexual: competicions de masturbació, folklore obscè (paraulotes, blasfèmies, expedicions als llocs secrets de festeig), actituds d'atracció/burla davant les noies. L'organització interna de la banda es consolida, a més dels enfrontaments amb l'exterior, per unes jerarquies consensuades: lideratge aconseguit amb la convicció, la destresa manual o verbal, l'enginy, la imaginació per dirigir el joc; relacions ambivalents entre els menors i els majors (protecció, respecte), entre les noies i els nois (alguna pot ser membre de la banda, encara que ha de demostrar la seva destresa física, ha de ser "homenota"). Les estructures culturals són homosexuals: culte a la virilitat (els membres de la banda més dèbil són "nenetes"), vivència en comú dels canvis de la pubertat, voyeurisme i exhibicionisme.

Un darrer aspecte interessant a fer notar és el diàleg entre el present i el passat en l'evocació de l'Antoni. Per la seva professió actual (psicòleg en un ajuntament de la conurbació proletària de Barcelona), entra sovint en contacte amb agrupacions similars de joves d'avui. Aquesta experiència li suscita una comparació amb les vivències de la seva infància i adolescència. No es, com podria semblar, una evocació romàntica o idealitzada. Si bé el seu relat, com veurem més encavant, està ple de judicis de valor quan parli de la seva experiència socio-política posterior, la seva descripció de les bandes és escueta i minuciosa ("Així com quan et parlava dels moviments juvenils potser afegia molta fantasia, aquí no, crec que et conto la realitat tal com era"). Dos contrastos sobresurten d'aquesta comparació. Per una banda, la vida interior de les bandes ha perdut gran part de la seva riquesa i autonomia. L'estructura territorial s'ha diluït notablement, el món màgic-ritual no té tanta importància. Les constriccions de la urbanització en tenen part de la responsabilitat: les bandes ja no tenen espais inhòspits al seu abast per explorar. Altres instàncies socialitzadores (els mitjans de comunicació, l'escola secundària) li han fet la competència. Per altra banda, ha canviat l'actitud social davant les bandes. Als ulls d'ara, les activitats de les bandes podrien qualificar-se de "desviades". En canvi, l'Antoni no recorda haver provocat excessiva alarma entre pares i educadors. El discurs ideològic sobre el carrer i les "males companyies" com a símbol del vici no té cap incidència en la vida

del grup. Per part dels pares existeix força tolerància, i fins i tot certa complicitat. Avui, en canvi, no més l'aparença externa i la cohesió d'un grup juvenil és motiu suficient de sospita. Altres canvis començaran a apreciar-se, també, a partir dels anys 60, quan les cultures de masses, els béns de consum, les noves consciències socials, donin nova vida, usos i costums a les velles formes de sociabilitat.

8. Aules

Habiendo llegado a conocimiento de esta Junta Municipal de Educación Primaria que niños en plena edad escolar y sin haber alcanzado la edad de 14 años, prevista para iniciar el aprendizaje, con toda ausencia de responsabilidad han sido sustraídos, bien por sus padres, bien por terceras personas, con fines egoistas de la asistencia obligatoria a la Escuela, dando lugar con ello a que se trunque el proceso de formación cultural del niño amparado por preceptos de carácter obligatorio, hasta alcanzar la edad de 14 años expresamente, originando al propio tiempo el daño a esta infancia al ser sometidos a trabajos que quizá no permiten efectuar su incipiente desarrollo físico, y consumándose de esta forma un doble perjuicio en estos casos lamentables, máximo si se observa la juventud de hoy tan faltada del elemento moral y espiritual, ha inclinado a esta Junta a solicitar la colaboración de S.S como Concejal Delegado del Cuerpo de Policía Urbana, por cuyos componentes en la forma y disposición que crea más conveniente, se consiga el deseo de esta Junta de evitar o contrarrestar en lo posible la acción perniciosa de los autores de sustraer de la Escuela al niño antes de haber alcanzado la edad del aprendizaje. (Carta de la JUNTA MUNICIPAL DE ENSEÑANZA PRIMARIA adreçada al Concejal-Delegado de la Guardia Urbana, 1-II-1950, Arxiu Paeria)

L'any 1949 el Governador Civil de la Província, J.M.Pardo, fa pública una nota de premsa dirigida a mestres i alcaldes, en què els recorda el seu deure de "vigilar las actividades específicas encargadas de acrecer el patrimonio de nuestra cultura y de arraigar sus valores en el alma de las nuevas generaciones españolas", tot subratllant la complementarietat de la tasca de l'escola amb la del Frente de Juventudes. Insisteix, en aquest sentit, en un conjunt d'obligacions que calia complir: 1) L'assistència obligatòria a l'escola. Els pares que no l'acceptessin havien de ser multats amb 5 pts "y en caso de reincidencia dispondran el ingreso en la cárcel municipal del padre incurso en responsabilidad, haciéndose efectiva esta detención disciplinaria en domingo, con el fin de no quebrantar el régimen de trabajo"; 2) Els ajuntaments han de vetllar pels equipaments escolars i la seva bona conservació: "Son muchos los Ayuntamientos que tienen abandonadas sus obligaciones en orden al buen estado de las escuelas"; 3) Cal perseguir les escoles clandestines: "Toda enseñanza debe estar controlada por la Inspección, y para ello es preciso que los alcaldes comuniquen a este organismo la existencia de todo Centro docente que no justifique su legalización (...) Los alcaldes serán personas responsables de la clandestinidad docente, que tantos daños puede producir en la infancia"; i 4) "No andaré remiso en la imposición de sanciones" als mestres que descurin la necessària col.laboració amb el FJ. (TAREA, n.1, mayo 1949). La realitat, però, era que l'absentisme escolar era molt extès, els equipaments molt deficients, i la clandestinitat docent necessàriament nombrosa. Les escoles estatals dels barris acostumaven a estar mancades de les més elementals condicions, i els mestres havien de fer front a nombroses dificultats. Vegem uns breus testimonis d'un dels nostres informants que va fer de mestres a Pardinyes a mitjans dels 50.

(BLAI) A Pardinyes havien habilitat un magatzem per fer classes. Perque sobre el paper aquesta escola existie, havie uns senyors que cobraen com a mestres, però no hi eren. Això també passava al Canyeret. Se rumorejava que part del sou el cobrae l'inspector. Llavors hi va haver una denúncia, va venir un director general de Madrid, van ficar un magatzem, el van partir pel mig, i van posar nens en un cantó i nenes en un altre. I el mestre tenie 90 alumnes, de 4 fins a 14 anys, on n'hi cabien només 25. I ere impossible. No podien ni escriure! El water ere interior, no hi havia cap finestra. Quan vai entrar jo, vai agafar només els suficients per cabre-hi. Em va venir un pare i va dir: senyor, al meu fill el té que agafar. Jo li dic: "Aqui no m'hi cap. Si vol vostè, anirem a la inspecció, veste fa una denúncia, que fiquin més aules, que ho arreglin". I al moment de nar a donar la cara, no va vulguer. De calefacció no en teniem, al final vam conseguir estufa, pero no portaven lo carbó. I perque el portessin em vai plantar al inspector: amb el fred no puc fer classe, els xavals estan en guants. Ah, pues veste faci lo que consideri. Bueno, pues faré un ofici a l'Ajuntament -perque l'alcalde ere president del consell d'ensenyança- que si no porten el carbó aquest divendres, pues dissabte no obro l'escola. I vai anar allí i els hi vai dir. Diuen: El carbó el mestre el venie a buscar amb carros. Home! Jo no tinc perque! Vustès me'l tenen que portar! I el dilluns tenie carbó. Funcionaen aixi les coses, a base de pressió. Llavors la gent de lli eren molts emigrants. La major part eren andalusos que acabaen d'arribar, i ferroviaris, que guanyaven molts pocs diners. També n'hi havie alguns de pagesos, que venien de la part de Corbins. La gent se dedicae a treballar, i el mestre ere una mica el guardador dels crios, preocupar-se de l'ensenyança no se'n preocupaven. Ere un barri més aviat pobre. No hi havie gaire diners. Davant de classe hi havie una padrina que el seu menjar pels fills ere patates. Estaven grassos però com un flam. De carn no la veien. Hi havie noies que ja de petites les portaen a Barcelona per dedicar-se a la prostitució. La misèria portave de vegades amb això.

Si l'ensenyament primari tendeix a universalitzar-se des de finals dels 50, els batxillerat continua éssent el privilegi d'una èlite. La discriminació més visible es feia efectiva als 10 anys, quan uns alumnes feien l'ingrés i passaven al batxillerat elemental, i uns altres seguien a la primària o es posaven a treballar.

(DANIEL) Una cosa que jo estave en desacord es que al acabar la primària, que feies l'ingrés al batxillerat, hi havie gent que tirave cap al batxillerat i altres cap a comerç. I a mi em repugnae això. Que hi hagués aquesta diferència. Llavors només hi havie els Maristes, l'Institut i el Sant Jordi. I a 6è de batxiller érem 30, entre lletres i ciències. I a Preu 20. Al ser molt pocs, o havie molta selectivitat econòmica, o una escala de valors molt forta. O bé gent benestant, metges... Posa 30 o 40 que acabaen el batxillerat, en tot Lleida. Hi havien sistema de beques, per les classes populars.

(RAMON) En qüestió d'estudis, jo diria que en aquella època, pràcticament dels anys 50 als 70, hi havia una primera divisió, una segona i una tercera. Los col.legis de més prestigi d'aquella època indiscutiblement eren, dintre de la pública, l'Institut, dintre de la privada els Maristes Montserrat. Después l'Escola Pericial de Comerç, i l'Escola de Magisteri. A Magisteri es podia ingressar solament amb lo batxiller elemental. Hi havia ua segona categoria en el món estudiantil. Jo citaria l'Acadèmia San Martín on va estudiar gent molt importan de família de treballadors que volien fer batxillerat. Com que no estava homologada aquesta acadèmia, tenien d'anar-se a examinar a l'Institut. Aquesta acadèmia hi han passat molts que són ara catedràtics. Los mestres que havia allí... en concret un, s'havia significat molt a la època de la República, depurat, no podia fer de mestre oficial, va haver de ficar una acadèmia particular, semioficial. Lo fill de treballador que aspirava a fer algo més però no podia fer el batxillerat, anava al'Escola de Maestria Industrial, EMI. També hi havia una escola sindical que es deia "Taller Escuela Sindical Angel Monte-

sinos", però que venia a ser de segona categoria. L'acadèmia Martínez, com l'Acadèmia Cots, era una altra cosa. Era per fer estudis de comptabilitat. En nenes, lo que correspondria als Maristes seria el Mater Salvatoris. Pensa que no existia ni Dominiques, ni Ensenyança. Perdó, les Dominiques se deien pare Coll. També el Sagrat Cor de Maria. La Sagrada Família quedava una mica lluny dels demés col.legis. Però les relacions entres noi i noia s'establien sempre entre nens que naven en col.legis de pago, privats. En aquella època, els pobres xiquets i xiquetes que naven a col.legi públic és que no tenien dret a re. Jo recordo que tenia el sentiment de que tots aquests pobres nens... Perquè tenia algun amic, molt pocs, que nava a col.legi públic. I ja te naven mentalitzant "Veus fulanito de tal, que els seus pares treballadors no el poden enviar a un col.legi com el que vas tu, com els Maristes..." Mos constava que eren xiquets desgraciats, pobres. Per supost que a l'institut nava lo més pobre de Lleida. El pare que tenia 4 rals, els enviava a col.legis privats... Lo primer col.legi una mica desvinculat del règim i de la religió catòlica, que neix aquí Lleida és l'Acadèmia de Licenciados, que després va ser Colegio San Jorge. Lo primer col.legi lo van ficar al final de Prat de la Riba, cap a finals dels 50. Després llogaran lo que era clínica Montserrat, que era la casa on havia habitat lo president Macià; allà es dirà Colegio San Jorge. Lo funden tres persones. L'Enric Farreny havia estat exiliat a França, representava el catalanisme. Lo Solans ere l'home que tenia més fama intel.lectual a Lleida en aquella època; havia set pastor en la seva joventut a la muntanya, havia estudiat en algun seminari. I l'Enric Isern representa l'home molt catòlic, però progrè. L'Isern va arribar a ser concejal de Lleida, vol dir que era molt addicte al moviment, però pel Tercio Familiar. Es lo primer centre on se parla català. Però ojo! Molt camufladament, perquè per imposició del règim se segueix donant Formación del Espíritu Nacional. Pel Col.legi San Jordi de Lleida va passar gent de la burgesia, però que més aviat naven encandilats.

(MAGDALENA) Sí que la gent dels Maristes se sentia una mica superior a la gent de l'institut. Així com les noies que anaven a col.legi de monges, se sentien un pelet superiors que els que anaven a l'institut. A les que anaven a les monges, portaven uniforme. I així com quan un se feia mes gran lo rebutjava aquell uniforme, durant uns anys, cap alla a mig batxiller, aquell uniforme els donava una categoria. Però no es pot dir que les classes corrents anessin a l'institut i els rics als Maristes. No es tractava d'això. Als maristes, com que hi havia internat, hi havia bastanta gent de provincia.

Com el campionat de futbol, el sistema escolar té una lògica jeràrquica, que la memòria oral dissectiona amb detall. Jerarquia dels establiments escolars (primera, segona i tercera divisió), jerarquia dels circuits acadèmics (batxillerat elemental, segon cicle de primària, comerç), jerarquia dels individus (competicions permanents representades per l'avaluació diària, els exàmens, les qualificacions, les classificacions, les revàlides...), jerarquia dels sexes (segregació sexual dels centres i a les aules). Jerarquies habitualment acceptades com a naturals, gairebé innates: qui no té el mateix origen, no pot tenir el mateix destí. Lluny d'oferir a tots els mitjans per a la promoció social, el sistema escolar de postguerra es vist com una legitimació dels privilegis. L'alumne "ben dotat", aquell a qui els mestres recomanen fer el batxillerat, no és necessàriament el més intel.ligent, sinó el més capacitat per integrar-se en els quadres mitjans i superiors de la societat.

La política educativa del nou estat afavoreix, inicialment, el caràcter elitista del batxillerat. Allargament de la durada del cicle, relegament dels instituts estatals i protecció dels centres privats eclesials, predomini dels ensenyaments clàssics i de l'exercici de la memòria, incís en la formació patriòtica, moral i religiosa, vet aquí les característiques d'aquest model de batxillerat. Les seves formes i continguts són vistes com els signes de distinció cultural del grup dominant. La seqüència dels 7 anys de batxillerat apareix com una "totalitat", tant pels legisladors com pels docents i alumnes. La

llei de 1938 estableix 7 cursos, amb un exàmen d'ingrés i un exàmen d'estat previ a l'entrada a la universitat. Sembla ser aquesta llarga durada, més que no pas els exàmens selectius, el que contribueix a mantenir de moment el seu caràcter elitista. La reforma legislativa de 1953 obre, en canvi, una primera bretxa en el sistema. La nova llei, promoguda pel gabinet aperturista de Ruiz Giménez, divideix el batxillerat en 3 etapes: quatre cursos de batxillerat elemental; dos de batxillerat superior, i un curs preuniversitari, amb revàlides a cada nivell (1 prova de maduresa després del Preu). Tot i mantenir la discriminació del doble circuit iniciat als 10 anys, la reforma popularitza el títol de batxillerat elemental, que obre el camí d'estudis de grau mitjà com Magisteri o ATS a sectors de les classes mitjanes urbanes i rurals (sobretot les noies), que, amb l'ajut de molts mestres, aprofitaran la possibilitat de seguir els estudis per "lliure". A Lleida l'Institut d'Ensenyament Mitjà té la seu a l'antiga Escola del Treball (el 1955 el ministre Ruiz-Giménez inaugurarà la nova seu al Camp Escolar). El Frederic acudeix cada dia amb bicicleta, amb els companys de la partida de Granyena on viu.

(FREDERIC) Jo vai estudiar el batxillerat a l'Escola del Treball. Baixàvem en bicicleta dels pobles. Baixaven una colleta, no molts. Entre tots els cursos, potser hi hauria uns 15 de pobles. I al davant hi havia un home que feia canyissos i deixaven la bicicleta allí. I es portaven la fiambrella en una bossa i a mig dia anaven al davant, se calentaven la fiambrella i menjaven. Fèiem classe a la tarda i marxaven un altre cop després de classe cap al poble. Va haver un període que es va posar de moda que els mestres prepararessin batxillers als pobles i els baixessin a examinar lliures. Alguns mestres de pobles grans guanyaven molt més de preparar batxillers que del sou.

(RAMON) Una cosa anecdòtica de aquesta època que la meua germana petita nava al Mater Salvatoris és que nosaltres vivíem a Acalde Sol. Ella anava al col·legi que estava a Ricardo Vinyes. Pues anava amb cotxe, perquè pràcticament totes les nenes del Mater Salvatoris anaven en cotxe. I clar, li costava més anar en cotxe que anar-hi a peu. Era un cotxe que les passava a recollir a les nenes que volien. El no na-hi era una humiliació. Ara recordo que un cotxe que va marcar tota una època a Lleida era el cotxe que portava a les nenes de la Sagrada Família, que li deien la "perrera". Era un cotxe molt raro. Era un cotxe de la postguerra. Semblava un bull-dog. Recordo que al Mater Salvatoris a les nenes les feien anar amb una mantellina blanca i guants blancs sempre que naven pel carrer. Era l'únic col·legi que per exemple s'ensenyava, més que urbanitat, qüestions de protocol. Per exemple la utilització de coberts per carns, per peix, per postre... Per supost que era el col·legi menys ben vist per tots los demás alumnes. Los xiquets mos reiem molt. En deíem el Mater "Cagatoris". Als Maristes s'havia de resar el rosari, amb les corresponents lletanies, en llatí. I hi havia una lletania que es "Mater Salvatoris". I sempre responíem "Ora pro nobis". Els Maristes mos cridaven l'atenció perquè es notave molt. Ho feiem en plan foteta. Les nenes del Mater Salvatoris eren odiades per tots. Eren les més pijes, normalment totes "hijas de papá". Ja te dic, la meua germana era de lo més pobret que nave allí. Recordo que era molt típic invitar a les amiguetes a festes de cumpleanys i es portaven regalets... Recordo que en aquella època, que la feina era menjar, no com menjar, la meua germana a taula dient "Això no es fa així... Aquestos coberts no sé què...". I clar l'enviàvem a córrer. Però he de reconèixer que es millors professor eren en aquest col·legi, que era el col·legi on més suspeneien, sobretot als quarts i als sisès. Tenien a gala que suspeneien molt perquè els que anaven a revàlida de quart i sisè ere el col·legi de més possibilitats d'aprobar. Estava situat a l'actual plaça Ricardo Vinyes, on hi ha ara el Liceo San Pablo. Naven uniformades per supost. Se preocupaven molt de fer una vida molt interna. Primer perquè no participaven en qüestió de esports. Allò era un coto cerrado. No s'hi podia anar. Si feien festivals els feien per elles soles. Has de tenir en compte que totes les filles de les famílies riques de Lleida naven en aquest col·legi: dels advocats, els metges, els polítics de la època, els notaris... En aquella època el simple fet de passejar nenes de monges amb nens de frares o el que fos, estava molt mal vist. La nena fins que no tenia la majo-

ria de edat pràcticament no... Va haver algun cas aïllat de passejar pel carrer Major, però no... Ho xerraven els pares i t'ho prohibien. Tant als nens com a les nenes. Quan jo tenia 7 anys, la meua germana gran tenia 14. I això sí que ho recordo, alguna bofetada, perquè el meu pare i la meua mare s'enteraven que l'havien vist xicotejant, ja l'esperaven. Perquè això estava molt mal vist. No s'havia de sortir amb nois fins que no es tenia l'edat de casar-se. Més d'un follon i 2 i 3... Perquè la meua germana era molt alegre i passava una mica d'aquestes coses. I follons a casa meua precisament sempre per qüestió de nuvis.

(CLARA) Estudiava al Parecoll. Les monges mos van guardar del mal, pero no ens van ensenyar a pensar. Ara com a continguts cultural bons. Lo senyor G., que ere professor de la Normal, pero el van separar del magisteri, porque tenie idees republicanes, defensor del català a les escoles, de la cultural del Ateneu i de la JR. I les monges del Parecoll es van portar bé. Els van donar aixopluc i treball, i gracies amb això van puguer viure aquesta gent que s'hagueren mort de gana. Dins del tipo d'educació religiosa, eren monges senzilles, no van fer grans montatges, no ere repressiu. Hi havie una gran tolerància. D'educació a les nenes de l'ambient popular, no ere un colégi de gent rica, com el Mater.

(ANNA) El baxillerat el vai fer al Parecoll. Erem molt poquetes allí, nomes tretze, i als ultims cursos nomes cinc o sis. Es que no estudiava ningú abans, ara estudia tothom, pero abans no. Llavons feien set cursos i un examen d'estat a Barcelona, a quart ja passavem al Magisteri, i a 5e 6e i 7e ja nomes quedaen 5 o 6. Te senties molt com de familia, ho feiem tot totes juntes, molt unides. N'hi havie moltes que eren dels pobles, que estaen internes allí. Sempre, diumenge i tot, nomes surtien a les vacances, Eren de cases de pagès rics. Havien de pagar molt. Nomes sortien el diumenge si venien els pares, però generalment nomes marxaven les vacances. Quan disfrutavem molt ere quan navem al recreo, que anavem al terrat. I com que t'ajuntaes tots, sempre feies amigues mes grans, i allò t'agradae. I també disfrutaem molt l'hora d'estudi que feiem, de sis a vuit. Mos reuniem tots los cursos, de primer a setè, com una classe gran. Tothom a estudiar. I allí no se sentie ningú. Ere nomes en veç d'estar a casa, que et feien allí els deures. Ere només que la hermana estae a la taula, que vigilae, però ningu no deie ni piu. Es podie estudiar tranquil.lament. Quan anaes a casa ho tenies tot fet. Jo trobo que ere una hora que estae molt ben aprofitada. Potser ara farien soroll. Però llavors amb la monja que hi havie, no hi havie ningú que aixequés la veu, ja callaves ja. Com que hi havie aquest silenci, i veies que tothom feie lo mateix, pues tu tambe ho havies de fer. Es diferent que estas sol estudiant a casa teva. Hi estavem de les nou a la una, i de les tres fins a les vuit! Es dir, que eren moltes hores. I llavons quan acabaem les classes anaem a resar el rosari, abaix a la capilla de l'escola. Mos el feien passar cada dia amb una, per que l'apreguessem, i sempre n'hi havie una que anae mes depressa, i quan li tocava amb ella mos agradae mes, porque anae ligera. Tac, tac, tac. El mes de Maria, tambe ens agradae molt, allò de cantar, portar flors...

(CECILIA) Jo l'ensenyament que mos feien en aquell temps, deixant de banda si ens formàven o no, ere molt racional, porque ens ensenyaven una mica de tot. Potser sí que ens feien exercir molt la memòria. Però també és interessant d'exercir la memòria quan ets jove, perquè después, sinó, ja la perds prou. Me'n recordo que als dematins teniem 4 hores de classe, amb 4 professors diferents. Jo anava a la Sagrada Família. Amb un recreo. I a la tarde, feiem estudi. Mos tancaven en dos aules grans, i de tres a cinc feiem estudi. A casa estudiavem poc. Ere un estudi silenciós. Però que et podies aixecar, preguntar una cosa, fer xiu-xiu amb la del costat... Después fèiem lo recreo. I despues des de les 6 a dos quarts de 8, allí no volae una mosca. Un silenci sepulcral. Ara, arribaem a casa i ja teniem los debers fets, Però això que fan, que es queden

fins a les 12 de la nit, jo això no ho he fet casi ni a l'universitat! Als exàmens potser una mica, però com que te preguntaven molt a classe, pues ja no ere tant.

El record de l'"hora d'estudi", de les oracions diàries, ressegueix l'impacte de la disciplina del temps, la voluntat educativa d'ocupar al màxim l'horari quotidià de les noies. El ritme de la jornada tenia la seva equivalència amb el ritme anual: el cicle acadèmic s'entrelligava amb el cicle litúrgic. Ambdós donaven un significat totalitzant al calendari, com podem deduir de la descripció que en fa la "Memòria Escolar" del Col·legi Pare Coll corresponent al curs 1951-52.

OCTUBRE: Empieza el curso después de 3 meses largos de vacaciones. Es verdad que el tener que estudiar y sujetarnos a la voluntad de otros, siempre resulta cuesta arriba. Con todo es también muy agradable encontrarnos con las profesoras y compañeras (...) NOVIEMBRE: Nos han dado las notas del mes de octubre. Presidió el acto la Madre Piora, que nos ha exhortado a trabajar cada día con más entusiasmo, para demostrar así a Dios, a nuestros padres y a nuestros profesores, nuestro agradecimiento por los favores que nos han dispensado (...) DICIEMBRE: Este mes lo empezamos trabajando y nos hará trabajar de lo lindo, por ser el broche del trimestre... Fiesta de la Inmaculada, misa solemne cantado con fervor... No faltaron las sardanas y para divertirnos por la tarde las internas improvisaron un programa de atracciones que resultó original. También fueron las internas a la Misa Pontifical que se celebró en la Santa Iglesia Catedral (...) ENERO: Ha empezado el año nuevo. El 27 día de la Santa Infancia. Durante toda la semana se ha hecho ambiente, repartiendo hojas de propaganda y recordando la oración y el sacrificio, para los paganitos. Sólo en las secciones de bachillerato se han ofrecido 275 misas, 580 rosarios, 443 visitas al Santísimo, 982 sacrificios, 11.950 jaculatorias y 1413 buenas obras. FEBRERO: Miércoles de ceniza, imposición de esta. Es costumbre local no hacer clase, pero por la tarde hay que asistir colectivamente a la procesión del Viacrucis para dar buen ejemplo (...) MARZO: La fiesta de la Anunciación es la magna Fiesta del colegio. Vino a honrarnos con su presencia el Exmo. y Rdmo. Sr. Obispo (...) El 31 empiezan los Santos Ejercicios Espirituales. Atracamos la biblioteca pidiendo un libro que nos ayude a ser mejores: Zurita, Enciso, Tihámer Toth (...) ABRIL: Se acercan los días del Congreso Eucarístico... Vacaciones (...) MAYO: El mes más hermoso de María y ekl del Congreso Eucarístico de Barcelona, sacrificios para él (...) El 17 asistimos a la misa de los niños que se celebra en la plaza España con asistencia de las primeras autoridades eclesiástica, civiles y docentes. Por la tarde procesión con la imagen de la Virgen Blanca. JUNIO: Preparación para las notas finales. Exposición de labores. Fiesta del Corpus. El día del Sagrado Corazón. Misa de final de curso y reparto de notas presidido por la Rvda. Piora, la cual nos exhortó a practicar la virtud, especialmente durante el verano, poninendo en práctica las normas que se han dado durante el curso.

9. Maristoides

Marystoides insectos (...) Con otros nombres se nos podría llamar, como por ejemplo los privilegiados, los que siempre tienen excusa; los únicos que estamos dispensados de asistir a la misa dominical propia de la Congregación; los que todo lo tienen fácil porque en cuanto se nos invita a rezar el rosario contestamos que lo hemos rezado en clase; a hacer el mes de María que lo hemos hecho en el colegio; y a ir al Pignatelli o asistir a alguna Academia, que con mucho gusto, pero comprenderéis que tenemos que estudiar, etc. ("Marystoides insectos", SIGUEME, n.105, juny 1952).

Ara se'n diu tribus urbanes. Pues ja existia! Sanjorginos, mogadutas, institutoides i maristoides. Ere una manera d'insultar-se. Fèiem batalles a pedrades al riu. Formaves un col·lectiu, però no ere tant una fidelitat a l'institució, sino com a col·lectiu davant d'uns altres. (DANIEL)

El dels Germans Maristes va ser, durant tot el període, l'únic centre privat destinat a l'educació de la joventut masculina de la petita i alta burgesia local (encara que també havia alumnes de procedència més popular). Molts dels nostres informants hi van fer els seus estudis primaris i secundaris. El seu record ens servirà per reconstruir microscòpicament la dinàmica i funcionament d'un centre escolar concret, reflex de tota una època. La institució, que ja havia existit abans de la guerra, prén en la postguerra una gran volada per la manca de competència en el seu camp. Comptava amb dos centres, un a la plaça Catalunya (Maristes Montserrat) i un altre al carrer Clavé (Maristes Clavé), l'alumnat dels quals es distribuïa jeràrquicament.

(RAMON) Als Maristes de Clavé hi anava gent més humil. Per supost que els fills de l'alta burgesia, encara que visquessin a prop dels Maristes de Clavé, preferien enviar els seus fills als Maristes de Montserrat.

(BENET) Jo nave als Maristes del carrer Clavé, unes bates de parvulari, el record és una mica de camp de concentració. mos ficaven amb files, mos feien cantar a l'aixecar i baixar bandera, ere molt militar, no podies parlar, prohibido todo. Ho recordo molt bé. Molt resar, molt nar a missa, el mes de Maria, que portaem un carnet que tenies que prometre coses.

(VICENÇ) He estat als Maristes 12 anys. Home, hi havia un comportament, unes regles. Hi havia una sèrie de condicionants: "Todos en fila!" Més que una educació hi havia una disciplina, crec jo. I l'educació, crec que hauria de ser una altra assignatura que t'haurien d'ensenyar pues el comportar i no se... aquell urbanisme, aquella moral. Perque els Maristes lo que mos van ensenyar va ser la religió, que no se si es pot dir educació. Aquesta paraula educació per a mi es molt, molt complexa. Jo crec que hi havia una disciplina, un ordre disciplinari. I claro lo que se'n nae de lo reglamentat, pues aquest se la palmae. Des de fer-te aprendre l'himne: el dels Maristes, el Cara al sol... I tot això i les files, per a mi era disciplina. L'hermano aquell que se fotee a l'estrado i a cop de regla a la mà o al cap...

La enseñanza de los H.M. era estúpidamente memorística y para mi eso era fatal porque mi memoria nunca ha sido buena. Además era muy competitiva. Los Hermanos, que algunos, al menos los de los primeros cursos, ni siquiera tenían la titulación reglamentaria, parecía que sólo dominaban el método de hacer empollar y atiborrar de deberes. Por lo que recuerdo, mis notas de bachillerato no fueron firmadas por el professor que nos impartía las clases y anecdóticamente, uno de los profesores, hermano Marista, que tuve en tercero de bachillerato, se examinó conmigo de primero de magisterio. El sistema educativo en que me desenvolví favorecía muy poco el desarrollo integral de la persona. (CARMEL, autobiografía escrita)

(DANIEL) Els Maristes d'aquella època, un abisme de diferencia! Si ens haguessin dit que hi entrarien noies! No fallae ningú a classe. La pedagogia ere molt d'empollar, competitivitat. Els èmuls, per exemple. Tu tenies a classe un èmul i havies d'acumular punts positius. I una vegada al mes, tenies una tarde lliure si l'havies guanyat. Ostres! Un altre sistema era les batalles de cartaginesos contra romans: dividien la classe en dos, i ere a base de preguntes que ens feiem, i ens anaem eliminant. Recordaré sempre, com a molt desagradable, una de geografia. Naem posant les preguntes i naen contestant, i allò que la energia es va esgotant... Generalment es preguntae la lliçó cada dia. La que havien explicat el dia abans. A sisè un que n'hi deien el Xut lo segon dia de classe em va preguntar. Parlae amb lo nas. I sense deixar-me dir res, comence a parlar. I al final em diu: "Usted quiere aprobar? Pues si no estudia no va a aprobar" Recordo a 5è de baxiller, aquest professor li diu a un noi: "Usted no estudia" "¡Sí que estudio!" "No" "¡Estudio

como un negro!" "¡Los negros no estudian!" "¿Y usted que sabe?" Ja, ja. Això un que ara és economista. El director mos llegie les notes en públic. I als que aprobaem mos donae caramelos. A la primera etapa això. I passaes un mal rato. Nomenaen el primer de la classe, el segon... Hi havien diferents nivells de competitivitat. Amb els profes una distància. Quan entrae algú ens posae drets. L'ordre estave clar. La neteja, feien portar mitjons. I el primer dia recordo a un noi que no sabia el català: "Los que no lleven calcetines que salgan". I surt aquest que en portave. "Hemos dicho los que no llevan y usted lleva!" "No, es que yo llevo calzas" Clar, havia entès calçotets! Pobre xicot! Ell pensava en català. Es que aquesta es una altra crítica molt forta: el menyspreu a la llengua catalana. Eren moltes hores de classe. A diferencia del institut, feiem festa el dijous a la tarde, i feiem broma, perquè ere el dia de les chaches també. Nosaltres ni per la tarde els dissabtes teniem festa! Te quedae sols un moment al migdia de lleure. naes a dinar a casa, caminant o amb l'autobus. Navem amb los amics, i xarravem. Al entrar ens formaen. Ere obligatori cantar el "Cara el Sol". Es quan cambiavem les lletres. La fidelitat al sistema jo penso que la tenien. Lo que ere terrible ere la FEN. Es donae molt malament, no hi havie ni treball. Ere com una cosa inconsistent: la bandera, el escudo nacional, el imperio. I después ja la política social i econòmica, pero ben curta. Però a les classes només es dedicaven a veure si es feien de la OJE. Hi participae tothom d'això. Escapar-se ere de miracle. Les festes polítiques, l'u de maig, el 18 de juliol... Tot l'any estava ple de festes.

(CARMEL) Estudiae a la torre, amb moltes dificultats. Baixae a peu, no tenie ni llum, havie d'estudiar amb candil, moltes vegades d'oli. Al cap d'un o dos anys me van comprar una bicicleta. Havie de dinar al col.legi, menjar fred. Sense cap condició per estudiar. I a mi em va costar bastant los estudis. Ere un ensenyament tremendament memorístic. T'havies d'aprendre de memoria planes i planes de llibres. Cada dia les lliçons te les preguntaven i havies de recitar-les al peu de la lletra, el professor amb lo llibre al davant t'anava preguntant. Per dir-ho així: t'havies de passar hores i hores estudiant. I la memòria no ha sigut mai lo meu fort. Los exàmens eren també tots cent per cent memorístics. No hi havie cap més camí que empollar. I per tant no tenies temps d'anar-te'n per balls o per cines. La meva vida juvenil mes aviat va estar de força sacrifici per tirar endavant els estudis. En vaig fer malbé moltes de jaquetes, arribar-les a foradar pel colze. Perquè t'hi havies de passar moltíssimes hores.

(RAMON) Als Maristes, hi havia una cosa molt curiosa. Per a que hi hagués estímulo entre els alumnes de la mateixa classe, se feia un sistema de "émulos". Amb lo qual, lo tutor de la classe cada mes mos feia sentar al costat d'un nen de parecudes característiques a un. A llavors quan feien coses bones els donaven punts bons, quan feien coses dolentes, els donaven punts dolents. El qui tenia més punts en acabar el més, l'últim divendres de mes, mos portaven a tots a jugar al firal. Lo que perdía, se quedava al col.legi fent classe. Era per parelles: l'un sortia i l'altre es quedava fent classe. Los Maristes feien un campionat per la festa patronal de redacció, un altre de cartels i un altre de poesia. Se feia un acte solemne al Teatre Principal o al Teatre Fèmina, que era un festival que durava tot el dematí, normalment presidit pel Governador Civil, el Bisbe de Lleida... Això per la Verge de Montserrat o pel Sagrat Cor. A llavors se feia l'entrega de premi, una obreta de teatre, cantava la coral. Maristes van destacar per la seva tradició de corus, el Pue-ri Cantori. Han tingut molta tradició.

Mos formaven al pati i cantavem l'himne nacional abans d'entrar. Cada classe en una fila diferent. Per supost amb una rigurositat marcial, firmes i fins i tot si ploie o no ploie. T'obligaven, dia si dia no, a fer consignes polítiques. Tots los nens estaven callats i el mestre els hi dia, per exemple: "Y fieles al Caudillo son". I durant 3 o 4 minuts explicava als nens lo desarrollo d'aquesta frase en to marcial, rigurós, tal com havien ensenyat a l'Escola de Magisteri. Exemples de consignes son: "Marcharé por caminos de obediencia", "Se sirve al caminar", "Santiago y cierra España",

"Cayeron por una España mejor", "Nunca trases tus fronteras", "No seamos anclas", "O volar o despeñarse", "Pon rumbo a tu propia vida", "Por la patria, el pan y la justicia", "No vuelvas sobre tus pasos", "Vale quien sirve", "Unidos por el yugo de España", "Quememos la cizaña", "Libertad sí, libertinaje no", "Volverá a nacer la primavera", "Arriba escuadras a vencer", "O crece o muere", "Vivir no es necesario, navegar sí", "La polar es lo que importa", "Sin el cauce, la libertad no fortalece"... Un altre dies es feien "efemèrides", que eren commemoracions del dia: "Commemoración de la fundación de la Falange Nacionalista", "Se empieza a construir la Seo de Lérida", "Día del dolor. Muerte de José Antonio", "Asesinato de Kennedy en Dallas", "La Inmaculada", "El referendum", "Muerte de Walt Disney", "San Antonio Abad"... També feien màximes religioses: "Debemos ser cantores del Señor", "Las Misiones te esperan"... Com a cosa curiosa, és el llibret que mos obligaven a tenir d'"Urbanidad". Eren unes normes de comportament cívic il·lustrades en vinyetes, lo que feia un nen dolent i un de bo. Cada vinyeta tenia dos versets. Un dia a la setmana, al col·legi mos ho feien apendre de memòria. Tots aquests llibres son un dechado de franquisme i de nacional-catolicisme brutal. Jo el que més me va agradar era un llibre que es titulave "El libro de España". Quan sabies llegir, te'l donaven. Son les aventures de dos nens, Antonio i Gonzalo, que els pares moren quan la guerra, un màrtir de la Cruzada, militar, i marxen a França. I se n'enteren que tenen uns padrins que viuen a Andalusia, regresen a Andalusia, passant per altres províncies fins arribar a Sevilla. La padrina ha mort. Li queda un tio que és un indiano que ha fet fortuna a Amèrica. Una noveleta rosa de la època, en la qual te exalte tots los màrtirs nacionals de la Cruzada. Amb totes les historietes del franquisme: lo que va passar al quartel de Santa Maria, al quartel de la Montaña de Madrid. I tots los que eren republicans, eren traidores, rojos, malos españoles... No solament se creie, sinó que els Maristes ficaven gran èmfasi en aquestes coses. Jo estave convençut que els rojos mereixien la pena de mort. Recordo que estudiava primer o segon de batxiller quan enxampen al Julián Grimau i es va editar un pamflet demostrant que era un assessor i que dirigia vàries txèques... S'ho creien tots los nens.

(VICTOR) Jo recordo les bufetades que ens donaen els capellans als Maristes i a l'Episcopal, gent que naen amb una creu penjada al coll, per no re, per arribar tard a classe de seguida tenies la bufetada a sobre, o et pegaen amb la regla. En nom de Déu te fotien les òsties. Franco ere bo al costat d'ells. Amb les aures de burro, 4 llibres a cada ma, que els braços te feien figa. I et foteien paletades i se't queien los llibres. Hi havie gent que hu aguantaen, però hi havie altra gent com jo que això et deprimie. I arribae un moment que los estudis los abandonaes, no tenies ganes d'anar a classe, i ere llògic. Si els hi passés als meus fills avui ho trobarie la mar de llògic. No pot ser que et maltractin.

Els testimonis evoquen els trets característics de la pedagogia de postguerra: autoritat, jerarquia, memorisme, competitivitat, emulació, ordre, compromís amb el règim, confessionalitat, repressió de la llengua catalana, etc. S'atribueix a la institució escolar una vocació totalitzant que s'expressa en l'estricta organització de l'espai i del temps, el règim disciplinari, els rituals dels himnes i les competicions acadèmiques, la parafernàlia dels uniformes i les desfilades. Tots els relats al·ludeixen a les rivalitats duals que la institució fomenta: rivalitats individuals ("émulos"), rivalitats de grup (competicions de cartaginesos contra romans), rivalitats de classes (competicions esportives), rivalitats d'escola (institutoides versus maristoides). La institució sembla voler recuperar així les oposicions duals i el gust per la competició que hem vist manifestar-se en les bandes informals, encara que per finalitats diferents, i amb un grau de formalització molt més gran. Als ulls dels joves, però, aquest objectiu no sembla haver estat assolit, i l'emulació no apareix com un factor d'identificació, sinó com un mètode ridícol. Sembla com si el barroc revestiment ritual servís per emmascarar la qualitat de l'ensenyament, jutjat com a molt deficient. La vivència de la religiositat i les nombroses activitats pietoses és un altre dels temes emergents en les històries de vida.

(DANIEL) *La religió ere dogma, moral. De la religió hi havie una pressió de fons. Recordo la època que va desapareixer el rosari, despues d'una protesta que es va manifestar a l'hora de resar les lletanies. Quan deie: "Rosa mística", pegavem un crit: "Ora pro nobis!" I es va acabar. El diumenge tenies que nar a missa allí, però això va desaparèixer. Allavons te feien portar el vale de la parroquia, je, je. Pero no va durar un any. Hi havien els divendres confessions a l'hora de classe. I podies quedar-te a classe o nar a les confessions. I llavons, clar, hi anaven pel motiu que fos. Confessaven 8 o 10 capellans.*

(RAMON) *A l'entrar a classe, mos persignavem, resavem i començavem les classes. Abans de sortir al recreo tornavem a resar. Per la tarde, al entrar, resavem i automàticament resavem lo rosari cada dia i totes les lletanies en llatí. Aquesta era la vida religiosa. Los diumenges mos obligaven a anar a missa. Nosaltres anavem a la capilla privada del col.legi. Ens van obligar fins que vai fer quart de batxiller, hasta el Concili... Que del mes de maig no t'he parlat. Los que naven a col.legis religiosos, el mes de maig era solemne. Nava tot lo col.legi a la capella, es resava, es cantava... I l'últim dia es fotea una festa, es feien promeses a la verge. Promeses que et marca-ven, perquè después quan no les cumplies, uns càrrecs de consciència tremendos.*

La formació acadèmica era completada amb les activitats culturals, esportives i religioses que organitzava l'AEM (Agrupación Exalumnos Maristas). D'aquesta entitat en formaven part els "Cruzados Eucarísticos", una secció religiosa que es proposava l'ideal d'aconseguir "el joven de corazon netamente cristiano, el joven guiado por la estrella luminosa":

Hay que recordar que para cumplir con nuestro deber no basta con asistir a la Misa y Reunión dominical y al Retiro mensual, puesto que estos tres actos obligados son los que debe hacer todo Cruzado, sino que hay obligación de pertenecer a una Sección de Piedad como mínimo, ya sea a la de Misa diaria y visita al Santísimo, a la de Acólitos y Círculos de Estudio, Caridad, consistente en visitar a compañeros de la asociación que por enfermedad o tribulación lo necesiten, y con la aportación personal, material y espiritual en la visita a Hospitales, Cárceles, pobres, ancianos, además también de la sección misional, recogemos sellos usados para las misiones. (CULTURA Y ACCION, Abril 1949).

La socialització en un ordre cultural tenia també un implícit contingut de classe: El model de comportament proposat responia als cànons de la cultura burgesa. Per al Victor, que provenia d'una família treballadora del barri, aquest conflicte s'expressava d'una manera privilegiada en els jocs.

En aquel Colegio iban generalmente y en su mayoría niños de familias de clase alta. Era difícil la convivencia con ellos, pues los juegos de niños de un nivel más bajo que ellos los consideraban una imbecilidad. Mientras ellos jugaban a juegos modernos como balonbolea o bien aprendían como novedad extrema por curiosidad el Rugby, nosotros cortábamos cañas de bambú en el huerto del colegio para hacer lanzas o flechas. Mis amigos todavía seguían siendo los del barrio, que poco a poco me fueron incitando a hacer pila al colegio, suspendiendo muchos exámenes y no sabiendo qué hacer mis padres. Los niños de clase alta sabían callar al formar filas en el patio, pero los demás expresábamos libremente y en voz alta nuestros sentimientos, por lo que desacatando las normas de urbanidad según los religiosos y especialistas en el tema debíamos ser castigados al llegar a clase. El castigo era ponerse de rodillas brazos en cruz y sosteniendo un paquete de libros. Si cedías como era normal en la inclinación de los brazos se acercaba el hermano religioso marista y te daba un golpe con la regla de madera o bien con una caña de bambú flexible cogida del huerto del colegio. También armados con una chascha que ellos le llamaban, que era un mango de madera con una bola en la punta, te daban un chascazo en la cabeza (...) Entonces pocos niños podían acceder a una bicicleta, por lo que un día vi la de un niño de papá que la tenía tirada en el patio. Como se la había pedido tantas veces y despectivamente me la negó, opté por susstraersela por un rato mientras estaba en clase. Hice pila durante la tarde y cuando la devolví al colegio minutos después de que hubiesen terminado las clases, me pillaron infraganti y si no es por-

que me puse a llorar, la intenció era la de llevarme a la Comisaría de Policía para ponerme a disposición del Tribunal Tutelar de Menores (VICTOR, autobiografía escrita)

El testimoni del Victor és un exemple clarivalent de la funció de l'escola com a agent endocultorador de classe: les pautes de conducta pròpies de les classes subalternes són penalitzades i "criminalitzades". El silenci, l'ordre i la neteja esdevenen un atribut universal, al qual els és difícil accedir als infants i joves obrers. A les discriminacions explícites del propi sistema acadèmic, s'afegeixen les implícites d'ordre simbòlic i cultural. Tot i que en més d'una ocasió s'acudia al mètode repressiu extrem de sistema correccional, el règim disciplinari tenia molts altres mitjans al seu abast. Es recolzava en un consens afavorit per context familiar i polític, però tenia també a l'abast un ampli espectre de càstigs envers els insubmissos, les petjades dels quals en el cos són els que amb més detall evocuen els testimonis.

(RAMON) Gamberrades moltes. Recordo un dia que tontonejant amb una moneda en un moment que havia marxat el hermano marista fora de classe, va caure la monedeta en una creu de les que havia penjades, amb la mala sort que va caure a la mà. Em vai assustar i vai intentar traure-la. No podia perquè estava molt alta. En tot això va entrar el hermano marista i va veure un desgavell. Li vai haver de dir a veritat. S'ho va interpretar com si ho hagués fet expressament. Em va castigar un mes sense recreo... Però llavors, al contrari de lo que passa actualment a les escoles, cuidado! Lo mestre tenia tot lo poder i més aquest mestre religiós. Lo càstig corporal era el càstig número ú de tots los col.legis, públics i privats, sobretot los privats. La disciplina era duríssima. A vegades pegaven i feien mal. Però nosaltres mos guardaven ben bé de di-ho a casa perquè si arribaves a casa i dies "Me ha pegado el hermano marista" "Te ha pegado el hermano marista? T'ha pegat 4 bofetades? Pues ara jo te'n pego 8" Això m'ha passat a mi.

VICENÇ- Una anècdota que li va passar en un que va faltar dos o tres dies a classe. Estic parlant que tindria 16 17 anys, a l'època aquella que venia el Teatro Argentino. I s'ha de reconèixer que som joves i no veiem una cama si no era a la platja... I claro,3 el Teatro Argentino, que en aquella època t'ensenyaven un melic i escolta'm! I los més liberals eren los dels Instituts, porque era un col.legit laic i no hi havia control. En canvi als Maristes hi havia el control aquell de que se passae llista cada dia i "Fulanito de tal!" "Hace dos días que falta" I va haver un pare que va anar a preguntar. Es veu que el noi estave una mica liat amb una moça de l'Argentino. Al sortir mos portaven en files hasta el vestivol, que era molt gran. I encara alla haviem d'estar formats, i encara es cantave algo de despedida. Pues un dia que estavem alli los grans, los de quart, quint i sext curs, va vindre la víctima i li va fotre no se quin hermano un parell de bufetades que el va deixar... Resulta que el tio lo que fotee era que quan sortien de classe se trobaven tots per fora i una vegada el van enxampar i li van fotre un parell de mastegots alla per terra i "Sinvergüenza, granuja, esto es una inmoralidad!" I se va saber porque sempre hi ha el enxufadillo de turno, que li contava a l'hermano que si un feia això, que si l'altre feia allò altre...

CARMEL- Es que fer una pila a llavors era un delit als Maristes. Era un no va mas. Hi havia unes cartilles que les havien de firmar els pares cada 15 dies, amb les notes i a mes a mes la conducta molt especificada. I el que treien sobresalients o notables, els posaven al cuadro d'honor al vestivol de l'entrada, amb fotografies i tot. Quan donaven les notes cada 15 dies, venia el director i nava nomenant: "Primero de clase, fulanito de tal; segundo de clase, un altre...". Es qe ja t'he dit que en aquella època pariem de la base de que erem sumisos.

- No hi havia ningú que es rebel.lés?

VICENÇ-La rebel.lacio et costava l'expulsió. No hi havia alternativa. No se si te'n deus recordar que hi havia un hermano que li deiem el cloro. I amb aquell que era una mica acomplextat les bases se rebelaven una mica. Però era ipso facto que t'expulsessin de classe.

CARMEL- Tenien organitzada una classe de càstig que funcionava quan sortiem de classe a les sis, tots els que havien comes qualsevol falta durant el dia los concentraven en un salon i els guardaven una hora castigats.

VICENÇ- I també que una falta o el contestar malament te podia representar 200 veces "Esto no lo haré más". I això -parlo per jo perque me'n van fotre més de 4- era bastant traumatitzador. Fotre't de cara a la paret. Una anècdota que tampoc no és bonica de conta-la, però s'ha de dir... I tambe per a fer justícia, perque l'hermano M., pobre home potser estarà a la gloria... Pero aquest, tu saps que quan feiem lo mes de maig anavem a la capilla i de la capilla a la classe? Bueno, i quan vam acabar de resar el rosari a la capilla, me sembla que feiem un cant i va haver un que quan tots havíem acabat, li faltava un troç. I bueno, lo que passa, tots rient. I arribem a classe i aquest lo M., me'n recordo perfectament que el crida -era un tio corpulent. I pom! li va fotre de patacades! Però sèries eh. I no hi havia dret. Pobre xaval.

- Aquestos càstigs eren nomes al nens petits o també al batxillerat superior?

VICENÇ- També. Al tercer i quart, jo no m'ho buscae, però les circumstàncies m'ho portaen. A quarta classe i quinta vai nar al institut. Lo primer curs potser vai nar a 25 classes tot lo curs, perque allí no em controlave ni l'apuntador. Del sistema d'ensenyança en un, al sistema d'ensenyança a l'altre... Tu imagina't un pardal que el tens tancat en una gàbia i li dius: "Noi, ara t'obriré la gàbia" Home, lo normal es que voli, i és lo que em va passar! Aleshores vaig tornar una altra vegada als Maristes, perque jo reconec que jo en aquell moment estava fora de l'entorn. I així vai tornar una altra vegada a lo que jo m'havien ensenyat de petit: a ser disciplinat, a tenir un control, a que cada dia te preguntaven la lliçó, hi havia una puntualitat, un control d'assistencia... A l'Institut, a l'època que jo hi anava no existia tot això. Al lli podien passar llista, però els meus pares no se'n van enterar mai de res, de si anava a classe o no.

El poder acadèmic tenia un periòdic contrapès en certs espais i moments de relativa llibertat (com l'hora del pati), i en la pràctica quotidiana de les "gamberrades", que podien arribar a un grau de sofisticació molt gran, i que acostumaven a expressar la solidaritat del grup dels iguals. Era, però, un contrapès efímer, perque -com diu un informant- les gamberrades "formaven part del sistema".

(DANIEL) En quant a la classe, hi havie molt gamberrisme. Quan diuen d'avui! Mira, a segon de batxiller, als 12 anys, tirar pedres, fer marxar el professor de la classe. Quan feie 5è, els de 6è van expulsar el professor. Posats en una finestra, i dient: "Justicia, Franco, fuera, fuera". Saps així en plan de catxondeo... Perque no estaen d'acord amb ell, i el van treure. Ere una manera de cridar contra el professor, que l'havien tingut l'any abans. Aquests es van coure una anrengada a classe! I els Maristes s'hi posoen fort, però formava part del sistema. Ere una lluita aixís... Quan diuen el canvi del postconcili... A mi a segon de batxiller em van parlar del ateisme i de Marx! Al costat d'això gamberrades, perque ere maneres de descarregar-se. Algunes gamberrades fortes, molt més que avui. Aquest curs, quan feien quart de batxiller, van omplir Lleida, amb guix, de les sigles V.T.B. I encara me'n enrecordo un dia a classe. Ningú no sabia lo que ere. I al final ere "Viva las Tías Buenas". N'hi havie un que ere un jueguiste, que soliviantae. Lo seu eslògan permanent ere el dels cecs: "De hoy!" A mes es deie Revuelta! Hi havie un professor que llegie el diari, i es feie un foradet. I al acabar la classe els descubria a tots. El Xut, per exemple, ere un cas. Recordo a 5e, que no em vai emportar en tot l'any un llibre a casa. Un professor ens va preguntar la lliçó, i no ens la sabiem. I anave a tirar la campaneta. Nosaltres vam aixecar la tapa del pupitre, però ell la va bombejar, amb tan mala sort que va trencar una bombilla. Ara fa poc me'! vai trobar, i va començar a fer elogis de mi...

(RAMON) Jo crec que tots los crios de col.legi privat que disposessin de pati, passaven molt rato al pati. Si sortiem a les 12, pues mos quedavem hasta la 1. Era diferent, perquè durant tota la

meua infància se feia festa el dijous per la tarda al col·legi. Després es va canviar i es va ficar el dissabte per la tarda. I després es va fer festa tot el dissabte. Però això no fa més de 13-14 anys. De gamberrades moltes, com per exemple tocar el picadors i marxar correns, com agafar targetes de gent important de Lleida i ficar "Ruego que al niño le den una botella de vino dulce y un kilo de pasteles". Moltes vegades ens va sortir bé. O punxar les rodes del cotxe o de la moto del professor, tirar petardos a la capella del Sagrat Cor de Maria el mes de maig... Però totes aquestes gamberrades que et dic, no estaven tan mal vistes com que t' enxampessin fent un besito en una xiqueta. Una anècdota molt bonica. Un company va faltar, va fer piles. Que en aquella època ja estava enamorat de la que seria la seua dona, que nava al Sagrat Cor de Maria, una noia de l'alta societat de Lleida. Pues recordo que una vegada no va tindre pebrots de nar a casa. El seu pare era un home molt serio. Es va estar amagant per Lleida als futbolins. Tenia 13-14 anys. Me'n recordo que tots los companys, tots, vam xorar menjar a casa i li vam portar perquè dinés. Va sobrar la tira de menjar. Per la nit el va enxampar la policia als futbolins. De tant en tant senties que un s'havia escapat de casa. Havia que tindre molts collons per escapar de casa, perquè t'enganyava a Guàrdia Civil i te calentava. Perqué recordo que aquest va tornar marcat. I a l'arribar a casa encara més i la vergonya.

(ERNEST) Una classe que el mariste de torn ens va fotre una felípica porque no sabiem prou bé el castellà, quan surtiem, als 15 o 17 anys encara amb files!, l'Alfons es va despedir: "Passi-ho bé". I l'home va agafar un cabreig impressionant, i ens vam solidaritzar amb l'Alfons... Bastant infantil. Als inicis del batxillerat no ho trobaem estrany que ens fessin les classes en castellà, o que cantessin "El Cara al Sol" al pati. No existie un rebuig a la societat. Vam anar prenent consciència a les institucions... Ere un col·legi imcompetent del tot... Els Maristes per sort eren tan tontos que ni mos van deformar.

(ALFONS) L'experiència del franquisme demostre que l'escola és molt poc important, quan resulte que amb la influència dels pares pot trencar del tot la influència ideològica de l'escola. Ere un clima, una atmòsfera, molt barroer. Ere molt difícil que pogués deixar una marca profunda en la gent, excepte en la qüestió del sexe.

Si la socialització ideològica no sembla haver tingut massa èxit, el centre va complir a la perfecció una altra de les funcions que tenia encomanades: la reproducció d'unes èlites capacitades per a la direcció de la societat: dels Maristes de postguerra n'han sortit la major part dels polítics, tècnics i quadres que, des d'adscripcions polítiques diverses, governen avui els destins de la ciutat.

10. Fer-se gran a bufetades

A los 12, 13 años -pero digamos a los 14, puesto que así lo dice la ley- el niño sufre la primera amonestación: "Parece mentira, tienes 14 años y aún no ganas nada. ¡Ni que fueras hijo del cid Campeador!" Y abandona la escuela, donde si ha tenido suerte de encontrar un buen maestro, habrá aprendido las cuatro reglas, a escribir sin muchas faltas de ortografía y una serie de conceptos de sumarisima cultura general; para iniciar su trabajo. De la noche al mañana ha dejado de ser niño. Se le dice -con gran seriedad-, que ya es un hombre. Y él se lo cree, mientras con orgullo va mostrando los callos aparecidos en sus manos. Cuando, avanzado en edad, de consejos a sus hijos, dirá: "A los 14 años, llevaba aún pantalones cortos, pero ya trabajaba de peón de albañil, y no tenía miedo a nada. ("El peón de albañil", SIGUEME, n.118, Juny 1953)

Mentre els adolescents de la mitjana i alta burgesia passaven la seva joventut a les aules, el cycle vital dels nois i noies obrers seguia un itinerari ben diferent. De les aules als tallers, la inserció primerenca en l'activitat econòmica és un dels trets característics del procés de joventut de la postguerra. No existia, però, una formació professional alternativa al batxillerat elemental clàssic? La tasca pedagògica de la República en aquest terreny es abandonada. Les urgències econòmiques i l'escassa qualificació reclamada reforcen el tradicional sistema d'aprenentatge en els tallers. Existien alguns cursos nocturns, però amb escassa importància. Només a partir de 1955, amb la llei de Formació Professional Industrial, l'organització sindical i alguns centres privats es decideixen a impulsar aquest tipus d'ensenyaments. A Lleida l'antiga escola del Treball passa a ser Escuela de Maestría Industrial, i els sindicats verticals creen la Escuela Angel Montesinos. La primera imparteix els estudis de segon cycle (oficials i mestres de taller), i la segona els de primer cycle (aprenents). Els esforços en el terreny de la FP, però, no donaran uns fruits immediats: la major part dels joves treballadors no tenen temps per estudiar.

(RICARD) Mira, un detall que pot ser alligador és el següent. Jo vaig estar un temps secretari de l'Escola del Treball, que era nocturna, i feien classes a la nit. I hi va haver la modificació de la FP, i les escoles ja no havien de ser nocturnes, sinó que mantenint això com excepció, la normalitat havia de ser d'ensenyança diürna. Lo primer any, i això era l'any 55, se'n van apuntar 4 per estudiar diürn! I encara amb beca! Perquè clar, el criu treballava i havia de portar els diners a casa.

Les ensenyances més esteses eren menys reglades, més heterogènies: acadèmies i escoles de comerç, mantingudes sovint per mestres represaliats. Aquests centres servien, per una banda, per completar la formació bàsica que havien rebut els joves treballadors a l'escola primària. I per altra banda, per formar els quadres burocràtics aptes per a la societat de serveis emergent. Un esforç innovador en les ensenyances tècniques, més d'acord amb la realitat local, és la creació de l'Escola Pericial de Comerç. Molts fills de petits i grans comerciants, que no haurien pogut estudiar batxillerat, hi acudeixen, i alguns fins i tot poden anar més endavant a la universitat.

(MARIUS) Aquí a Lleida hi havia escola de comerç, que estava al que és avui Escola de Treball. No era formació professional, era peritatge mercantil. El meu pare era comerciant, i l'interessava molt més que jo tirés cap aquí. Jo als 14 anys vaig deixar els Maristes i vaig anar a l'Escola de Comerç. Allà eren bàsicament tot fills de comerciants també. Va ser un èxit de les autoritats a llavors, perquè no hi havia Escola de Comerç aquí a Lleida i la van crear. Clar, a l'Escola de Comerç molt pitjor que els Maristes a nivell de sensibilitat, perquè allò era una casa de putes. Allí foteem d'animalades les que vulguis, no? Passar del control dels horaris dels Maristes, a allò de classe de 10 a 11, a les 12 no en tens... Hòstia! Això als 13-14 anys, sortint dels Maristes, te semblava el paradís. Noies n'hi havia poquíssimes, després ja en van vindre més. Fai el peritatge mercantil i el professorat el fai a Barcelona. Quan vaig acabar tenia 18 o 19 anys. Llavors és quan jo vull continuar estudiant i li dic al meu pare que segurament un negoci així no el continuaré i que m'agrada estudiar. I el meu pare, diguem-n'hi que ho va acceptar. I vaig fer Econòmiques.

Més d'hora o més tard, però, la major part dels adolescents de les classes subalternes havien de començar l'aprenentatge, el seu primer contacte amb el món del treball. L'escassa eficàcia edificant que els contemporanis atribuïen als tallers es pot desprendre d'un text de la Junta Municipal d'Ensenyament del 1949, citat abans, en el qual es criticava la manca "de elemento moral y espiritual" dels joves, resultat de la seva inserció primerenca en el món del treball.

(DANIEL) Lo camí normal era l'aprenent, que comença primer no cobrant res, o cobrant molt poc. Li ensenyaven l'ofici. Una explotació terrible. Era bestial, passar de la infància a l'adultesa

amb 3 o 4 bufetades. Veure canviar a un nano en 4 dies. Es com de vegades els hi passe amb alguns a la mili. Els primers mesos és com si han tingut de pair una serie de coses. A la mili un té una edat que un es pot defensar. Però imagina't als 14 anys! Per altra banda també hi havia un aspecte que era molt proper. Pensa ara en el Pryca: qui es el jefe, qui es el que decideix? Ara, hi havia feina, és una època que hi ha molta construcció. Aquestos sí que no tenen joventut. O la tenen d'una manera totalment diferent del món dels estudiants. Es feien novatades, tota la cosa de prendre el pel, tot lo món de la sexualitat. Que molts no aprenien l'ofici, l'utilitzen com el chico de los recados. Recordo un fet de vida del nano que l'agafen i el fan masturbar davant de tots. Coses d'aquestes. Es com a molt bèstia! I en aquells temps, eh, pensa en les estructures mentals. Es una classe obrera que fa la semana del productor, i que omple el 18 de juliol, el pan i circo també jugue. Molt manipulada. No poden seguir el debat polític o sindical. Es lo moment en que a lo millor van a fer una denúncia i el mateix funcionari avise al jefe.

(MARCOS) La legislación laboral del momento todavía hablaba en terminos paternalistas, de que el empresario, como un buen padre, tenia que tener un buen contrato con sus aprendices. El contrato de aprendizaje era muy interesante. Casi, casi era que el padre cedia ciertos derechos de autoridad al empresario y este debía enseñarle su oficio. Era como en la edad media. A cambio de esto, la parte economica esta muy mal pagada. Los aprendices tenian que barrer el taller por las mañanas...

(ELIES) Se'ls explotava per un cantó, però per una altre apreneen l'ofici. Primer era sálvese quien puesa. Deprés els sindicats verticals i la legislació va començar a preocupar-se per les condicions, les responsabilitats, van ficar una edat mínima... Això era la legalitat, però la realitat era molt diferent. A Montsó hi havia una fàbrica de fundició, que pràcticament treballava amb aprenents. Que la gent no tenia capacitat de queixar-se... i los que en tenien, potser anaven al sindicat i encara no havien sortit que ja havien trucat a l'empresari. Això era constant. Aquí hi havia empresaris que feien punt amb màquines i utilitzaven noies i feien amb elles el que els donava la gana. I el sindicat no responia pel seu verticalisme.

L'any 1945, amb 14 anys, el Salvador entra a treballar d'aprenent en un taller. El Tomàs hi entra el 1959, amb 13 anys. En els quinze anys d'interval, els canvis en les condicions laborals dels aprenents són irrellevants.

SALVADOR- En aquella època treballaem tots. Un feie de pastisser, de mecànic, tots los oficis...

TOMAS- Jo vaig començar d'aprenent en un taller d'electricitat als 13 anys. L'aprenentatge en aquells anys era molt dur. El noi havia de treballar moltes hores. Des de les 9 a la una i mitja, de les 4 a les 9 o més tard, perquè no hi havia un horari. I et pagaven molt poc (potser 100 pts. a la setmana). Després vaig passar a treballar de botones, a una entitat asseguradora. Abans la gent no protestava mai. Arriba a les nou menos quart. Lo primer que tenie que fer era escombrar la botiga, passar el rodex, netejar el polvo, agafar els paquets i portar-ho a l'agència, fer els encàrrecs... ja ho teniem tot organitzat. L'altre dia em diu un crío: "El cabrón del amo, quería que le barriera el bar... Yo he venido para aprender un oficio!" Ha evolucionat molt la cosa. Mai havia sortit a les vuit de la tarde. Era l'època de les antenes. Noi! El ferro i el ciment. Acabaes a les nou o quan fos. I avui penses que hi ha gent que en sa vida no treballarà!

SALVADOR- Jo treballa en un taller de mecànic. Hi vai entrar als 14 fins els 17. Encara era més exagerat. Quan entraes d'aprenent te posaen al cantó d'un operari. Era com l'amo. Sempre tenie la raó. Quan feies una cosa malament, tenien dret hasta pegar-te. Hi havia tios amb uns nervis, per menos de res li pegaen. Resulte que jo estae amb l'operari, un dels bons que no pegaen mai. I em diu: ves al caixó i porta l'escarpa. Arribo allí i Bam! "Com hai de picar, amb los dits?". Plegaem a les sis, pero no hi plegaem mai! Pues después encara haviem de guardar totes les

eines, lo material, que ere molt més car. Per una broqueta que trencaes, s'armae el no va más. Per llimar t'hi mories. També es treballae els dissabtes. Lo diumenge t'agafaen: tu i tu, demà veniu que portareu el carbó a casa. I amb un carro vinien a buscar el carbó de la Renfe i el venien a baix preu. I lo portaem al taller, i ho feiem sense cobrar. Quan feie calor a l'estiu, mos feien anar a buscar el cantir d'aigua fresca a un pou que hi havie als Franciscans, molt bona. Ere un abús, però no ere un abús, porque ere lo normal.

- No hi havie sensació d'explotació?

TOMAS- No, no. Surtiem d'una època en que mos havien educat: "Hay que aguantar, hay que soportar..." Va ser a finals de 60 que vam començar a coneixer los drets que teniem. per exemple, tothom tenie dret a un mes de vacances, i mai t'ho donaven. Que al contracte ho posae "para poder ir al campamento del FJ". Que jo encara tinc contractes d'aquells anys.

SALVADOR- Casi casi ere obligat. Tots erem d'Educació i Descans. Inclús una època hi havien d'anar. Casi tots los xavals de Lleida hi anaen als Campaments. Treballaem amb por: "Com no ho faigui bé em pegaran". Una altra vegada l'operari es va despistar i amb lo soplete me van cremar. Però jo el ferro no el vai deixar!

(GONÇAL) Els pares eren gent de poble. Els avis materns eren de casa pagesa. Els paterns havien tingut ferreria, cosa que cap dels fills no ha seguit. Als pobles hi havie l'institució de l'hereu i el cabaler. Jo ere el del mig, i quedave més enlaire. Jo vai marxar del poble per baixar a Lleida als 16 anys, el 54. Vaig començar a aprendre l'ofici d'electricista. Es treballae molt. Els treballadors no tenien cap dret, estaen a mercè de l'amo i a creure, i si s'havien de fer 48 hores setmanals, s'havien de fer, i si dues més cada dia, pues dues. I si no al carrer. I segur que corrie la veu de que no eres un bon aprenent, i problemes per trobar feina. Més tard vaig saber que existien unes llistes negres. Els consells de casa: que s'ha d'aguantar, que un ha de callar. En fin, la vida molt dura. Això sí, llavons no hi havie problemes de feina, d'aprenents n'hi feie falta sempre. Això sí, cobrant poc i moltes hores, sense donar d'alta a la Seguretat Social. Ningú s'atreveie a dir res. De fet jo tenie ganes de treballar. Tens ganes de ser adult, que ja ho eres una mica als 16 anys, de tenir una certa independència, de guanyar-te la vida, tenir un ofici que és el que es die llavons. Abans l'aprenent rebie tots los cops. no tenie absolutament cap dret i tenie totes les obligacions. Hu havie de fer tot. Ere l'últim, el no-res. Totes les il.lusions que t'havies fet, veies que no, que no s'aprenie, que no tothom és bona persona, com havies tingut tracte majoritari amb parents o amb la gent del poble, no et deien paraules fora de to, i ara et trobaes gent que et deiaen com un drap brut, tant l'amo com els oficials. Ere una empresa molt petita, un taller d'electricitat industrial, automatisme, per accionar els motors, Encara durae una mica allò de que els oficials se posaeen d'esquena porque no veieessis el que feien, que no n'aprenguessis.

- Hi havie novatades?

- Sí, això que es fa a la mili, sí que es feie. La vaca. Ens tancaven a tres o quatre, te baixaven lo pantalón, te tiraven un raig d'oli, alguna rucada així: "Amb aquet se li ha de fer la vaca". Acollo nie una mica. Después de jo no sé si es va fer a ningú més. Tampoc eren les bestieses que ara es diu que fan a la mili. El treball ere molt paternaliste. L'amo ere l'amo. De tant en tant organisa ve algun dinar, o sopar, tipus caragolada, cunillada, a Granyena a fer un diumenge, que tots quedessim contents i satisfets. Potser rentar-se una mica la consciència. La cosa va anar canviant, només que tenies més coneixements tècnics. Podies demanar una mica més. No hi havia massa problemes per trobar feina.

- Però porque així la gent aguantava tant?

- Home, hi havie la dictadura. La gent estave acollonida. No s'atreveie ningú a dir res. Poder canviar de feina ere per aumentar una mica el sou, o pasar a encargat, o d'oficial de segona a pri-

mera. Aprenents ho eren de nom, no teniem ensenyants. Havies de nar aprenent veient el que passave, perque ningú t'ho explicae. Al principi eren quatre anys, dels 14 als 18. Als 50 ere treballar tarde i nit. Jo recordo haver passat més d'una nit treballant, perque hi havie feines urgents. De seguida em vai posar a estudiar al que es deie el comerç a la nit. Vaig continuar treballant d'electriciste, ere un bon electriciste dels que hi havie a Lleida. Tothom es va quedar parat quan ho vaig deixar. Ja havia tornar de fer el soldat.

(FERRAN) Se'n donaen que els feien servir de maleta. Enteneien que ere un procés d'edat: dels 14 las 16 tindré que fer això, dels 16 als 18 ja faré tal cosa, dels 18 a tal... i quan torni del servei militar ja em posaré davant del torn i seré l'operari, i ja serà un altre que a mi em portarà la cistella, el càntir.

Dels testimonis emergeix una valoració ambivalent del sistema d'aprenentatge. Per una banda, hom descriu amb detall les discriminacions i violències que d'adolescents van haver de patir. Es interessant d'observar que aquest tipus de relacions laborals, d'arrels històriques ben llunyanes, s'atribueix directament a la dictadura, com si fos la responsable de l'autoritarisme que els grans imposen als joves. Per altra banda, hom associa l'aprenentatge a un període en el qual "tothom tenia feina", era fàcil "aprendre un ofici", i no existien les dificultats actuals per inserir-se en el mercat del treball. Les condicions laborals de l'aprenentatge s'atribueixen, al capdavant, a les relacions jeràrquiques entre les edats. D'aquesta manera, l'explotació dels joves servia per emmascarar l'explotació de classe.

11. El fil i l'agulla

Van para vosotras estas líneas, muchachas del siglo XX, no para dejar malparada vuestra condición de mujer ni para haceros cargar con las culpas de nuestros sinsabores, sino, simplemente, para apuntar en vosotras algunas de esas desorientaciones que tanto daño os hacen sin daros cuenta muchas veces. Vamos, pues, a hacer algunas reflexiones en la esperanza de que, si alguna de vosotras las medita y las toma en serio, habremos cooperado en algo a vuestra educación, que tan descuidada tienen tal vez vuestras madres, a las que parece que sólo interesa un temprano desarrollo en sus hijas del arte de pescar novios. Os sobra esa indigestión de "cine" que en vosotras no tiene otro resultado que exasperar vuestras ilusiones y vuestros defectos (...) Os sobran esas ganas de parecer más frescas de lo que sois (...) Os sobra aquella intelectualidad desordenada de algunas. No somos de los que opinan que la mujer ha de ser tonta, pero aborrecemos ese grupo de intelectuales a la parisién que, como hace poco tuvo una universitaria la sinceridad de confesárnoslo, estudian para que el día de mañana puedan ser independientes del marido. Queremos abreviar razones. Como toda solución léase la carta de San Pablo a los Efesios: "Las casadas, estén sujetas a sus maridos, como al Señor..." (...) Os falta un poco de reflexión, que muy buen freno es para los sentimentalismos exagerados y las intuiciones aventureras (...) Os falta mucho de ciencia económica, que es una gran ciencia del hogar. Que la felicidad del hogar en este punto no consiste en que pesquéis un marido con mucho dinero, sino que vosotras sepáis administrar el que tenga y no seáis "sanguijuelas" (...) Os falta, no a todas, pero sí a muchas, un tanto de arte culinario, porque ésta es otra parte esencial del hogar, Y por tanto, la que huye de la cocina, ya podemos deducir que no será mujer de su hogar. Hoy va demasiado en boga el concepto de que la mujer es tanto más moderna cuanto más tiempo pasa en la calle y menos en la cocina... (SINCERO, "Lo que sobra y lo que falta en la joven moderna", SIGUEME, n. 54-55, 1947)

Mentre la joventut masculina es defineix com un aprenentatge per ingressar en el món del treball, el model dominant de joventut femenina representa la preparació per al seu lloc en l'àmbit domèstic. L'estereotip de la dona com a mare i esposa es trasmet en els cursos de formació política i hogar de la Secció Femenina, en els llibres de formació cristiana, i en les revistes de les congregacions religioses. La cita escollida de "Sígueme" és un de tants textos que insisteixen en la mateixa divisió de l'espai social: les virtuts de la dona són aquelles que pot desenvolupar a la llar, en l'espai privat; els seus defectes provenen del seu contacte amb l'espai públic, laboral, escolar o de lleure. Es una divisió que, segons el discurs dominant, reproduïen bona part dels informants.

(LLUIS) Però tots los anys 40 i 50 les noies no feien res, es dedicaven a casa i prou. Jo tenia una germana que va estar a la Reconquesta durant molts anys i n'hi havia ben poques de noies que treballessin. Inclús l'ambient era... elles mateixes com si els fes vergonya de dir que treballaven. De cara a la gent, la noia havia de ser molt recatada. Passaven les coses que passen ara, però de cara a la gent... I la que veien que per exemple al ball saltava o feia una mica el ximple, ja era... Una noia fumant no l'havíem vist mai. Quan deien una dona que fuma, era una dona de la vida. Va ser una transformació que va anar depressa. Cap allà als 60 hi va haver un canvi molt radical.

CECILIA- A les noies no se les acostumava fer estudiar. Algunes ni el batxiller tampoc. Si de cas feien cultura general. Se les educava per mestresses de casa. Ara pel que sigui, els meus pares em van voler donar estudis, van dir que m'espavilessa. El meu pare em va dir: estudia el que vulguis, però dos anys fora de casa, lluny de les faldilles de la mare, que et sapigues espavilar, marxaràs. Potser perquè ere un caràcter tímid, molt tancat a casa. I així va ser.

- Els pares tractaven per igual a fills i filles?

CECILIA- Nosaltres teníem més rigideses dels horaris, estaven sobre de les amigues que tenies... Però no m'hi vai trobar massa lligada... Tenia molta confiança amb los pares. No com ara. Els hi explicaves tot, els hi contaves tot. Es que la vigilància ere familiar, si algú de la família veien que m'acompanyava un noi, ja es mirava a veure que passava

RICARD- A veure qui ere i qui no ere, no?

CECILIA- S'informava i informaven als pares. Ere el clan familiar el que t'estava a sobre.

RICARD- Es que llavors la finalitat de la dona ere el matrimoni. Inclús la que havia fet carrera, eh?

CECILIA- Sí, sí, jo quan me vai casar vaig deixar la professió.

RICARD- Era per tenir un nivell cultural, però després de casat estava molt mal vist que la dona treballés fora de casa. La dona ere la mare dels fills. I si es quedava viuda o soltera, per vestir sants, pues que tingues una manera de guanyar-se la vida poguent fer de bibliotecària, o del que fos.

(ELENA) En aquella època te feien fer l'ajuar i nar a brodar. Preparar-nos per la vida de casada. Jo me'n recordo que volia estudiar i en canvi el meu pare, deixar-me anar a Barcelona li semblava que bueno, ni pensa-ho! Perque en aquella epoca tenien aquesta mentalitat: marxar una noia a Barcelona, no. Los nois sí, pero les noies no. En aquella època la mentalitat era d'anar a casar-se.

- A totes les famílies?

- Generalment sí. Podia haver alguna persona amb idees diferents, pero per exemple els meus pares sí que tenien aquestes idees. Tenia un professor que precisament els deia que em deixessin estudiar, que tenia possibilitats, que em deixessin fer alguna carrera. I els meus pares no em van deixar. També em va passar que vai tindre una pleura en aquella epoca, i vai perdre un curs i ja no... Cap amiga ho feia, d'anar a estudiar a fora.

- Fins quan estudiaven les noies?

- Pues mira, el batxillerat i si alguna podia el que feia era magisteri. I encara acabaven a quart i marxaven a magisteri. Quan vai acabar d'estudiar vaig anar en un altre col·legit de monges per aprendre a brodar i a cosir. Al Col·legit Santa Anna. Hi havia una monja molt famosa que ensenyava a brodar i allí ens trobavem totes brodant. Hi anaven moltes noies. Alguna tenia nòvio. Anar a brodar a les monges, aprendre a cosir, a ballet, a piano... No re, coses supèrflues que no servien per a re. Amb 18 anys vai fer un viatge amb la Secció Femenina. I després quan vai tornar a Lleida ja em vai ficar a festejar amb lo meu marit. Recordo que vai començar a fer l'ajuar de la meua germana. S'havia de casar la meua germana gran i la meua germana i jo que erem les petites li feiem. Les manteleries brodades, els jocs de llit... I com que duraven molt, perque una mantel·leria gran brodada! La començavem al col·legit i després l'acabavem a casa. Normalment feies dos o tres mostres del mateix estil. Recordo que a les nits, a casa, com que no hi havia televisió, em passava les vetllades cosint sentada al costat de la ràdio amb un flexo i brodant. Recordo que mon germà mos renyava sempre perque deia que mos deixavem los ulls allí, que era una animalada. Però bueno, ere la il·lusió d'haver fet l'ajuar per casa't. Sobretot si tenies nòvio, llavors tenies mes il·lusió.

CECILIA- ...No, no va ser una posta de llarg així, l'únic que passava és que per anar al Casino s'havie d'anar amb traje llarg. Ere el dia de la inauguració del Casino Principal.

RICARD- No ere ben bé una posta de llarg oficial. Però clar, com que al Casino s'hi anava amb smoking i amb traje llarg. lo primer dia que els pares porten la seva xiqueta amb aquest ball del casino, pues ere una entrada en societat de la que ha deixat de ser nena, per passar a ser ja gran.

- Gran o jove?

CECILIA- Jove. Jo tenia 17 anys.

RICARD- Jove, vamos. Bueno, ojo, però és que en aquella època una noia als 17 anys ja havia de començar a fer l'ullet, eh? Je, je.

Aquest model de jove reclosa a la llar, allunyada del món laboral, preparant-se per al matrimoni, l'únic contacte de la qual amb la vida pública era el quotidià "fer la nòria" pel carrer Major, podia ser dominant en les família de la mitjana i alta burgesia. I podia respondre també en part a la realitat de les dones casades de totes les classes. Però no era l'experiència ordinària de les joves de les classes populars.

(CONSOL) (Als mitjans dels 60) havien cries amb 15 anys que ja anaven a treballar. De dependents, d'ajudantes, unes hores, un matí. Perque a casa seva havien d'aprofitar el temps. Abans hi havie més feina que ara. S'havien de rentar els plats, la roba a ma, anar a buscar no se què al quinto pino. I les nenes, pues mira, havien d'ajudar. Recordo una nena que la feien nar a fer feines amb una casa. Hi anava tres hores cada mati. I tenie 15 anys. I un dia va trencar una ampolla de llet. I la mestressa li va fúmer tants crits, que va venir a les sis a les tarde a la reunió de l'escoltisme amb uns plors, de nerviosa que estava! Llavors ens vam plantejar si hi navem o no hi navem. I ella un esfereïment: "Sobretot que no ho sapigués la seva mare!" Aquella senyora després d'estovar-li li va dir: "I gràcies que no digui res a la teva mare, perquè encara seria pitjor!" I a l'endemà tornar-hi, fes la feina que fes. Es que clar, ere una impotència davant de segons què.

La literatura edificant, els discursos masculins, i fins i tot els censos de població, coincideixen en ocultar el treball extradomèstic de la dona de postguerra. En canvi, de les nostres informants nascudes entre 1920 i 1945, només la Cecília (que es va casar al poc d'acabar els estudis universitaris) i l'Elena (que es va dedicar a fer l'aixovar), no van treballar fora de casa durant la seva joventut. Les

14 restants van ocupar-se, en diversos moments de la seva joventut, en els següents oficis: mestres, modistes, obreres de fàbrica, minyones, dependentes, oficinistes, funcionàries, infermeres, pageses. En general, no consideren aquest treball com un fet extraordinari, sinó com a quelcom habitual en el seu ambient, i entre les seves companyes. De fet, les mateixes encarregades de difondre el model de la dona a la llar no predicaven amb l'exemple: les dirigents de la Secció Femenina havien de treballar (i acostumaven a fer-ho amb orgull). Per a la major part de les noies de família treballadora, la joventut era un període dedicat a la feina, que s'allarga fins al matrimoni, i sovint fins a la primera maternitat. Al seu abast tenien un seguit de professions, la força de treball de les quals estava composta bàsicament per dones joves. En les properes pàgines resseguirem algunes històries de vida d'aquests oficis femenins. Començarem per un dels més característics: les modistes. En el record oral, la festa de les "llucietes" era una de les celebracions més vives i populars. Els oficis de l'agulla són, de fet, una metàfora de la condició femenina de l'època: són feines subalternes, discontinües, que hom pot fer a la llar o en petits tallers, que reproduïxen els estereotips de les habilitats de la dona, i que permeten continuar afirmant el discurs de negació el treball de la dona. La realitat, però, la tasca de moltes modistes no tenia res a envejar, en duresa i disciplina, als treballs masculins. La Júlia, nascuda el 1938, era filla de l'alcalde republicà d'un poble del Segrià. Després de la guerra va ser empresonat durant 5 anys. En sortir va haver de posar-se a treballar de peó, fins que va poder recuperar part del seu patrimoni i terres. La Júlia no va tenir altre remei que posar-se a treballar ben jove.

(JULIA) Jo als 12, 13 anys ja vaig començar a anar a cosir, amb una modista del carrer Cavallers. Quan surtia del col·legi me'n anava a cosir. Als 14 anys ja vaig plegar de l'escola. Ja vaig anar de modista, vaig estar dos anys o així, i ja vaig passar de sastressa, potser tenia 15 anys. Quan surtia del taller me'n recordo que nave amb un repàs, també a màquina. Bueno, no parave, sempre una cosa o altra, pues la feies. I a partir de llavors, a cusir, a fer corte, a una acadèmia que hi havia al carrer la Tallada... Mos explotaen molt. Allò que no et pagaven. Mentixo. Erem dos amigues que hi navem. Amb ella no la pagaven, a mi sí, perquè hi havia nat de part d'una germana. Que em donaen un duro a la setmana, ja tenies la pagueta del diumenge, als 13, 14 anys. Després al sastre ja et pagaven lo que te tocae d'aprenenta, allavons eren 27 pts. I jo contenta! Sempre ere una ajuda. Allí hi vaig estar 4 o 5 anys. Un dia que es va inundar, me'n recordo que totes les grans van marxar, però les aprenentes mos vam quedar a treure aigua, mos vam estar fins a les nou de la nit. Aquestes hores te les havien de pagar, no? Me'n recordo que dissabte li vam dir a la mestressa. I mos va dir: "Què us heu cregut! Que encara després que vam tindre la pèrdua, encara us hem de pagar les hores!" Mos va fumbre uns crits! Del demés, hi anaem mitja hora abans per llimpiar el taller i escombra'l, i surtiem mitja hora més tard, perquè ho havíem de tornar a deixar tot a puesto. Erem les que treballaem més. Feiem les feines més pesades. Fregar, recollir tots los retalls en un quarto que hi havia a dalt. Nosaltres no mos donaen ni cinc.

- No protestaveu mai?

- Què havíem de dir? No es protesta mai llavors! L'aprenentatge éren quatre anys, dels 14 als 18. Primer començaes passant punts, i tel·les, i coses d'aquests, després ja començaes a fer coses de la peça, de més categoria. Primer ere desembastar les americanes. Després i tu amb lo drap aguantaves perquè l'oficial planxae les peces. Allavors passaves punts, feies los colls, les coses de picar... que ara tot se fa a màquina, pues allavors ho feies tu tot a mà. Havies de nar a portar trajes. Anaes veient lo que feien les noies que naen pujant. Jo me'n fixae molt en aquestes coses. Ja havies tingut una cosa del cusir que t'hi fixaes. Després ja vaig anar a l'altre taller, vaig entrar com oficiala, i la cosa ja canviae. Vaig canviar perquè allí pagaen més i eren millors condicions, teníem pagues extraordinàries. Lo que feie una oficiala jo ja ho sabia fer. I allí

fins que em vai casar. No, fins que van plegar el taller, que va marxar lo sastre. Van decidir d'indemnisar el personal i marxar. I com que jo festejave, que faltava poc per casa'm, ja em va anar bé. D'aprenentes nos feien anar cada dijous a la Secció Femenina, al carrer Major. Nos feien cantar villancicos, fer gimnàsia, hi havia com una terrassa. Com que erem dos aprenentes, hi anavaem un dijous una i l'altre l'altre. Algo nos deuen explicar del Franco, però jo no ho recordo massa. Això era obligat. Política a la seva manera. Ja passavaes, procuraes olviada-ho. De campaments, a casa meua no nos hi havien deixat anar mai, ni pensa-ho. Les que eren de Falange estaven molt bé, bons empleos que els donaven, les margarites, que eren les que començaven... Com que era obligatori, procuraem no anar-hi massa. La festa de les modistes, nos ajuntavaem totes les del taller i feiem festa a casa d'una de nosaltres. Teniem tocadiscos i organitzavaem ball entre nosaltres, si hi havia un noi o dos. Feies un esmorzar. Nos en anavaem a donar el tom, totes les colles, nos ajuntavaem amb los altres tallers. N'hi havia que naven a missa, jo no, perquè no ho eraem gaire. A la tarda anavaem al cine, i feien lo ball, aquí baix al Frontón. I allí fins a les 9 quarts de deu. Hi havia moltíssima gent, modistes, sastreses, i tothom que vulgués. Per dalt als palcos, i baix, ple. Eren gent jove i les solteres. Lo Fronton era molt gran. Lo van treure quan jo devia tenir 22 anys. Hi havia cine, un ball, una canxa amb frontón, era molt gran.

A més dels oficis de l'agulla, moltes noies s'ocupaven en feines administratives. L'emergència d'una societat burocratitzada i el creixement del sector serveis propiciaven una demanda laboral específicament femenina. En el marc d'una estructura de petits comerços, empreses familiars i funcionariat local, la naturalesa de les relacions entre els caps (varons adults) i les secretàries (noies joves) seguia el model paternalista, caracteritzat per una ambigüa actitud de protecció i explotació.

(DOLORS) Anava a l'acadèmia Cots, un ensenyament molt fluix, et preparaen per secretària. Me'n recordo que als 14 anys justos vai començar a treballar en una oficina. Llavors en aquella època se n'abusava molt de la joventut treballadora, moltíssim. No t'asseguraen fins que tenies 15 o 16 anys, mentrestant t'anavaen pagant una misèria, et feien pagar moltes hores. T'exigien moltíssim. Tenies 14 anys però t'exigien que fessis la feina d'una noia de 18 anys. I això t'ajuda a madurar moltíssim, perquè surts de l'acadèmia que pràcticament no saps res, però a força de cops d'alguna manera n'aprens.

(ESTER) A l'escola me van orientar cap a la cosa de l'administratiu. Als 17 anys vai posar-me a treballar per aprendre, i per aportar algo a casa. Amb una fàbrica d'insecticides. Vai començar per aprendre, sense cobrar. Van tindre paciència, perquè no sabia res de res. En aquell temps se distingia molt el món de la oficina i el de la fàbrica. A mi em feia il·lusió tenir relació amb les noies de la fàbrica. L'amo em deia: "No t'hi barrejis!". Hi havia aquesta distinció. A dins devia haver gent de tot, i potser em volien salvaguardar, per allò de ser bona nena. Era una fàbrica més familiar. Polèmiques que si la noia podia aixecar més de 25 kilos o no, ja començavaem a sentir si era legal o no, de millorar les condicions, el pols, si pagaen les hores extres. El 62 guanyava 800 pts! Igual el dia 30 ja esperavaes que et paguessin, i el 10 encara no t'havien pagat, naen pagant com podien. Treballavaem moltes hores. Ho donava tot a casa, i ells me donaven algo. Hi vai ser fins el 62, que vai fer oposicions per un banc.

Aquest breu testimoni dibuixa un fet recurrent en els processos d'inserció professional de la dona en les dècades de postguerra: el treball femení se subordina a les trajectòries (educatives i laborals) dels membres varons de la unitat familiar. L'itinerari laboral de l'Ester s'adapta a la composició del grup domèstic en cada moment. El seu migrat sou serveix d'ajuda al germà que treballa a Barcelona de bidell. No es fins que mor el pare quan es planteja la necessitat de canviar de feina i assolir la independència econòmica. Ens molts casos, la dependència respecte de pares i germans serà substituïda per la dependència respecte dels marits.

12. De Jaen al Canyeret

L'any 1954, provinent d'Andalusia, l'Esperança s'instal·la amb la seva família en un poble del Segrià. Als 13 anys comença a treballar en una colònia industrial tèxtil situada a la localitat. La precoç sensació d'"haver tocat sostre" impulsarà una identitat combatent, resistent al fatalisme subjacent a la pròpia condició de dona obrera.

(ESPERANÇA) Als deu anys, com molta gent, vam haver de vindre a Catalunya. El meu pare ja feia tres anys que estava aquí. Treballava a Alfarràs, al pantano. Nosaltres allí a Jaen: "Papá llévanos..." I el meu pare no ens volia portar "que hace mucho frío, que allí no vais a estar bien...". Perquè en el fons suposo que ell volia tornar. I com que no podia ser, pues vam vindre a parar a Alfarràs, i és clar el xoc va ser tremendo. No és allò típic de passar d'una societat rural a una urbana. Nosaltres va ser al revés. Vam venir d'una ciutat a un poble que llavors era de mala mort. Era horrible aquella situació d'ofec i fam pels carrers. Vam venir d'una ciutat esfaltada amb llums pels carrers. La impressió molt negativa. No es allò típic del paleta del pueblo amb la maleta i la ristra de xoriços penjant que se'n va cap a la capital. Això no era el nostre cas com el d'altres andalusos que van vindre. Nosaltres veniem d'una ciutat que anavem a sabateta i allà havíem d'anar enfangats, amb botes. perquè tots els pobles de Catalunya en aquella epoca eren una porqueria eh? No hi havia els carrers asfaltats i merda de vaca per tot arreu...

Llavors clar, el pare treballant al pantano, erem cinc fills, ens vam col·locar de rellogats en dues habitacions que ens va deixar una dona del poble, que compartíem la cuina amb aquella dona. La germana gran en va posar a treballar que devia tindre 16 anys, a la fàbrica de filatures d'Alfarràs. El meu germa que llavors tenia 13 anys, com que no podia anar a l'escola, es va posar a treballar en uns arrossers. I jo tan bon punt va tindre 13 anys també em van col·locar a la fàbrica de filatures. Que encara nos amagavem quan venia alguna inspecció, tots alla corents corrents a amagar-nos, perquè no teníem l'edat, fins als 14 no era legal. Teníem una sensació de fer un delictu treballant, donava la sensació que la culpa era nostra, de treballar tan d'hora. Clar, com que anavem a demanar la feina, ells ens feien un favor i els culpables erem nosaltres.

Era una fàbrica tèxtil important. Només filava el cotó. Eren fils per teixir, no per cosir. Treballavem de 4 a 1 ó 2, feiem un torn de 8 hores o un torn i mig. I bueno, pues mira, allò va ser una experiència duríssima, duríssima, duríssima. No per la pesades de la feina, sinó perquè s'havia acabat l'horitzó. Als tretze anys jo ja tocava sostre, perquè és que la història de tota aquella gent, de totes aquelles noies d'aquells pobles, ja havia tocat sostre, i jo ho veia. Jo veia que les noies que portaven en autocars des d'Ivars, les noies que venien de tots els pobles del costat, jo veia que ja estava tot pastat. Un cop a la fàbrica, ja només tocava casar-se, tindre fills i tota la vida a la fàbrica. Les dones grans t'ho deien, les dones que només havien fet allò. I va ser com un aclaparament tan fort que recordo aquesta expressió, d'alguna noia de les que treballavem en quadrilla, de dir: "Oh, què be, demà diumenge!". I jo als 13 anys va arribar a dir: "Si és igual, si demà passat serà dilluns!". O sigui, aquella sensació de que no hi havia res més a fer, de que ja s'havia acabat tot era una sensació tan forta! que per a mi ja era igual que vingués un diumenge, perquè el dilluns hauria de tornar a ser allà.

I no era perquè el treball fos dur. Si nem a mirar, sí que era fort pels 13 anys. Però jo era forta... Era per aquella cosa de que el destí ja estava marcat. Jo els mirava a la cara i pensava "Però aquestes noies de què viuen?". No sé perquè, devia tenir una altra experiència de llibertat o no sé. Jo ho veia d'una absurditat total. I elles estaven contentes i jo tenia com una pesadèa a sobre terrible. Jo sé que de la meua escola n'hi havia també un parell que sentien lo mateix, que no els va caure bé això d'anar a la fàbrica. Ja potser començàvem a trencar aquell motllo tan clàssic de: als 14 anys la fàbrica, et casaves, te donaven una caseta a una colònia... Era una fàbrica que tenia colònia industrial. I la màxima aspiració era que un cop casat, te donessin la caseta. I aquesta era la panacea, ja estaves assegurat de por vida.

Jo per exemple, quan vaig començar a treballar a la fàbrica duia trenes i feia molt infantil. I ademés començàvem el torn a les 4 i mitja. La meua mare m'havia de fer les trenes la nit abans perquè al dematí no donava temps de fer-les. I així al dematí només em calia allisar-les. Llavors, quan vaí veure que era massa infantil i que tothom se me'n reia, em vaig fer una cua de cavall, que també es portaven molt. Però em van dir els encarregats que em tallés el cabell perquè les polees de les màquines podien agafar els cabells i n'hi havia hagut que s'havien quedat calves. Em vaig haver de tallar el cabell per anar a la fàbrica de dona.

- Als 14 anys ja eres dona?

- N'hi havia que sí i n'hi havia que no. Jo recordo que no devia de ser gaire desenvolupada. Potser per l'alimentació poc adequada. Perquè vaig tenir moltes bromes en l'aspecte sexual, moltes. De no tenir pit, de les trenes... Els nois i les noies se me'n fotien. A la fàbrica era com una escapadòria. Recordo xistes de doble sentit... Tothom portava una cistella amb el dinar. I si t'ocurría portar un plàtano de postre: "Apa! que t'agraden els platanos!". Si se t'acudia dir "O quina calor que tinc"... Perquè de seguida ens posàvem a 40 graus dins de les naus..."Apa, que estas calenta!". I tot em venia tan de nou! Que m'anava quedant encongida, que no gosaves dir re, perquè tot s'ho prenien malament. I és que era l'únic lloc on home i dona es relacionaven normalment i on es podia dir aquestes coses. Allà les noies entre les màquines ens treiem les faldilles perquè no podiem aguantar de calor. Pues ja tenies els encarregats per veure qui enxampaven sense faldilles per veure-les. Amb enagües, no et pensis... I no es podien obrir les finestres perquè es trencaven els fils. Ara no sé la maquinària, però abans eren fils primíssims que encara no tenien cos i d'una rafada de vent se't podien trencar les 500 billes. Era una cosa espantosa. Pues aquesta cosa de sexualitat reprimida allà a la fàbrica era terrible. I aquella experiència va ser duríssima.

De manera que quan el meu pare va dir d'anar a Lleida, perquè se li havia acabat la feina de paleta, bueno, jo encantadíssima. Encantadíssima perquè era una forma de fotre el camp d'allà. Allò ja no tenia cap gràcia per mi. En canvi totes les noies d'allà era això: pensar en el ball del diumenge i pescar marit, continuar treballant... Que això era lo fotut, que havies de continuar treballant. Si et donaven una caseta, pues una caseta i ja determinada de por vida. I a Lleida ja va començar una altra història. Ens vam haver de col·locar tots un altre cop. Als 14 anys ja estava a Lleida. Allà també el meu pare va buscar dues habitacions per allà al Canyeret, que ara ja no existeixen, molt humides. Jo em vaig posar a servir en una casa, la meua germana es va col·locar en una fàbrica també de tèxtil. I jo de minyona... Una boca menos. Això a la meua època tenia importància, perquè els fills no eren fills, eren boques. Que és també significatiu... Un pare no tenia cinc fills, tenia cinc boques. I llavors clar, em vaig posar a servir. Nosaltres vivíem al Canyeret i era terrible. Eren dos habitacions totes elles fosques. S'entrava per una reixa que donava al carrer la Parra i que era la única llum natural que teníem. I hi havia una cuina interior del tot i a dintre una habitació que el sostre que era de canyís jarrava aigua de la humitat i estava caigut. Jo

recordo que la meua mare no podia arrambar el llit a la paret quan dormia, perquè es mullava de la humitat. I el canyís, perquè era planta baixa, s'havia desplomtat de tanta humitat. Jo no se si ho has vist mai les cases encalades i pintades de blau que el blau quan se mulla queda com més fosc. Doncs allà tot era d'aquell color. La meua mare, com que no tenia per estendre roba, agafava la bugada, que la feia en un gibrell -ni safareig ni re, no hi ha hagut mai de safareig public!- i s'anava a la falda del castell i anava posant la roba pel terra a secar. S'asentava allà amb el meu germà petit i quan estava seca, la recollia. I això ja era pasat el 60. Allà només van viure els meus pares un temps perquè no es podia aguantar. El meu pare com que era paleta, va agafar i va comprar un solar a la Bordeta i ens vam començar a edificar una casa de dues habitacions. I com que jo estava servint, estava a Lleida i anava a la Bordeta.

13. Vida de minyona

El 1958 la família de l'Esperança ha fet cap al barri del Canyeret de Lleida, i ella es veu obligada a posar-se a servir en una casa com a minyona, quan a penes té 14 anys. Del rumor fabril, a la soletat de la vida de minyona, nous sostres es dibuixen en el seu horitzó.

(ESPERANÇA) ...I ja saps el què passava amb les minyones en aquella època. Alla tancada, només podien sortir el dijous. Les minyones durant tota l'època franquista només han pogut sortir dos hores el dijous i tot el diumenge a la tarda. El resto treballaven de sol a sol, des de les 6 de la matinada. Vaig estar alla tres anys, entre els 14 i els 17. Doncs la primera experiència va ser duríssima, duríssima i vaig treure molt rencor d'aquella casa, perquè era una mestra d'escola catòlica, d'aquelles que s'aixecava a les sis del mati per anar a missa, casada amb un militar que tenia una ma amputada, que devia cobrar un sou espectacular, que tenia sis fills. I resulta que ella era piadosa i mestra i a mi em tocava quedar-me sola als 14 anys amb tota la casa. De tal manera que ella s'aixecava a les sis i jo m'havia d'aixecar a les sis i mitja. Això era al carrer Anselm Clave. Jo sentia les campanades de les 12 i encara estava desperta. Jo sentia les dotze campanades i les sentia amb un rencor! Jo vaig sentir molt l'explotació en aquesta casa. Perquè clar, una dona tan catòlica que se n'anava a missa... i un rencor molt fort contra la religió se'm devia crear en aquella època. Una dona que anava molt a missa però devia resar-li al dimoni perquè portava sempre una mala llet a sobre!

Llavors com que estava molt malament, li devia explicar a ma mare i ella a la plaça ho va dir i vaig trobar una parella de vells que vivien sols. Aquesta gent també s'aixecava a les sis de mati. Ell era paraplègic i ella era... es veu que havia sigut la seva querida. Ell era solter. I aquesta dona era viuda d'un militar i tenia dos fills, però l'home li devien matar a la guerra i es devia entendre amb aquest home. Llavors a les sis del mati havia de tindre el balcó i la saleta ja fregada a genolls cada dia, per a que quan s'aixequés ell pogués seure allà a la saleta a llegir el diari. No obstant, com que eren dos vells, potser tenia uns espais més de llibertat. Aquella dona, que era analfabeta, jo li llegia novel·les. Després vaig aprendre a brodar, que va ser estant a casa d'ella. I vaig instal·lar la màquina a casa d'ella i fent practiques de brodar l'ajuar d'un fill que se li havia de casar. Però bueno, allò em permetia estar menys perreada. I em va anar bé per la meua salut perquè feien règim i menjaven molt sa. Allò em va anar molt bé per créixer i a fer-me una mica dona.

Cobrava 300 pessetes al mes, menjar i dormir a la casa. Jo li donava tot a la meua mare. Una jornada normal ere fer les feines de la casa. Suposo que segons la casa, pero la primera ja t'he dit que ens aixecavem a les sis i a les dotze encara estavem dempeus, i la segona tambe ens aixecavem a les sis pero ens navem a dormir com les gallines. En aquesta casa rentavem la roba a la banyera i res de polvos, eh! Sabó de tall d'aquell que rasca. Fer el menjar, fregar els plats... Però no fer-ho com tu ho faries, sino fer-ho com la senyora vol. El que tenia el ser minyona és que ho havies de fer tot com aquella senyora volia, tu no podies tenir iniciativa mai. Ara veig pels barris que les dones van a fer feines i mentre li facis, tan és que comencis pels vidres com per la galeria. Però abans no. T'ho havies d'organitzar com la senyora volia. Cada senyora tenia el seu esquema i si tu deies "Pues no seria más práctico empezar a fregar por atras?". "No, no, no, en esta casa siempre se ha empezado a fregar por delante".

No es podia protestar, porque era com volguer ocupar el lloc de la mestressa. Es que tota la societat estava impregnada del dictadorisme. El jefe era jefe, no porque en sabia mes sinó porque era jefe. Això se respirava hasta en les famílies. "Yo soy el padre y por ser el padre os aguantais. Se hace como yo lo digo". Es que una societat dictatorial impregna tota la societat. Una mestressa era la mestressa. No era important ni millorar ni fer-ho mes bé, sinó que lo important era el principi de l'autoritat. Això de jove com que de conservadora no he tingut mai res, em donava tres patades a l'estomac. Totes aquestes coses les he viscudes d'una forma molt conflictiva. Si he sigut capaç de fer-les, i fer-les be, ha sigut porque he pres un distanciament d'allò. Jo he sigut una persona que he hagut de treballar molt jove i he après que hi ha coses que no val la pena de gastar tanta energia.

En la memòria oral, les relacions entre mestressa i minyona poden equiparar-se a les que s'estableixen entre dictador i poble, el principi d'autoritat imperant en l'espai domèstic és un reflex del que predomina al àmbit polític, les jerarquies entre les edats i els sexes es fonamenten en l'estructura jeràrquica de l'estat. L'experiència de l'Aurora és complementària a la de l'Esperança. Ambdues fan de minyones en el mateix període, i seguiran un itinerari paral·lel, com a obreres d'una fàbrica a principis dels 60, i com a militants d'una organització obrera cristiana.

(AURORA) Vaig començar cap als 12 anys. Primer a cuidar una nena a la plaça Espanya, que en realitat ere cuidar d'un pis com 4 vegades aquet. D'allà em van treure, porque jugavem massa amb la filla gran, que ere vritat, porque jo ere molt cria. Però més aviat ere que no li feie la feina a la dona. Hi havie 6, 7 llits. A les 12 tinies que nar a passejar a la nena, deixant lo pis enllestit. Cap a la 1 i mitja nave a la peluqueria, on treballae la mare i tots cap a casa. Después amb un altra casa que ere fatal el menjar. Jo estae acostumada a casa amb tanta familia, i tenir que estar allà, tota sola, aquella cuina freda i fosca, aquella soletat de veritable minyona, jo no hi parava. Per mi va ser molt negatiu. Veies gent que volie i no podie. Em donaen un bocí de pa i mitja arengada pel dematí, de lo més pobre. Si et donaen pebrots per dinar te treien lo de dins. Recordo que a damunt dels llits, com que no hi havie prou flassades, posaven los abrics. Los nens anaven als Maristes, i pagaven tot el mes lo menjar, es quedaven allí. Pues los dissabtes i diumenges anaven a menjar al col·legi! Potser havien sigut gent que havien anat a menos. Potser los mobles sí que et deien algo de certa categoria. El pis estae al costat de la farmàcia Clavera, allà al carrer Major, una porta gran. Ell ere no sé que procurador en Cortes...

Ere un fer-te passar de lo més estret. Els nanos només tenien una bata, el dissabte per la nit tenies que rentar la bata porque els dilluns estigués seca. Pagaven poquíssim, 200 o 250 al mes. Amb l'aggravant que si trencaves una cosa te la descontaven, unes humiliacions, encara que allavons no ho veies així. Que arribae l'hora de menjar, sempre la cuina, jo acostumada a casa. Un dia a la semana rebeien amics, i tenies que estar a la cuina, hores i hores, esperant que toques-

sin la campaneta, anaves: "Què volie?" "Porta una mica més d'aigua, fes una mica més de cafè, fes una mica més de tè" Escolta! Les 12, la 1 de la nit, morta de son, i aguanta. Ere agotador. Va ser la experiència més negativa que he conegut com a minyona. Va ser molt molt negatiu. La dona jove marxae amb una butiga, i la gran es quedae, menos un dia a la semana que ere dama de la virgen del Pilar. I se n'anave a Sant Joan a missa. La tinies tot lo dia al davant i al darrere, N'hi quedaes d'ella fins al monyo. Me'n recordo que van anar a Andorra i van portar una olla exprès, i jo no sabie què ere, i elles tampoc... I un costella que van fer, que al obri-ho ja no ere res. però allò es va menjar. Nar treien lo cremat cremat. Això no pot ser! Discutint! Que al catàleg po-sae això...

Después la mestressa un dia va perdre la clau... Va ser que la mestressa gran es guardave la clau a la cintura, va anar al lavabo i se li quede la clau enganxada al viso. Va a buscar la clau, es veu que no la va trobar. I no va tindre millor acudit que vindre a la meua habitació, aixeca-ho tot, buscar sota el matalàs, va desfer l'habitació. I a mi em va sentar... terrible! Quan la va trobar... Li vai dir: "Busqui's minyona que jo marxo. Que a mi m'han ensenyat a ser pobra, però honrada fins al tope!" I vai marxar. Jo encara no havie descubert el tema JOC. Simplement que m'havien ensenyat a respectar lo que ere meu, i que em digueren lladre, me va tocar el punt més feble. Però no per reivindicar uns drets. Potser també perque estaes interna, que només podies marxar un rato a la tarde els dijous. A les nou ja tenies que tornar a casa. Deixaes el sopar preparat. Sorties a quarts de cinc, les cinc. Poc temps tenies. I el diumenge després de dinar. A missa mos trobaem totes les minyones de Lleida. A Sant Pere a missa de vuit, 25 o 30 minyones. I amb les de Sant Joan més de 50! Ere tot aquet tram que ere lo ric de Lleida. Que ara ho penses: amb una consciència de treballadora, allò ere un puesto molt bo per a fer prendre consciència de la classe que érem. Ere la missa de les minyones. Al radere d'Indivil i Mandonio, hi havie una lleteria, que feien xocolate, i les que tenien quartos, que ja eren grans, que feie molts anys que estaen servint, después de missa se n'anaen a prendre el xocolate amb xurros, i después tothom cap a casa. I fins a después de dinar, que a les quatre, sobretot si ere estiu, te tornaes a trobar totes les minyones pel carrer Major que surtien de les cases. I ere lo típic. Les que ja eren grans pot-ser podien tornar a les 10. Jo com a molt a les 9, quarts de 10.

La missa de les minyones és el lloc de trobada d'un col·lectiu per definició dispers, disseminat en l'àmbit privat, invisible. Es a més el símbol d'una estricta organització del temps, que ambdós testimonis subratllen com l'aspecte més denigrant del servei domèstic: les minyones només tenen a la seva lliure disposició algunes hores de les tardes dels dijous i dels diumenges. De les quatre a les nou, tenen el temps medit per anar veure els familiars, acudir al cinema, al ball. Els balls i els cinemes de "minyones i soldats" evoquen el record popular d'un espai i un temps específic per al lleure d'un sector social subaltern.

RICARD- Les minyones sortien lo dijous a la tarde, les cases que eren més progres que els hi deixaven, i els diumenges. Mira, això també te una manifestació gràfica. Antes lo cine, la primera sessió ere de soldats i minyones, i la segona sessió ere de senyors. Perquè clar, a la primera, hi podien anar les minyones perquè les deixaven sortir fins a l'hora de sopar, però a les set a casa! I allavons quan ella tornava a casa per a fer el sopar, los senyors surtien i anaven al cine.

CECILIA- I a lo millor havie de venir a encendre el foc, i tornaes a sortir una estona. I allavons ja va anar evolucionant.

- Elles sí que anaven a ballar, no?

CECILIA- Sí, elles sí, pues si sortien del Porfolio, algunes encara havien de venir a encendre el foc, o altres que no calia que vinguessin fins l'hora de sopar a les nou, i allavons se n'anaven a ballar o als Pagesos, o a la Violeta, i al Novetats, que ere a la plaça de la Gremial, cantonada

Mossen Cinto, una casa que ara estan tirant a terra, al costat del bar Clavé. Perquè allò ere un ball de minyones.

RICARD- Una anècdota tonta que recordo haver sentit amb la boca plena, amb una tertúlia de casino, eh, sobre les criades, les minyones, dir: "Fixat los americans si en són de rucs! Apreten un botó i renten la roba. Apreten un botó i se'ls fa lo cafe. Dius: "Recoil, aqui a casa nostra no en cal apretar tants de botons, apretes un botó i et surt la Josefina!", ja, ja"... Es tota una revolució, eh! Es dir, de la minyona se passe a la dona de fer feines. I de la dona de fer feines se passe a la dona per hores.

CECILIA- Nosaltres me'n recordo que quan mos vam casar (1956) encara teniem la minyona a casa tot lo dia. Venien a les nou del dematí i es quedaven fins a les sis de la tarde. Después ja vam nar escurçant, i ara...

L'època de les minyones evoca una societat que ja ha desaparegut, radicalment diferent a l'actual. La desaparició de les minyones és, de fet, un dels símbols de les transformacions socials que s'inicien en la dècada dels anys 60.

14. Mestres

Los maestros somos jovenes por esencia, al contacto con la infancia (...) Cuenta en este concepto, tanto la medida relativa del tiempo como la edad psicológica o estado anímico-moral. Y recordemos al respecto el lema repetido de Mc Arthur. Quiza sea esta la fase mas efectiva de una juventud: la voluntad de serlo. Poseemos los maestros esta juventud en sus tres aspectos: profesión, edad y voluntad. Un tesoro quiza no descubierto por nosotros mismos. Un manantial de vida que puede saltar a lo eterno (...). La juventud, esa fase pletorica de la vida, se rebela a morir de asfixia, a ser aplastada por el mal. Hay mucho de bella y noble en ella (...) Tenemos los maestros un puesto entre las minorías selectas. Nuestra labor trasciende directamente a lo social. Nos cabe aprovechar el caudal de riquezas que la juventud lleva consigo (...) Somos los maestros, en nuestra perenne juventud, cerilla primera o antorcha olímpica, enarbolada en nuestra calidad de minoria directiva" (Teresina Esteva, "Isard, tus amigos somos jovenes", ISARD, n.5, Març 1959)

Fins ara hem resseguit uns autorretrats en els quals la valoració del treball femení tendeix a ser negativa. El menyspreu prové tant del caràcter subaltern de les tasques desenvolupades, com dels estereotips socials a elles associats. El treball femení, desqualificat, poc reconegut, discontinu, acostuma a veure's com una fatalitat, una mena de condemna per a la classe obrera, condemna transitòria perquè se suposa que només ha de durar fins el matrimoni. No es tracta, doncs, del model de treball femení com a estratègia d'emancipació, i com a àmbit d'autorealització, que emergirà amb els moviments d'alliberament de la dona en la dècada dels 70. Però no totes les feines femenines responien a aquest model subaltern. L'activitat docent havia estat, des de principis de segle, un àmbit professional obert a la condició femenina. Cal només recordar el paper jugat per les dones en els moviments de renovació pedagògica del període republicà. El règim franquista atorgarà prioritat a la formació dels mestres, i imposarà un fort control ideològic, repressaliant el cos docent republicà, i formant les noves generacions de mestres en el discurs polític-moral del nou règim. Tots ells hauràn de presentar els crèdits d'adhesió al règim (com un "certificat de bona conducta"), i sortiran titulats com a "Instructores elementales" del Frente de Juventudes i de la Sección Femenina. La Normal era, de fet, una de les poques sortides per a bona part de l'estudiantat local, i la única possible per a

la població femenina. Els de Magisteri van ser, fins el 1968, els únics estudis post-secundaris que es podien cursar a Lleida.

La professió de mestra es considerava adient al caràcter femení: la cura dels nens, l'educació en els hàbits d'ordre i neteja, la "dolçor" i comprensió, la no excessiva exigència intel·lectual, etc. Es considerava, endemés, una activitat pròpiament juvenil. La cita que encapçala aquest capítol, publicada en una revista fundada el 1957 per un grup de mestres joves de Lleida, és prou eloqüent. Aquest moviment, anomenat "Isard", havia pres com a lema una frase del general Douglas Mc Arthur que deia així: "La juventud no es un periodo de la vida. Es un estado del espíritu, un efecto de la voluntad, una cualidad de la imaginación, una intensidad emotiva". Era un concepte romàntic, coincident amb les nocions de la psicologia de S.G.Hall, que servia per equiparar la tasca del mestre a una funció apostòlica: civilitzar la maldestra cultura infantil, adaptar els infants (principalment els de les classes subalternes) a les normes de funcionament de la societat. Servia, també, per atorgar a l'activitat docent una valoració social de que no disfrutaven altres feines femenines. La història de vida de l'Anna, que va formar part del moviment "Isard", ressegueix aquesta noció romàntica de la vida i de la feina de mestra, que es descriu com una tasca alliberadora i positiva. L'exercici de la professió possibilita una autonomia insòlita per a les noies d'aquells anys: la residència fora del domicili familiar (sovint fora de la ciutat), la relativa independència econòmica, l'organització del temps, i el lliure planejament de la pròpia tasca, fa del magisteri un treball que s'allunya del model suara descrit, i que permet la realització personal. L'enginyosa figura literària que utilitza en presentar el seu itinerari com un cicle de "renaixements", contribueix a remarcar aquesta singularitat. Singularitat que oposa el seu cicle de joventut al de la seva veïna, que treballà a la fàbrica des dels 14 anys. Singularitat que compara a la joventut que ara frueixen els seus fills.

(ANNA) ...Es que en la vida hi ha molts renaixements. El primer va ser el perdre la il·lusió de jugar... Jo no sé de que vaig passar, de la infància a l'adolescència, o jo que sé. A perdre una il·lusió, dis-li lo que vulguis... Per mi, el renaixement mes gran va ser quan vaig fer els 17 anys, que vaig fer exercicis espirituals. Jo me'n recordo que llavors vaig començar a contar la meua vida: bueno, això quan ho hai fet, abans dels exercicis o despues? Perque em semblave que abans eren coses d'omissió, de coses ben fetes que podia haver fet i que no vaig fer. Després dels exercicis havia apres a fer les coses que m'elevaven. No se com explicar-ho. Allò que dius que si hi ha una gràcia especial, allò ho va ser. I jo em pensava que aquella gracia l'havia de tenir tothom, i volia que tothom fes exercicis. I em sembla que havia d'anar per les peluqueries, per tot arreu on hi havia jovent, i pensava que havien de ser feliços: han de fer exercicis! I molta gent feia exercicis i no sortia com jo! Jo ara ho entenc i penso que aquella va ser una gràcia especial. Jo no vaig fer res, no vaig fer cap esforç. Hi vaig anar a la força, perque em van vindre al radere, que si, que si. Jo tampoc hi volia anar, perque era molt tímida, no era gens de sociable. I en canvi despues vaig ser tot al revés. A partir dels exercicis jo vaig ser un altra totalment diferenta. Va ser un renaixement. Vai estar un temps com si flotava, de feliç. No em costava fer res, per exemple, contestar als pares. Allavons es quan jo havia de fer oposicions, quan estava tan plena espiritualment. I el tema que donavem del renaixement, de Santa Tresa, de l'ascètica i de la mística, jo ho vaig viure! Perque jo m'estava esforçant continuament. Volia superar-me. I va arribar en un punt que volia saber lo que era l'extasi. Saps allò de que no et feia falta re perque ho tenies tot? Pues jo ho vaig tenir! Jo pensava: Ai si arribo a perdre això, ho perdre tot! I ara visco del record. Això va ser un renaixement molt bonic.

Despres també la primera substitució que vaig fer, però aquell va ser un renàixer amb mal! Va ser una substitució que vaig fer quan tenia 18 anys poder. Jo vaig acabar la carrera als 17. Jo tenia una amiga que feia oposicions, i em va dir si volia anar-hi dos mesos a substituir-la. I estae

a Malpartit, un poblet a la vora d'Alpicat. I hi havia d'anar amb cotxe fins Alpicat. I allí el primer dia em va venir a buscar un nen amb una somereta, perquè em pugés la maleta. I així vaig pujar el primer dia, i al segon ja vaig dir: no. La primera crisi que vaig passar, i d'això me'n recordaré sempre, sempre, que a mi em va costar molt, va ser aquesta. Llavors representa que jo era juvenil, jo a la parròquia em sentia com un crio. En canvi allí jo era una persona adulta. I que tothom em digués de vostè, i vostè, era el problema que jo no podia superar. Hi vaig estar dos mesos i no el vaig poder superar. Per mi ere una preocupació gran, gran. T'aixecaves i ja eres vostè. Ja no em sentia ni persona. Em sentia cosificada, admirada, com si no fos jo.

- Què vols dir, que passaves de jove a adulta d'un cop?

- Claro, però a més sense ser-ho, perquè jo encara no era adulta, jo encara em sentia molt crio. Però allí tothom me veia com una adulta. Com que era la senyoreta! Los crios vale, però la gent gran i tot!, que em tractaven de vostè. A la pensió hi havia una noia, que aquella ens vam fer amigues, i ens deiem de tu, i allò va ser com ressucitar. I després com que era tan jove, i tenia tantes ganes d'estar a casa, jo la setmana la passava amb el cor apret, ho feia a gust, però... El dissabte tornava cap a Lleida. Nae a Alpicat a peu, i baixava a Lleida amb el cotxe de línea, que ens deixava a la creu dels caiguts. I la primera setmana, es veu que tenia tantes ganes d'arribar, que vaig baixar amb el cotxe en marxa, i vaig caure a terra!

- Què suposae ser adulta en aquella època?

- No sé si ere ben bé adulta. Era allò de que et miraven en tot lo que feies, que no et deixaven actuar. Si jo hagués fet alguna cosa infantil, poder hagués estat mal feta. Inclús recordo que per la Festa Major fèien un partit de futbol, i em van dir que jo havia de tirar la pilota. I jo m'ho vaig arreglar a la meua manera i vaig dir que a la parròquia feiem uns ballets, i que a mi em necessitaven... I això no era veritat! I al poble, que sí, que sí, que es la festa i vostè no pot faltar. Em va vindre a buscar el rector i l'alcalde. I jo al mig, allà al camp de futbol. Jo no sé què vaig tirar, si vaig tirar pilota o què vaig tirar, perquè no sabia què em feia. Llavors vaig passar 15 dies sense un respiro. Perque jo, quan arribava els dissabtes a casa ja era jo, saps. Aquest va ser el meu primer treball.

Guanyar oposicions, va ser un altre renàixer. Perque llavors ja vas veure una vida amb responsabilitats, pero amb seguretat, perque tu ja tenies una vida segura. Perque jo, quan havia de fer oposicions, sempre sumiava, que hi havia un muro molt alt, i jo quan estava adalt, tornava a caure. I cada dia, els tres mesos de les oposicions vaig sumiar això. Duraven tres mesos perque erem moltes, i havíem de corregir els examens de tots. I después, quan el vaig treure, jo que sé, jo tot ho veia diferent, jo els carrers els veia diferents, jo els balcons els veia diferents, la gent la veia diferent... Un tornar a naixer. Les oposicions podé vai estar dos anys preparant-les, perque abans no es podien fer fins els 19. I jo vaig acabar magisteri als 17. De 17 a 19 vai estar estudiant. Quatre hores al demati i quatre a la tarde. A casa, casi sempre. A les vuit cada dia anavem a passeig, la colla d'amigues. Anavem a fer la visita, i xarravem, mos explicavem les dificultats que havíem tingut, cada dia, hivern i estiu. Despues lo dia que anavem a repas, la classe. Despues tambe vaig anar a aprendre a bordar, a cusir, a fer alguna classe a algun crio. I un altre canvi, l'haver de deixar de cantar al coro de la parroquia. Perque ja es van anar casant, i claro, el coro es va desfer. Va ser un morir d'algo...

Després quan vaig començar amb propietat, no vaig tenir problema, perquè era el poble de la meva familia. I jo al col.legi era la senyoreta, però jo fora de col.legi continuava sent la cosina, la neboda, la neta... Me'n recordo que tenia un nen molt tremendo. I em venia a veure la cosina. I aquell nen em deia: "Que las señoritas tienen primas?". Pues els hi semblava que les senyoretas

venien del cel, que no podien tenir família, ni que es podien morir ni res. Quan vaig estar al segon poble, ja ere un puesto petit, més aïslat, ja em vaig formar jo de ser més adulta. Fins ara no ho havia set. Però allí sí que em vaig trobar més sola. I passava moments potser més tristos, però també moments més intensos. Perquè com que passava moments molt sola, aquella soletat l'havia convertit en molta plenitud. Em posava a llegir. Entrava en relació amb tot lo que em rodeja. No les persones, sino les coses, les pedres, les muntanyes, els arbres. Tot per mi ere algo que em sentia acompanyada. I en canvi estava més sola que mai. No hi havien joves. Hi havia algun mosso. I feiem una quiniela el rector, los mossos i jo. I feiem xistes i rèiem. A molts d'aquests els vaig donar cursets de cristiandat. I feiem una reunió cada setmana al col·legi. I venien aquests moços, els servents de les cases del poble, homens i també jo hi era i mossen. Tu ara pensa els amics que tens, els que estan centrats al treball i els que no. No son ells al treball, no. No estan d'humor. I jo llavors estava d'humor continuament, porque sabia que hi havia d'anar, i en lloc de cohibir-te. Es dir que jo era una persona simpàtica, i aquella simpatia potser no l'hagués tret si jo no hagués estat bé. I jo hi estava molt be, però tampoc tenia medi per treure aquesta simpatia, aquesta cosa. I penso que potser quan tenia 22 o 23 anys pèr coses que potser havien passat, penso: "Si ara sembla que sigui adolescent!" Que havia estat tres anys sola al tercer poble, i ja podia tenir... No? Sembla que t'havies de fer adult de moment. Me'n recordo d'una vegada que va venir un noi que es volia casar amb mi. I jo: "Ui, no hi penso pas jo, sóc molt jove!" "Jove? Ja està bé, als 23 anys, ja té edat de pensa-ho!" I jo em sentia un crio, no em vaig fer cap problema, em vaig quedar tan fresca. Erem la colla d'amigues, i disfrutàvem amb les nostres xarxes, el nostre companyerisme. No mos faltava tot això, no mos sentíem grans. Amb una il·lusió, no sé. Penso que adolescent és quan tens aquella il·lusió continuada, i la vam tenir sempre, tota la colla.

Después la cosa que ens va fer molt be molt bé, van ser les trobades de Isard, un cop al mes. Claro, allí com que tots teniem los mateixos problemes, los mestres i la canalla, això mos unia molt, mos agermanava moltíssim. Si una anava amb una reunió preocupada porque un crio li havia fet algo, allí ho feies com una revisió de vida, i entre tots t'ajudaven. Va ser una experiència molt bona. I jo després quan vaig anar a Lleida, pues em vaig apagar, potser porque els crios eren diferents, la classe també, los companys també, poder també porque estaves a cases i estaves mes lligat, pero no porque no fes re dolent a fora de casa. Nosaltres quan estaem al poble volíem anar d'excursió aquí, navem, volíem nar allí, navem, a la millor la feiem abans de nar a treballar. Tenies temps per tot, porque com que estaves tan així. Mira, que fins i tot quan ho parlo amb la N., que vam estar juntes un any, li pregunto: "Cuanto estuve en cervera?". Diu: "10 años". I només hi vaig estar un any! I em diu: "Vivimos tan intensamente, que aquel año es como si hubieran sido 10". I estava tan bé porque estava assentada al treball, en canvi a Lleida, no. Jo no hi volia anar. Fixa't, lo dia que vaig coneixer el que seria el meu marit, aquell dia se va marcar lo meu destino, eh? Va ser lo dia que em van dir que havia de nar a Lleida. I claro, va ser el meu destino. Porque si jo no hagués anat a Lleida, segurament que jo no m'hi hagués casat. Porque allí al poble tenia un altre ambient una altra cosa, i no hi hagués pensat mai amb casar-me. Poder m'hagués quedat una soltera egoista! Allí no pensava ni en família ni amb re. Erem una colla, que feiem trobades, reunions. Amb una t'avenies porque t'agradava cantar, amb un altra per cosir, amb un altra per fer excursions. Igual anaven els matins a les muntanyes, i a les nou anava a classe. Però si jo hagues pensat que al treball m'havia de trobar malament, jo no hagues sortit ni hagues anat a cap puesto. Hagues estat amb una angúnia pensant nomes amb l'undemà...

I jo em pensava que aquestes experiències les té tothom. I ara veig que no! Porque a vegades ho parlem amb la veïna de dalt, i em diu: "Es que tu vas passar una joventut molt diferent de la

nostra". Ells se van posar a treballar a la fàbrica als 14 anys, i amb un poblet petit, quina animació tenien? Ni per amics, ni per formar-se, ni per pujar. Jo vull dir que lo que jo vaig tindre de bo es aquella plenitud de formar-nos entre nosaltres, de llegir, i nar comentant, i nar xarrant, nar assistint a una conferència que t'ajudave, Ells no ho van fer ni un cop en aquestos poblets. Perque la seva joventut, no va ser joventut, va ser una epoca de la vida, i prou, perque la joventut és quan hi ha mes impuls, no? es poden aprofitar moltes coses. En canvi ells, havien d'anar a treballar, i no moure's mai, perque no hi havien medis de comunicació. Perque jo, la llibertat que ara teniu, jo la vai tenir llavons. Jo vai estar sola, vivint amb la meva companya. I jo tenia el meu treball, jo tenia el meu sou, jo anava cap aquí, anavem a fer excursions cap a la muntanya, estaem dies. Que ara semblen coses de l'altre mon. i nosaltres ho havíem fet, en un ambient molt limpio, si tu vols, però nosaltres ho havíem fet...

15. Al reng

Ben a prop de la ciutat, a les partides veïnes, els joves pagesos començaven, des de ben aviat, a ajudar a casa, aprenent lentament el complex ritme anual de les tasques agrícoles i ramaderes. La seva presència a la ciutat era visible: baixaven al mercat i a la fira els nois, al reng i a costura les noies, a estudiar alguns, i els diumenges al ball la majoria (un dels més importants era "Els Pagesos"). Arribaven amb bicicletes, que en nombre molt elevat guardaven en tallers o torres situats en els límits de l'espai urbà (a Cap Pont, al camí de Granyena i de Montcada). Anaven mudats i eren fàcilment identificables. Es trobaven als aplecs de Butsènit i Granyena, preparaven amb il·lusió la carrossa per Sant Antoni i molts es casaven entre ells. No havien arribat encara els dies en que la transformació fruitera canviés els seus hàbits de conducta, igualés els seus estàndars de vida als de la ciutat. El Juli va néixer el 1929 a la partida de Vallcalent. La seva família tenia una lleteria i ben aviat va començar una vida "una mica achuchada". La duresa del treball manual està suavitzada, en el seu record, per un ritme laboral menys estructurat, més proper al temps de la naturalesa ("no es miraen les hores com se miren ara") i per una vivència més intensa de l'espai festiu ("se sabia fer festa").

(JULI) La meua infància va ser una mica achuchada, la vritat. Sóc fill de pagesos. T'obligaen molt aviat a treballar. No és que obliguessin, ere una cosa natural. Jo me'n recordo que als nou anys, sempre havíem tingut vaqueria, i antes d'anar al col.legi, m'aixecava, em feien nar a les vaques. Primer no les podíem muntar, però clar, te feien passar devant, a comença-la a preparar... I després nava a col.legit, de nou a dotze i de tres a cinc. I així vam passar fins els 14 anys. I ja a treballar a casa. Clar al tindre vaqueria ere obligat. I allavontes, per regla general, lo que feien los pares volien que fessin los fills. La vritat, sembla que s'havie de seguir la tradició. I mira, va ser que mos vam quedar aquí treballant. Lego vas mirar de plantar i no tindre la vaqueria, perque allò és una presó, jo per mi sempre he considerat que allo ere una presó auberta. Perque a l'hora havies de formar. La gent treballa per allò de rutina, de sempre: si sembla això, tindrem blat pel gasto, mataen un tossinet per l'any. I en canvi a casa de mon pare, ja tenien més iniciativa... Ara, si nem a buscar la vida que es feie llavontes i la vida que es fa ara, cuidado! Llavontes no es coneixia televisor ni llum ni arradio, ni congelador, ni tot això. Ere una vida ahorrativa, de sempre ahorrar. Que la meua padrina, en pau descansi, sempre die que un ou no se'l va minjar mai senecer, perque tenie por que Deu la castigarie. Figura't amb quin plan vivie aquella gent! Però dins d'això, ere una casa pues pròspera.

Lo meu padri va comprar aquesta finca. Lo primer que va pensar: una finca per cada fill, venga! Pues la va donar a mon pare. A la casa principal se va quedar l'hereu. Jo considero que a casa no he vist mai raons per res. Ara! Per comparació al que es va quedar l'hereu i el que es van quedar els altres fills, no te comparació. Ara aquí casa, tinc tres fills, la filla casada i dos fills. Pues jo els considero als tres iguals. I el dia de demà no els consideraré: aquet es lo gran i aquet lo petit. Pero allavontes pues existie. Ere normal. Mon pare sempre die: "Lo que els pares han fet, ha estat ben fet". No es rebelaen garie llavorens els fills, des de luego. Lo meu pare al casa's, ja li van donar aquet troç, es van ficar a viure aquí, i al cap de dos anys de casats, pues ja vaig naxer jo. I he estat sempre aquí. I aquí tots treballaen a la terra. Nosaltres no, que teniem vaqueria, però els altres semblar blat per casa, cereals... la rutina. I la vritat, els veins que avui en dia, me'n alegro, gosen d'una bona posició, pues llavontes eren una gent molt humil. Pero ja va vindre la cosa de plantació d'arbres. I la cosa s'ha espavilat una mica. Això ere mes pobre.

Mira, jo als 9 anys vai començar a parvols, al carrer Boters, donya C. Allí vaig fer les primeres lletres i tot això i després ja vai anar al senyor T., 3 anys. Lo senyor T, pobret, mira que estava castigat, que havia estat republicà, però a la classe havíem de parlar tots en castella, això per començar. I ojo que s'haguessin enterat, perque ja el tenien fixat. Era sagrat a llavontes el castellà. Per a mi va ser un gran mestre. Un home molt humà i molt, molt bo pels alumnes. L'ensenyament era sumar, multiplicar, restar i pots comptar. Després vaig començar a fer el comerç i vaig haver de plegar perque a casa hi havia feina. Vaig fer un parell o tres de mesos. Vaig estudiar fins als 13 o 14 anys.

Es claro, mos vam fer grans, i venga, pues treballs tan com vulguis. La vida ere al demati primerament a dos quarts de quatre formar, hasta ja quarts de nou, esmorzar, después treballar, amb forratges, si havies de llaurar llaurar, o si havies d'agafar los carros amb los animals i anar a Montagut, la Seira, Malpartit, Almacelles, tot això, a carregar, per preparar tot l'hivern, a buscar farratges, aufals, per les besties. Llavons pues mira aquí a casa, a treballar. I a la tarde, pues arreglar les vaques, a fer el reparto de la llet per la capital. Lo treball, allavontes, ere molt més dur que no ara. Ara ja aquets (dirigint-se als seus fills) lo dia que han pogut han pujat damunt del tractor. Abans tot se feie a base dels animals. Ara, jo reconec que dins del que cap també se'n feie molta de feina. Es matinae molt. No es miraen les hores com se miren ara. I se'n feie molta de feina, la vritat. Però també se sabie fer festa.

La pagesia i nosaltres principalment que a més de la terra teniem la vaqueria, pues ere obligat. Perque acabaes a les dos de la tarde el diumenge, a treballar, dinaes i a arreglar les vaques i a les sis de la tarde, pues a sortir. Anaes a Lleida, però a 2/4 de 4 de la matinada ens havíem d'aixecar. Perque teniem l'obligació que suministraem la llet als hospitals de Lleida, i a les sis del demati teniem que prepara-la pels asmorzars. El reparto de la llet el feiem amb una tartana, un cavall amb cascabells, i erem mes coneguts que el tebeo! Ondia! On vai nar l'altre dia? "Ai que me acuerdo de usted!" Ere andalusa. Diu: "Era pequeñita que usted llevaba la leche alla a la guarderia!" "Ves xiqueta!" "Es claro". A lo millor jo tenie 14 anys o 15, i ella pues 7 o 8. I jo ni me'n recordo! Suministraem totes les clíniques de Lleida, l'Auxilio Social, lo Semenari, que llavons n'hi havie uns 300!, les monges josefines, i despues lo meu oncle suministrae l'Hospital i la casa de Misericordia. Cada dia, hivern i estiu, cada vespre. Pim, pam, pels carrers de Lleida. Me'n recordo que el divendres Sant havíem de demanar permís per passar, perque no deixaven. Sempre me'n recordo que nae a la placa Catalunya, nae a les Josefines pel carrer Academia, i hi havie un urbano. Em va parar: "Saque el cascabel del caballo!" No amb bones paraules, no, no: "Ordeno i mando, que si ere del movimiento..." I jo no hi havie pensat. Lo permis lo tenie eh? Perque si hi ha un malalt, és necessari la llet i cal suministrar totes les clíniques. I aquell dia no hi vaig

pensar de treure els cascabells al cavall. I com que estaves acostumat a callar, pues... També se notave això del franquisme en que naves al cine, allo de 12, 13 anys, i a mitja part paraven, tocaven el Cara al Sol, t'havies d'aixecar. Tot lo transport se feie amb carros. I ere natural. Tothom feie el mateix. Pero claro, los que tenien mes quartos, pues tambe tenien mes bons animals. I jo aqui a casa, pues sempre vai veure uns animals fabulosos. Naem a la proba d'arrastre, per la fira de Sant Miquel, bueno això ja et parlo de despues. I a les fires de bestiar, que eren al govern militar, cada 15 dies...

El pare, si t'havie de manar una cosa, te la manae, però dins d'això te donae molts poders per que vendre una cosa, nar a cobrar. A més d'autoritat te tenie una confiança. Jo me'n vai cansar de nar a comprar bestiar, i sol! Me'n recordo que tinia 12 anys. I les vaques les compraem a la fira. I el meu pare se'n nae a fer lo reparto de la llet, porque jo hasta els 41 anys no vai coneixer res mes que vaques. Arriba el dia de la Fira, i ell se'n nae a fer el reparto, pues deie: Ves a vendre uns mamons. si te'n donen 30 duros, dona'!! Ojo, si en podie fer 32, millor xiquet! Aixi m'agrada. Es això, saps. I jo des de petit ia em van acostumar a regatejar el que fos, pues regatejaes. Per això te dic: autoritari, sí. Però no ho se, no allò de dir: la inquisició! Li agradae que si et manae una cosa, s'havie de fer... Jo crec que dintre de lo que passae llavontes, pues mos divertiem. Potser no hi havie tants plaers com ara. No teniem cobxe, naem a la capital amb bicicleta. Que anca' n'hi havie que no ho podien fer. I bé, bé, dins de lo que cap, pues bé. Als 20, 22, vai fer la mili. Als 24, 25, teniem relació amb tota la joventut... Als 27 anys vaig conèixer la meua dona, i als 31 i mig ja em vaig casar. I hem nat continuant aixi...

La seva dona, Leonor, era també de família pagesa. Havia nascut el 1936 a Butsenit, una partida "que va nar sempre molt més avançada que els altres puestos. Allí van començar a fer moltes verdures, i després la fruita". Durant tota la seva joventut s'havia d'aixecar ben d'hora per baixar "al reng" a vendre les verdures.

LEONOR- Después de la guerra Butsenit no ere tan ric. Havíem de treballar amb les verdures, que ere molt pesat. Después cada dia a les tres del mati ana-te'n cap al mercat. Que la plaça estave a la Madalena, allí navem a vendre, tant si ploie com si no ploie. I si ploie te tocae l'aigua, i si no ploie, te tocae el sol. Pues casi cada dia. i quan arribaes a collir, si hi havia anciam, si hi havia patates, si hi havia mongetes, i tomates. I encabat a les tres de la nit torna a marxar cap a Lleida, i amb un carro, eh! Perquè mos van fer espabilar molt alla baix eh!

JULI- Van ser de les partides que van començar a plantar arbres. Después va venir l'auge de la fruita.

LEONOR- Es que allavons no teníem aigua. Teníem un rec tan o mes bo que aquí. Però l' aigua nae molt mal controlada. I no mos arriba mai. I si feies tomates, si feies pebrots, s'havie de regar dos vegades a la semana. I per això vam deixar la verdura i vam plantar. Perquè els arbres només els havies de regar cada 15 dies. I va vindre la Golden.

- Vostè on va estudiar?

LEONOR- Jo vaig anar a estudi fins als 12 o 13 anys. Primer a l'escola de Butsenit. Navem tots los de la partida... entre xiquets i xiquetes naven ben bé 80 o 90. Era tot Butsenit i despues Malgovern. Els xiquets naven dalt i les xiquetes baix. A l'escola hi havia una mestra de l'estat que tampoc no vam aprendre res, molt poca cosa, fins a dividir i prou. Ja no ens podia ensenyar res mes. I encabat vaig anar una temporada, 2 anys o 3, al senyor T (una acadèmia de Lleida). A l'escola haviem de cantar cada dia el "Cara al sol". Al senyor T. no. i encabat a modista, a aprendre el corte, a brodar i així. Per casa vaig estar molt ensenyada. Ma mare sempre deia que estudies-

se, que estudiésse, que li hagués agradat molt. I no ho vaig fer mai. I hagués sigut l'acert més gran, perquè estaria molt ben col·locada. En un no res feies una carrera en aquell temps. Ma mare sempre m'ho deia que estudiés. I com que no ho vaig fer, encabat me va dir que aprenés a bordar i a cosir, perquè a la vida no saps mai com t'ho pots trobar.

JULI- Es que llavors, clar, sempre se'n feia estudiar alguna de dona, però un cop aprenes les quatre regles, cosir, cosir i brodar. I encara això no ho feien totes tampoc. La nostra filla va anar a les monges, va fer el BUP, i quan tenia 13 o 14 anys ja la va posar els dissabtes i els diumenges a fer el dinar a casa, durant tot l'any.

LEONOR- A l'escola hi anava cada dia i havia de fer 20 quilòmetres en bicicleta, entre nades i tornades. Perquè nava a cal senyor T. al matí, de 9 a 1, i de 3 a 7 a modista. I després va deixar el senyor T. i va començar a brodar i nava el dematí a brodar i a la tarda a modista. Les bicicletes les deixàvem allà a Alcalde Costa en un que en dien lo Gavilan, que guardava bicicletes. Entre el Gavilan i el Bazar, que estava al carrer l'Acadèmia, estava pleníssima Lleida de bicicletes.

JULI- També hi havia cal Pilaro a la punta del carrer Vallcalent. N'hi havia centenars. n'agafava de la carretera d'Osca, tot Vallcalent, la Mariola... Després al carrer Madalena, cal Quintana. Allà agafava carretera de Barcelona, de Corbins... una barbaridad!

- En bicicleta hi anava també la gent de ciutat?

LEONOR- No, no, només horta. Després a mi em van comprar una mobilette. Que tenia 20 o 21 anys. I encabat me van comprar una vespa. Que vaig ser la primera o la segona de Lleida en tenir vespa.

JULI- Que els vells deien "Una dona en vespa!"

LEONOR- I també fa vint i tants anys que vaig ser la primera en conduir una DKV. 24 anys. Amb la vespa, de primer també em donava vergonya. No hi anava ningú. A cosir anava a una dona que ensenyava, que era modista al carrer Cavallers i després vaig anar en una altra al carrer Sant Antoni. Allí vaig aprendre corte també. I després a brodar allí on hi havia el bar Fatarello, davant de l'estació de cotxes, on el mercat de Sant Lluís. Feia la roba meua i la de la meua mare. Jo cosia pel meu compte, portava la roba i me feia pues un vestit, un abric, una faldilla... La modista me ho tallava i m'ensenyava. I cada tarda hi anava. I encabat vaig anar a aprendre el corte. però ja matí i tarda, quan no nava a col·legit. Després també vaig anar a brodar a ma. A brodar pagàvem 10 duros cada mes i d'anar a cosir també. Al corte vaig pagar 15 duros. Però després lo paper m'ho havia de ficar jo. Però clar, gent jove i ganes de riure i ganes de parlar, pues feies poc de cosir. Hi havia la festa de les modistes, Santa Llúcia. Hombre si la feiem! Navem al matí a donar tombs pel carrer Major. Quan me vaig casar ja se feia molt namó'n a dinar, no hi vaig anar mai, però llavors se feia d'anar a dinar i a la tarda al Fronton a ballar. Se feia molta festa. Ara no es fa res. Tot era organitzat per les modistes. Allí a la plaça de Sant Joan hi havia una oficina que navem a buscar un carnet i entràvem gratis... I era perquè erem modistes. A cosir hi anava sempre a l'hivern. A l'estiu havia d'ajudar a casa, a la fruita. I així ho vaig fer des dels 14 anys fins l'any abans de casar-me, als 21.

La Leonor i el Juli no només sabien treballar, també sabien fer festa: acudir als balls, al cinema, a les festes, als aplecs. La pagesia conservava encara el calendari festiu que ritmava el curs anual. En aquet espai festiu, com el dia de Sant Antoni, els joves pagesos es coneixien, començaven a festejar i acabaven casant-se. Fins que no tenien els primers fills, podien disfrutar els lleures de la seva joventut.

JULI- Después va venir la època de diverti-mos. Jo crec que amb les possibilitats que hi havia a Lleida també nos divertiem. Als 15, 16 anys, com que no et deixaven entrar al ball, ni 17 ni 18, al cine. Después ja van vindre los balls, hi havia los Pagesos, la Rosaleda, lo Sicoris, los Huracans. Considero que nos divertiem. No sé, esperaem lo dia de festa amb ganes. Com ara, si vas per la capital, sembla que cada dia sigui festa, unes hores determinades, llavors no. Ere exclussivament lo dissabte a la nit i lo diumenge.

- Quines festes hi havia llavors?

JULI- Mira, hi havia San Blas, que es feia moltíssim. Nos ajuntavem pues igual 20 o 25 parelles. Navem al carrer Sant Antoni, un que llogava radios i tot això, i llogavem un altaveu, una gramola, discos... I ho montavem aquí a l'era. I si no a dalt a la Cerdera, a ballar en calçotets blancs... Per Sant Blas les dones anaven a beneir el menjar a l'església. La meua dona encara hi va amb mançanes i uns tortells.

LEONOR- Después te venia la Candelera, perquè lo carnaval no se celebra. Naves a missa el mati i el capella te ficava una creueta de cendra al front. Era per la Quaresma. Te donaven una candela que deien que si l'encenees un dia de tronada, te protegia. Per l'enterro de la sardina també feiem festa.

- Si no feien Carnaval com és que enterraven la sardina?

JULI- Ah! Es feia festa. Tancaven los comerços.

LEONOR- Hi havia tradició d'anar a la Bordeta a enterrar la sardina. A Butsenit també se feia treato (sic). Que es va fer molts anys treato. Un matrimoni que era a l'Hostal i veneen graseoses, sí-fons... I allí tots los de Butsenit estaem agrupats i feiem treato. Quan aquell home va morir, es va acabar tot. L'hostal era una sala molt gran i allí a la punta ficaven un escenari. Despres los bancs de missa los ficaven allí i tothom pagava no se si una pesseta o dos rals pel gasto que poguessin tindre els que feien treato.

JULI- Per Santa Agueda, als 20, 22 anys, te n'anaves cap al Fronton, los homens tenies entrada gratis, que ho pagaven les dones. I a dintre, a veure qui li sortien més dones per pagar-li el veure.

LEONOR- Les festes començaven a les 7 de la tarda. Era un dia de treball, però que te trobaves que la dona, al entrar al Fronton, te pagave el beure. I te treien a ballar. Eren diversions sanes. Bueno, sanes... De cuentos i lios sempre n'hi han hagut. L'home i la dona han sigut dos fases que s'atrauen.

JULI- Sant Antoni sempre s'ha fet a la pagesia. Aquí a casa ha passat una cosa. Que com que sempre hem tingut bestiar, l'hem hagut d'arreglar. Ara, al camp, de sempre se surt, se va a missa al carrer Sant Antoni, i a la tarde a ballar als Pagesos. Grans i jovers hi van tots. Veus, aquests (dirigint-se als seus fills) enguany també fan carrosses. Jo mateix també feia carrossa. A llavors era diferent d'ara. Sempre hi havia algú a la colla que tenia algun magatzem. Es feia entre el veïns. per això sempre hi ha la batalla aqueta de a veure qui la fa mes bona.

16. Enquadrats

El Frente de Juventudes cree firmemente que puede comunicar un "modo de ser" -y no solamente una manera de pensar- siempre que se cumplan dos condiciones: una -la primaria- que el educando no haya perdido todavía la capacidad de asimilar y se trate por tanto de juveniles camaradas, o de hombres de espíritu joven. La segunda consiste en utilizar determinados instrumentos pedagógicos, como son precisamente los campamentos, y en general todas aquellas actividades en que se aprovecha la convivencia de nuestros afiliados fuera de su ambiente habitual de vida, para hacerles actuar a ellos mismos en forma total y con máxima intensidad. ("Sin tiempo para pecar", CISNE, n.5, 1951)

La jerarquía es la suprema carga, la que obliga a todos los sacrificios, incluso al de la pérdida de la intimidad (...) Es la disciplina la virtud más señera que debemos poseer para que esa vigilia, esa tensión, persevere y no se malogre. (TAREA, Boletín de Ordenes para Mandos del FJ de Lérida, n.1, març 1949)

(RAMON) Tota la meua generació tenim un perdigó a l'ala. Mos van educar amb una violència... Los que vam nèixer 10 anys després de la guerra vam viure uns moments molt agressius i encara ho acusem. La nostra joventut, una de les facetes és que estavem sempre enquadrats. Tota la joventut nostra va funcionar amb graduacions. Perqué fixa-ti bé, t'he parlat, per la religió catòlica, de cruzados eucarístics, aspirantes d'AC i membres d'AC. Sin embargo, en qüestió política, t'estic parlant de flechas, arqueros i cadetes. Y del mando, jefe de escuadra, jefe de grup, jefe de centuria i jefe de campament. Es a dir, de lo més fort que mos ha marcat és que sempre hem tingut superiors en totes les facetes de la vida.

Fins l'any 1960 el Frente de Juventudes és l'estructura que ha d'assegurar l'enquadrament obligatori de tota la joventut espanyola (en la pràctica, només la masculina), mitjançant les diverses seccions adreçades a escolars, aprenents i rurals. L'"obra predilecta del règim", com l'anomenà el mateix Franco, havia estat fundada amb l'objectiu d'educar les noves generacions en la doctrina falangista, que pretenia ser no únicament política o ideologia, sinó una veritable cultura totalitzant, amb la seva moral i el seu estil de vida. En la retòrica de l'organització, calia aconseguir un "forma de actuar" capaç de transmetre un veritable "modo de ser". La transmissió d'aquest "modo de ser", però, no era pas un camí planer. Des de ben aviat, la tasca del FJ topava amb notables barreres econòmiques i socials. Els mateixos delegats locals semblaven lluny de l'entusiasme combatiu proclamat, a jutjar per les amenaces que sovintejaven en els butlletins interns de l'organització.

Hasta el momento se ha observado en la mayor parte de nuestras Delegaciones de la Provincia, cierta apatía en el cumplimiento de las órdenes emanadas de la Delegación Provincial. Confiamos del espíritu que anima todos los actos de los camaradas que se hallan en los puestos de trabajo y sacrificio en el FJ, que esta nota sea suficiente para reavivar en ellos el afán de recuperar el tiempo perdido, y el cumplir en especial aquellas disposiciones que manifiestamente ayudan y protegen a nuestros camaradas y a las juventudes españolas. Pero si esto no fuera suficiente, advertimos por una sola vez a los que en punible situación y abandono se hallan, que la responsabilidad absoluta y las consecuencias que ésta traiga, recaerá personalmente sobre ellos (TAREA, n.1, març 1949)

Mentre el FJ aspira a "enquadrar" la totalitat de la joventut, l'organització juvenil voluntària de Falange continuen éssent les Falanges Juveniles de Franco (FJF). Els seus afiliats "acceptan voluntariamente la disciplina y manera de ser Falangista, asegurando de esta forma la continuidad del Movimiento", i es presenten com una "minoría selecta" amb vocació d'apostolat.

Cuando José Antonio hablaba de las minorías selectas, no cabe duda que en su mente estaban estos miles de jóvenes españoles que hoy forman parte en las filas de la Falange. De esta minoría selecta tiene que salir para el futuro los mandos del resto de la juventud y los de responsables del Movimiento, son estas juventudes la levadura que fermentará la masa de los hombres españoles. Una de las misiones más importantes de las FJ es la del apostolado, la de la divulgación de nuestra doctrina, cuyo desconocimiento es la causa de la apatía de la mayor parte de los españoles. ("Misión de las FJF", TAREA, n.1, març 1949)

(BENET) Ens obligaen a nar a saludar el Franco, a les professons de Corpus, obligatòriament. Del FJ vulguessis o no vulguessis se n'ere. Dels militants, les FJF, ja ere assumible. Molta gent ho ere per una raó òbvia: cada fin de semana se n'anaen por ahi. I això ere d'entrada un bocata de sardina amb oli, i a lo millor un dinar a l'endemà. Per moltes famílies ere important, ere una manera de subsistir. I als istius eren els campaments. Hi ha mils de persones que mai han sigut de Falange i han passat pels campaments. Ere la única forma de tindre vacances. Jo no hi vai anar mai. Per contrapesar això, a nivell de Lleida va començar a surgir los Aspirantes d'AC, a l'entorn de les parròquies.

Les FJF s'organitzen a base de centúries, que tenen "hogares" als pobles més importants. L'any 1945 la revista "Clara Voz" esmenta 25 centúries a la província, amb un total de 1.288 afiliats. Almenys cinc pertanyen a la ciutat de Lleida, amb 275 afiliats. Els noms són prou evocadors: Garra Hispánica, Gibraltar, Montserrat, Llano Amarillo, Angel Montesinos. A més de la pràctica dels esports, i d'actes religiosos (exercicis espirituals, cercles setmanals de cultura religiosa), la principal activitat de les centúries són les "marchas de tipo volante, con fines de captación, agitación y ambientación", com la que ens descriu un jove "flecha".

El domingo 1 de septiembre salimos de marcha para la Riba, 3 escuadrones de la Centuria "Garra Hispánica" de las FJF de la capital, al mando del Jefe y Subjefe de la Centuria. Con los albores del día, las viejas calles leridanas despertaban al alegre son de nuestras canciones y el pisar fuerte de nuestras bolas de cueron andador; nuestro primer acto fue, como es natural, oír Misa y ofrecer nuestras acciones al Todopoderoso... Despues de la comida el jefe de la marcha nos habló de la misión del FJ, desarrollando la consigna "Nuestro puesto está al aire libre", y hablándonos de nuestra formación para servir intensamente a España en un mañana no muy lejano... Al volver a Lérida, mucha gente miraba nuestras botas cubiertas por el polvo de los caminos de la patria y nuestros rostros curtidos por el sol, con cierta curiosidad y indiferencia; pero nosotros llevábamos en nuestros pechos juveniles la alegría del servicio cumplido. ¡Arriba España! (J.M.Esquerda, CLARA VOZ, n.12, octubre 1946)

Quin tipus de jovent acudia a les centúries? Malgrat les proclames unitàries, la convivència distava de ser interclassista.

Como en nuestras filas no se tiene en cuenta para nada la condición social a que pertenecen nuestros camaradas, y por otra parte nuestro principio de escuadrismo obliga a todos a la convivencia en campamentos, marchas y demás actividades de nuestro FJ, por lógica necesidad mantenemos y aspiramos a la unidad total. (TAREA, n.1, març 1949).

(MARIUS) També cal dir que la burgesia a Lleida no va jugar un paper per la joventut, per exemple a la OJE. Jo diria que el fill de Lleida a la OJE tampóc no se va integrar. Jo no hi vai estar mai i amics meus tampoc no van estar mai. O eren fills de funcionaris o bé era gent d'una classe no

tant burgesa... Jo diria que la mitja no s'hi va integrar a la OJE, malgrat que si feien esforços els professors famosos d'allò que en deien la Formació del Espíritu Nacional.

Per a molts nois de les classes subalternes, les organitzacions juvenils del règim van ser un espai de sociabilitat que compensava la precarietat vital, un mitjà d'ascens social i d'identitat. El testimoni del Jesús, que entra com a "flecha" i acaba com a cap d'esquadra, és en aquest sentit significatiu.

(JESUS) Yo tengo que romper una lanza en favor del régimen en mi caso. Yo soy una persona agradecida. Yo me cogí un tifus a los 10 o 12 años y me tiré 4 meses, en el argot de ahora sería de baja. Dos meses en la cama y dos de convalecencia. Te daban una sobrealimentación, te ponían penicilina, que no había en este país. Te estoy hablando del año 55 o 56. Gracias a Falange me trajeron las medicinas, la penicilina, me trajeron tebeos e incluso ayudaron económicamente a mis padres para la sobrealimentación. Porque se me complicó el tifus con una anemia. Hostia, esto se agradece, ¿no? Dicen que es de bien nacidos ser agradecido. En este caso rompo una lanza en su favor. Me acuerdo de los dos tios que venían, del Frente de Juventudes. En aquel tiempo iba allí donde está el Boulevard Victoria, que era el local del FJ. Había como 3 aulas, una sala muy grande con billar y bar, con una chimenea en medio, el suelo de madera. Allí pues ibas una vez a a semana y se hacían charlas de cosa patriótica. Te encontrabas muy bien. Se daban consignas: "vale quien sirve", "Se sirve al caminar", "se hace camino al andar"... Allí tenías las centurias, con jefe de centuria. Luego estaban los flechas, arqueros y cadetes. Yo llegué a jefe de escuadra de flechas. Después de tener el tifus, recomendaron a mis padres que fuera a campamentos. Y efectivamente. Fui becao al año siguiente al campamento del Flamisell. Una vez allí, a mí me gustaba aquello porque tenía espíritu militar. Después ya me tocó ir con magisterio. I además iba muy a gusto. Pero llegó un momento que la cosa de Falange desapareció. Antes íbamos con camisa azul, escudos y las flechas. Se iba con pantalón corto de lona gris y con unos calcetines blancos hasta aquí arriba y bota claveteada. Eso a mis 10-12 años...

(RAMON) Hi havia 3 categories: flechas dels 6 als 14 anys, a partir dels 14 eren arqueros, i a partir dels 16 fins als 21 ja eren cadetes. També hi havia una correlació de mando en la jerarquia militar de la Falange. Començaves sent un mero acampat, passaes a ser jefe d'esquadra -una escuadra eren 6 nens-, les esquadres estaven reunides en centúries -manaves a 100 nens- i des-pues ja passaes a ser jefe de campament, però això era pels estudiants de l'Academia de Mandos de Madrid. Per supost que tots los de la meva generació que van destacar, un 75 %, han estat vinculats al món de la Iglesia o al món de la Falange. Naem a fer la vetlla de San Fernando, en la qual entraven los nous militants. Los vells anaven allà a escolta'ls. Era una cosa d'honor. Es va fer a vèrios llocs. Jo ho he fet al pati del Institut d'Estudis llerdenses, als Camps Elisis, a les Basses d'Alpicat...

(ELOI) Allí (al Hogar Rural del FJ) moltíssima gent hi participae. S'havie de ser anti-règim per no participa-hi, perque no hi havie res més. Ere una etapa que les qüestions polítiques no ens arribae gaire. Vivíem intensament el tema del Nadal, les caramelles de Pasqua, els concursos de sardanes, més aviat en un règim que reprímie aquestes coses... A Lleida hi anavem també amb los autocars, quan havíem d'anar de campaments. Però potser se'ns demanae per concentracions més polititzades, d'aquelles que no mos agradaem tant. Havíem de venir pel 20 de Novembre, que coincidie amb la mort de José Antonio. Tota la activitat que havíem fet al nostre poble, se'n nae al traste amb aquest tipo de montatges. No havíem aconseguit un adoctrinament clar dels infants i joves d'aquella època. De cap manera. Coses més aviat que no les veies amb bons ulls. Les concentracions aglutinae els que feien activitats, i altres. Es fixaen molt en el número de participants. La part de més grans ja minvae molt, de 15 cap a munt. L'entusiasme i la il.lusió dels infants: "Nem a Lleida" I a lo millor t'ho pagaen tot, o una quota mínima: "Pues nem" T'ho

passaes bé. Potser un moment havies de guardar una mica de silenci, perquè es feia la oración de los Caidos, el silenci col·lectiu t'obligae, però no enteries massa el montatge. Mos trobaem molts infants de molts pobles. A la OJE es tractae de fer la promesa, i el 20 de novembre una commemoració. Com que paral·lelament d'aquestes dates mos en parlaen molt al col·legi, les tenies presents. Potser la finalitat n'estaes una mica més lluny. Deien "Gran Trobada de jóvenes del FJ" i molts en realitat desconeixien molt la realitat. No sol en feien a Lleida ciutat, sinó que inclús me'n recordo d'haver nat a Balaguer. S'ubicaen a llocs concrets que donae lloc a que hi anés molta gent. A Lleida jo recordo al Camp Escolar em sone. Una concentració a l'any.

A més dels uniformes, les jerarquies, les consignes, i els rituals de pas, la conformació d'una organització social específica s'expressava en el calendari. El ritme de l'any era definit per festivitats i commemoracions político-religioses que se celebraven a l'escola i als centres del FJ.

(FREDERIC) Tot anava a base de commemoracions. Hi havia San Fernando, que s'havia mitificat una mica com a patró de la joventut. De xaval recordo que al camp d'Esports portaven cucanyes i tal, però sempre amb la cosa falangista, sempre organitzat pel FJ. Totes aquestes festes s'havien de commemorar a l'escola, durant tot lo curs. Casibé cada mes hi havia una festa. Començava pel primer d'octubre, dia del Caudillo. Després el 15 d'octubre, Santa Tresa, patrona de la Secció Femenina; el 24 d'octubre, dia de la FE, que ere la fundació de la Falange i ere obligat fer una festa commemorativa; el 20 de novembre, dia del Dolor. Una vegada, lo 20 de novembre del 53, el dia que acabàvem Magisteri, dia del Dolor, la mort de José Antonio, pues aquest dia, estant reunits tots los de Magisteri, que estavem convocats a les 6 del mati al Front de Juventudes, per anar fins al cementiri i llegir el testament de José Antonio a l'hora que ell va morir, quan sortís el sol. Estavem tots allí vestits de falangistes amb la roba que mos deixaven per aquell dia. Erem 15 o 20 amb lo jefe al frente, el que s'ocupava d'intendència i també venia lo Portugues, que era director de l'Anexa i era delegat del FJ. I davant de la creu de los caídos por Dios i por España, vam llegir el testament de Jose Antonio, vam cantar el Cara al sol i mos vam tornar cap a Lleida que es feia de dia. Això me'n recordo tant bé, perquè després me va venir bé a l'exàmen d'oposicions. Mos va sortir un tema dels del movimiento que era "conmemoracionse escolares". I com que hi havia el tema del dia del Dolor, vai utilitzar aquell dia com a guió. No era pas massiu això. Hi podiem anar una trentena. Jo hi anava de tant en tant per allà a l'hogar del Frente de Juventuts, no per simpatia, sinó perquè hi havia un bar i feien uns bocadillos molt bons i molt barats. I potser el dia abans d'aquell buscaven gent perquè venia el governador, el Pagès aquell, i havien de fer la promesa de nous militants. I m'agafa lo nostre professor de politica: "Tu, venga p'allá!". Després venie el 8 de Desembre, dia de la Mare, la Puríssima. El 8 de febrer, dia del Estudiante Caído, aniversari de la mort de Matías Montero, que ere un jove falangista que van matar a la República; el Dia de la Joventut, que ja t'he contat; i el primer d'abril, dia de la Victòria, que en deien Dia de la Canción, no sé perquè. També hi havia el 10 de març, Dia de los Mártires de la Tradición; Dia de la Unificación, lo 19 d'Abril; el 2 de maig, la guerra de la Independència; i Sant Tomás, lo 7 de març, que ara ho han passat al 28 de Gener... I no me'n recordo de cap més.

La minuciositat del record d'en Frederic evoca l'abast del cicle festiu, que com a estudiant primer, i com a mestre després, tenia obligació de seguir a l'escola. Articulat amb el cicle litúrgic i amb el ritme acadèmic, el calendari del règim reconstruïa els propis signes d'identitat, que pretenia publicitar en actes públics al carrer. De fet, totes les publicacions del FJ d'aquest període dediquen bona part del seu espai a recordar aquestes commemoracions. Així, per exemple, el Dia de la Joventut serveix per recordar les virtuts de San Fernando, model del cavaller falangista: meitat monjo i meitat soldat.

...porque fue soldado heroico de Dios y de la Patria, porque supo compartir el reinado de los hombres con el servicio de Dios, el FJ se ha colocado bajo su pretección y ampara, para que desde elñ cielo nos conceda guía y luz, protección para ganar la batalla final (CLARA VOZ, n.2, 1946)

I el Dia de la Canción serveix per actualitzar la fidelitat dels joves al sagrat capità.

El 1 de Abril, fiesta de la Victoria, es para nosotros símbolo y bandera, por eso cantamos alegres y con la confianza puesta en ti, puesto que nunca nos dejaremos arrebatar la victoria que ganamos. Nosotros estamos en pie, Caudillo de España. Queremos ser los primeros en el servicio de la patria, y responder con todo el ímpetu de nuestra juventud a tu llamamiento, puesto que desde nuestras centurias hacemos centinela constantemente y sin cansancio, siguiendo tu ejemplo, velando y trabajando para que España sea Libre, sea Una y sea Grande (CLARA VOZ, n.9, abril 1946)

Els encarregats de celebrar aquestes festes i de transmetre les consignes eren els mestres. L'estat els concep com agents de transmissió ideològica de primer ordre.

(RAMON) T'obligaven, dia si dia no, a fer consignes polítiques. Tots los nens estaven callats i jo els hi dia, per exemple: "Y fieles al Caudillo son". I durant 3 o 4 minuts jo explicava als nens lo desarrollo d'aquesta frase en to marcial, rigurós, tal com m'havien ensenyat a l'Escola de Magisteri. Un dia feia "Efeméride", que era la commemoració d'aquell dia. Un altre dia feia màxima religiosa i un altre consigna política. Exemples de consignes polítiques son: "Marcharé por caminos de obediencia", "Se sirve al caminar", "Todos te necesitan", "Cayeron por una España mejor", "Nunca trases tus fronteras", "No seamos anclas", "O volar o despeñarse", "Pon rumbo a tu propia vida", "Por la patria, el pan y la justicia", "No vuelvas sobre tus pasos", "Viva España", "Vale quien sirve", "Unidos por el yugo de España". "Tiende tu mano", "Quememos la cizaña", "Libertad sí, libertinaje no", "Trabajo es sinónimo de valor", "Volverá a nacer la primavera", "Arriba escuadras a vencer", "La victoria es de quienes perseveran", "Las dificultades han de superarse con alegría", "Ser español es nuestro mayor orgullo", "Ni caer ni parar", "Elije lo más difícil", "Lucha con nobleza y alegría", "Antes de obrar, piensa", "O crece o muere", "Vivir no es necesario, navegar sí", "Más vale volando", "Eres un eslabón en la cadena", "Guarda el tesoro que te dieron", "Viven los que se fueron", "Tú serás el mañana", "Más vales el camino que el descanso", "Quien tiene llama debe arder", "Tiende tu mano con humildad", "Sin el cauce, la libertad no fortalece"...

En els nivells educatius secundaris, la tasca dels mestres era complementada amb la dels instructors del FJ, que un o dos cops a la setmana feien les classes de "formació política" (més tard "Formación del Espíritu Nacional", i més tard Formación Cívica): "Mo la preniem a catxondeo. Ere la maria. Eren tan patates els professors..." (ALFONS). Malgrat la seva dedicació prioritària a les activitats de lleure, les organitzacions juvenils romandran, durant tot el període, com un dels reductes doctrinaris on es mantindrà la tensió polític-patriòtica original, l'horitzó de la revolució nacional-sindicalista, la façana feixistitzant. El 1946 un jove esquadrista de la Centúria "Gibraltar" proclama així la doctrina de l'autarquia.

Contra este constante peligro que nos está acechahdo, ayer por la peste de los partidos políticos y hoy por la ola de embustes de que somos atacados, tenemos que imponernos con la virilidad de que somos portadores, ya que como Falangistas, o como simples españoles (...) Las plutocracias, el liberalismo, la masonería, el comunismo, será siempre los que intentaran destruir e inhabilitar nuestra tarea sagrada. Pero la Falange subsistirá por los siglos de los siglos, porque hca sido sembrada con la más fértil semilla: la Juventud. (CLARA VOZ, n.12, octubre 1946)

El 1954, el pacte amb els Estats Units significa la primera apertura internacional del règim, i l'obliga a camuflar els signes d'identitat més clarament feixistitzants. Aquell mateix any, en la reaparició de la revista "Clara Voz", el jove instructor del FJ que l'anima inclou una fotografia a tota plana de Franco equestre i victoriós. El delegat d'Informació i Turisme, el Sr. Tarragó, intenta censurar-la, amb l'argument que es tracta d'una imatge de ressons feixistes, que ja no s'adapten al nou context polític i internacional. El jove falangista es manté en les tretze, i amb el suport del governador civil, aconsegueix publicar sense modificacions la revista. Es una de les petites anècdotes que travessen l'adaptació del règim a la nova situació. El progressiu aigualiment de la doctrina, la renúncia a la "revolució pendent", l'homologació formal de la dictadura, suscita notables resistències entre els anomenats "falangistas valerosos", que tenen en les organitzacions juvenils un reducte important. Inútils resistències, però. El 1957, l'any en que es consolida el viratge polític-econòmic del règim, es cessat Elola Elaso, delegat nacional del FJ, que ha esdevingut una figura anacrònica i incòmoda. El 1960 el FJ passa a anomenar-se Delegación de Juventudes, i es crea la OJE, que substitueix les FJF. Les directrius del nou Estat entren en conflicte amb les consignes que s'havien difòs amb insistència en llars, centúries, falanges i esquadres.

(JESUS) ...Y después ya desapareció la cosa de Falange, cuando aparece la OJE. Que entonces se cambia hasta la camisa. Se pone camisa de color pardo, la boina de otro tipo, el pantalón de color gris y, en vez de bota claveteada, zapato estilo segarra de color marron. Aquello era para mí, la OJE, Falange descafeinada. No era lo mismo. Es el momento en que han desaparecido los camisas viejas y viene la hornada de gente joven, guapetes, altos, muy bien en gimnasia. Porque aquella Falange la montaron de tal manera que era muy parecida a las Juventudes Hitlerians, por decirlo de alguna manera.

(RAMON) Més tard se crearà la OJE, que és exactament lo mateix. Ja no hi ha falangistes, hi ha tecnòcrates. Es el moment del Opus Dei, de Fraga Iribarne, López Rodó, Castiella i companyia... Treuen tots aquestos noms, tota aquesta simbologia del Frente de Juventudes, Falange... I diuen Organización Juvenil Española, que queda més bé. De fet és tot exactament lo mateix. Alguna coseta del uniforme canvia, però és igual. Los jefes són tots igual.

El butlletí intern de la OJE, aparegut el novembre de 1962, ha perdut el to doctrinari de les revistes de les dècades anteriors, encara que conserva una certa retòrica:

El objetivo principal de ESPOLON es el de dar a conocer a todos los afiliados la extensa gama de actividades que nuestros compañeros realizan. Aparte de esto procurará dar solución a nuestros problemas de jóvenes. Este boletín ha de ser de todos y para lograr este fin debeis colaborar todos. (ESPOLON, Editorial, n.1, noviembre 1962).

Si examinamos la historia de la pasada Cruzada, podremos observar que está sembrada de un sinfín de actos de heroísmo en que se vertió sangre de jóvenes (...) Pero en España ya no hay guerra, y las Américas ya están colonizadas y evangelizadas. ¿Es que el destino de nuestra Patria en lo universal ya se ha terminado? Eso es lo que creemos. Estamos equivocados (...) Toda Europa y todo el Mundo confía en nuestras cualidades. No desilusionemos a este mundo, que confía en nosotros españoles para quitarse de encima esa enorme carga que es el materialismo, que poco a poco lo va envolviendo todo. ¡Camaradas de la OJE, el mundo nos ha confiado una gran misión! ¡Ejercitémos todos las cualidades que nuestra santa Tradición nos ha legado! ¡Lancémos al mundo una avalancha arrolladora de espiritualidad. (M.A.AROCENA, "Espíritus inquietos", ESPOLON, n.1, noviembre 1962).

Havien hagut de passar 25 anys per descobrir que la "revolució nacional-sindicalista" consistia en un moviment espiritual que renunciava a intervenir en els afers mundans. Moviment que es veuria

progressivament desbordat per altres organitzacions juvenils, més dinàmiques i espontànies, sorgides al llarg de la dècada.

17. "Sin tiempo para pecar"

La vida del Campamento es dura, pero alegre. Una doble preocupaci3n obsesionante lo observa todo: Dios y Espa1a. No queda ni un resquicio libre para la holganza: no hay tiempo ni para pecar. He aqui el supremo elogio: ordenar la vida de tal modo que no quepa hueco libre para el pecado. (...) Para lograr ese esp3ritu entero y formar en nosotros la manera de ser falangista, hemos elegido la c1tedra amplia y clara de los campamentos. Porque en ellos, junto con la consigna y el mandato, est1 la vida real, el ejercicio exacto, la convivencia y la hermandad, la dureza y la alegr3a, el bastarse a si mismo en la jornada que preside el tremolar de nuestras banderas. Porque se equivocan los que creen que vamos al campo con un af1n rousseoniano de vuelta a la Naturaleza. ("Sin tiempo para pecar", CISNE, n.5, 1951)

RAMON- Si te fijas, nuestra generaci3n, los que tenemos entre 35 y 40, somos una generaci3n muy violenta.

- Los campamentos debieron influir quiz1s...

JESUS- No, no.

RAMON.- Quieres decir que no? La educaci3n paramilitar, que nos ense1aban a tirar bombas, hac3amos instrucci3n con unos fusiles de madera...

JESUS- No... Era paramilitar porque se hac3an desfiles marchando y cosas de estas. Yo siempre hab3a tenido un esp3ritu militar acojonante y perd3 el esp3ritu militar en la mili. Acojonante verdad?

La tasca m3s s3lida del FJ durant tot el periode, i la que afect1 a un major nombre de nois, fou la dels Campaments. A les finalitats higi3niques i formatives que van inspirar la creaci3 d'aquesta eina pedag3gica, des de finals de segle XIX, per part de moviments com els Vanderv3gel i els boy-scouts, s'afegien els objectius d'enquadrament pol3tic i pre-militar propis del FJ. Per al r3gim l'obra dels campaments era l'aparador de la seva tasca educativa. Pot ser profit3s observar-ne un de m3s a prop. Durant la primera meitat dels 40 s'havien dut a terme diversos campaments de muntanya, com els d'Esp3t, la Seu d'Urgell, Cabdella i Martinet. L'any 1946 s'inaugura el Campament "Ilerda" a Torredembarra, el primer campament de platja, que perviur1 durant els anys seg1ents. Aquell any s'organitzen tres torns de vint dies, en els quals hi participen 90 cadets i 290 flechas de la prov3ncia. Un reportatge monogr1fic de la revista "Clara Voz" descriu amb tons heroics la vida en aquella "ciudad de muchachos".

El Campamento es la m1s formidable escuela de formaci3n que el muchacho espa1ol pueda tener (...) Quedan lejos las bastardas intenciones, immoralidades y podredumbre de las ciudades y los pueblos. En el Campamento todo se estiliza, y el muchacho recibe una completa educaci3n que le transforma en un hombre completo e integral, capaz de amar a Dios, a Espa1a y de ser util para la sociedad (...) Todo se ajusta a un horario, y a un programa preestablecido. No se deja nada a la improvisaci3n. Comienza el d3a con la oraci3n y el pensamiento puesto en la Patria, y termina de la misma forma, en el acto de izar y arriar bandera. Tiene honda emoci3n la oraci3n ante la cruz de los Ca3dos, y el cambio diario de la corona al pie de la misma. El campamento es un pueblo con su Capell1n, M3dico, clases, diversiones, la disciplina se hace agradable en cuanto los mismos acampados comprueban que sin ella no se entender3an, y adem1s el af1n de superaci3n que se les inculca, hace que de d3a en d3a progresen en su formaci3n y ele-

gancia moral y patriótica (Declaracions del Delegat Provincial del FJ, J.M.Sarrate, CLARA VOZ, n.12, octubre 1946)

El Fuego que arde durante todo el Fuego de Campamento, dándole nombre, sabor y color, constituye el símbolo y recuerdo de todo aquello que deja traslucir el vivir entrañable de la casa familiar. Esto no es una caprichosa innovación, sino la proyección de la convivencia entre padres e hijos, en este ambiente de muchachos españoles (...) Todos, desde el momento en que el Fuego de Campamento comienza, se sitúan por propia y automática determinación en situación de hermandad, de esa gran hermandad de la Falange. ("El fuego de Campamento", CLARA VOZ, n.8, 1946)

El buen funcionamiento del Campamento "Ilerda" logró sembrar nuestro ideal en 14 pueblos de la provincia, donde han quedado formados núcleos de las FJF (...) Daba alegría comprobar como aquellos rapazuelos de 13 a 15 años que desconocían por completo nuestra forma de obrar, como a los pocos días iban transformándose y adquiriendo nuestro estilo y disciplina, no de manera superficial, sino muy honda, hasta dejar en su espíritu el surco que nos permitió sembrar y recoger. Hubo dos primeras comuniones en el turno de Cadetes, de dos camaradas de 18 y 17 años. Hoy día militan los dos en una centuria de las FJF de la capital. (...) Se dieron todas las clases de premilitar y se inculcó el espíritu de moral y disciplina castrenses. (CLARA VOZ, n.8, 1945)

Ya sabes que lo que más impresión nos causó: el despido que nos hizo el Delegado Provincial al pie de la Cruz de los Caídos. Nos habló de los que murieron como héroes, y como mártires, nos habló de cobardías y traiciones, nos hizo entrar a España en el corazón, casi llorando (...) Pasamos revista a nuestros 17 años y no hallamos nada favorable en nuestro haber. Nuestra juventud enteramente estéril para la Patria. Y aquella misma noche, cara al mar y al pie de la Cruz, hicimos el propósito de ser Jefes de Centuria en nuestro pueblo. Trabajar para que el FJ tuviera allí un baluarte para que España entrara en el corazón de los compañeros de juego y de trabajo ("Carta abierta de un acampado", CLARA VOZ, n.8 1946)

El Campament era vist, en la immediata postguerra, com una petita "ciutat de lona", un escenari en miniatura del nou ordre que l'estat franquista volia imposar. Les normes de vida campamentals defineixen la "manera de ser y de pensar falangista". Tot s'ajusta a un horari, a un ordre estricte, l'espai privat es suprimit, la institució controla la totalitat de la vida quotidiana. S'imposa una ben definida jerarquia, però alhora hom proclama una forçada "germandat". Paternalisme i autoritat són les dues cares d'una mateixa sociabilitat. Malgrat el to triomfalista dominant, en els textos propagandístics hi apareixen algunes alusions indirectes a les resistències que alguns sectors de la població tenien encara per deixar anar els seus fills als campaments.

Nadie puede discutir, ni mucho menos negar, la gran obra educativa realizada por el FJ a través de sus campamentos. El muchacho necesita para su vida aire libre, y para su formación disciplina y sanas enseñanzas (...) Pero a pesar de todo aun quedan muchos hombres a los que oír hablar del FJ o de sus campamentos les horroriza (...) Me entristece pensar en una juventud tímida, pálida, endeble, afeminada y prematuramente vieja. Pero, por el contrario, se me ensancha el corazón cuando pienso en una juventud 'juvenil', decidida, sana de cuerpo y de alma, impulsiva y educada, que sepa rezar y reír. (Manuel HERRERO GARCIA, "Campamentos juveniles", CLARA VOZ, n.3, II época, 1954).

Se aclaran las críticas y malas intenciones de quienes dudaban de nuestras esperanzas de alcanzar el fin apetecido. La campaña de campamentos hizo posible la demostración de nuestro afán y estilo. Ello nos logró la simpatía y respeto general. Ella nos devolvió a la juventud de la provincia... Esto demuestra un cambio de opinión en la provincia con respeto a nuestros Campamentos. (CLARA VOZ, n.8, 1945)

A què es devia aquest canvi d'opinió? El comentarista reconeixia que hi podia haver influït "la comida abundante y nutrida, parte muy mirada por los acampados y sus familiares". I efectivament, per a bona part de joves de les classes populars, les raons alimentàries i sanitàries obviaven qualsevol altra consideració. En aquest sentit, els campaments van complir un paper assistencial de primer ordre.

(BENET) Hi ha mils de persones que mai han sigut de Falange i han passat pels campaments. Ere la única forma de tindre vacances.

(ESTER) Als 12 anys lo típic ere anar a campaments. Lo meu pare s'hi va oposar rotundament, porque no li agradae la cosa del règim, encara que mai ho va manifestar. Ni al meu germà ni a mi. A mi después em va deixar anar después en un campament a la platja per la salut. Però al meu germà mai, que ja ere una cosa més militar, i ell es queixae molt.

(RAMON) Vai anar a campaments moltes vegades. De petit perquè m'obligaven a casa i de gran perquè les vacances se'm feien molt llargues i m'anava a passar un mes allí. Los pares m'hi enviaven perquè era a única manera de fer vacances. En aquella època no es feien vacances. Jo recordo que la primera vegada que vai veure el mar va ser als campaments del Front de Joventuts de Torredembarra. Tot aquell que volia que els seus xiquets anéssin de campaments o a la platja els havia d'enviar al Front de Joventuts. Jo recordo que anar al mar les vacances, a Lleida no hi anava ningú. Anaven els fills de la alta aristocràcia. Que tots van a Torredembarra. D'això la Falange se'n dona compte i com que no és tonta, los primers campaments que fa los fa a Torredembarra. Jo hi vai anar de crio. Hi havia dos campaments que eren Altron i Flamisell, a prop de la Pobleta de Bellveí. Tots los que feiem magisteri teniem que treure lo títol d'instructor d'acampada. I teniem que nar durant 20 dies a ajudar als mandos del Front de Joventuts en un campament de crios petits. Los primers campaments que vai anar jo va ser a Altron. Cap aquelles muntanyes d'Altron mos ensenyaven instrucció paramilitar, amb uns mosquetons de fusta. Jo tenia 9-11-12 anys. Jo recordo un fet trascendental que va marcar la història dels campaments aquí Lleida. I és el primer campament de muntanya, que es fa a Altron, mos portaven en camions i un any, per allà a començaments dels 50, un camion va volcar i van morir 5 nens que estan enterrats junts al cementiri de Lleida. Va ser un fet molt important més que pel fet que eren 5 nens que moren, és pel fet que eren 5 fills de 5 falangistes. Jo crec que va ser l'accident amb canalla entre els anys 50 i 70, que més transcendència va tenir.

(ELOI) Al poble, que ere petit, naem un autocar de 50 o 60 als campaments que s'organitzaen des de Lleida. Hi havie Blanes, Altron... Quan nosaltres naem als campaments potser de lo que passaem més ere d'aquests xous, que n'hi havie, les coses clares, una mica de la formació pre-militar, i no et dirè dels himnes i de la bandera, porque mira, ere la bandera, i éren els himnes. Potser mos van ensenyar a respectar una mica per damunt de tot. Lo demás, pues nar a fer vivacs, que encara ho enyorao el contacte amb la natura, nar a fer de pontoneros que n'hi dien, aquelles pistes americanes, aquells sombrajos a radere la tenda, allò ere autèntica vida. I después la convivència amb la gent de la resta de pobles o de la ciutat de Lleida. Mos ficaen les camises. Amb la blava, que jo hi vai viure poc temps. Después quan va vindre la OJE ja es va canviar per la beige, amb l'escut de la OJE, i les fletxes que ere el símbol del Movimiento, que ere lo que abarcae tot. Jo em semble que una vegada que va deixar de ser FJ, es va deixar de portar la camisa blava en tot lo que feie referència a mandos, que només se reservae als mandos i dirigents.

(DAVID) La Falange va muntar uns campaments de joventut, una colla d'anys. I jo hi vai anar una colla d'anys, a veure-ho, no com a militant. Ere d'un militar pujat. Hi anae molta gent. S'anae a Altron i a la Pobleta de Bellveí. No vull dir que fos un desastre. Pero l'aire militar que en donaven:

a formar, i a crits, i a la nit los Caidos. No ere lo mateix que al campament que havia anat de la FJC, que hi havia estudi, esbarjo, esport, pregària. Ere a cop de trompeta. Si els castigaen els feien estar al palo, mitja hora firmes. No passave res, però l'esperit es lo que no m'agrada. No obstant, mea culpa, hi va anar un fill meu, al 58. No hi havia alternativa, i voliem que anés a la muntanya. Los vam nar a veure. Dins de tot dius: està en contacte amb la natura i tot això. Ja no va caldre dir-lis que no hi nassin: "Pape: res de nar-hi!"

Els Campaments són, en els testimonis orals, un gresol d'identitats polítiques i culturals. Per una banda, són un tema recurrent en els discursos del consens: "tothom hi anava", permetien fer vacances, feien possible el contacte amb la natura, era una obra assistencial positiva de l'estat. Per altra banda, hom expressa constants mostres de distanciament envers els signes més evidents de compromís amb el règim: adoctrinament, uniformització, militarisme, etc. L'actitud de negar el permís als fills per anar als campaments, que he trobat en diversos testimonis -i que les revistes del FJ confirmen- posa de manifest les resistències familiars amb què es trobava la tasca homogeneitzadora del FJ. Deixar o no que els fills passin algunes setmanes sota el control del règim pot trobar justificacions de tipus material, gairebé de supervivència, però aferma també opcions implícitament dissidents. Això pot provocar, com en el cas de l'Ester, conflictes generacionals: els fills, que no han viscut la guerra, es rebel·len contra uns pares que insisteixen en atorgar connotacions polítiques a uns fets que per als joves són del tot assèptics. Els pares poden transmetre d'aquesta manera als fills un missatge d'oposició simbòlica, que directament no acostumen a manifestar (no parlen mai de la República ni de la guerra), i en la comunitat de veïns i companys pot ser vist com un signe de dignitat i de distanciament respecte del poder. Haver anat a un campament no significa, certament, haver estat falangista. Però no haver-hi anat pot ser considerat com un signe d'identitat antifranquista (com veurem, més endavant, en el cas de l'escoltisme).

18. Instructors

En nuestras escuadras, en nuestras centurias, se encuentra ese magnífico vivero, que aumenta cada día con los albores de un absoluto amanecer. Ya no está desdibujado el perfil que la juventud debía ver en su horizonte, esta más claro que el mismo cielo de España, que ya es decir. Pues bien, ¿no habrás pensado nunca en las dificultades que nuestro vivero tiene, sin nadie -o mejor dicho, con muy pocas personas- entusiasmado que se vuelque en su cuidado? (...) (Es necesario) ir nutriendo ese equipo de 'técnicos' que nos está haciendo falta para cuidar el vivero de Falange. Comprenderás que el problema es grave. (CLARA VOZ, "Buzón abierto", n.2, 1951)

L'any 1951 en Marcos arriba a Lleida. Es un instructor del FJ format a l'Escuela Nacional de Mandos "José Antonio". Desenvoluparà la seva feina en diverses institucions educatives i esportives de la ciutat. El seu testimoni ens pot il·lustrar l'evolució seguida per les organitzacions juvenils del règim, des de la perspectiva de la base de tècnics que teòricament havien d'acomplir la tasca de formació polític-moral que els hi havia estat assignada.

(MARCOS) Durante la guerra, los dos bandos tuvieron especial cuidado en sus secciones juveniles. Como iban allí chavales con trompetas, tambores i fusiles de madera, yo fui tambien a incorporarme. Me dieron mi fusil de madera y me puse a a cola. Esto con 10 años, en Burgos. Yo vi las Juventudes Falangistas i las Tradicionalistas antes de que se produjera la unificación. Es-

taban todo el día a la gresca, compitiendo a ver quien tenía sus uniformes más vistosos, muy militarizadas. El 16 abril del 37 es el decreto de unificación, se tienen que integrar en las OO.JJ. Vienen instructores alemanes, quieren imponer el estilo de las Juventudes Hitlerianas... El 1941 se crea el Frente de Juventudes. Ha acabado la guerra y hay que encuadrar toda la juventud. A través de tres secciones: centros de enseñanza, de trabajo y rurales. La ley nunca tuvo una financiación buena. La pieza clave era a través del maestro. ¿Quién lo va a hacer? Se crea la Escuela Nacional de Mandos "José Antonio". A base de buena voluntad, se forman instructores, se les manda por ahí como apóstoles...

Lerida era una plaza de destierro. Esto era un pueblo sombrío, gris, cargado de niebla, sucio, feo donde los haya. Yo vine forzoso, que es lo mismo que desterrado de hecho. Estabamos rodeados de una huerta pobre y para de contar. La riqueza de la fruta vino más tarde que yo. Te estoy hablando del año 51, y todavía los ramalazos de la destrucción de Lérida por la guerra estaban patentes. Esto no se reconstruye bien hasta finales de los 50 y los 60. Yo pasé mucha hambre cuando llegué. Vivíamos en un país miserable. Sueldos de miseria y mal. Luego ya llegó la época dorada, con el auge de la fruta desde el 61. Pero el 51 no había nada. Instalaciones juveniles no había. Los patios sin cemento. Al principio vivía en la residencia del FJ en la Bordeta, que hacían unos cursillos para la gente de los pueblos, les daban una formación política y física, para que luego fueran al pueblo y hicieran un poco de líderes. Luego fui a una pensión. Había un empleado de Hacienda que decía "Carámba esta familia, que nos hacen unas tortillas de orfelinato", ja, ja. Poco dinero y mucha hambre.

Nosotros éramos Instructores de Juventudes. Primero se llamo formacion politica, despues formación del espíritu nacional. Se hablaba de la historia de la Falange, remontándose a los reyes católicos, y al nuevo estado español. Lo que pasa es que no había textos y no tenían nada de rigor, eran una cosa muy manipulada. Manipulada no por los que ganaron la guerra, que entonces hubiera sido mucho peor, sino por la gente de Falange Tradicionalista y de las JONS, que no querían dejarse absorber por el nuevo estado. Entonces resulta de que todo se centraba en ese sueño de propagar los 27 puntos de a revolución falangista. Y hasta el 56 no llega un delegado de la juventud que pone fin a estas cosas. Y es que Elola era un iluso. Dura hasta el 56-57, cuando las Delegaciones del FJ pasan a llamarse Delegación de Juventudes. Le sacan lo de "Frente" porque la guerra ha terminado. Establecen unos textos de formación política, con una historia y una doctrina de Falange que ya ha quedado obsoleta. Hay algo muy importante a considerar, que es este temor a ser absorbidos, a que se desvirtuara el espíritu doctrinal, lo que hace que estos primeros jefes no se quisieran integrar en el estado. Falange Tradicionalista lleva una existencia precaria, porque se les regatean los presupuestos, pero prefiere no renunciar a sus objetivos. ¿Sabes cuando pasamos a ser funcionarios del movimiento? Es todo un dato para la historia. En el año 70. En aquel año, cuando la organizacion sindical se independiza y se va a la organizacion de la administracion del estado. Eramos instructores de Juventudes. El 62-63 se produjo la desaparición de las FJF y aparece la OJE. Intentan desvincular aquello de Franco, pero sigue siendo una organización voluntaria. Desaparece la camisa azul. El 1970 pasa a ser Delegación Nacional de la J. Se integra en la administración (hasta entonces era una organización paraestatal). Con la transición fue lo primero que se traspasó en bloque. Esto demuestra la poca importancia que le daban a la cosa de la juventud.

Mi trabajo fue en muchos campos. El desarrollo de las actividades del nieve estaban iniciadas en Salardu. El primer centro fue en la Bofia, en el Solsonés, hacia los 40-41. Los del FJ fueron los primeros en ir a esquiar. El gran desarrollo es en los 50. Por otro lao otra actividad muy importante en los años 50, que en Lerida llega a tener una alta categoria tecnica en los montajes y

las instalaciones, es los campamentos. En los 40 se iba a La Riba, Torredembarra. El primero que conozco yo al llegar aquí es el de Altron, que todavía existe. Pero después se trata de buscar algo más abierto, más medio montaña. I descubrimos el Flamisell, que lo inauguro yo con un turno el 1957. Las posibilidades eran extraordinarias. Otra actividad que nace en los años 50 es la actividad deportiva. Sin duda en los años 50 en Lérida no hay otra actividad más importante de orden deportivo que la que desarrolla la Delegación de la Juventud: cursillos de natación, el nacimiento del Trofeo de la Juventud, que en su origen se llamo Trofeo ADI, el 1957, que nace en la Escuela de Maestría Industrial. Lo que pasa es que después lo asume la delegación de la juventud porque no había nadie más que lo pudiera financiar y además porque el imperativo de la ley le obligaba a estar en todos esos montajes. Musicalmente yo conozco las rondallas. Un maestro que hizo un gran trabajo de rondallas es serra reques, que ahora se está muriendo. Y luego estaba el grupo talía de teatro a finales de los 50. El Albergue de Juventud San Anastasio se crea en el 59. Intentaba solventar la carencia de la juventud rural de la provincia para acceder a estudios medios. Algo que también quiero destacar de esta época i que también ocurre en el 56-57, es el trabajo que se desarrolla en la escuela de Magisterio, en el orden cultural general. El motor fue el director, que se adelantó mucho a la ley de 1970 de Villar Palasi, cuando ya empieza a hablarse de una escuela viva. Para que veas la importancia que tuvo eso, ya no sólo en las actividades de educación física, sino también en las teatrales, las musicales, las culturales... incluso el periodismo, tuvieron una importancia decisiva. Era tal el número de actividades que se montaban con el alumnado como protagonistas, y era tal el fervor y el entusiasmo que producían en el alumnado, que más de uno, cuando terminaba el bachillerato iba a estudiar magisterio porque había mucho cachondeo. Es que era increíble. No puedes hacerte una idea de lo cerrada que era la enseñanza clásica de los años 50. Entonces saber que en un centro va a tener tanta importancia jugar al basquet como actuar en una tuna o hacer una representación teatral, como ser bueno en latín o griego, esto a los alumnos les abría unas posibilidades... Iban buscando más un maestro completo que un maestro especialista. El hombre que va a informar de una manera general pero sobre todo que va a tener un espíritu tan dinamizador que su entusiasmo contagie al chico.

Las clases a la juventud trabajadora se impartían en centros como la escuela de Maestría, como el Angel Montesinos, como la Academia Mariana. El Angel Montesinos nació como escuela sindical y dependía de la organización sindical. Esta era de primer grado mientras que la escuela de Maestría era superior. Los aprendices de empresas también se controlaban y el empresario estaba obligado a enviar semanalmente a sus aprendices para recibir enseñanzas de los programas de formación política. Esto se hacía en los hogares de la calle Mayor, 76, donde está ahora la casa del gas. En los centros de enseñanza la juventud trabajadora tenía como expresión última de participación el concurso de formación profesional industrial, un concurso de especialidades. Primero se hacía el concurso interno en cada una de las empresas o talleres. Los concursos estaban montados en plan de competición deportiva porque como te digo dentro de cada escuela seleccionaban al mejor electricista, el mejor ebanista... Llegaba un día que venía la fase provincial. En Barcelona había más competitividad que en Lérida, porque las grandes empresas se lo montaban para demostrar que sus escuelas de maestría eran las mejores. Entonces, donde empezaban las luchas fuertes era en la fase de sector, en la que se encontraban los campeones de las distintas provincias. Aquí hubo un tallista de madera que ganó campeonatos a nivel nacional. Otra cosa que se tiene que analizar como mediatiza la iglesia. Es que es grande, como los poderes fácticos atacan contra esta ilusión de la juventud... Franco tenía un convenio con la iglesia, de manera que nos puso conciliarios por todas partes. Un día en la escuela de Magisterio, hacíamos los exámenes de los alumnos libres. Entran en el aula, les doy

las preguntas, se ponen a escribir y cual no seria mi sorpresa cuando un señor que era director de un colegio muy importante de Lérida, pues poco menos que me devuelve el papel en blanco. Lo suspendí, como puedes suponer. Pues a aquel caballero le faltó tiempo para ir a ver al señor obispo y decirle que yo le había discriminado porque era cura. Al obispo le faltó tiempo para llamar al Delegado de la Juventud, un hombre pío y de AC de toda la vida, y le dió el siguiente mensaje: "Dile a este señor que ha suspendido al cura que quiero una información exhaustiva de por que le suspende y que si no me complace, que prepare las maletas que lo mas cerca que le mando es a Cuenca". Por suerte, no había destruido el examen y además todas las preguntas venían en el texto. De manera que me tomé la molestia de subrayar todas las preguntas. Y se lo mande al obispo con una nota y el ejercicio. Despues me explico el delegado que cuando recibio el obispo aquello, le cogio un cabreo de ver que el cura no tenía razon!

19. "Margaritas, luceros, flechas"

¿Qué misión fundamental tiene la Sección Femenina?

- La de formar a todas sus afiliadas dentro de la moral falangista

¿Qué quiere decir eso?

- Darles un modo de ser que les haga servir con eficacia los destinos de la Patria

Pero eso de servir a la Patria, ¿no es sólo cosa de hombres?

- De hombres y de mujeres, sólo que de distinta manera

¿Cómo sirven los hombres?

- Con las ideas, el valor, las conquistas y llevando la dirección de la Política.

¿Y las mujeres?

- Preparándose para fundar familias donde ser formen las nuevas generaciones

¿De qué medios se vale la SF para conseguirlo?

- De todos los que tiene al alcance para llevar esta nueva moral, principalmente a sus Juventudes.

(SECCION FEMENINA DE FET-JONS, "Formación política. Lecciones para las Flechas", publicación sense data)

Les alumnes de l'Escola de Magisteri, a mitjans dels 50, s'havien d'aprendre de memòria aquestes lletanies i recitar-les a les classes de formació política. Com el catecisme cristià, la "moral falangista" era susceptible de ser resumida en un text a base de preguntes i respostes que no deixessin lloc al dubte. No calia dubtar que el falangisme fos un "modo de ser", ni que la tasca encomanada a homes i dones diferís radicalment. Tot i que, teòricament, el Frente de Juventudes havia d'enquadrar tota la joventut espanyola, en la pràctica se centrà exclusivament en la joventut masculina. Les noies tenien una estructura específica: la Sección Femenina de Falange: "Sección Femenina y Frente de Juventudes se odiaron siempre a muerte. No había conexión entre los dos" (RAMON). L'esmentat manual de "Formació Política" explicava que dins la SF hi havia una secció de "Juventudes" que agrupava a totes les menors de 17 anys, que podien ser afiliades, aprenents i escolars. Les afiliades ("las que voluntariamente quieren ser luego falangistas") es dividien segons les edats en Margaritas ("en recuerdo de las mujeres tradicionalistas, cuyas organizaciones llevaban el nombre de su Reina"), Luceros ("porque las pequeñas falangistas deben brillar y resplandecer como los luceros en el mundo donde viven") i Flechas ("porque deben estar siempre dispuestas y ligeras para emprender cualquier

empresa que mire hacia adelante y hacia arriba"). Vers el 1942, les "flechas azules" de Lleida acudien els diumenges uniformades a missa.

- *Hi havia moltes noies que s'apuntaven a Secció Femenina?*

(MAGDA)- *Sí que n'hi havien, perquè jo me'n recordo quan tindria 13 o 14 anys, que els diumenges devien anar a missa, totes uniformades, de 30 a 40 de tota Lleida. Recordo que aquesta gent, després de missa naven i portaven un banderín i davant del Cor de Maria se paraven formades i cantaven lo "Cara al sol". No se on anaven a missa però se que els diumenges cantaven allà al davant uniformades. L'uniforme era blau marí, amb una faldilla que portava un plec davant, un altre al darrera i la camisa blava de Falange i una boina vermella. I devien tenir la meva edat, 14-15 anys.*

Però la presència pública de la SF aviat es limitaria a les grans concentracions i visites de Franco, en les quals les formacions de noies posarien la "nota de gracia y de color". La tasca de SF se centraria, durant el període, en les activitats formatives i de lleure que es feien a la seu local situada al carrer Major, en les classes de "formació política" per a escolars i aprenentes, i en els campaments d'estiu.

(ANNA) *A SF jo poder hi anava molt al sortir de col·legi, que hi havia una sala de ping-pong, i com que ens hi vam entusiasmar molt una temporada, anavam allí a jugar al ping pong. Hi deixaven entrar a tothom. M'agradava molt una revista que tenien elles que es deia "Bazar". Hi havia labors, cuentos, ere molt de la nostra edat. També quan feien exposicions de labor, que en feien moltes. Però allò d'estar afiliada, no. Ja n'hi havien que ho estaven, que ens ensenyaven cançons, i ballets. Després com a mestres tot això ens va servir molt. Jo lo que veia molt era que les de SF eren molt rectes, que ho portaven a rajatabla lo que feien, eren molt competents. També havien fet curssets de cuina. Vam anar a un albergue de SF quan teniem 12 anys. Mos ensenyaven a parar bé la taula, a fer be els llits, però a la perfecció, normes d'educació, cant gregorià. I la gimnasia igual, amb cançons, amb rítmica, ballets, folklore. Claro, llavors los moviments juvenils si feien algo havien d'estar afiliats a l'Acció Catòlica o a Secció Femenina. A AC hi havia pietat, estudi i acció, i a SF igual, tenien les seues xarxes. Ens ensenyaven la doctrina de Jose Antonio. Ens ho feien molt bé, se preparaven, no se sentia ni una mosca. Teniem una de hogar de la SF, que ens ensenyava els menjars típics, tots els ballets els va conservar la SF, ara que diguin lo que vulguin, però es veritat. I a l'acabar el segon de magisteri es feia un curset d'Instructores elementals d'hogar, s'encarregava la SF. Això s'havia de fer obligatori, ho havíem de fer a Poblet, era un local que devia ser de l'estat. Va durar unes tres setmanes. Allí feiem gimnasia, política, labors, estudiaven una mica de religió.*

(ESTER) *SF i AC ere tot lo mateix. La delegada de la parròquia ere la mateixa dels albergs de SF. Estae tot barrejat.*

(MAGDA) *Tenim un dia a la setmana política. T'explicaven los puntos de la Falange, la vida de José Antonio... Devien tindre programa, pero nosaltres ja ni el teniem. Només teniem lo llibret dels puntos de la Falange. Els vam haver d'aprendre de memòria. Allò de "España unidad de destino en lo universal", i aquelles xorrades.*

- *Però ja llavors pensaveu que eren xorrades?*

- *No mos les creiem aquelles coses! Allò mos fastidiava molt. Allò per nosaltres suposava una carga. T'ho deien i tú sabies que t'ho havies d'aprendre, però una altra cosa és que t'ho creguessis. Jo no m'ho creia. Me semblava que allò eren fantasies. primer que no enteneies ben bé què volia dir allò de "Unidad de destino en lo universal", i després que totes aquelles grandeses eren*

coses del passat, ja no les teníem. El que et sabia greu es que allò t'ho havies d'aprendre. Després te preguntaven i la professora ere dura.

(ELENA) Al 58 vaig fer un viatge a Europa que vaig estar un mes i mig viatjant. Vaig anar amb Secció Femenina, amb cors i dances. Una cosa que sempre havia fet, que m'agradava molt, era ballet. Després me'n vai anar a fer el servei social. I mentres ho vai fer, me vai apuntar a coros i danzas i gimnàsia i tot això. I com que sabien que havia fet ballet, els vai caure de seguida en gràcia i em van col·locar. Va ser fabulós. Ere un viatge dels Coros i Dances de tot Espanya. No vam tenir contacte amb joves europeus perque feiem molt la vida al grup. I per exemple si a mi m'agradava un noi de Ciudad Real, els nois d'aquí Lleida mos cuidaven com si fossim les germanes. Alguna tarda mos escapavem, per voltar de nit. Estavem bastant vigilades.

- Durant el viatge, no vau veure molt canvi del sistema politic?

- Mira, en aquella epoca nosaltres estavem als núvols. No sabiem re. Eren coses que no se'n parlaven. De política no en sabiem re. Primer que no ens en parlaven. I en sortir a fora tampoc no ens en vem preocupar. Erem joves i a passa'ns-ho bé. La Secció Femenina... era tot enchufes i... Eren majes les mandos, lo que passa es que eren molt grans. Jo no vaig estar gaire, només pel servei social i després perque em van enganxar amb lo dels balls. Quan vam tornar del viatge, ja de seguida ho vaig deixar perque havíem d'anar a ballar per puestos i el Vicenç no ho volia. Perque ballavem en parelletes i amb ell no li feia gràcia. Estava al carrer Major. Jo recordo que quan feiem el servei social estavem en uns llocs que ens feien repartir llet de polvos, despues vai estar en unes oficines arxivant coses i fent coses d'oficina. Però no sé què feien.

Els mètodes pedagògics emprats per la SF eren similars als del FJ, però adaptats a la "naturalesa" femenina. Les activitats de temps lliure eren les "pròpies" del seu sexe: treballs manuals, cant, costura, balls regionals, etc. El caràcter del Nacional-sindicalisme transmès estava tenyit -i igualit- pels tons catòlics imperants, que fan a les informants identificar SF i AC. La "formació" se centrava en l'àmbit domèstic: cursos de cuina, puericultura, religió, higiene, economia domèstica, alimentació, decoració, confecció, etc. Les activitats físiques consistien en "esports femenins" i exercicis gimnàstics rítmics (amb roba adient com els "pololos"). Als campaments hi regnava un aire "de hogar amable y acogedor, alegre y sencillo", ben diferent a l'ambient militaritzat dels campaments masculins; en comptes de "ciutats de lona" eren cases al camp o prop del mar, acondicionades amb tot el necessari "para el vivir acendrado y firme de la mujer en ciernes", en els quals s'alternava la oració i l'estudi, la cultura física i la cultura "casera" ("Las casas-campamentos femeninos", 1942, citat a PASTOR, 1984: 63).

(MAGDALENA) Jo era molt petita, devia tindre 11 anys o 12, que em van enviar a un campament i la meva mare em va fer unes bruses blanques...Hi havia una dona que era molt amiga de la meva mare, casada amb un militar. Era de Falange i va reclutar dels diferents col·legis nenes per portar-les en un campament. I va incordiar a la meva mare, hasta que me va deixar anar. Va ser a Girona, en una finca que devia ser d'algun dels que ells deien "rojo" que li havien incautat. Allí, durant molts anys, molts anys, hi va haver campaments. Se li deien campaments, però no eren en tendes de campanya. Hi havien uns xalets molt majos dintre de la finca. N'hi havia un que deien el xalet de fusta i un altre el de pedra. Però no els havien fet ells, ja hi eren. A la platja hi havia una altra casa on hi havia habitacions amb 6 llitets. Allí dormiem i menjavem en unes taules grans a fora. Casi bé cada dia, en aixeca't missa, després de missa, l'esmorzar. Deprés de l'esmorzar, arreglar l'habitació i la neteja del campament.. Després navem a la platja, després pujavem, feiem una mica de reposo i dinavem. Despres de dinar mos reunien en un lloc que en deien la pèrgola a cosir una mica o fer alguna explicació i llavors marxavem d'excursió a algun

poblet del costat de la finca. Tornavem, sopavem, lo rosari i al lliit. I a l'ondemà igual. Tres setmanes.

- No hi havia adoctrinament polític?

- No, no. Potser era perquè erem molt canalla encara. A la tarda, en aquesta hora que cosiem no et dic que alguna vegada que haguessin explicat alguna cosa de la vida de José Antonio o alguna cosa d'aquestes. Però no sistemàticament. Potser és perquè ere un campament de petits que deien. Després hi havia altres torns amb xiquetes mes grans. Només hi vai nar aquesta vegada. Després no hi vai tornar més. I això que aquesta senyora va insistir molt: "Deixi-la venir que s'està tan bé...!" I no s'estava tan bé, no. Perquè a casa meva menjavem pa blanc i allà menjavem pa negre. I a part, gana no en passavem, però de pa sí que en passavem. De pa ens donaven un trocet cada vegada. Per esmorzar recordo que era un tassó de llet amb xocolata i un crostonet de pa o una llesca. Això deu ser un símptoma de que ens en donaven poc de pa perquè recordo dos casos. Que una altra xiqueta d'aquí Lleida em deia "El pan, si te lo cortas así pequeño pequeño, parece que hay mas" I després de que nosaltres erem los que repartiem per torns lo dinar i el berenar, i quan portaves lo dinar a la taula, les que tenien servei de taula dinaven després de les altres. I a l'hora de dinar, lo pa que et tocava, però quan era l'hora de berenar, quan pujavem a la cuina i baixaves amb una panestra cap a la pergola amb lo pa amb xocolata, moltes nos posavem un troç de pa a dins dels bombaxos. El vestit de campament era una faldilla plisada. I imagina't lo concepte que es devia tindre encara que no te'n adonessis... A sota de la faldilla aquella se portava un pantaló bombaxo agafat aquí amb una goma, per si queies, no haver d'ensenyar re...

L'altre gran mitjà d'influència de la SF entre la població femenina era el Servei Social. Aquest tenia caràcter obligatori per a les dones entre 17 i 35 anys, i només exclòia a les casades, vidues amb fills, monges i òrfenes de "Caidos". S'exigia per a l'obtenció de títols acadèmics, per ocupar qualsevol càrrec o destí, per obtenir el passaport o el carnet de conduir, així com per pertànyer a qualsevol associació cultural o recreativa. Amb el Servei Social hom pretenia mantenir un control ideològic sobre un important sector de la població (que equivalia al "servei militar" per la població masculina). Però no s'ha de menyspreuar la "rendibilitat" social d'una força de treball disciplinada i gratuïta, que dugué a terme tasques assistencials i serveis públics primordials que l'estat no podia prestar en aquells moments.

(MAGDALENA) ...També el servei social, que hi havia una part teòrica i després una part pràctica. La part teòrica, lo mateix de sempre: aprendre los punts de la Falange i aprendre totes aquestes nocions que donaven ells, la vida de Jose Antonio... I si t'aproven aquesta part, feies una part de servei, que era... Jo em sembla que vai anar 3 mesos al menjador de l'Auxili Social, a donar el dinar a la canalla. Uns altres els hi tocava anar a les oficines de la Secció Femenina... Coses d'aquet tipus. Això clar que s'acceptava, perquè si no tenies el servei social, no et donaven el títol. A part de que t'agrades o no t'agrades. Te someties a la norma que hi havia. Jo recordo que al acabar el magisteri vai fer el servei social per acabar, me vai examinar. Perquè als que tenien estudis, en lloc de fer 3 mesos de part teòrica els hi convalidaven i només feiem un mes o així. I després, la família què feia? Pues intentar si coneixien algú, que et possessin en un lloc que t'anessin be les hores. Com que ho havies de fer, procuraves fe-ho de la manera mes facil.

(ANNA) A l'acabar magisteri, vaig fer el servei social. I ho vaig fer en una guarderia infantil, a l'altra banda de la creu roja. Hi havia molta canalla que no tenien pares, o que els deixaven de dia. Nosaltres vam estar a planxar i a cusir, i bé, molt bé. I si eren de poble, el que feien ere fer molta labor. Entregaven un joc de labors, i ho donaven a famílies necessitades. Portavem una insígnia que deia SS i nosaltres deiem: Siempre Solteras. Encara la tinc guardada, no sé per on.

Es simptomàtic que la defensa irònica de la solteria fos la consigna d'un servei social que havia de preparar les joves per esdevenir "esposes i mares" sacrificades i eficients. La solteria es podia veure com l'únic estat civil que atorgava a la dona una certa independència, la deslliurava de la tutela del marit, i li obria el pas (de forma molt limitada) a l'acció política. I, de fet, les responsables de SF podien ser identificades com partidàries del "sempre solteres".

RICARD- ...Es que als anys 40 ere impensable que la dona pogués fer política. L'única possibilitat política que tenia la dona dels anys 40 i dels anys 50 ere la Secció Femenina.

CECILIA- Que eren les solteres! Saps per què? Perquè els nois de la seua època van morir a la guerra.

RICARD- Les líders de la Secció Femenina, totes tenien nòvio a l'any 36. I totes van quedar viudes. La majoria són solteres, però moralment son viudes. Totes van respectar la memòria del nòvio que va morir.

Aquestes "vídues morals", efectivament, van cercar de transmetre a les joves els principis pels quals havien lluitat els seus companys. Com repetia la presidenta nacional de SF, Pilar Primo de Rivera, que havia perdut el seu germà a la guerra, calia:

No perder ni minuto, ni hora, ni día en esta complicada misión de enseñar, que de toda esta prisa necesita la Patria para que ni una sola mujer escape a nuestra influencia y para que todas ellas sepan después, en cualquier circunstancia, reaccionar según nuestro entendimiento falangista de la vida y de la historia. (Citat a Y, febrer 1944)

En que consistia aquest "entendimiento falangista de la vida y de la historia" ho explicava amb claredat el "catecisme" que recitaven les alumnes de magisteri.

¿Para qué encuadra la SF a todas las Juventudes de España? - Para formarlas.

¿De qué manera? - Haciéndoles conseguir una moral que las haga capaces en el día de mañana de servir con eficacia los destinos de España.

¿Cómo conseguirán esa moral? - Conociendo de una manera elemental, como corresponde a sus años, la doctrina de la Falange y haciéndoles vivir en un ambiente falangista que vaya formando su carácter.

¿Y qué virtudes deberán formar su carácter para conseguir que sean verdaderas falangistas? - Primeramente la veracidad, que supone una actitud de verdad en todas las cosas de la vida.

Y qué quiere decir eso? - Que una Flecha encuadrada en las Juventudes, todo lo que haga lo tiene que hacerlo de verdad y seriamente.

Dinos algunos ejemplos - Si estudia, tiene que estudiar de verdad. Si juega, jugar y no pensar en aquel momento nada más que en el juego, y saber que todo lo que haga: estudiar, reír, jugar, coser, trabajar, obedecer, marchar, cantar, rezar y hasta discutir defendiendo una cosa que sea buena, puede ser en servicio de Dios y de Iza Patria, si lo hace de verdad y limpiamente y entregándose a ello con toda su alma (...)

Llàstima que una "moral" tan original només tingués ocasió de transmetre's en unes classes de "cultura general" i "técnicas de hogar", amb un bernís de "mística joséantoniana". Amb matisos més o menys crítics, els testimonis insisteixen en despolitzar les organitzacions juvenils del règim, i en presentar el FJ com una mena de boy scouts amb camisa blava, i la SF com una mena de voluntàries "dames de caritat" amb "pololos" i "bombatxos". Altres entitats juvenils van fer, sembla ser, més forat entre els joves lleidatans. Tot seguit mereixeran la nostra atenció.

20. Torxes i Novenes

La Lleida de sobre l'any 1950 vivia encara un clima religiós de la postguerra (...) A les parròquies la gent es cristianitzaven, de nens absolutament tots, i de tant en tant, alguns fillets dels immigrants de Magraners que havien de fer la primera comunió. La gent es casaven i morien amb els sagraments. Anaven a missa, com sempre probablement, com abans de la guerra potser, entre el 10 i el 15 % dels adults. Els lleidatans, en bon nombre, sentien molt més la immediatesa preocupant del negoci temporal que la de l'esperit (...) El moviment d'Acció Catòlica, passats els primers quinquenis de la victòria, durant els quals va experimentar un cert rejuveniment tot exterior i una certa tibantor ideològica, barata i pràctica, amb altres organismes de signe similar, rutilava ara a mitja màquina, amb alguna campanya més o menys esporàdica i reeixida, com per exemple unes conferències del S. Bereguistain per a la joventut, al Principal (...) Els religiosos feien la viu-viu, i les joventuts claretianes s'esmoreïen, els congregants grans s'indignaven i es desinflaven i els més joves i les noies feien l'"apostolat" als suburbis, a les catequesis i classes als gitanets del Pignatelli. Pel Corpus el clergat, els seminaristes amb llur vistositat de cintes i bonets, els nens dels col·legis i tot de seglars amb ciri, acompanyaven el Santíssim, presidits pel bisbe i els governadors (civil i militar) alcaldes i paers, entre la doble filada de soldats. (Joan GABERNET, "La situació religiosa", 1967: 213-4)

La irònica descripció que el pare Gabernet fa de la situació religiosa a la Lleida de postguerra es clou amb la processó del Corpus. Les catifes de flors evocuen una diada de festa que per a molts joves era la única nit que passaven al carrer; són la imatge d'una societat que ja ha desaparegut, el record d'una joventut que ja no ha de tornar. Els testimonis descriuen amb detall l'efervescència social del calendari litúrgic.

(DANIEL) A finals dels 50, a nivell de joventut, encara es feien grans mogudes que omplien la catedral. Cada any n'hi havia alguna. En ocasió d'alguna cosa de Santa Teresa amb pretextos que sortien. El rosari d'antorxes de la catedral cap a la seu vella, cada any. Hi havia 1000, 2000 joves. Eren bàsicament baxillers, de tots los col·legits, tots los de monges: Sagrada Família, Dòmiques, Mater Salvatoris, Ensenyança, el Cor de Maria... Hi ha una anècdota d'això. Fèiem pel braç de Santa Teresa i la catedral abarrotada d'estudiants. I arriba el moment de combregar i s'aixeca una massa, perquè combregava tothom. Hi havia el pare Carmel, un carmelita, que va morir no fa massa i era un home molt maco. Va al micro en veure aquella avalanxa i diu: "No se precipiten, habra hostias para todos!" Tothom rient! La catedral plena de joves sí que es un fenòmen culturalment important. Lo de les mogudes massives sempre en desconfies. No saps a la llarga qui quedarà. Des del temps que maten a Jesus i el dia abans lo aplaudeixen... Perquè en aquells moments es feien grans concentracions de joves. Per exemple, es feie un rosari d'antorxes des de la catedral nova fins a la vella, que igual hi anaven més de 500 joves. Que començaven a l'Almudí, la catedral abarrotada. Impressionant. Que avui se n'enriuen. S'ha de mirar des de llavors. Primer perquè l'ambient ere de fe, si tu vols sociològica, pero feie altres feines: interrelacions humanes. Llavors tots los col·legis eren separats, inclòs l'institut. Es trobaen nois i noies. Lo misatge ere alternatiu al sistema dictadura. Amb un llenguatge de l'època, ingenu. Ho preparaven els joves de l'AC, consiliaris i joves.

(GLORIA) I moltes processons. Les processons en aquell temps se van millorar molt perquè hi havia gent que espentejave. Se celebrava molt el sant dels pagesos, Sant Isidre. Tenia l'altar a

Sant Joan. Sindicats, de la manera que va anar rutllant, me va semblar que era una continuació d'aquelles cofradies de l'edat mitja. Que hi havia el mestre, l'aprenent... I per exemple los de hosteleria sortien a acompanyar el pas de divendres sant, los del camp feien los de la oració a l'hort. I com que no hi havia cotxes, la gent no sortia i eren vacances a casa. I aquestes professons eren llargues. Hasta els metges van fer un pas.

(LLUIS) Un dels aconteixements a Lleida era la Puríssima. Un aconteixement! Jo sovint penso tota aquella gent que anava a la novena de la Puríssima, avui què fan? Les novenes de la Puríssima aplegaven a moltes noies. Els nois no tant, però noies moltes. Naven totes recatades. No es podien ni atansar a la porta de l'església si no anaven tancades d'escot i amb manigues llargues i mitges. Hi havia noies que els havien negat la comunió per portar la màniga una mica curta o per portar els llavis una mica pintats. Era un aconteixement. Les noies esperaven la Novena de la Puríssima. I és que tampoc hi havia una altra manera de distreure la gent. Hi havia un novenari, que feien venir a fer els sermons a algun canonge de Burgos o així. Altres vegades lo sermó lo feia cada dia un capellà diferent. La gent hi anaven amb tota la fe. Vist des d'ara era un espectacle. No se feia encara a la catedral, que estava encara en ruines. Molts anys se feia a la parròquia del Carme. A la catedral lo que es feia més aviat eren los oficis de Setmana Santa. Aquí si que hi anaven mes aviat los homes. Per les processons de Sant Anastasi hi anava tothom, pero tothom! Es que d'alguna manera obligaen a la gent que hi anés. Hi havia una pressió ambiental. Li donaven un boato! Hi anava la corporació municipal amb els fracs i les bandes. Lo que hi havia molt era el Rosari de l'Aurora, cada diumenge. Quan sortia el sol, es feia el tomb. Se van fer varios itineraris, pero el que va durar molt temps era el que sortia des de Sant Martí, baixava per la Palma, agafava el carrer Major, donava el tomb a la plaça Sant Joan i tornava cap a Sant Martí per Cavallers. Después se va anar escurçant, perquè se va anar perdent. Però va durar molts anys. Una vegada, hi havia un xicot, que encara viu. Nosaltes teniem una xarxa per fer córrer papers. Aquest mos va portar un paquet de papers en un camión des de Reus, un dia que ploie. Es va trobar quan va arribar aquí, que passava el Rosari de l'Aurora: Dios te salve Maria... (cantant). I els diu: "Però que no en sabeu de resar! Que no veieu que així a dalt no us entenen!"

(AGUSTI) En aquella epoca es feia molt de tenir un director espiritual. Jo en tenia un que estava a l'església dels Dolors. Això et permetia anar en qualsevol moment a confessar-te i a parlar amb ell. Moltes vegades t'orientaven de cara a la conveniència que hi hagués del punt de vista seu. I com que llavors tota la cosa nava molt manipulada, pues es feien coses que potser no s'arribava a respectar la llibertat de la persona com s'ha de respectar.

(RAMON) Llavons en una parròquia, dintre dels seglars hi havia l'escolà, que n'hi havia un per parròquia i que cobrava un sou mínim, después hi havia els escolanets. Jo vai ser escolanet de molt petit. Pràcticament vai aprendre abans lo llatí. Per que vegis la importància que a la meva generació a tingut la religió, entre els que som de la classe mitja, que jo encara et podria dir tota la missa en llatí. En canvi en castellà, arrel del Concili Vaticà, no et podria dir ni una paraula. A part que no he nat mai més a missa. Des dels 6 anys, hasta que vai anar a Magisteri, vai ser escolanet a la Sagrada Família. Això vol dir que cada dia anava a ajudar a missa al col·legi de la Sagrada Família. I sin embargo, ara em confesso totalment anticlerical. Més que anticlerical, agnòstic total. Jo crec que m'ho van fer avorrir. A mi em van empatxar de religió. A un nen no se'l pot ficar de monaguillo a fe-li aprendre la missa en llatí. I sin embargo jo sabia tota la missa en llatí.

Si bé en el plà de la vida pública les valoracions de la religió són generalment negatives (compromís amb el règim, castellanització, autoritarisme, moral retrògada), en molts testimonis apareix una connotació positiva de la religiositat viscuda en l'àmbit privat. A manera d'exili interior, la vivència de

la fe pot ser considerada com una opció d'independència respecte del poder. Opció que pot comportar la incomprensió dels familiars.

(AGUSTI) Jo vai rebre una formació religiosa en profunditat, perquè la meua mare és creient i practicant en profunditat. I és lo que sempre ha estat el fonament del meu enfoc, del meu entorn i de les meves coses.

- No es veia com una contradicció ser d'una família republicana i ser catòlic practicant?

- Completament! Això ha estat criticat moltíssim. El pare del meu pare ho criticava moltíssim, no es podia creure que per culpa dels capellans i dels que manaen llavors el meu pare havia d'estar a França i que nosaltres encara nessim a missa. Jo recordo que de petit al meu poble hi havia hagut algun parent que m'havia tingut hasta la 1 o les 2 de la nit pegant-me una menjada de coco. Jo veia -i això que era petit- que lo concepte qu ells tenien era equivocat.

Però també en la vida pública la religiositat pot ser l'espai d'expressió de la dissidència. La dualitat el Pilar-Motserrat és la representació simbòlica d'un combat polític i cultural que no té altres espais per actualitzar-se. .

(BENET) D'aquesta època recordo una cosa que em crida molt l'atenció. L'entronització de la Verge de Montserrat. La Confraria de la Verge ere l'últim reducte a Lleida del catalanisme. Hi havia gent que no nae mai a missa, i eren grans devots. Recordo que quan se va entronitzar, va haver-hi tot un tren de gent de Lleida. Jo ere molt petit, 47 o 49. Me'n recordo com si fos ara. Cada comarca portave la llàntia. I a Montserrat totes les llànties de totes les comarques. El primer acte d'afirmació catalana, va estar molt ben montat. Me'n recordo també que a la processó de Corpus la confraria nave amb una bandera la mitat groga i la mitat roja i al mig unes montanyes de Montserrat. No ere la senyera, però s'assemblae bastant. I lo meu pare, que portae la bandera, sempre ere lo que més flors rebie, perquè quan passae la bandera tothom tirae flors!

La processó del Corpus, representació del nacional-catolicisme, encabeix també els indicis del catalanisme. Les flors substitueixen els vots com a forma d'expressar l'opinió popular: precari consol. En totes les activitats religioses que hem ressenyat, els joves hi tenen un paper central, per bé que subordinat. Tres organitzacions juvenils eclesials els agrupen: l'Acció Catòlica, les Congregacions Marianes i la Col.laboració Claretiana (els "pauets").

(DANIEL) Sobre els moviments d'església, penso que a Lleida llavors hi ha, a l'etapa de la meua infància los joves de l'AC, que existeix a totes les parròquies i són cercles de estudis lo que fan. I llavors, a part hi ha los jesuïtes amb les Congregacions Marianes, que es bastant l'èlit, és una determinada classe de Lleida, no? I després molt fort també els Claretians, a l'església de Sant Pau, en aquest casal que ara ocupen los joves, enfront de belles arts. Era un casal que te una acció forta de cara als nens i hi haura de 150 a 200 nens. Això des dels 50 a començaments del 60. Eren coses molt centrades en el capellà, per això. Per exemple les CM el pare Gabernet, el pare Aris. Als claretians el pare Esquer, que va ser tota una institució a Lleida. Aquesta se deia Col.laboració Claretiana. Però agafava l'esbarjo, la pregària, feien teatre, excursions. Hi havia un local on podies jugar al billar i aquest tipo de coses de temps lliure. Fan els pastorets, tetre cada 15 dies, la passió. I s'omplien les sales. Hi naven de tot Lleida. Ere més popular que els jesuïtes. Es feien coses aixi, de fer serveis. Que mirats des d'avui serie paternaliste, mirat de llavors ere descoberta d'un món que ere un ghetto. I més o menys educae persones que han fet un camí. Jo vai ser escolanet una temporada.

Cadascuna de les tres entitats comptarà amb un òrgan d'expressió propi: "Jóvenes" per l'AC de joves, "Sigueme" per les CCMM i "¡Apóstoles!" per la CC. Amb finalitats i eines pedagògiques simi-

lars, la seva base i repercusió social seràn diverses. En els capítols següents dedicarem una atenció específica a dues d'aquestes organitzacions: l'AC i les CCMM.

21. D'aspirants a juvenils

Un viaje largo, tal vez corto, y Almacellas. Muchos coches, muchísimos chicos como vosotros, pancartas. Delegados con su brazaletes, emblemas, banderas, una confusión enorme del primer momento. Y después la marcha triunfal hacia el centro de la población, formados por decurias. La gente se agolpaba en cada puerta y en cada esquina para veros pasar tan contentos. Vosotros cantabais vibrantes de entusiasmo, "cruzados del amor, cadetes con valor, juremos defender a Cristo y su bandera..." (...) El aspirantado es un ejército numeroso y aguerrido, alegre y audaz, que va abriendo camino hacia una juventud radiante (JOVENES, Hoja JAC, Abril 1956)

Cada any, al final del curs, l'Acció Catòlica Diocesana celebrava el Dia de l'Aspirant. El 1956, com en tota la dècada, eren gernació els adolescents de la diòcesi que acudiren a Almacelles. Malgrat les metàfores bèl·liques de la descripció de l'encontre, l'aspirantat no tenia les connotacions militars de les organitzacions del règim. Amb una oferta similar, l'AC va guanyar aviat la partida al FJ, que mai no va puguer comptar amb la massa de joves que aglutinava l'església. L'Anna va entrar com aspirant a l'AC de la seva parròquia a finals dels 40. Durant la dècada següent en serà membre. La seva descripció reflexa amb força minuciositat les activitats i les vivències de l'AC en el seu període d'"esplendor", concretades en un espai de lleure que va jugar un paper important: l'Esplai de Sant Joan.

(ANNA) Les amistats, a partir dels 15 anys, voltaen entorn de la parròquia. Jo vivia al carrer Cavallers i anava a la parròquia de Sant Pere. La parròquia formava part de l'AC. Hi havia 4 grups: benjamines, aspirants, juvenils i joves. Les benjamines de 7 a 10, de 10 a 15 les aspirants, de 15 potser a 18 les juvenils, i llavors les joves. Es dir que jo hi vaig entrar com aspirant. Això estae format per un Consell Superior d'Acció Catòlica, que tenie una secció a cada parròquia, que tenia la seva presidenta, secretària, tesorera, i tot això. I llavors de delegades dels tres grups. I els dissabtes feiem lo cercle d'estudis. Era on te reunies, tenies una delegada, que et feie una xarxa. Llavors els diumenges anavem a missa juntes, cantàvem al coro, feiem excursions. Allavons vam passar a juvenils. Jo quan vaig tenir 20 anys era la delegada de juvenils. A part de les delegades, hi havia una vocal d'estudis, que s'encarregava de la biblioteca, hi havia la vocal de pietat... Llavors cada vocal explicava lo seu treball als diferents grups de benjamines, aspirants... I la biblioteca ere molt interessant, hi podies anar quan vulguéssis. Allò sembla casa teva. Hi entraes i sorties quan volies. Hi havien uns tuls, per les bodes, que només el sagristà ens els deixava a nosaltres, quan es casava una amiga. I quan se va casar una, esveu que estavem tan nervioses de bé que ho voliem fer tot, que ho vam fer tot i no vam encendre les llums, i van haver d'entrar amb les llums apagades. I cada vegada que trobem a l'home: "Ja està bé, molts tuls i molta cosa, però mos vau fer entrar amb les llums apagades!", ja, ja. Nosaltres érem les duenyas a missa.

Cada mes se feie un retiro espiritual, i per això ens coneixiem totes de totes les parròquies de Lleida. Allavons ere separat, nois de noies. Hi anavem tot lo dia, mos emportàvem lo minjar, fèiem concerts de piano, mos explicàven una mica la música d'aquells concerts, com s'interpretava, cantàvem, després hi havia la missa, i ja després venia l'estudi, per grups, un xarxa així general. Després ja dinàvem, lo cantar, tornavem a fer una altra xarxa... Això era lo retiro espiritual de cada mes. Això va durar, potser vuit anys. Quan ho feiem a la Seu, se feien trobades de dos o tres

dies. Allí ja era més intens, inclús s'havia fet alguna assemblea. Que allò ja era començar a tenir l'amistat ja més universal, no tan tancada, com a dins de les parròquies de Lleida. N'hi havia de tota la diòcesi, perquè Monzon també hi entrea... Feiem murals, i cadascú explicava les seues experiències' I com que tot estava organitzat pel retiro que feiem cada mes, representa que cada parròquia feie lo mateix.

Al cine Granados, al Femina, havíem fet moltes xarles pel jovent, com que llavors hi anave molt jovent a aquestes xarles. Hi havia cinefòrum i teatro fòrum, i llavors pues venia la discussió, i així. Però és que s'omplia fins dalt de tot! Perquè no sé, eren temes molt interessants, que llavors eren vitals per nosaltres, i venien dels pobles. Això ho organitzava l'Acció Catòlica, i nosaltres, les que érem del Consell, nos encargàvem d'avisar a tots els pobles, fèiem unes ocatavilles, i ja passaven tot lo dia. I llavors havíem de buscar un local que capiguéssin tots. I això ens animae molt. Després hi havia un Esplai, a la parròquia de Sant Joan, i aquell esplai ere per tot Lleida, no sols per la parròquia de Sant Joan. I allí organitzaven també fòrums de teatro, sardanes, se jugave al dominó, al ajedrez, hi havia una mica de servei de bar, s'organitzaven excursions... Allí hi havien ja nois i noies, eh? Tota classe de jovent. A Sant Pere les xarles les feiem separats, però t'ajuntaves a la missa, en alguna excursió, inclús quan s'atansae Corpus, que havíem d'anar a buscar flors, perquè hi anaem tots, llavors navem cap al camp, tots junts a buscar flors. I passavem tota la nit, fent alfombres, al carrer Major. I rèiem tots! Uns dibuixaven, primer desgranar les flors de colors, i fer-ho...Feiem el cercle d'estudis de cins a sis, plegavem i sortíem junts, els nois mos esperaven a baix a la porta, i anavem a la Rambla, a ballar sardanes. Això a partir dels 17 i 18. D'aquí van sortir molts matrimonis d'aquestos. N'hi haviam un que en perseguia a una, i ella no en volia saber re. I ell deia: "Quien la sigue la consigue". I al final la va conseguir. I es van casar dos germanes amb dos nois d'aquests de la parròquia. I les delegades, n'hi havie dos que també doncs hi havien dos nois que els hi anaven radere, i elles no en volien saber re. I ens dèien: "Si ve, dígueu-li que no he vingut" I saps què feie? En lloc de sortir per una porta que sabia que venia ell, ella se n'anave per l'altra. I l'altre pobre. Però sí, sí, al final s'hi va casar.

També recolliem cistelles de labors, que les fèiem nosaltres per crios recién nascuts, i minjar, i les hi anavem a portar a les cases que per la parroquia sabies mes o menos que ho necessitaven. Això ho feiem les noies. A un puesto que havie nascut un crio, pues se li portae roba de naxer. I despues lo que es feie en aquella epoca, que això poder no t'ho haura dit ningú, ere un programa per Ràdio, que no me'n recordo el nom, boníssim. Ere que hi havie una servei de familes a Lleida que es comprometeien a nar a visitar a algun malalt concretament, o a alguna persona que ho necessités. Llavons hi havie una llista, i nosaltres havíem nat a visitar una mare i un fill, que ere tuberculós. I no volie nar de cap de les maneres a l'hospital, La mare ere velleta que no el podie cuidar. vivien en uns sotanos que no tenien ni llum, Bueno una cosa! Ere a dalt a dalt del carrer la Palma o Tallada. Aquell noi se posae histeric quan l'haviem de treure de la vora de sa mare. Aquesta ere una de les cases concretes que se'n cuidave una amiga meva i el seu novio, i cada setmana anaen a porta-li pues el paquet d'arròs, o lo que necessitési, i a fe'ls companyia, a renta'ls-hi la roba. el que calgués. Va estar molts anys fent aquest programa de ràdio! I amb això hi havie molt jovent que s'hi dedicava, molt! Naven a cases particulars. Ara no me'n recordo del nom. N'hi parlava entusiasmada la gent. Ho concretava, lo que havie passat allí i aquí.

22. "Lo nostre casino"

Ni cine, ni paseo, ni qualquier otra diversión, nada en absoluto pudo contener el impulso de esta juventud, ansiosa de trabajar por ver la Iglesia Católica triunfante y gloriosa, marcando el nuevo destino de los pueblos, y por formar lo que más tarde habría de llamarse Congregaciones Marianas, cuyos resplandores habían de alumbrar al mundo, y sus reflejos se proyectarían sobre el provenir para iluminar los caminos de una juventud desorientada, pecadora y frívola (LACAR, "El Espíritu del Congregante Mariano", SIGUEME, n.1, gener 1943).

Como hartos que nos quedamos de la zona roja, y de las huellas fatídicas que dejó en la juventud, la Congregación Mariana desde los comienzos de su existencia en Lérida, no busca sino enderezar esa juventud y desterrar de las mentes esas ideas demoleadoras, que tanto en cabezas femeninas como masculinas fueron infiltradas. (Humberto BAHILLO, "Un poco más católicos y españoles", SIGUEME, n.2, 1945)

L'any 1942 es reobre la casa de Crist Rei, un espaiós edifici situat a la plaça de Catalunya que havia hostatjat els jesuïtes abans de la seva expulsió pel govern de la República. Allí neixerà la secció local de les Congregacions Marianes, l'organització juvenil de la Companyia de Jesús, que durant tot el període acollirà generacions de joves de la ciutat. Políticament compromesa amb el nou règim, i del tot castellanitzada, els seus objectius i finalitats no es diferencien, de bon antuvi, dels de l'AC: pietat, formació i apostolat.

(RICARD) Jo a la CM m'hi passava la vida! Així que teníem mitja hora, era el nostre cafè, la nostra tertúlia, la nostra activitat. Ens ho passàvem bé. Jo de la CM en tinc un record fabulós! Era un punt de trobada. La idea de la CM era "vida espiritual i projecció apostòlica". O sigui: tu viu i dona. Allavors hi havia les activitats de formació, les activitats piadoses, i les apostòliques, que era el Pignatelli, visites als hospitals, a la presó. Però a part de les activitats, era un cau de trobada. I tu sabies que a les set de la tarda, si te n'anaves cap allí, n'hi trobaries vint o en trobaries cinc, però sempre hi havia algú amb qui podies fer petar la xerrada. Era el nostre casino. I ens hi passàvem el diumenge sencer. La missa era a les 8, al sortir mo'n anàvem a casa a esmorzar. Després feiem l'acte comunitari, que era una xerrada de formació, etc. Després cap al catecisme, a ensenyar-lo. I a la tarda anaves al hospital, a portar revistes als malalts, o et quedaves allí a fer tertúlia, o anaves als Magraners, o al Pignatelli.

(CARMEL) No m'agrada com funciona l'AC. A la CM hi havia molt bon ambient, molts estudiants dels Maristes, quan sorties de col·legi podies passar a fer una estoneta de tertúlia. Hi havia una biblioteca. Quan sortíem nàvem en col·leta a passejar pel carrer Major, que era lo típic, casi obligat. Llavors caminar no mos feia cap pes. A la CM hi vam trobar un ambient juvenil molt maco. Els diumenges l'acte de la congregació. Sempre eren temes formatius, de joventut. A més molt tipus de tertúlies. S'editava una revista que es deia "Sígueme", la feiem nosaltres mateixos, inclús jo hi vaig escriure alguns articlets, que surtia normalment cada mes. A més les activitats de catequesi, visita als malalts. També se'ls portava algo, que ho havíem d'anar a recollir per les cases. I era tota una experiència anar a recollir roba usada, per exemple, tenir el contacte amb la gent, i la generositat amb que ho donaven i la mala cara que et rebien altres. A la nit tornàvem a la congregació. Se feia també cine.

Piedad es lo que impera en la CM, grande es el número de jóvenes que comulga diariamente, y que rezan también a diario el Rosario en nuestra Capilla (...) y caridad tampoco falta, pues todos los domingos se hacen visitas al hospital, llevando a los enfermos sanas revistas y tabaco, se les habla y se les explica cosas de nuestra Religión; también también visitan a los presos, enseñan catecismo a los niños, llegando la grandiosidad a la cumbre que ha sido la formación del Centro Cultural Pignatelli, donde se instruye a niños pobres que se hallan descarriados y en el arroyo (SIGUEME, n.1, gener 1943)

Fins l'arribada del bisbe del Pino, l'hegemonia de les CCMM sobre l'AC és evident. Es constata en el pla organitzatiu, social i cultural. Els nois de casa bona preferiran les CCMM als cercles d'estudi d'AC. Entre ambdues existirà una rivalitat subterrània. Les CCMM són vistes, de fet, com un espai de formació i de lleure per als joves de les classes benestants. A diferència de l'AC i Sant Pau, que acolliran sectors socials més interclassistes, la casa de Crist Rei serà identificada com el "casino" dels fills de bona família.

(MAGDA) Com que nosaltres vivíem davant mateix de les Congregacions, veies passar els congregants. S'entrava per la plaça Catalunya, per una porteta que hi havia al costat mateix dels Maristes, cap a la casa de Cristo Rey. I els veies mudats i molt ben trajats. Allà, el que no es podia mudar, ja no se li acudia d'ana-hi. Potser que no li haguessin vetat l'entrada. Però la gent ja es classificava, no hi anava amb qui no hi havia d'anar.

(BLAI) Als jesuïtes hi anaven una classe de gent que es consideraven més que els altres. Practicaven la religió, però d'una manera mes aviat falsa. No vol dir que fossin molt religiosos, jo crec de que s'anae moltes vegades a aquestes congregacions perquè ere un lloc de reunió i sempre s'ha sapigut de gent que ha anat a missa i s'han portat bé, i gent que no hi ha anat i igual.

Al principi les CCMM són exclusivament masculines. Aviat en sorgeix, però, una secció femenina. Les opinions sobre les possibilitats de relació entre nois i noies són divergents: si bé cal vetllar per una segregació que travessa tots els espais de la societat, alhora cal assegurar alguns espais d'interacció que possibilitin la coneixença prèvia al matrimoni.

Muchas son las veces que mirando a nuestro porvenir, nos preguntaos: ¿Encontraré la joven que ha de ser mi futura esposa, con una formación armónica a la mía? ¿Entenderá y sabrá adaptarse al espíritu y a la manera de ser de un congregante mariano? Sé de buena tinta la ilusión y la esperanza que un buen grupito de señoritas, cuyas virtudes cristianas están bien demostradas, han puesto en la cristalización de una CM... Se nos dice que hay que conquistar a la juventud de Lérida para Cristo ¿No entran en esta "juventud" los jóvenes del otro sexo? ("También para ellas", SIGUEME, n.11, 1944)

(RICARD) Hi havia Congregació de nois i de noies, i els actes eren totalment separats. No coincidíem mai. Només a la missa. Ere rigurosa separació de sexes. Totalment. Però tan divisió de sexes que no recordo ara en aquet moment que hagués sortit cap matrimoni de les congregacions. Alguna boda potser si que es va fer. Però allò de dir: mira, els nois dels jesuïtes i les noies des jesuïtes s'han trobat i s'han anat aparellant, això no.

(CARMEL) També hi havia la Congregació Femenina. Que funcionae diferent, però hi havia moltes coses en que et trobaes. El pare Llorens va formar la congre de noies precisament perquè "si formo els nois però despues s'han de buscar les noies por ahi, no m'haura servit de res la formació que els hagi donat", perquè los nois se veiessin amb les noies i que es formessin matrimonis, que realment se'n van fer molts, entre congregants i congregantes.

Amb tot, les CCMM esdevenen aviat una organització molt activa, que donarà diversos fruits en la vida ciutadana. Un d'aquests fruits és la publicació de la revista "Sígueme", apareguda l'any 1943,

i que s'editarà sense interrupció i mensualment fins el 1955. Amb una edició de notable qualitat, el seu contingut se situa plenament en la línia de la "literatura edificant" de postguerra, que predominà en la formació religiosa del jovent en tot aquest període. Els perills del "món modern", la sublimació de la castedat, el compromís amb el règim franquista, l'anàlisi dicotòmica de la joventut, una religiositat pietista, són algunes de les característiques d'aquesta literatura. Les connotacions de caire positiu, però, aniran desapareixent a poc a poc, sobretot després de la II Guerra Mundial. A principis dels 50 s'incorpora a la revista una nova generació que li aportarà un estil més desenfadat, canviant-ne el format (una lector es queixarà de que la revista sembla haver-se convertit en una "pseudo Cordorniz"). És l'època dels articles satírics sobre "Polito", personatge que simbolitza el "niño pera", de costums frívols i despreocupats. Polito provenia d'una família benestant de la ciutat, i estudiava batxillerat. Els seus pares l'havien fet entrar a la CM als 15 anys per esnobisme: "Recibirá los sabios consejos de los jesuitas, pues de esta 'gente' -razonaban ellos- además de estar ahora de moda, siempre se saca a la larga algún que otro favor. Y además: ¡Viste tanto ser congregante!". Però el compromís no va durar gaire: "Fueron sus padres, aunque parezca una paradoja, los primeros en insinuarle que no era necesario trabajar tanto, porque necesitaba tiempo par sus honestas diversiones, que los domingos hacen madrugar demasiado, que los jesuitas lo tenían retenido demasiadas horas, que exigían imposibles teniendo en cuenta la diferencia que hay entre la juventud de ahora y la de antaño" (SIGUEME, n.108, agost 1952)

Polito explicó los motivos de su apartamiento de la Congregación. El ya asistió como "un Pepo" cuando era más joven. Entonces "había más ambiente". Ahora ya es mayor y hay que hacerse cargo de que tiene otras "obligaciones". Los campeonatos en que toma parte se celebran los domingos por la mañana. Por las tardes tiene muchos compromisos sociales. Además ahora la aviación le interesa mucho, y el Aereo Club está en una fase muy interesante de su desarrollo (SIGUEME, n.88, maig 1950)

Els congregants no renunciïn, però, a fer-lo tornar a la cieda. El visiten i li retreuen que vagi amb "males companyies" ("almas descarriadas"): "Nosotros le advertimos del peligro que encierra frecuentar malas amistades, y aunque no sean malas, incluso indiferentes. Que lo más probable es que sus amigos le conviertan a él y no él a sus amigos... Queríamos hablarle también de sus amistades femeninas, y del trato con ellas, pero la reunión se terminó aquí" En efecte, Polito preferí anar a organitzar un campionat d'Hockey sobre patins (SIGUEME, n.105, maig 1952). El màxim pecat de Polito era, però, la seva afecció al ball, posat de manifest en les festes de Sant Anastasi.

Polito se divirtió de una manera que él llamaría "bárbara", y que nosotros llamamos tonta. Se acordó de acudir a todos los sitios (teatro, deportes, verbenas, feria) menos al mes de María, que cada día teníamos los Congregantes para obsequiar a la Virgen (...) Otro congregante, que pudiendo no había frecuentado tantos espectáculos, que ni por casualidad había puesto los pies en estas fiestecillas que llaman de la "alta sociedad", y que tienen la mala costumbre de terminar a las 4 de la madrugada y que gastanto menos se había divertido más. Pero la sorpresa de Polito es que el tal congregante había distribuido un 30% de los gastos para las secciones de la Congregación, que tanto necesitan del esfuerzo económico, y alguna cosa también para aquel Padre que cada semana, por medio de la radio, pide por los numerosos necesidades de nuestra ciudad. (SIGUEME, n.106, abril 1952)

Amb l'arribada del pare Gabernet, el 1954, apareixen a la revista alguns articles en català, en la línia de l'espiritualisme de Torras i Bages. L'any 1957 el pare Arís, superior de l'orde, crida Josep Lladonosa i li proposa la seva participació en les activitats de la CM. Creen un grup d'orientació moderadament catalanista, dirigit pel pare Gabernet, que inicia les seves activitats amb un curs de formació basat en l'estudi de "La tradició catalana".

Aquestes sessions adquiriren una certa divulgació i fins hi acudiren alguns antics fejecistes. La cosa arribà al coneixement del governador civil, Sr. Alberto Fernandez Galar, un home de molt bon tracte i potser el més liberal de tots. Aquest cridà el pare Gabernet, el qual li donà compte del que es feia a la Congregació. El governador li digué que ell no s'oposava a la seva labor si només era cultura catalana. Però que s'estigués de fer política contra les normes del règim. No ens ha d'estranyar que el governador conegués les activitats de la Congregació de caire catalanista. Alguns dels congregants prenien nota de tota activitat i ho delataven. (LLADONOSA, 1989: 461)

Tanmateix, no serà fins la dècada següent quan la Congregació s'obrirà més decididament a les inquietuds catalanistes i democràtiques, a una religiositat de tipus conciliar, i a una acció cultural en el camp del cinema i del teatre, que la convertiran en un centre d'avantguarda, i que provocarà nombrosos conflictes amb les jerarquies dominants.

23. Pignatellis

Esta sección que cuida de 178 niños moralmente abandonados, y todos de familias pobres de solemnidad, tiene por fin educarlos conforme a la doctrina de Cristo, buenos hijos de su patria, dignos ciudadanos y darles cultura general y ampararles en sus necesidades en la medida de lo posible. Para este fin no faltan congregantes que cada día de 8 a 9 y cuarto actúan con celo de verdaderos apóstoles (...) Todos los domingos, después de la Misa, se les reparte un desayuno; tampoco les ha faltado un juguete en estos días de Reyes (...) Es verdaderamente consolador ver como niños ayer desarraigados, descalzos y algunas veces sucios, que tan solo hace unos días estaban apiñados en bandas de pequeños ladronzillos, rompían cristales y hacían otras fechorías de esta índole, hoy se acercan al Altar a recibir la Sagrada Hostia, con tanto respeto y devoción que a más de un congregante le he visto saltar las lágrimas y rezar una oración en acción de gracias. (MAGISTER, "En el Pignatelli", SIGUEME, n.1, gener 1943).

El 13 de maig de 1942 "un congregante recogió 6 niños cuya única ocupación era el no tener ninguna, y empezó a darles clases nocturnas en un piso de la calle Caballeros". Naixia el Centro Cultural Pignatelli, que en les dues dècades següents duria a terme una tasca entre els infants i joves obrers del Canyeret primer, i dels Magraners més endavant.

- I amb els joves de barriada, de les classes populars, hi teníeu contactes?

CECILIA- Amb aquestos els hi feiem catecisme.

RICARD- Amb los joves de les classes populars s'hi treballave apostòlicament però amb un criteri paternaliste, eh? Per exemple, a la CM jo personalment vaig intervindre amb dos coses, una ere el Pignatelli, i l'altre els Magraners. La primera actuació que es va fer als Mangraners quan eren purament xaboles va ser la Congregacio Mariana montant-hi una escola, un patronat escolar mantingut i sostingut per la CM. Lo primer mestre que hi va haver als Mangraners lo va pagar la CM porque encara es parlava de que lo primer que s'havia de fer es que vingués un bulldozer i arrassa-ho. I l'altra ere al Pignatelli, que estava al Roser, on ara hi ha la capella, i allò ere diguem-ne una escola de nit de vuit a deu a on les ensenyances les impartien sense cobrar un duro els congregants...

CECILIA- Ara, la tasca que vau fer, ere molt paternaliste.

RICARD- Si, si, era dir: oh amb aquestos pobres los ham d'ajudar, eh? I la contrapartida és que els que volien ser bons pignatellis, els diumenges havien de venir a missa a la CM. I despues de missa els donavem un esmorzar. Una tableta de xocolate i un bocí de pà. Avui es dirie que els manipulem, que els obliquem, que tal, però als anys 40, pues ere...

CECILIA- Però bueno, aquesta ajuda a molts els ha servit, i molts tenen un bon estar gràcies a això. Es que aquesta gent no havien pogut anar al col.legi, als anys 40 hi havie poques escoles, les que hi havie estaven saturades. Es que molts encara que haguesson volgut no hi podien anar. Es que hi havia moltes families que es trobaen pobres però per les circumstàncies, perquè el pare havie mort al front, o estava desterrat, perquè a molts després de la guerra els van fer marxar. Uns altres que venien en busca de feina.

RICARD- Bueno! Jo conec mig Lleida d'allavors! I això t'ho dic amb burrubull. Això que de vegades te truquen i diuen: usted no me recordará, soy fulano del Pignatelli! Ara t'hai conegut. I allavons resulte que és un fons de coneixences. Que se sinceressin n'hi havie ben pocs. Que no es podie oblidar que eres el senyorito.

CECILIA- Es que eren molts pobres. Els aprenents cobraven molt poc. Anaven a aprendre l'ofici, i pues mira...

El gener de 1943, durant la inauguració dels locals del Centre a l'edifici del Roser, el Governador Civil de la ciutat, Antonio Cremades (ahora president del Tribunal Tutelar de Menors), "alentó a los jóvenes a proseguir en tal empresa, no exenta de dificultades y contradicciones. Fustigó el desaliento, que debe desterrarse de nuestra juventud, que supo vencer en nuestra Cruzada bajo la égida del General Franco" (SIGUEME, n.2, febrer 1943). El Pignatelli fa emergir, però, una realitat amagada i vergonyant per a les autoritats. La vida dels infants i joves del Canyeret era l'efecte més palpable i cru de la derrota soferta per la classe obrera després de la guerra. Amb moltes families desfetes pels homes i fills morts en combat, empresonats, repressaliats o exiliats; amb els patrimonis i habitatges destruïts; amb les xarxes de parentiu i veïnatge desfetes; forçats a un èxode massiu a la recerca de treball o de suports familiars; reprimits els seus instruments de defensa col.lectiva (sindicats, ateneus, etc); el proletariat va ser el més castigat per la guerra civil, i els seus fills en van pagar les conseqüències. El creixement de les activitats de l'entitat posarà de manifest les situacions de misèria presents a la ciutat: el "ropero" repartirà roba en actes solemnes a la Casa de Crist Rei presidits per les autoritats; la "tòmbola benèfica", organitzada per primer cop a la Festa Major de 1946; el barber dominical. Arran del desè aniversari de l'obra, la revista comentarà:

Hoy son aproximadamente 400 los niños y niñas que frecuentan el Pignatelli y encuentran en él cristiana educación. Ocho clases, un taller de mecánica, un dispensario, una barbería, equipos de futbol, secciones de teatro, etc, constituyen el Pignatelli de hoy a los diez años de su fundación. Sin duda alguna el grano de trigo ha fecundado y su espiga es ya frondosa" (SIGUEME, n.111, novembre 1952).

Per tal que el gra germinés, era necessària la tasca dels congregants, que setmanalment dediquen una part dels seus esforços al centre.

(RICARD) La CM va obrir aquell centre per tots los que no podien anar a l'escola de dia, o treballessin i vulguessin aprendre una major formació de nit. Hi havia congregants que voluntàriament assumien lo compromís de fer de mestres, encara que no ho fossin. I ere pesat, eh? No es allò de dir: es tracte d'un dia. No, no, es tracte d'anar de dilluns a dissabte, cada dia, lo dia que no hi puguis anar, tu mateix busca't un substitut. I es conseguie! I érem una dotzena que cada nit, patatim, patatam. Ensenyavem les 4 regles i a llegir, fonamentalment. Perque hi havie crios de 14 i 15 anys que no sabien fer la O amb un canut, perque no havien anat a escola. I això es comple-tave, pues amb los diumenges un equip de futbol, anar a jugar on podies, no calien porteries ni

uniformes d'aquestos tan bonics d'avui. Los que venien anaven des dels 6 fins als 18 anys. Ara, la majoria eren 14 a 16 anys. Que són los que es posaen a treballar, perquè allavons se posaen a treballar als 14 anys, i a la nit venien allí a fer lo que ells ne deien un repaso. Sovint en vec a un que es diu P., que és un dels que em va impressionar. Ere un xaval que eren una viuda i dos nois, que vivien amb una xabola allí al costat del riu, detràs dels Maristes, que ara és avinguda de Madrid, la mare borratxa. I sempre recordaré que un dia em va vindre el xaval a dir-me: "M'ha de donar per poguer comprar un ou" Dic: "Vale!" "No, és que la mare m'ha dit que si aquesta nit no li vai amb un ou a casa, que no hi vagi" Vull dir, hi havia casos veritablement de tragèdia. I ara el veus i realment és un pare de família ben situat, que es preocupe dels nanos, potser precisament perque ell va patir. Un dels serveis que fèiem ere un barber gratis. A part de les classes, dos dies a la setmana venie un barber, i el nano que ho volie o ho necessitave, pues s'apuntave i si li tocave, pues mira. I també facilitar roba.

El 1945 s'havia creat al carrer Tallada el Centro Cultural Virgen del Pilar, equivalent per a nenes del Pignatelli masculí. La crònica s'obria amb una proposta a la "joven moderna" per tal que abandonés la seva "existencia esteril" i entrés en contacte amb el món de "las niñas en el arroyo":

Joven que consumes las horas entre el baile, el "flirt", el paseo y la conversación vana e insustancial sin que arañen tu corazón otras ansias más nobles; que te sientes sola y triste sin causa ni motivo; que después de una fiesta sueles llorar sin saber por qué; que vives una vida limitada por estrechos horizontes; escúchame unos instantes y acaso veas desplegarse ante tí la maravilla de un mundo, de un ambiente que te es completamente desconocido. Estamos en el Centro de Nuestra Señora del Pilar; bulle la estancia con la algarabía desbordada de las pequeñas, aquellas rapazuelas pobres y abandonadas (...) Ante tí, joven moderna, he levantado tímidamente el borde del velo que cubre el panorama maravilloso de una misión de mujer plena de fecundidad y vida, capaz de saciar un corazón femenino. (MULIER, "A ti, muchacha", SIGUEME, any III, n.5, maig 1945)

Com es pot comprovar, aquesta tasca assistencial reflexa la mirada de la cultura hegemònica sobre la cultura obrera, definida per una polaritat irresoluble: tot i reconèixer els fonaments materials de la problemàtica que hom pretén afrontar, les conductes subalternes són analitzades com un factor de desviació social, i el diagnòstic d'intervenció se situa en el plà moral.

Hace dos años solicitaron la admisión en el Centro dos de esos niños, que sin atrevernos a decir que eran malos, aseguramos que eran cínicos, insurrectos y maestros ya de las más cumplidas mañas y artimañas de la más fina pillería (...) Nosotros vemos un gran triunfo del Pignatelli, pues estos, acostumbrados a hacer su voluntad, ahora acatan la autoridad con obediencia; acostumbrados a hacer todos sus caprichos infantiles o no, ahora doblan su voluntad con la enmienda; y por ultimo, siendo incapaces antes de reconocer sus faltas, ahora piden perdón de ellas. (Fulletó de propaganda del Pignatelli, gener de 1947)

Como él son todos: simpáticos, pillos y con la cabeza al cero de toda inquietud espiritual. Asomado a la baranda, para él la vida no és más que la primera parte del conocido aforismo, "primum vivere", después nada. Vive su vida sin importarle lo que pasa o pueda pasar fuera de él (...) No se preocupa mucho de aprender. Con leer y escribir con faltas de ortografía y sin saber hacer cuentas tiene ya bastante -con la ayuda de unos puños- para que no le engañen. La experiencia le enseña pronto, y en esto sí que son maestros consumados: en engañar y no ser engañados. Pero sobre todo, mitad bueno y mitad malo, bien podemos afirmar que existe un gran corazón (Comentari a la foto d'un "típico Pignatelli", SIGUEME, n.101, gener 1952)

La "simpatia" i l'encís romàntic que provoquen unes persones que formen part d'un món aliè als joves congregants que donen classes al Pignatelli, té per comtrapartida una visió prejutjada de les conductes etiquetades com a "marginals". Les formes de sociabilitat dels adolescents obrers són vis-

tes com a "pillería". Les estratègies de subsistència quotidiana es perceben com uns "caprichos" que atempten contra "l'autoritat", i donen com a resultat una manca d'"inquietud espiritual". L'inevitable ingrés primerenc en la vida activa s'atribueix a l'egoïsme dels pares i familiars i produeix una des preocupació per la formació escolar. El procés de redenció d'un d'aquests "típics pignatellis" es descriu de la manera següent:

Juanito, desde que nació, fué huérfano. Su madre, al darle a luz, abandonó este mundo, y su padre, que era joven, se volvió a casar. Desde entonces Juanito fue un estorbo para el nuevo matrimonio (...) Solo un viejo, un buen hombre, aceptó a este pobre ser: era su abuelo (...) Un día, después de ver desaparecer al abuelo, Juan vio entrar a un desconocido, i era su padre! Juanito contaba a la sazón tres años. El padre se lo llevó consigo a la ciudad. Allí entro en una casa vieja pequeña, sin otro decorado que la suciedad y las sombras, y sin otro mobiliario que cuatro destartadas mesas y sillas. Y allí, en aquel cuartucho inmundo y miserable, Juanito, el niño acostumbrado a los horizontes amplios y a las caricias de la aurora y el viento, el niño familiarizado con las mariposas y las rosas, encontró también algo más, encontró una mujer, amamantando a un niño que era su hermano. La mujer le aborreció en el acto (...) Caminaba al ocaso, andrajoso, pálido y repugnante, con la angustia dibujada en las comisuras de sus labios. Vivía de la limosna ajena. Todo en aquel pequeño ser, expresaba el, hambre, la sed, el horror, y lo que todavía es peor, la ausencia de todo apoyo y de todo amor. (...) ¡Terrible realidad para el niño! Pase que se sufra cuando se sabe el porqué; bueno que un hombre sea mártir; pero que un niño, ángel de cabellos de oro, se vea proscrito antes de ser hombre, no es admisible. Y sin embargo, esta es la tragedia de tantos y tantos seres infantiles. Esta es la realidad cruel que se descubre, en las pupilas apagadas de tantos y tantos de nuestros "pignatellis". Porque Juanito es hoy uno de esos. Se honra en pertenecer a ese infantil y disciplinado ejército de "pignatellis". (...) Es escalofriante el ver como reacciona a la menor caricia. No comprende ya el cariño que puede encerrarse en una manor amorosas. Y huye, huye con temor, porque en nadie confía, porque ha aprendido a mirar a la sociedad con desconfianza y como enemiga. Poco a poco va perdiendo el temor y su mayor honor es ser "pignatelli" (...) Recapacitad conmigo en lo que podríamos hacer si las personas que pueden ayudarnos lo hicieran por amor de Dios con los niños que vagabundean por las calles de nuestra querida ciudad. ("Uno de tantos", SIGUEME, any III, n.5, maig de 1945)

I tanmateix, hom comença a entreveure les limitacions d'una pràctica caritativa que no aconsegueix "canviar la vida" d'aquests joves.

Nuestros paternales consejos, nuestro bono de leche, nuestra ayuda caritativa, es posible que haya alimentado a la familia en momentos difíciles pero no es menos posible, también que no haya resuelto nada. Su vida seguirá igual sin principios que la rijan, y lo que es pero, sin Dios. Mientras no hagamos algo más práctico las cosas seguirán igual (...) El dilema es único: o lucha de clases o amor evangélico. Las tintas medias del amor envuelto en celofán o del aguanta y espera a mañana sólo pueden acarrear desagradables consecuencias (E.BIFET, "El peón de albañil", SIGUEME, n.118, Juny 1953)

Hom encetarà, així, una reflexió a l'entorn de la necessitat d'abandonar el "sistema de sopa boba y pantalón usado", per tal de fer incís en la justícia social "a través de un elevamiento de su cultura y de su educación".

Sobre las bases que una actuación de 10 años ha dejado sólidamente sentada, vamos a lanzarnos a la gran aventura de conquistar el obrero para Cristo (...) Queremos abandonar lo benéfico para adentrarnos en el camino de la justicia social. Queremos formar dirigentes obreros, para llegar al obrero por el propio obrero. Queremos ignagurar un hogar del trabajador que resuma materialmente nuestro obrar espiritual. (SIGUEME, n.101, gener 1952)

Com vivien aquestes activitats assistencials, els infants i joves a qui anaven dirigides? Què en pensaven "els pignatellis"? Disposem només d'alguns testimonis fragmentaris. L'Aurora, que acudia a

mitjans dels 50 al Centre Nuestra Señora del Pilar, només conserva el record d'un jersei de llana com a resultat d'aquella política paternalista, en uns temps de grans dificultats per a la supervivència.

(AURORA) Allí al carrer Tallada hi havia una escola que feiem repàs per la nit. Hi anàvem i les Senyorettes de no sé què, o l'Auxili Social, te donaen classe, t'ensenyàen a llegir i escriure. I els diumenges te feien anar a missa de 10 a la Sang.

- Era de les Congregacions?

- No ho sé, que jo ere molt petita... I per nar-hi te donaen un ticket de punts, i amb aquells punts podies agafar roba. Aquells anys eren molt tètrics, però molt. Me'n recordo que vaig poguer recollir un jersei de llana, i me'l van donar a l'estiu! Roig granate fosc. Me'n recordaré tota la vida! I després el va va portar mon germà perquè a mi ja no em va anar bé.

(ANTONI) (Els Pauets) ere per fer catequesis, que en deien. I va tenir un gran moviment, sobretot perquè la casa del davant també ere de la mateixa congregació i ere un pis que feien teatro, festivals, catequesis... Suposo que feien missions amb els pobres, que érem nosaltres.

- I al Pignatelli?

- Ui, aquestos ja eren molt llançats, eren ja més pobres. Naltres podiem ser pobres, però la consciència no ere de caritat, m'entens? Mentre que al Pignatelli sí, hi anaven els nens del Canyeret, nosaltres podiem ser misseros, però viviem la dignitat de... classe obrera. Ara et parlo com nosaltres ho vivíem. Segurament que ells vivien igual que nosaltres. Perquè de fet els de Sant Pau ens feien lo mateix. Navem a catequesi i ens donaven un regalo quan teníem uns punts.

Els jesuïtes no eren els únics en desenvolupar una tasca assistencial entre la classe obrera. A més dels claretians, també hi dedicaven esforços les institucions del règim (Auxili Social, Secció Femenina) i de l'Església. De fet, els conflictes de competència van ser nombrosos, i en el cas dels Magrners van arribar a una situació de gran tensió entre el bisbat i els jesuïtes. Un personatge, en aquest camp, va assolir un renom sense precedents: el padre Lujan. Home de confiança del bisbe del Pino, el padre Lujan feia un programa radiofònic anomenat "A la verdad por la caridad", de gran ressò durant tot el període. A partir de la presentació de casos concrets, aconseguia nombrosos donatius, que repartia lliurement entre els pobres, amb l'ajut d'un estol de "dames" de l'alta societat.

RAMON- Un cura que tuvo mucha influencia fue el padre Luján. Era un auténtico cura preconciiliar. Tenía el defecto que le gustaba trabajar con damas de la alta burguesía.

JESUS- Je, je... "A la verdad por la caridad"

RAMON- Li deien el "padre Tanca", perquè quan tocaven la sintonia del padre Luján deien "Au va, tanca, tanca la ràdio".

JESUS- Yo sé alguna anécdota de él, como por ejemplo el pedir por radio dinero para una familia necesitada. Explica el caso por radio, los hijos, cómo viven, etc. Una señora de la burguesía leridana lo escucha al padre Luján y da dinero. Esta señora llega un momento que por lo que sea, por egoísmo, por querer figurar, resulta que va a visitar a la familia y ve que sigue igual. Entonces va al padre Luján a pedirle explicaciones. Contestación: "Había otras familias más necesitadas que esta".

(ELIES) En aquest programa anava a veure casos -me'n recordo d'una nena que l'havia menjat una rata- i llavors ell ho explicava per radio i recollia diners per a la família a qui s'havia dedicat el cas. Ell era molt inquiet socialment i havia patit molt, venia d'una família molt pobra, era murcià. Li deien el padre Lu, perquè quan la gent sentia el padre Lu, abans de sentir el -jan, ja canviaven de radio per no sentir totes aquelles coses. Parlava fort contra els capitalistes, contra la

injustícia social. Però ell era franquista. La culpa de tot la tenien els capitalistes o els comunistes

(AURORA) Eren temps de veritable pobresa. Me'n recordo del Padre Lujàn, que ere un home més podrit... Me'n recordo que quan viviem al Canyeret, que només teniem dos habitacions, la mare hi havia nat moltes vegades a vere si per favor podie conseguim un pis. Que lo que no conseguie ell no ho conseguie ningú. Pensa que et demanen uns traspessos de 15, 20, 30 mil pessetes, i allò ere llança-ho, i naltros no ho teniem des de luego. I la mare hi va nar: "Si a ver si vienen.." I llavons hi havia un home, un contratiste d'obres, que el pare hi va treballar, i no sé perque es va compadir de nosaltres i va anar al padre Lujan. I es veu que cada vegada que hi anave, com que ere don Fulano, pues el feie entrar, li prometeie l'oro i el moro: "Si, no se preocupe, que yo se lo conseguiré, a ver si estas señoritas que me ayudan..." I l'altre li soltae 500 peles. El cas es que hi va ser 3 o 4 vegades. I li va dir al pare: "Aun no os ha dicho nada el padre Lujan?" "Pues no" "Pues no se preocupe que ya le he ido a ver, y le he dado una limosna" I el pare, que també ere molt clar, li va dir: "Mire, en vez de ir al padre Luján, i darle las perras, démelas a mi que buena falta me hacen, porque este hombre no hace ni caso" El cas és que hi devie tornar, i va vindre una senyora a vere el pis: "Si que es muy pequeño, y muy oscuro, pero es que usted lo tiene muy limpio!" No mos va fer ni punyetero caso! La gent s'acullie molt amb ell. Si li sabies fer la pilota, li treies coses. I ell recollie quartos, multimillonari! Recullie unes quantitats! Ere un marimangoneig. Tenie unes quantes senyoretas que donaen a qui volien com volien. Al principi jo no dic que no, però finalment... Vivie a Victor Pradera, que una vegada hi vaig nar amb la mare. Com una persona que fos destinada només amb això. Ancara m'ha quedat, que els crios diuen: "Quien te ha dado eso?" "El Padre Lujàn".

24. Als marges

Les institucions assistencials de caire paternalista constituïen un determinada resposta davant la realitat de la marginació juvenil. Però eren només un dels mecanismes de control social existents. Aquests tenien per objecte contrarrestar les actituds i estils de vida de les classes subalternes, susceptibles d'entrar en contradicció amb el model social dominant. Del paternalisme a la repressió, un ampli espectre d'"institucions totals" tenien per objecte "vigilar i castigar" les conductes desviades: els reformatoris, alguns internats i orfelinats, la policia, la presó, el sistema judicial, els manicomis, etc. Durant els primers vint anys de dictadura, el sistema correccional per a la joventut va experimentar un creixement molt intens. Per a molts nois de classe obrera, amb pares morts o derrotats a la guerra, en condicions de misèria i disgregació familiar, el delicte era de vegades la única estratègia possible per a sobreviure. Per altra banda, el nou règim va generar una radicalització del control moral i repressiu que va incidir en el creixement de les institucions correccionals. El nombre de menors tractats pels tribunals no van parar d'augmentar en tot el període. Per a qui se sortia de les normes del sistema, no hi havia compassió possible. El pol oposat als Pignatellis en l'espectre del control social té a la ciutat en aquest període un representant paradigmàtic: el cas Marcelino Escuer. Molts dels testimonis de l'època l'esmenten en els seus records.

(RAMON) ...Qualquier fet intrascendent marcava a la joventut. Lo fet de la delinqüència més important que va passar als anys 50 va ser la fugida, búsqueda i captura, i posterior ejecució del criminal que ha tingut més fama i més història que hi ha hagut aquí Lleida. M'estic referint al fill

d'Alpicat que es deia Marcelino Escuer. Marxa d'Alpicat, s'ajunta amb un de Reus, forma una petita banda, participa en vàrios atracs, mor gent. El fet és que la policia no el pot enxampar i se'n ve cap aquí Lleida. Tots los de la meua època te'n parlaran. Era un bandido que va tindre unes conseqüències!... Busca armes i les roba d'un cargament militar de l'estació de Lleida. Va fer 4 atemptats a Lleida amb 4 morts. Va matar en un vigilant de un garage per robar i el va tirar al riu. Tant terror hi havia aquí a Lleida, que quan se feia fosc -jo tenia 6-7 anys- no es moie ningú de casa. Va haver inclús -i això és històric- la secció de la tarde o de la nit als cines -el Granados, el Principal...- no feien cine. Al final lo van enxampar en un bar i el van executar a la presó de Lleida que era on hi ha Hacienda ara. Recordo que el meu pare va venir molt exaltat a casa, a col·lònit. Era un home que no li agradava la sang ni la violència, les pistoles. Jo sempre vai ser una creu pel meu pare. Sempre he tingut un temperament molt violent. Indiscutiblement per la formació franquista, falangista. La dialèctica dels "puños y las pistolas" a mi me l'han ficat. A mi i a tots. El meu pare era tot al revés. Com que treballava per un notari va haver d'anar a aixecar acta quan van executar al Marcelino Escuer. Contràriament al que pugui passar avui, que el Vaquilla és un heroe, per nosaltres aquell era un assessino. En aquella època no hi havia ni psicòlegs, ni pedagogos, i el que era dolent era dolent. Era dolent el que estave en contra del sistema muntat. I mos ho creiem.

El 31 de gener de 1952 *La Mañana* anuncia la detenció de Marcelino Escuer, pressumpte autor de dos assassinats, dos atemptats i gran nombre d'atracaments, en un bar de la ciutat. El 10 de juliol se'l jutjà solemnement a la Cambra de la Propietat Urbana, en consell de guerra sota la jurisdicció militar, i es condemnat a mort. Fou executat, aquell mateix any, al garrot vil, a la mateixa presó de Lleida. "Ningú no aixecà cap veu de protesta contra la pena de mort. Al contrari, la gent se sentia més lliure i segura i pensava que allò podia servir d'escarment per altres delinqüents" (GRAUS, 1988: 133). Es una consideració que confirmen la major part de testimonis que hi aludeixen. Tot i que aquell mes de maig els periòdics havien anunciat amb grans titulars la supressió definitiva de les cartilles de racionament, la memòria oral associa el ressò del cas Escuer amb la por de postguerra encara existent. Els records insisteixen en l'hipnosi col·lectiva contra el delinqüent ("un Lute local"), i l'acceptació de la condemna a mort (la cultura dels "puños y pistolas"). L'esdeveniment posava de manifest, endemés, l'existència de sectors de la societat que es veien abocats a viure als marges.

El cas Escuer era la punta d'un iceberg en la base del qual se situava el creixement de la delinqüència (especialment la juvenil), la xarxa d'agències de control social i la precarietat vital de les classes subalternes. El règim franquista desfèu algunes de les reformes que s'havien empès en aquest camp durant el temps de la República, i tornà a incentivar una política directament repressiva. Hom parlarà de "muchachos moralmente abandonados" o "descarriados", per referir-se a una realitat bigarrada que inclou a predelinqüents, orfes, nois i noies abandonats, prostitutes, homosexuals, o simplement pobres. Una xarxa educativa paral·lela es farà càrrec d'aquest sector de població. Tot plegat conforma un món propi, que configurarà unes estratègies de socialització específiques. Per raons òbvies, és difícil tenir accés a informació directa de la vida en aquestes institucions, des de la perspectiva dels joves que les van viure. L'anàlisi d'algunes centres locals (reformatoris, maternitat) exigien un estudi monogràfic que no estem en condicions de fer. Amb tot, val la pena dedicar un espai a una experiència concreta que es desenvolupà ben a prop de la ciutat, i que el règim posà com a model de la seva política de protecció dels menors. Ens referim a l'Obra Tutelar Agrària de Gimènells. La OTA havia estat fundada el 1925 per Ramon Albó i Martí, jutge de menors i president de la Junta de Protecció de Menors de Barcelona. El 1928 l'Obra va comprar unes terres a Gimènells, amb l'objectiu de construir-hi una colònia agrària "para niños moralmente abandonados". Tanmateix, no serà fins el règim de Franco que l'OTA assolí una dimensió important, gràcies al suport moral dels nous governants, i a les polítiques de colonització agrària i correcció de menors que anàven en la línia de-

fensada pel fundador de l'Obra. El projecte educatiu de l'OTA va ser exposat per Ramon Albó en diverses obres, en les quals l'autor defensava una filosofia que tenia com a lema "Salvar al Joven por el Agro". L'allunyament de la vida viciosa de la ciutat, i la reeducació pel treball, eren per Albó els sistemes terapèutics més eficaços per la gernació de "menors moralment abandonats" que els Tribunals Tutel.lars no sabien on col.locar.

El agro trae niños que lo pueblan y lo hacen más productivo. A la vez, los salva y robustece, creando nuevos valores para la Patria (...) En realidad, los trabajos agrícolas están muy recomendados porque las ciudades, con los estímulos de vicio que atesoran, son acicate constante del parasitismo, y el campo, por el contrario, despierta virtudes y purifica los corazones, a la par que tales trabajos concuerdan con el interés social que clama a voz en grito la lucha para contrarrestar los deplorables efectos que ocasiona la despoblación de las campiñas o centros rurales y la inmigración hacia las ciudades, y también porque con la vida del campo, según enseña la moderna pedagogía correccional, se aparta a los niños del ambiente malsano y corruptor en que han vivido, escenario de sus antiguas travesuras y maldades, trasplantándolos a otro más oxigenado y vivificador para su cuerpo y su espíritu. También es de tener en cuenta que el trabajo del campo, con el natural esfuerzo y hasta cierto saludable cansancio que supone y requiere mayor descanso, no deja de ser altamente provechoso para adolescentes en quienes anidan las emociones del día y los sueños de la noche, que gravitan, siguiendo el testimonio de notables autores, alrededor de la cuestión sexual (ALBO, 1955: 97)

Era un "sistema de reeducación" que defugia el "laïcisme" imperant durant la II República, i es fonamentava en els pilars constitutius de la vida cristiana. El resultat havia de ser "convertir en activos y valores económicos fuerzas y elementos francamente antisociales" (ALBO, 1942: 12). La Colònia Agrícola de Santa Maria de Gimeneles era la màxima realització d'aquesta filosofia.

La Colonia de Santa María de Gimeneles constituye una de las experiencias sociales más interesantes de nuestro país. Sobre la base de lo que llamamos "un pueblo", como tipo de comunidad urbana, va surgiendo un esbozo de aldea, poblada por niños y adolescentes, y se dibujan ya los elementos jurídicos y administrativos de un auténtico Municipio. No podemos pretender fundar una "ciudad de muchachos", pero sí parece que se van logrando convertir lo que ayer eran tierras yermas en excelentes cultivos; lo que fueron ovejas descarriadas, tempranamente embrutecidas por la miseria y el vicio, en magníficos pilares de cristianas familias, que, al tener acceso a la propiedad por el trabajo y arraigar en la tierra, integran las células de un pequeño caserío, que, siendo ya hoy un "poblado de muchachos", quizá mañana dé origen a un "pueblo de muchachos" auténtico, nacido de constantes afanes y prenda de su total redención. (ALBO, 1955: 114)

Com s'arribava a aquest eden paradisiac? La Colònia pretenia resoldre "las tres grandes aspiraciones de todo joven, es a saber, adquirir una técnica y formación profesional, hallar trabajo bien remunerado y poder constituir un hogar propio bajo un techo acogedor" (p.110). Un total de 150 tutel.lats estaven distribuïts en 7 Cases de Família, regides per un matrimoni escollit. Quins nens arribaven a l'OTA?

En la Colonia no hay vallas ni guarda alguno especial para vigilar a los muchachos, y éstos no se escapan, porque saben que allí se les trata y están mejor que en ningún otro sitio (...) Asimismo, para solaz y esparcimiento de los tutelados, mayormente los días de fiesta, se cuenta con un campo de futbol y frontones, sala de espectáculos, equipada para teatro y con un modernísimo proyector sonoro y cafe-bar. En una palabra, se procura que no falte a nuestros niños un ambiente cordial y alegre. (ibid. 113)

Per passar del reformatori a la propietat, els nois havien de superar quatre etapes: escolars, tutel.lats, ex-tutel.lats i ex-tutel.lats d'honor. Els menors de 14 anys cursaven estudis primaris i rebien una sòlida formació religiosa i moral. A partir d'aquesta edat començava l'aprenentatge professional,

per a la majoria en les tasques agrícoles, amb una jornada laboral de 8 hores, i els joves passaven a la categoria de tutel.lats. Per aquest treball, i a part de la manutenció i vestit, se'ls assignava un sou, una part del qual se'ls donava el diumenge ("segun su comportamiento y trabajo") i la resta se'ls ingressava en una llibreta. Als 18 anys podien emancipar-se "si bien casi todos solicitan continuar hasta que llegan a la edad de cumplir el servicio militar". En tornar del servei molts demanaven de nou l'ingrès i passaven a la categoria d'ex tutel.lats. Aquells que en el seu treball demostraven capacitat i constància, un cop casats se'ls atorgava el títol de tutel.lat honorífic, en virtut del qual els era concedida una casa, eines i una parcel.la de terra. Els fruits de les collites havien de ser entregats a la institució, a canvi d'un petit sou, que no era percebut pel titular, sinó que se'ls ingressava en una llibreta de la qual no podien fer ús fins al cap de deu anys.

Se considera que con el sueldo y demás ventajas que se han enumerado, puede una familia vivir, criar y educar a sus hijos, y, con la participación en la cría de animales, puede ahorrar de diez a quince mil pesetas anuales. Con dicha cantidad se les abre una librería en la Caja de Ahorros, de la cual no pueden disponer hasta que hayan transcurrido diez años, o bien antes, si hay una causa justificada; para ello necesitan la firma del Director. Esta es una de las modalidades que acabamos de implantar, y se piensa que, cuando hayan transcurrido diez años, los tutelados se encontrarán con un capital aproximado de ciento a ciento cincuenta mil pesetas, con diez años más de experiencia en la agricultura y un modo más sensato de enfocar las cuestiones. Entonces pueden optar por comprar una parcela en la misma finca o donde más les convenga. Desde luego que con el capital ahorrado y la experiencia adquirida, casi es imposible su fracaso. (ibid, 112)

Quina era la realitat que emergia d'aquest panorama tan paradisiac? El fet és que en pocs anys el treball dels tutel.lats, i l'exitosa gestió empresarial, havien aconseguit transformar 1500 ha. i convertir-les en camps de cereals. La institució posseïa a més molt bestiar i maquinària. De fet Gimènells era el darrer esgraó d'una xarxa de colònies agràries esteses per Catalunya. A Gimènells hi arribaven els "més aptes", els posseïdors d'una bona formació i preparació agrícola (és a dir: els més valuosos com a força de treball). Albó considerava que el tipus de tutel.lat ideal eren els orfes i els deficients mentals, i que era preferible que no tinguessin familiars pròxims que els poguessin reclamar. Mà d'obra, per tant, dòcil i poc conflictiva. Els nois dedicaven tota la seva joventut a la feixuga tasca de convertir en rec unes terres ermes: anivellar les terres, construir les sèquies secundàries, a més de les feines pròpiament agràries i ramaderes. I tot a canvi d'allotjament i manutenció. Perquè ben pocs tutel.lats van arribar a ser propietaris, tal i com preveia Albó. El 1955, al cap de 25 anys de funcionament de l'OTA, només s'havien concedit dos lots de terres (que a més s'havien de pagar amb els diners que havien anat estalviant durant els deu anys d'ex-tutel.lats!), tot i que més de 1000 nens havien passat pel centre. Per altra banda, les finalitats "filantròpiques" de l'OTA van ser sovint utilitzades per reclamar un tracte de favor per part de les autoritats. El 1956 el president de la Junta, en una carta dirigida al Instituto Nacional de Colonización, sol.licitava la no incautació de les terres en els plans de colonització que s'havien d'aplicar, o almenys la reserva de terres prevista per fills legítims o legitimats:

... La Entidad, como tal, no tiene hijos legítimos o legitimados, ni es posible que los tenga. Pero dados sus fines institucionales, a los desheredados y acogidos por la Obra, no se les puede dar trato peor que a aquellos. La OTA tiene por objeto el amparo, educación y redención del menor. Los acoge, educa y establece, es la familia protectora de esos menores, de esa juventud, y tanto es así, que muchos que han alcanzado la mayoría de edad, encariñados, no sólo con la tierra que los vio crecer, sino con la obra amorosa que en Santa María de Gimènells se ejerce, constituyen la base y el cogollo de nuestra población obrera (citat a BRETON, 1987: 179)

Una població obrera dòcil, formada bàsicament per adolescents provinents de reformatoris, deficients mentals i orfes, que havien passat tota la seva joventut "vigilada i controlada" en una institució total que, amb l'argument de la protecció dels menors, havia aixecat una empresa molt rendable.

25. Dels Huracans al Sicoris

Aquí a Lleida no hi havia cap organització més que l'AC i el Frente de Juventudes. Se va crear alguna entitat esportiva, però molt limitat. Després es va crear alguna entitat cultural, però que molt aviat van procurar inculturalitzar el poble de maneres descarades. Lo de la Violeta, que se van fer temporades de teatre i sarsuela. Hi havia temporades d'hivern que se feien 3 o 4 sarsueles cada setmana. Los Pastorets era la única cosa que se feia bilingüe i me sembla que expressament, perquè l'únic que parlava castellà era el dimoni! Es van fer immediatament després de la guerra a la Mariana, després als Maristes. De teatre, feien algunes obres retocades per la censura, la biblioteca Salesiana tenia tota un sèrie d'obres adaptades per ser interpretades només per homes o només per dones. I la gent ho acceptava, l'esperit de rebeldia de la gent no hi era, perquè lo que era rebel lo desterraven. Per exemple, un xicot que lo van desterrar a Reus, perquè a cops de peu va rebentar un tambor de la OJE. Així que tot se va començar a normalitzar. Hi havia una serie de coros: el de la Violeta, lo cor de la Paloma. La gent necessitava alguna expansió... (LLUIS)

En els intersticis de l'associacionisme oficial del règim i de l'església, van anar sorgint diverses entitats cíviques, esportives i culturals. Tot i no ser entitats específicament juvenils, els principals destinataris de les seves activitats éren els joves. Algunes tornaven a néixer després del túnel de la guerra, però la rica xarxa associativa del període republicà va ser, en general, destruïda. Els espais de llibertat permesos pel règim éren molt limitats. Les primeres entitats en reorganitzar-se van ser les societats "La Violeta" i "La Paloma", que ja havien actuat abans de la guerra. En el terreny aparentment inofensiu de les corals, les sarsueles i els Pastorets, el testimoni hi entreveu un espai de resistència al règim. El fet anecdòtic de presentar una versió dels Pastorets bilingüe, en la qual els dimonis parlen en castellà, es vist com un desafiament tàcit, que uneix els espectadors en un sentiment d'independència respecte del poder (al mateix temps, cal acceptar-ne els límits: "l'esperit de rebeldia de la gent no hi era"). Als locals de la Paloma, de fet, situats a la plaça de Catalunya, s'hi retrobaran durant la dècada dels 40 i dels 50 joves de les classes mitjanes i populars per cantar, fer teatre (al Talia) i sarsueles, amb una certa autonomia respecte dels estaments oficials. La primera entitat nova que va aparèixer fou el Centre Esportiu Huracans, fundat el 1940 i molt actiu durant tot el període.

(PASQUAL) Quan vam formar lo dels Huracans, nosaltres vam pretendre aïlla-mos de tot. Hi havia los equips de basquets de los que formaven part de l'Escola del Treball, que això ja formava part de la Organizacion Juvenil Española. Hi havia els del SEU, que eren estudiants. Hi havia los del Frente de Juventudes (...) Nosaltres érem los únics que no depeniem de ningú.

(LLUIS) Llavors va ser quan es va fer els Huracans. Se va fer un equip de bàsquet. Que quan vam començar no sabiem casi ni jugar. Per engegar tot això no tenien diners. Per aconseguir-ho van fer una secció recreativa, que feien balls, que va estar als baixos del Pal.las. Després allà al carrer Sant Antoni. Era una novetat. Ja es començava a fer una vida normal. Ja no hi havia tiros. Hi havia la gana i tot això, però la gent ja es nava habituant a la vida normal. De balls no n'hi havia cap a Lleida. Lo Fronton organizaven ball com de revetlla, pero balls de societat no se'n feien. La primera discoteca que es va muntar, al cap dels anys va ser la de Huracans. Les primeres pi-

ragues, també. Hi havia inquietud. Al local dels Huracans tocava l'orquestra i hi havia gent que se dedicava a l'esport, sobretot estudiants.

Aquestes entitats es veuen forçades a adoptar una actitud ambigüa de "nadar i guardar la roba": si volen sobreviure han de comptar amb una certa protecció per part del règim, però alhora han de conservar sempre un espai d'independència, que és el que els hi assegura el suport popular.

(LLUIS) Encara que al començament Huracans no tenia una línia marcadament ideològica... que si que hi era, però... I després que la gent no estava massa per compromisos. I aleshores va haver gent que va mirar de desmarcar-se (...) Una cosa curiosa va ser que un que va ser secretari d'Huracans, secretari administratiu. I va estar un dels personatges que va jugar molt bé. Ell era de la Brigadilla, formava part del règim, però era un home de la República, havia estat al servei de la República com a guàrdia d'assalt. Nosaltres li teniem tota la confiança, amb alguna reserva, clar. Ho podem muntar tot, perquè ell ens ho tapava i fins i tot nos orientava en la qüestió política. I se van poguer fer moltes coses.

Teòricament viuen sota l'aixopluc d'Educación y Descanso. Però les autoritats les veuen amb desconfiança. El resultat és una constant situació de precarietat econòmica i entrebancs polítics. Un article de Francisco Pons, futur alcalde de Lleida, al·ludia a aquests problemes.

Exceptuando las secciones deportivas del Frente de Juventudes y Educación y Descanso, de reconocida eficacia, y que con especial cuidado han velado por la pureza del amateurismo entre sus afiliados, no queda hoy en nuestra provincia otra entidad genuinamente amateur que practique varias especialidades deportivas, que la formada por un grupo de entusiastas muchachos que se agrupan bajo la impetuosa denominación de "Huracanes". Los Huracanes se constituyeron como entidad deportiva en 1940. De entonces a esta parte han tenido que dar innumerables tumbos. Su disolución ha sido pronosticada infinidad de veces. Tras cortas temporadas de pequeño alivio, han atravesado otras de agobiante y desalentadora crisis, que amenazaba peligrosamente su existencia. No obstante, su afición impetuosa nunca decayó, y superaron, así, las situaciones adversas" (Francisco PONS, "Sobre la finalidad deportiva de los clubs", HURACANES, agost 1946).

Sis anys més tard, els problemes no semblaven haver-se solventat: "Todos los socios de nuestro club saben que la batalla económica es la que más cruentamente hemos venido librando desde la fundación del mismo. Es la pesadilla de todas las directivas. Es la causa única de que HURACANES no sea uno de los modelos de clubs amateurs de España. Nos sobra entusiasmo, juventud, ganas de trabajar, deportistas... Y nos faltan billetes" (HURACANES, Maig 1952). Hom és temptat d'atribuir aquestes dificultats als entrebancs polítics, a la "llibertat vigilada" que disfruten.

(PASQUAL) Nosaltres després dels anys ens hem donant compte que estavem ficats amb submarinos. Sempre vam estar infiltrats de gent del moviment que ens controlaven. O sigui que nos deixaven fer però estavem controlats. Perque sempre trobavem travetes a ultima hora per fer qual-sevol cosa. I sempre hi havia algu que fotia per terra lo que havies pensat. Una de les coses va ser lo primer ball que es va fer al pavelló de l'Antorxa, va ser una verbena que va fer els Huracans per la festa Major. Vam anar a demanar per vere si es podia fer un ball. Perque fins allavorens s'havien fet verbenes a l'espanyola que en deien, que les organitzava la comissió de fires i festes. Eren verbenes benèfiques a benefici de la Creu Roja i tota la mandanga, pero això era un bluf, perque se repartien invitacions entre ells i la majoria entraven de gorra. Al final la gent ho va anar veient això, que els que havien de donar per la Creu Roja no donaven i havien de pagar l'entrada els que menys podien. I llavors va haver un any que no la van organitzar i mos la van deixar organitzar a nosaltres. Això devia ser sobre el 47-48. Vam llimpiar allò, que estava fastigós i vam fotre una verbena guapa. Vam fotre una verbena de cajón. Vam portar un conjunt de Bar-

celona amb una vocalista. Total que l'any següent vam tornar a demanar el pavelló i no nos el van deixar. Llavors li van donar a l'Antorxa, que era Falange. També vam tenir problemes al camp d'esports, que no nos deixaven entrenar. Li vam dir al governador civil, que ens defensava bastant: "Ya hablare yo con Paco (Pons) y ya no os pasara más". I efectivament. Però quan va ser la renovació del contracte de la piscina del camp d'esports, si nosaltres donàvem 16.000 pessetes, al millor l'Antorxa donava 16.001. Era clar que havien obert el plec abans. per una pela nos van fotre la piscina del camp d'esports. A llavors nos va sortir l'ocasió de comprar un terreny a fora el pont. Va haver un cop d'estat i los que en principi estaven amb nosaltres nos ho van fotre per terra a la reunió per arregla-ho. El 48-49 va haver una reunió per aprovar un plan per comprar uns terrenys a fora del pont. Nosaltres ja havíem recollit unes 30.000 peles per vallar el terreny i poder demanar la subvenció de la delegació. El projecte era fer una piscina. Anava molt bé perquè rebíem l'aigua directament del canal i desaguàvem a la cequia de Torres. I després fer unes pistes per tennis, basquet... per aprofitar-les per tot. Perquè nosaltres los quartos los treiem del ball principalment. Això ho havia fet la junta i es va voler comunicar als 25 primers socis en assemblea extraordinària. Un d'aquestos, ne va agafar 14 o 15 i se'ls va emportar a sopar i al moment de la votació van votar en contra. Es van vendre per un plato de lentejas, perquè deia que era antieconòmic, que no es podria finançar. Van plegar de la junta. I llavors van fer president al de la oposició. I ja es va deixar correr. Als anys 50 van agafar lo del Rialto. Però allà es van equivocar. Van voler fer com un club una miqueta privat i la gent se va allunyar. Si els Huracans arriben a comprar allò, el Sicoris no hagues cantat mai ni gall ni gallina, perquè sempre anaven a remolc. A partir de llavors se'n van anar a fer punyetes els Huracans. Llavors ja havia entrat a la palestra el Sicoris, però sempre anava a remolc de lo que nosaltres feiem. Bueno, total que van començar a pujar els del Sicoris.

Tots aquests entrebancs faran que els Huracans pateixin una crisi com a entitat esportiva i recreativa. Se'n referan una mica a finals dels 60, moment en que esdevenen un espai de trobada per a les diverses tendències polítiques, i un centre de sensibilització democràtica.

(LLUIS) Després va ser quan vam muntar tota la qüestió cultural. Perquè hi havia interès no hi havia res encaminat. Si no d'una manera voluntària, però sí que ens vam trobar que va estar una escola de polítics. Perquè allí se va acollir tota la gent, inclús que havia jugat amb lo franquisme, però que no hi estava d'acord... Allí feien cap totes les tendències polítiques i ho havies d'amagar. Llavors organitzàvem un concurs de tangos o d'escacs. Havíem d'omplir el local com fos. Així si venien 20 a fer la reunió, no es notava que només entraven aquestes 20 persones... També vam fer una discoteca Això va portar molta gent. Però com que ja estàvem ja ficats en el joc polític i tot això... Precisament lo que nos va atreure va ser que podríem distreure més a la gent. Era una cosa molt primària, però va ser una revolució. Vam fer una sala reservada, la Sala Rosa, i allí s'hi feia tot. Lo montatge de la Sala Rosa va ser també per a provocar l'altra acció que estàvem fent. Que es fixessin en allò, que ataquessin allò per distreure lo altre. Lo que va passar es que van atacar d'un costat i de l'altre. Però ho vam aguantar fins als 70. Llavors la gent ja s'anava enquadrant dins de la seva ideologia.

La "Agrupación Deportiva Antorcha" havia nascut el 1947 com a secció esportivo-recreativa de Falange, una mena de continuació per als adults del Frente de Juventudes. La torxa que il·luminava els seus destins eren els principis del Movimiento.

Antorcha. Esto es lo que queremos ser en el deporte leridano. Y viene precisamente aqui para cumplir con el servicio que se ha impuesto. El servicio de poner el deporte, con la luz de sus destellos, dentro de un orden, por un camino limpio, claro y sereno, que pueda devolver de nue-

vo el orgullo de sentirse de verdad deportista (...) Todo, sólo por un ideal: Lérida, y por Lérida, España" (ANTORCHA, n.1, març 1948).

El seu compromís amb el règim trobava sovint ocasió d'expressar-se. Les vinculacions amb el FJ, que depassaven el nivell esportiu, s'expressaven en equips conjunts, "los colores del FJ y ADA ganan nuevos laureles". El 1948 s'anunciava que ambdós equips participaven en el "Desfile olímpico" del 18 de juliol, i el segon número de la revista venia encapçalat per un dibuix de Franco, i la següent consigna commemorativa del dia de la victòria: "Porque olvidar es traición, y porque hemos caído en esta fácil y cómoda posición, 'Antorcha', portavoz de una Juventud deportiva, lanza a los vientos su decisión firme de seguir contigo y el deporte al servicio de España" (ANTORCHA, n.2, abril 1948). Aviat es crearan seccions de basquet, atletisme, natació. La rivalitat existent amb les altres entitats existents, es posa de manifest en una polèmica sobre els balls de societat.

Casi todos los CD (Clubs Deportivos) anuncian por todos los medios y en grandes titulares sus nuevos locales para bailoteos de la temporada de verano. Si se quiere ostentar dignamente las dos iniciales CD, ¿no sería preferible que participasen en cuantas manifestaciones deportivas se celebran, por ejemplo, la carrera de Antorchas con que daba principio nuestra Fiesta Mayor? ¿O es que en vez de CD son C de B (léase Clubs de Baile)? ("Los CD i los C de B", ANTORCHA, n. 3, maig 1948).

Quatre anys més tard, ADA no es plantejarà aitals objeccions, en obrir el ball d'estiu al flamant pavelló d'Esports concedit per les autoritats al club en usdefruit als Camps Elisis: "Nos complace anunciar a nuestros asociados y cooperadores la creación y puesta en marcha de la nueva sección recreativa, que cuidará de organizar los festejos sociales y reuniones que a no dudar seran del agrado de todos, ya que han de ser por su calidad y sociabilidad, las más distinguidas. Nuestro pabellón deportivo será el digno escenario de estas reuniones sociales, a las que debemos concurrir todos procurando atraer a nuestros amigos y conocidos. Los domingos por la tarde celebraremos selectos bailes que amenizará una renombrada orquestina local" (ANTORCHA, juliol 1952). Val a dir que l'ADA desenvoluparà una tasca important de difusió de l'esport entre les classes treballadores.

El Sicoris fou el tercer club en nèixer, i el que amb el temps agafaria més volada. Com hem vist, havia nascut com una dissidència dels Huracans. Una circular del 1955 descrivia així les nombroses activitats recreatives que acompanyaven les pròpiament esportives.

Sin discusión, vamos a la vanguardia de los otros clubs. Este año, y gracias a nuestra audacia, hemos sido los únicos organizadores de un espectáculo-verbena que puso una nota de color a las Fiestas de Mayo; nuestros desvelos fueron recompensados por el clamoroso éxito obtenido al presentar por primera vez, en Lérida, a Antonio Machín y su orguesta Cha-Cha-Cha. Siendo nuestro cometido procurar a los socios distracciones amenizadas con el buen gusto, hemos logrado que la Rosaleda fuese para todos el local recreativo del Verano. Como todos sabeis, Lérida carece de salones que reunan las condiciones necesarias para poder disfrutar en invierno del confort a que sois acreedores. Puntuales a la cita, se reanudaron el pasado 2 de octubre nuestras actividades en el conocido local de la calle A.Clavè, en cual y gracias a esa camaradería que nos distingue, y de la que estamos orgullosos, sigue siendo uno de los más concurridos de la ciudad" (SICORIS, octubre 1955).

La quarta entitat de tipus esportiu del període és el Centre Excursionista de Lleida. Amb gran vitalitat abans de la guerra, el 1943 s'havia reorganitzat centrat en les activitats de marxa i escalada. Pogrressivament s'obrirà a diverses seccions culturals (fotografia, cinema, conferències), i fins i tot organitzarà algun ball social al Pal.las. L'ambient despolititzat i castellanitzat, predominant en els primers temps, s'anirà transformant en la dècada dels 60. Les activitats esportives no són, però, les úniques que ocupen un espai cívic. El terreny de la cultura, aquests mateixos centres acolliran experiències significatives, i sorgiran noves associacions dedicades al teatre, el cinema, el cant. El

1953 l'Orfeó "La Violeta", que dirigia Lluís Virgili, es transforma en l'Orfeó Lleidatà, que es presenta amb caràcter oficial al Principal: "Un público entusiasta se entregó desde los primeros momentos. La aceptación fue unánime. A partir de esta actuación los componentes de nuestra masa coral sienten el deseo de superarse sin regatear esfuerzos y sacrificios". El 1957 es crea el "Círculo de Arte Juvenil", que pretén educar al nen i al jove en la sensibilitat musical, i que es justifica explícitament com una alternativa a les diversions del carrer:

...en el 'Orfeó' encontrarán (los jóvenes) este estímulo que les alejará del bullicio callejero, y dirigirán su atención hacia una idea que siempre es parte importante de una cultura, inclinando la naciente personalidad de los muchachos y muchachas en algo más serio que las frívolas diversiones por las cuales tanto se apasionan" (ORFEO LLEIDATA - LA VIOLETA, n.1, 1957).

Durant els anys 60 l'Orfeó, vinculat en origen a l'Obra Sindical d'Educación y Descanso, es convertirà en l'entitat cultural més important de Lleida, gresol de catalanisme i antifranquisme, on es faran classes de català, i per la qual hi passaran una bona quantitat d'infants i joves, que hi aprendran la vinculació entre sensibilitat musical i consciència democràtica.

(IRENE) Gràcies a l'Orfeó vai fer un aprofundiment en el sentiment de país. A l'Orfeó vai començar a anar sobre el 50. Hi havia un ambient fantàstic, era molt agradable. Hi havia gent gran però també molta gent jove. Ningú sabia música. Quan entraves te'n ensenyaven i navem a ensallar lo menos 3 o 4 cops a la semana. Jo sempre vai anar al Roser. La majoria era gent treballadora: pintors, oficinistes... També n'hi havia que treballaven en un banc o que tenien alguna botiga. Hi havia algunes persones grans, que eren la solera d'abans de la guerra. Però després tot era gent jove. A part d'això, el Lluís Virgili explicava història de Catalunya. Quan haviem de cantar alguna cançó catalana, te la situava en el context. La descoberta del país li dec amb ell. Ell estava molt vinculat amb l'estranger i feiem molts viatges. Et trobaves a lo milloret de la cultura francesa o catalana a l'exili. Aquestes coses eren molt entranyables. Entre les èpoques que cantaes espiritual negre i que sorties a l'estranger i te donaves compte que la gent plorava per una Espanya que jo no entenea massa perquè la ploraen. I això segur que ho tenim tota la gent de l'Orfeó: el fet d'estimar no lo que dius sinó el sentit de lo que dius.

- Això portava una conscienciació política?

- No te ho podria dir, perquè no te ho sabria definir si ho sentit mai. Tu dius política a portar una bandera determinada? Això no. Almenys a mi no.

- Em refereixo a una consciència més o menys crítica envers el règim...

- Això sí. Això segur. Si per exemple cantes els Segadors a la plaça del govern civil un 18 de juliol, o la Santa Espina o Falgueres prop del riu, pues no la cantavem impúnement. Sabiem el que feiem. Hi havia hagut problemes amb les autoritats... La gent s'emocionava. Un dels motius de conscienciació va ser els cants espirituals. Perquè era un tipus de música molt aprop de les coses que sentia la gent, de la recerca de llibertat. Va haver temporades que sortiem potser cada 15 dies de Lleida. Anavem poble per poble. Es va lograr que a molts pobles se fes una coral.

Un darrer sector a destacar en aquest període és el teatral. Al si de "La Violeta" havia existit un grup de teatre anomenat "Talia". A finals dels 50 apareix el TOAR, que durant els 60 assolirà un important renom.

(BENET) Jo vai ser els que vam començar amb la OAR (Obra Atlético Recreativa), de futbol i tal. Dins vam crear el TOAR, que ere el teatre. Va ser els inicis dels Cursets de Cristiandat. Vam tenir la sort de trobar l'Olondriz, un gran actor de teatre, que estae a la Violeta, lo típic teatre de barriada, teatre molt familiar. Li vam influir en la idea de crear un autèntic tatre de vanguardia. Ere un obrer no qualificat. Treballae recullint papers. Per mi el TOAR ere una de les coses que s'hau-

rien d'estudiar. Va ser un reducte conservador, però amb una visió molt adelantada de la cultura, que als 60 vam estrenar "Asesinato en la Catedral" d'Elliot, que el vam montar a l'antic Frontón Lleida. Vam trencar amb la idea de teatre de Pastorets, que és d'on veniem tots. Vam fer "La muralla", que la vam interpretar a tot arreu, i vam guanyar molts diners, i ens va permetre fer molts montatges renovadors. Autors que quan nosaltres portaem la fulla de censura al Ministeri, no sabien qui ere l'autor! Vam fer "Proceso a Jesús"... Surt un moviment intel.lectual molt fort al través del teatre, perquè no hi havie altre mitjà!... El TOAR canvie i la part catòlica queda en un segon plà. Jo vai entrar a la presidència. Vam estrenar Arthur Miller, vam fer Buero Vallejo. I ple. Teniem un problema de lo més sèrio. Feiem un teatre avançadíssim per un públic totalment burgès! Vam crear un tipus de públic que hi anaen sempre. El Principal l'ompliem sempre. A Lleida va ser una ruptura, perquè la gent no estae acostumada, la gent s'avorrie molt. Surt el Teatre Independent. El TOAR ere la part catòlica i aquestos eren els no catòlics. Es va arribar amb un acord. Paral.lelament va surtir el Cineclub Lleida. El cine i el teatre ere la manera de crear opinió. Se va crear el Cinestudio, un dia a la semana tota una tarde de classes de cinema, a la capella de sant Jaume al carrer Major, a dalt de tot. També el Cercle de Belles Arts, que aglutinae e la cosa artística (se va armar la polèmica pel tema de la medalla Morera al Trepàt, ere la ruptura amb el tradicionalisme burgès butigueril de Lleida i la progressia, el cas Mariscal de llavons. El critica-ven perquè no se l'entenie, perquè portae barba i ere un bohemil!). Los joves començaem a tenir llocs on poder-nos reunir i fer. Surt el pare Gabernet i els cineforum i teatre forum... Tot això és una eclosió, surt paral.lelament.

Els testimonis insisteixen en la importància que totes aquestes activitats tenien per a les seves vides. Era, per a molts joves, la única alternativa per sortir de casa i poguer ocupar el lleure d'una manera diferent al "fer la nòria" pel carrer Major. Cantar o fer teatre era "la televisió de l'època".

(BENET) Els del TOAR molts d'ells feien teatre perquè podien sortir per la nit. No hi havie la tele, el TOAR va desapareixer amb la tele.

(ALFONS) També és molt important el teatre. Hi anae molta gent, perquè ere la única possibilitat de sortir de nit, als 50, al TOAR. I a l'Orfeo també, hi anae molta gent, perquè ere la única possibilitat de sortir.

La història de les entitats que he esbossat en aquest capítol (i d'altres com el Cercle de Belles Arts i els Amics dels Museus a les quals no he pogut prestar atenció), posa de manifest el complex joc d'aliances i convivències que va haver d'establir la societat civil local amb el règim. Els testimonis les presenten com una mena de "refugi" en un context de dictadura. La consciència catalanista i democràtica no es pot expressar obertament, però indirectament es manifesta en un ball de sardanes, uns Pastorets on el dimoni parla castellà. Amb tot, durant les dues primeres dècades del franquisme les associacions no es comprometen en un combat explícit per la llibertat. En la segona meitat dels 60, com veurem, les mateixes estructures són adaptades a noves funcions. Les entitats (com també molts organismes eclesials) es converteixen en gresol de l'antifranquisme i espai de discussió política. Per a molts joves seran escola de catalanisme i cultura democràtica. El cant, l'excursionisme, el teatre, l'esport, les sardanes, esdevindran llenguatges per a expressar la creixent independència respecte del poder.

26. "Deportistas, pero Falangistas"

Precisamente el deporte es la piedra de toque donde se demuestra la formación de los camaradas. En el deporte se comprueba el grado de dominio de los nervios que posee nuestra juventud (...) Debemos ser deportistas, porque el deporte es escuela de formación física, donde se adquiere el vigor y el desarrollo corporal, pero en él debemos poner toda nuestra caballerosidad falangistas. ¡El deporte por el deporte, sin bajas pasiones! (...) Debemos captar a la juventud española. Utilicemos el deporte (...) Invítalos a que vayan a tu Centuria y tomen parte en sus actividades deportivas. Que conozcan la miel del buen deporte. Que sepan que ser deportista es algo más que discutir jugadas por las tabernas o por las calles. Y cuando en las Centurias esten viviendo nuestra deportividad, les gustará nuestra vida limpia y elevada. Tomarán afición a las marchas y montaña. Y aprenderán de vosotros a amar a la Patria. Y sin darse cuenta, serán como vosotros, y estarán orgullosos de ser cadetes, y de vestir nuestro glorioso uniforme, y de estar a las órdenes de nuestro amado Caudillo ("Deportistas pero falangistas", CISNE, n.4, 1951)

Es lástima tener que confesarlo, pero es así, hoy día el deporte está corrompido (...) Del deporte como medio, se ha pasado al deporte como fin, y en nuestro infraespiritualizado mundo no hay duda que él es uno de los dioses favoritos. Es absurdo conceder más importancia al deporte que al espíritu. Nunca podrá estorbarse el cumplimiento de los deberes religiosos en aras del deporte. Y de aquí surge nuestra queja, que no es para el deporte sino para los deportistas. Señores: un poco más de seriedad y ello para quien cobra y no cumple, que es robar; para quien juega y berrea, que es mala educación; para quien jugando se enfurece y recurre a la fuerza, que es perder el seso; para ciertos gestos de deportistas, que es grosería; para lo que pasa en muchos vestuarios, que es impureza; para deportes más o menos sedentarios, que ojalá fueran mera antesala del amor, etc. etc. (...) El deporte de hoy, con su profesionalismo y promiscuidades, con sus partidismos y politiquero, es semilla abundante en que fructifica el germen del mal. ("Del deporte al pecado pasando por los falsos dioses", SIGUEME, n.79, agost 1949)

Els discursos hegemònics sobre l'esport, en la seva versió falangista o catòlica, amb prou feines eludeixen l'ambivalència amb que enfoquen aquest fenomen. L'esport és una eina educativa i higiènica de primer ordre, però alhora una activitat políticament i moral perillosa; és un mitjà que suscita les rivalitats, les "promiscuïtats" entre els joves d'ambdós sexes, les "baixes passions", però alhora transmet els valors d'ordre, jerarquia, subjecció a les normes. Practicat amb moderació, amb estricta separació de sexes, serveix per inhibir i foragitar altres perills.

"Mens sana in corpore sano", era la màxima romana que fijaba el ideal del deporte. Una salud robusta del alma y del cuerpo. La psicología cristiana rechazó pronto el dualisme de Descartes, que dividía al hombre el dos partes, separadas sustancialmente y unidas sólo accidentalmente como caballo y caballero que lo monta (...) De ahí que el deporte bien entendido no sólo no repugna a la concepción cristiana del hombre, sino que la secunda maravillosamente (...) El deporte habitúa a vencer la pereza, a esforzarse sacando todas las reservas latentes, a someterse a reglas precisas, a acomodarse a los gustos de los demás. En la mesa y en el jugo se conoce al hombre luego. El deporte evita la ociosidad, el vagueo de la imaginación indolente tan propicio a la inmoralidad, ejercita todas las virtudes individuales y sociales. (DISCOBOLO, "Deportes y Juventud", SIGUEME, n. 143, Juliol 1955)

Els règims feixistes d'entreguerres van donar un paper central a l'esport com a instrument cohesionador de les masses, especialment en les organitzacions juvenils. La finalitat primordialment paramilitar subsisteix en el discurs franquista durant bona part dels anys 40. L'esport es vist com una estratègia de sotmetiment dels joves a les institucions del règim. No només pretenia influir en els cossos, sinó també en els esperits: "Brazos en alto y manos arriba". La domesticació del cos físic, mitjançant una rígida disciplina, era la metàfora de la domesticació de la societat. El 1949 un Butlletí local per "mandos" del FJ recorda encara aquesta vocació original.

La Educación Física tiene concomitancias con la educación premilitar, por consiguiente, el Instructor o Maestro debe buscarlas, me refiero a los giros, desplazamientos, marcha y carrera obligatorios en toda tabla de gimnasia; ejercicios todos los cuales en los que se les puede iniciar en la instrucción de orden cerrado y en la marcha (TAREA, n.1, 1949)

I el 1951 el Delegat Provincial del FJ recordava que, en les celebracions del règim, el paper de l'esport no era únicament el lleure, sinó la "formació integral".

No olvidemos, camaradas, que el 'Día de la Juventud' está señalado en el calendario de conmemoraciones del FJ para algo más que para competir deportivamente y llenar de esparcimiento el vacío de nuestras horas libres (...) Hemos de retornar a nuestros nobilísimos propósitos de formación integral. (José María Portugués, CISNE, Separata n.1, 1951).

Caminar en formació marcial, fer taules gimàstiques, cara al sol, com a dignes "flechas azules", cossos sans i esperits incontaminats, al servei de l'estat, vet aquí l'objectiu falangista. Què passava, però, quan la competició esportiva alimentava una rivalitat preexistent, suscitava una lectura indirectament opositiva a l'estat de coses present?

(RICARD) Sempre hi va haver un esport oficial i un esport civil. L'equip representatiu de la ciutat ere el Lérida Balompié, que venia dels Maristes. Falange no se'n fie crea el Club Deportivo Leridano, que juga al Camp d'Esports, que han incautat a Joventut Republicana. El divertit és que al Lérida Balompié tots eren franquistes, però el Govern Civil no tenie suficient confiança, i creen aquest altre. Fins als anys 50 que s'uneixen i creen la U.D.Lleida. Lo mateix passa amb los altres esports. L'A.D.Antorcha és l'equip oficial del règim. El 42 surten els Huracans i el 47 el Sicoris. No vol dir que surtin en contra. De fet molts dels fundadors dels Huracans provenen del FJ.

(PASQUAL) Hi havia los equips de basquet de los que formaven part de l'Escola del Treball, que això ja formava part de la Organizacion Juvenil Española. Hi havia els del SEU, que eren estudiants. Hi havia los del Frente de Juventudes... Nosaltres (els Huracans) érem l'unic equip que no perteneixem en cap organisme. Entrenavem al camp d'esports, però com que no erem d'ells, quan anavem a entrenar al millor te deien: "Hoy no se puede" Nos boicotejaven. Per arregla-ho vam demanar al Lleida permis per a fer un carnet a vora de les casetes que ells tenien per vestir-se. A llavors se va començar a extendre equips de basquet per a la provincia, a Tarrega, a Bellpuig, a Vilanova de Bellpuig, a Balaguer... I nosaltres erem les vedettes. Vam quedar campeons alguna vegada de Lleida. Per alguna festa major mos deien d'anar a jugar. Hi anavem a canvi del berenar. Que era molt important llavors. Que teniem un saque de cal deu i a casa t'havies de limitar. Hi havia les llibretes de racionament. A Tarrega durant un temps hi havia un equip femeni de la Secció Femenina, que va ser bastant be. Nosaltres erem los idolos de Tarrega. Jugavem, berenavem i encabat encara feiem algun ballet abans d'agafar el tren. Llavors "La Mañana", volguent-mos fotre una patada als ous, mos va fer un favor tremendo, porque va dir que erem los unics que no perteneixem en cap partit, com si fossim los desgraciats. I teniem cada dia de 500 a 1000 persones que jugaven allà. I no podiem cobrar entrada porque haguessim hagut de pagar de tot i només feien que fer-te la punyeta. I vam fotre una tabla amb una bandeja. I en aquells temps feiem 40 i 50 peles, que era una fortuna. I si al millor jugaves contra el SEU, la gent: "Vin-

ga, pareu-los en aquests!" La gent no estava a favor nostre, estava en contra de tots aquells. I els que jugaven amb els altres era perquè ho havien de fer pels estudis que feien o perquè si no els haurien negat moltes coses. La gent que ho recolzava era antifranquista.

El partit de bàsquet entre els Huracans i el SEU esdevé una precària revenja d'un combat més sagnant, ja acabat amb resultat advers. Però és alhora el signe d'una dissidència futura, l'expressió indirecta d'oposició al règim, difícil de reprimir perquè se situa en un pla simbòlic. En les dècades següents, els equips de les organitzacions juvenils del règim rebran continuades xiulades en els camps on vagin a jugar, fins i tot quan el seu contingut polític es presenti del tot descafeinat. No es tracta de cercar en les rivalitats esportives una oposició de signe polític que no existeix en altres àmbits de la vida social, sinó de constatar els límits de la penetració de l'estat. Amb tot, més enllà de la grandiloqüència oficial, els testimonis sobre la pràctica esportiva durant la posguerra insisteixen sobretot en la seva precarietat material, en l'escassa valoració social. De fet, eren molt poques les escoles que tenien instal·lacions esportives, i els clubs encara tenien poca força.

(BENET) La guerra entre l'Institut i els Maristes ere constant. Però no ere una guerra intel·lectual, sinó de futbol. Ere la única vegada que anave al futbol. Ere una cultura futbolística. La gimnàstica avui dia faria riure: Brazos arriba, brazos abajo, flexión, i para de contar. La donaen capitans de l'exèrcit, perquè encara no hi havie professors d'educació física. Al principi sense roba esportiva. Después uns pantalons d'esport, que eren uns calçotets vulgars i corrents, lo qual ens fastidiae molt, perquè passaem molt fred.

(JESUS) En aquellos tiempos, macho, corrías en alpargatas. Porque mi padre incluso me prohibió hacer deporte, porque gastabas energías y no te podían dar de comer. La gimnasia que era obligatoria en el colegio y en el instituto, me la prohibían mis padres hacer. Una vez en Magisterio, ya no tanto. Pero si veían que me iba a correr al cross de Arbeca o tal... Era otra mentalidad y lo que tenías que hacer era estudiar y no hacer deporte. Bañarse ya era imposible. Yo me he bañado en pleno mes de enero en el río en pelotas. El mojarme me era normal, porque en casa había ducha. Pero el nadar!... Yo he ido a bañarme al río en pelotas, con hielo hasta las rodillas. Y en pelotas porque no podías dejar nada húmedo, que si te lo descubrían, las hostias que te caían! Me tenía que esconder los pantalones de deporte y alpargatas de beta, que son tan malas, me lo escondía para hacer deporte, porque no iba a chutar con los zapatos que llevaba. Cosa que ahora es al revés. Mi hijo es un gran deportista: nada de la hostia, juega a balonmano de cojones, esquía de putísima madre, juega a tenis de coña... Yo le apoyo en todo esto aunque tenga que hacer un sacrificio. Pero, claro, he vivido lo otro.

(MAGDA) I después teniem una classe de gimnàstica sense cap condició. Baixavem i feiem la gimnastica amb el mateix vestuari que anavem a classe. Algun dia mos van deixar anar al camp d'esports. Ara, los que anaven a Secció Femenina, allà si que els feien gimnàstica. Al carrer Major, darrera tenien una terrassa i allí les noies que naven feien gimnàstica. Ho feien amb uns pantalons bombatxos horrorosos, que naven agafats a sota del genoll i no se sabia si eren unes faldilles o uns pantalons. I después unes brusetes blanques amb unes fletxetes.

La pràctica esportiva és, en tot el període, clarament sexista. A la major part dels esports les noies no hi tenen accés. Preocupen més els centímetres de les faldilles que els dels salts. Davant dels perills de veure "saltar y retorcerse con los movimientos más extremados y libres" a "chicas a medio vestir o en traje de punto", l'esport femení només es tolerable sota determinades condicions. És preferible abandonar-lo quan es deixen els dies de l'adolescència i les noies comencen a preparar-se pel matrimoni. El menyspreu envers la pràctica esportiva, per part dels educadors i dels mateixos jo-

ves, s'anirà convertint, progressivament, en extrema fascinació. El 1941 els Joves d'AC es mallien de l'esport com a factor moralitzador.

El deporte no lleva en la actualidad ningun beneficio a la raza, porque se practica con un fin, el de divertirse (...) Los jóvenes de AC deben devolver al deporte su verdadera función, practicándolo y procurando que lo practiquen los demás, tal y como debe hacerse con miras a su utilidad que en este caso es la formación física, moral, intelectual, e incluso profesional con vistas al Apostolado. En esta capital, amigos, hemos empezado ya nuestra actividad en este sentido (...) Hay en las salas un billar y un ping-pong (CIRCULAR Jóvenes AC, n.3, Octubre 1941)

Però en el seu intent de fomentar les "diversions cristianes", algunes parròquies (com la de Sant Llorenç) fomentaran seccions esportives en per als aspirantat i l'AC crearà a mitjans dels 50 la "Obra Atlética Recreativa". Les CCMM organitzaran, per als Pignatellis, campionats de futbol i basquet. En el camp dels clubs privats, als Huracans s'afegiran aviat l'Antorxa, el Sicoris i el Lista Azul. El 1953 hom pot descriure la situació esportiva de la ciutat amb tons triomfalistes.

Empecemos por los locales deportivos. Indudablemente es una de las capitales de provincia mejor dotada. Véase si no nuestro Campo de los Deportes con su campo de futbol, pistas de tenis, baloncesto, piscina y velódromo; sigamos con el Cervantes, magnífica pista de patines; con el Campo Escolar, espléndido por todos los conceptos: campo, graderíos, pistas, etc; y con el Estadio militar de Gardeny; y concluyamos con el Pabellón del Deporte, único en España en su género. y no olvidemos tampoco el frontón, las Bolas y las pistas de esquí de la Bofia y Salar-dú ¿Todavía se quiere más? Lo más aleccionador, empero, es la actividad que en todos dichos locales se desarrolla, ya bien por particulares, ya encauzando a través de diferentes Clubs, muy numerosos por cierto y entre los que cabe destacar Huracanes, Sicoris, Lista Azul, y especialmente la Agrupación Deportiva Antorcha, por ser la que más práctica el deporte puro ("Lérida, ciudad eminentemente deportiva", SIGUEME, n. 114, Febrer 1953)

No és difícil intuir què s'entén per "deporte puro". Es potser l'"esperit falangista" que reivindicava el text inicial. Sigui com sigui, les institucions del règim veuran en l'esport un camp fecund on concentraran els seus esforços, al temps que van perdent la batalla en el terreny ideològic. L'any 1958 se celebra, al camp Escolar, el I Trofeo ADI, que des del 1960 passarà a denominar-se Trofeo Juventudes, i que subsistirà fins a principis dels 80 amb el nom de Trofeu de la Joventut. Es organitzat per l'Escola de Maestría Industrial, amb el suport del FJ. Es tracta de la primera competició atlètica massiva que se celebra a la ciutat.

(RICARD) Jo era secretari de l'Escola del Treball. I dintre d'aquet concepte vam començar lo que después va ser lo Trofeo Juventudes, que va començar sent lo Trofeo ADI. Lo primer any lo vam fer. Lo segon any: pues mira, la experiència ha estat bona, podriem millorar, podriem començar amb un desfile. Ho vam fer. Però ningú pensave amb uniformitat! Pensar que algú es podie comprar un xandal deportiu! I ara, per la mort de Deu! Quin malgasto! I a més això les families no s'ho poden permetre! I en canvi ara!

- Però esport, se'n feia?

- Molt poc, molt poc. Organitzat, poquíssim. Ara, pilotes al carrer, tantes com n'hi vulguis! Hi havia l'Antorxa, i havia començat el Sicoris, però vull dir, eren dos equips de baloncesto, molt poca cosa. Econòmicament, eren moments molt durs.

(RAMON) El primer no es deia Trofeo de la Joventut, es deia Trofeo ADI, Agrupación Deportiva Industrial. L'organitzava l'Escola de Maestría Industrial. Per mi era l'aconteixement esportiu de cara a la joventut més important que es feia aquí Lleida. Després es va dir Trofeo Juventudes i al final Trofeo de la Joventut. Jo vai guanyar medalles i recordo que era una il·lusió i una fardada molt gran de cara a les xiquetes, de cara a col·legi... Perquè era una petita Olimpíada per Lleida. Van arribar a participar 2 o 3.000 nens al final.

- Tenia un sentit polític?

- Claro que tenia un sentit polític perquè qui ho organitzava era una institució política que era el Front de Joventuts, més tard Delegació de la Joventut. La cerimònia inaugural era tot un acte polític, al qual assistien en una tribuna totes les autoritats. Feiem un desfilé, se portaven totes les banderes de la OJE, es feien unes promeses, cada vegada més modernes, indicant menys la Falange, però inspirades en el fons de la Falange. Promesa Deportiva de la OJE: "Perseverar en el servicio de España sintiéndose deportistas activos..."

La primera jornada del Trofeu els esportistes -encara no és permesa la participació femenina- desfilen amb pas marcial i llegeixen un "Decàlego del Deportista". El lligit l'any 1975 conserva encara els ressons patriòtic-religiosos de l'original.

- 1) Cuida tu cuerpo y vigila su fortaleza como residencia temporal de tu alma.
- 2) Exalta la gran fiesta del deporte en toda su pureza de expresión.
- 3) Que obre en tí sentido la actuación en equipo.
- 4) Respeta la norma; te dará sentido y claridad en el juego.
- 5) Actúa deportivamente: lo haces para mayor gloria de tu Patria.
- 6) Que te lleven al triunfo los más puros esfuerzos, la fe en que sólo el mejor merece la victoria.
- 7) Honra al contrario y no envidies su triunfo. Es un compañero.
- 8) El entrenamiento es la más decisiva de las pruebas.
- 9) Que no te engañen los laureles. La verdadera recompensa debe estar en el fondo de tu corazón.
- 10) Piensa con humildad en tu victoria, Eres un instrumento de Dios y un ejemplo de su gracia sobre la tierra.

En el I Trofeu hi participen 546 joves que representen a 16 centres escolars de la província. En el III Trofeu, quan passi a anomenar-se "de Juventudes", hi participaran 1.111 esportistes i 20 equips. El 1975, ja amb el nom de "XVIII Trofeo de la Juventud, la xifra haurà augmentat a 3.620 joves (d'ambdós sexes) i 67 equips. La competició reflexa, així, la difusió de la pràctica esportiva entre els joves de Lleida, i alhora la progressiva "secularització" d'aquesta activitat, l'alliberament dels corsos polítics i ideològics originals. D'aparador de l'educació del cos segons les normes falangistes, símbol unitari de les masses juvenils, el Trofeu Juventudes esdevindrà l'escenari per a les rivalitats escolars, el camp d'experimentació per a les noves pràctiques corporals, per a les noves normes de salut i habillament. Com a model de la cultura de masses, el Trofeu representa el pas d'una cultura totalitària a una cultura del consum. Tanmateix, l'esport organitzat i institucionalitzat és només una part molt petita de l'activitat física dels joves de postguerra. Més que no pas les taules de gimnàstica escolars, l'activitat reglada en instal·lacions precàries, els joves prefereixen l'esport espontani a l'aire lliure, al carrer, lluny de la vigilància dels adults. Hem vist abans la importància del futbol i d'altres activitats físiques menys normativitzades, per a les bandes juvenils de barri. Es tracta d'un terreny en el qual els jocs tradicionals coexisteixen amb els esports moderns. Les institucions cercaran d'imposar aquests darrers per tal de suprimir els altres, considerats com a més "salvatges". Les resistències que trobaran entre els joves de les classes populars seran nombroses. Fins i tot, els nois obrers podran veure els esports moderns com a un signe distintiu de la classe dominant.

Los juegos de niños de un nivel más bajo los consideraban una imbecilidad. Mientras ellos jugaban a juegos modernos como balonbolea o bien aprendían como novedad extrema por curiosidad el Rugby, nosotros cortábamos cañas de bambú en el huerto del colegio para hacer lanzas o flechas. (VICTOR, autobiografía escrita)

Però la institucionalització de l'esport acabarà imposant-se. Les bandes de carrer començaran per adaptar-ne les formes i continguts.

(RAMON) Recordo que fins i tot teniem una penya d'amics del carrer tan forta que organitzàvem lo que pomposament deiem "las olimpiadas". I consistia en que cada dos xiquets formàvem un equip, feiem un carnet, navem a jugar al pati dels maristes de Clavé. Erem 10 o 12 i feiem 6 equips. Cada equip tenia un país. El meu era Egipte. I feiem medalles de paper i tot. I mos compràvem patates fregides i pipes i carmelos i l'últim dia feiem una festa. I recordo que jo era el president del Comitè Olímpic Internacional de Lleida.

I les institucions (clubs esportius, escoles, organitzacions del règim) canalitzaran cada cop més l'activitat física dels nois i noies. Després del futbol, el bàsquet i l'atletisme, aniran introduint-se la natació, l'hockey sobre patins, el voleibol, l'handbol, el tennis, l'esquí, etc. El discurs moralitzant desapareixerà del tot. Les CCMM i el FJ, que al principi del període encara insistien en els "perills" de l'esport, es convertiran aviat a la nova religió, la propagaran a les seves revistes, i en faràn la principal oferta de lleure per als joves.

27. Esplais

La vida familiar se va por los suelos; muchos padres deben ir a buscar al café y a los clubs lo que no encuentran en su casa; los hijos a sus catorce o quince años se consideran ya mayores y con experiencia bastante para lanzarse al mundo con el mayor libertinaje, en busca de aventuras y emociones fuertes. Nuestros cines siempre llenos, y sus películas la mayoría al servicio de Satanás, tienen la propiedad de introducir rápidamente en nosotros la ola de materialismo que está enervando nuestra sociedad. Los bailes, cada día más frecuentes y más inmorales: nuevos "Rascayús" hacen saltar y patalear cada día a personas que creíamos sensatas (...) No es en pervertirse como debe emplearse el tiempo tan precioso de la juventud, sino en instruirse, en formar los sólidos fundamentos del edificio de la vida. El tiempo de la juventud es el decisivo. ("Concepto de diversión", SIGUEME, any II, n.2, març 1944)

(AURORA) Es que no en teniem massa de temps lliure, el teniem molt medit, molt ocupat, molt estructurat.

(ESPERANÇA) No és com ara que sembla que es vulguin buscar tots els ressorts per a passar-s'ho be, llavors amb poqueta cosa en teníem prou. I no ens ho passàvem gaire bé comparat amb allò de dir "l'expansió del cos, l'expansió dels sentits, l'expansió de la ment..." T'agafaves de cara a lo que et venia. No era la cosa tan complerta com es vol que sigui ara. Que tampoc no ho és per una altra banda. Però que sembla que si no arribes un dia a trobar els amics adients, a fer l'expansió de l'esperit d'una manera determinada i a veure coses belles, i l'estètica i la no se que, pues es un fracàs, no? Pues llavors hauríem d'estar fracassats d'entrada perquè no teniem re.

FREDERIC- En aquella època tampoc hi havia bars. N'hi havia poquíssims. Hi havia lo Cantabric, la Rada, que primer era al carrer Cavallers. Hi havia el Puerto Rico, allà al Zazurca, i poca cosa mes. Lo café del Nord, però el jovent no hi anava massa.

HERMINIA- Tal com estaven les coses, anar una noia a un bar estava molt mal vist.

FREDERIC- Tot anava lligat. No hi havia diners, no hi havia bars. Se passejava molt. A l'hivern al carrer Major. Si algú tenia una pesseteta, s'assentaven en un bar un rato. Alguns en plan de nòvios, s'assentaven al Pal.las. Però molt se passejava. De peles se'n gastava poques.

(PASQUAL) Les vam passar canutes perque no hi havia un ral, de joves. Guanyaves alguna pe-la i l'havies de portar cap a casa. Que a casa se necessitava tot, abans no es van refer les cases. Después no en corria de quartos. Per anar a fer un vermut, navem a Cal Macià al carrer Cavaller. Perque anar al Cantabric i aquests puestos, era un dia, eh. No hi podies anar. T'havies de passejar. Era millor anar-li a buscar a la Genara cacaus i nar jalant cacaus pel carrer Major amunt i avall. I al cine, però encara poques vegades, perquè ojo el cine! Si t'havies de gastar 6 rals lo dissabte i 6 rals lo diumenge, eren 3 peles eh? Ojo! Però com que tots estaem si fa o no fa en les mateixes condicions, pues anàvem amunt i avall rient per qualsevol rucada. Que quan dèiem de fer algun ballet d'aquells en alguna torre, ja patiem, ja. Perquè havíem de pagar el beure i pot-ser mos sortia a 3 peles cada un. Bueno, beure... gaseoses i rucades així. Al principi que vam començar a veure vi, mos miraven de reüll tambe. Allò era vici!

RICARD- ...Lo que passe que a l'estudiar la joventut dels anys 40, un fet per mi rabiosament de-terminant és que molts canvis de comportament los ha fet possible la societat de consum. Aquest detall mateix que dius d'una noia que hagues pujat en un cotxe, al any 40 és que no podia! N'hi havia tan pocs, que realment l'autoestop no es podia practicar! I l'autoestop també introdueix una novetat en lo comportament social. Lo que nosaltres hem viscut, és un canvi tan brutal que comprenc que sigui difícilment comprensible. Pensa que en l'epoca en que parlem no hi ha te-levisió, no hi a cotxe, lo 90% de les diversions que hi ha avui no existien. Ere un altre món, però totalment. Los comportaments dels anys 40 tenen més a veure amb lo sigle XVIII que amb lo 1980. Així eh!

CECILIA- Es que aquí aquest canvi tan fort de després de la II guerra mundial no ve fins a finals dels 50 i els 60. Nosaltres mos casem al 56. Aleshores ja veiem que los que mos segueixen ja tenen un comportament diferent del que havíem fet nosaltres a la nostra joventut. La Congrega-ció fa un baixón. L'Acció Catòlica no es desfà, però casi que sí. A la Mariana ja s'hi posa el dia-ri i deixa de ser un lloc de reunió del jovent.

RICARD- Som conscients que estem sent los epígons d'una època. Però no arribarem a ser los primers d'una nova epoca. Sóm los últims d'una època que mor.

(LLUIS) D'alguna manera, el cafè que es va muntar a l'Ateneu té un cert regust a alguns d'aquells cafès. En lo mobiliari: les taules de marbre... Hi havia cafès que tenien dos tipus de taula: la típi-ca de marbre i una altra que et posaven lo tapete per jugar a cartes. O preneen cafes, o jugaen a dominó, o feien la tertúlia. Als cafes hi anava casi sempre gent gran. Jòvens no hi anaven mas-sa. Estava mal vist. Era una cosa per gent gran. Un noi que anava al cafe. no era gaire de bona conducta si es quedava massa temps. La esglesia i el règim apretaen. I la gent que estava repri-mida. Si un cridava pel carrer, se'l cridava l'atenció.

(RICARD) El cafè del Nord va ser on hi va haver tot lo moviment obrer lleidatà d'abans de la gue-rra. Dure fins a finals dels 60. Es dels últims en desaparèixer. Después de la guerra, (és) lo clas-sic cafè molt ampli, perquè es pot entrar per Fernando i Remolins, amb un mostrador grandíssim, i les classiques tauletes de velador, a on vas a fer el xamelo (el dominó jugat a parelles), les car-tes, ajedrez, lo clàssic Casino de después de la guerra, a fer petar la xerrada. Ja no tenie con-notacions de classe obrera, completament apolític. Lo Rialto va durar fins que ho va fer seu los Huracans, als anys 60. Ere molt gran també. Hi havia la sala pròpiament de cafè, lo velador, des-pues les tauletes on se podie seure, on se jugae al dominó... Però també hi havia un antecedent de discoteca, en el sentit que hi havie raconeres còmodes, no de cadira. Una espècie de tubo llarg, i la gran sala, cantonera a plaça de Sant Francesc, Banqueta, que ere la sala de jocs, de billars. I allí hi anava tothom. Lo Salvat és on ara és la Banca Catalana, i ha durat fins fa poc, l'any 70. Tinie dos pisos. A dalt, entrant per la plaça, és on ere la barra. I al fondo, lo cafè. La sala de

billars la tenie a baix, entrant per Fernandito. Igual hi anaven crios de 15 que homes de 40. Molt canviat les actuals sales de futbolins, amb lo montatge, i el tipo de joc. Los cafès eren per gent gran, i en plan joc, hi anave tothom. Lo Pal.las ere un altra cosa. Ere lo cafe de l'hotel. Sobretot ere el punt de trobada, la llotja. Lo dimarts que hi havie no sé què de blat, pues s'acabae allà. Lo dia de la fira dels animals, tots los ramblers acabaen allà. Al dematí ere lo punt de trobada, una espècie de llotja, per acabar de fer els negocis. En canvi, a la tarde, hi havie dos sectors. Lo que done als perxes, que ere una espècie de peixera com el Casino, allò ere hasta de nòvios. Naves allí, et sentaes, te feies lo cafè amb llet i xurros. I a l'altre costat, lo que done a la Banqueta, ere la sala de jocs. Ara, nomes cartes i dominó, no hi havie billars. Va durar hasta que va plegar l'hotel, fins finals dels 60 primers dels 70. Lo Suís ere on hi ha la Sitjetana, después va ser la Jijonenca. Ere un tubo, i al final una gran sala que donae a la Banqueta. Al tubo hi havie la barra, i al fondo les tauletes... Tots (los cafès) pateixen la crisi a la mateixa època, tots pleguen per la mateixa raó: ha desaparegut... los jocs han canviat. Lo crio ja és un altre tipo de jocs. Lo billar ha perdut molt, apareixen les tragaperres. I los cafès no evolucionen. Apareixen les discoteques. Les parelles de nòvios van a la disco, no van a la Jijonenca o al Casino. Lo tipo de cafè d'anarhi despres de dinar, a fer petar la xarrada i estar-hi dos hores, amb les cartes a les mans, avui això ho fan les llars de jubilats. Es dir: lo cafe no pot viure d'una gent que pagui un cafe i s'hi estigui dos hores.

(ANNA) Me'n recordo que als 12 i 13 anys sortíem molt amb la colla d'amigues, no com ara que vas amb los pares. I saps per què? Perquè no hi havia coxes. I ara se va amb los pares hasta els 15, 16 i 17 anys. Però abans no sortien els pares. I anavem amb les amigues als puestos que teniem aprop. I a Lleida el puesto era els Campos. Llavons estaen molt ben arreglats, i pujavem en aquelles barquetes, en aquell llac que hi havia. No el vas veure mai, tú? A la Violeta feien teatre i sarsueles, una colla d'aficionats, cada diumenge. Hi anaem molt, les amigues amb les mares. I después al cine Bahia, que quan se va crear feien només pel.lícules per crios. Mos donaem palometes, que al arribar mos semblaie que ere baixat del cel. Erem petites, 12 o 13 anys, i hi anavem soles. Después, saps què feiem molt? A la parròquia de Sant Pau, al carrer la Palma, que ara esta tancada, feien moltes coses, teatro... Era lo que mes funcionava. Això fins als 16 i 17 anys. Ens agradaie també anar als concerts que feien a la nit, cada dijous, a l'estiu, al govern civil, els militars. També jugavem pels carrers, a amagar, d'una entrada a l'altra, ens les coneixíem totes. Oh, com disfrutaven!

(LLUIS) Es que a Lleida hi havia tradició musical i es va perdre. Hi havia tres bandes i feien els concerts al temple dels campos. Allà al Montmartre, a la Banqueta, durant l'estiu, a la terrassa la gent anava a beure un soldat o una orxata o grosella. Abans i despres de la guerra. Va durar anys. I allí a més del cafè hi havia una orquestra amb un cantant, un vocalista, tot l'estiu. Tots los 40 va durar.

(ANTONI) Estaen mal vistos els nanos que entraen a les boleres, que devie ser el lloc que s'etiquetaie de perdició. Después de molt de temps, jo hi vai nar un dia per a veure què eren, perquè de fet jo hi havia entrat una o dos vegades, però com que estava mal considerat no hi entraves, aquelles que hi ha al carrer Major. I jo me les imaginava una cosa enorme. I vai entrar un dia i resulta que eren molt petites! Ere el lloc on el nano nava i feie unes coses que no es podien fer: fumar, gastar a les maquines, jocs. No feien res, eh? Però inclus entre els nanos ere considerat un lloc que hi anaes a transgredir. Clar, els que no anaen a classe, ja mes grandots, naen a la bolera. Puesto interessantíssim d'haver estudiat les funcions que feie.

(DANIEL) Hi havia la bolera, al carrer Major, que ere molt interessant. I al mig de rambla d'Aragó, que abans ere passeig, hi havie una glorieta, davant del hospici que hi havie un futbolin que ja

ens el guardaven. I allí jugavem 4 partides al migdia i 4 a la tarde. Que costae una pta. cada una. La bolera, sobretot la del carrer Major, ere mal vista com un lloc de perdició.

El record del lleure de postguerra és un record precari, racionat. Cal racionar els aliments, els habillaments, els esplais, els consums, els pensaments. Tot i haver descrit amb detall diverses maneres espontànies de divertir-se, els relats acostumen a tenir un final cantat: "No hi havie res a fer". Res a fer, és clar, segons les pautes actuals de consum de l'oci, a les quals els informants aludeixen constantment. Bars i boleres seran vistos amb sospita per part de les institucions dominants. Per preservar els nois i noies del mal, hom crearà espais de lleure sota el control institucional: els espais lúdics de les escoles religioses, els "esplais" inventats per algunes parròquies, els casals de les Congregacions Marianes i l'AC, les llars del FJ. Però els majors esforços repressius es concentraran en dos altres espais de lleure, els preferits pels joves d'aquell temps: el cinema i el ball.

28. Tardes de cine

Se ha llamado al cinema escuela de todos los vicios y escuela del crimen; basta atender a los resultados y veremos que la mayoría de las veces hay relación de causa y efecto. Si el cinema no es la única causa de las miserias morales que podemos contemplar, no podemos negar que la mayor parte en este relajamiento de nuestra sociedad ha sido debido al cine. No tiene solamente estas exhibiciones y escenas ignominiosas de frenesí sexual que son una llamada directa a las bajas pasiones, sino también es un hecho la materialización de los sentimientos. El daño causado desde el punto de vista social es más considerable que el de las lecturas, teatros, etc. Un film se desarrolla, y el hombre no tiene que hacer ningún esfuerzo en su inteligencia para imaginarse tal o cual situación; él la ve, son sus ojos los que contemplan estas escenas trágicas para la moral, base de una sociedad. ("El cine", SIGUEME, n.9, octubre 1944)

Un espectáculo peligroso es prácticamente malo, porque ponerse en peligro de pecar es ya un pecado (...) Hay ocasión próxima de pecado cuando la película es en todo en en parte, en si misma o en sus elementos, hostil a la religión, obscena o escandalosa, de tal modo que constituye una provocación a pensamientos o deseos malos u a otra ofensa a la ley de Dios. Por ello no es lícito a nadie acudir a un espectáculo sin estar previamente bien informado de su moral, porque a nadie es lícito exponerse temerariamente a ocasiones de pecado. Peca ciertamente el que asiste a un espectáculo que sabe que ha sido prohibido por la autoridad de la Iglesia. ("Relación del cine con la moral", JUVENTUD Masculina de AC, n.9, gener 1944)

L'esplai principal dels joves de postguerra era el cinema. Els anys 40 i 50, fins l'aparició de la televisió, són l'edat daurada de la pantalla gran. Les tardes del dijous (festiu a les escoles) i dels diumenges, les sales de la ciutat s'omplen d'un públic infantil i juvenil, apassionat i cridaner. L'oferta existent és força variada, tot i que es concentra al carrer Major.

(FREDERIC) (Els diumenges) a les hores punta de sortida i entrada del cine, el canvi de sessió a les 7 o a 2/4 de 10, lo carrer Major quedava col.lapsat.

(RAMON) Los que passaven per bons nens, de família burgesa, més controlats pels pares, anaven al cine del seminari, o als Maristes de Montserrat, o al Cine Mariana. Los que no estaven tan controlats pels pares i tenien més procacitat sexual, anaven al Vinyes, al Catalunya... lo Profòlio. Aquest l'he arribat a conèixer però era molt petit. Estava al carrer Major, on hi ha les Galeries Victòria. Al Profòlio hi nave tot lo més tirat al acabar la guerra. Naen tots los gitanos de Lledia. Era

molt freqüent anar en aquest cine i pom! s'enfadave un gitano i te queia una espadenya al cap, t'escupien... De segona categoria podríem dir que eren lo Vinyes, lo Catalunya. Ja per niños un poco bien, pijis, eren pues los Maristes de Montserrat, el Cine Mariana i el Seminari. Al Seminari, només entrar per la porta hi havia un cartell que recordava que les mamàs dels seminaristes no podien entrar.

(BLAI) I a més a més, lo que fèiem els diumenges, ja te parlo de quan teniem 14 o 15 anys, anavem al cine Porfòlio. De fet el Granados i el Profolio ere tot un cine, lo que passe que la taquilla del Granados la tenien a l'optica Lux, al xamfra Cavallers-Major. El Porfòlio ere un cine que feien películes de l'oeste, i davant hi havia una que veneie cacahuets i regaliz, i una cosa que es compra bastant a llavors: uns paquetets de sís cigarros, que ens costaven 10 cèntims. I l'entrada del cine devia costar una pesseta, no hi arribae. Jo se que amb una pta. anae al cine, compra cigarros, cacahuets i regaliz, l'any 42 o 43. Que aquesta dona hi va estar molts anys per allí, n'hi dien la Guenya o la Merdosa. Tenie la parada al carreró de les escaletes. Quan surtíem del cine, per exemple, anavem al radere del cine Vinyes, que hi havia la runa del riu, i baixavem per baix, jugàvem pel riu, i fumaem allí radere d'amagat el cigarret, porque no es veies massa, que la família no ho sapigués. Això eren les diversions que teníem.

(MAGDA) Jo recordo quan feia batxiller, potser ja feia sisè o setè, o sigui que tindria 17 o 18 anys, i et deixaven anar una vegada al cine. Si aquesta vegada era diumenge, com que tothom s'abocava al cine, havies d'encarregar l'entrada un parell de dies abans. I quan sorties del cine, feies una volteta pel carrer Major. Un comprava xurros, un patates fregides. Durant una temporada, al Cantàbric, a la palaça Espanya, venien cargolets bollits, vígaros.

Malgrat la vigilant censura estatal i eclesial, les pel·lícules permetien als joves intuir pautes de comportament diferents a les proposades per les institucions. Per això aquestes les veien amb recel: a més de crear els propis espais lúdics (cinemes dels Maristes, el Seminari, la Mariana), existia la censura. A la censura oficial s'afegia l'exercida per l'església local, i la que establia el costum del control social informal.

(DAVID) Que et diré? Cine, tant com vulguis, però també hi havia molta censura. Inclús certes pel·lícules a l'AC ens les prohibien. Jo se que ens van vetar, això fa riure, "El baron de Munhausen", que ere molt maca, i "Hilda". A alguns que hi van anar els van treure de l'organització, sobretot si tenien carrec. Después van vetar aquella que feie el Jean Fontaine, ara no me'n recordo. Sé que inclús algun es posave a la porta a controlar els que hi anaven. A última hora pensaves, va, que n'has de fer! No et treien, però ojo, que no els hi agradae.

(MAGDALENA) Anar al cine una persona sola, ni pensa-ho, de cap de les maneres. Si tenies molta il·lusió per anar a veure una pel·lícula i al millor les teves amigues no anaven, havies de buscar algú de la classe. Els nois pel seu compte i les noies per un altre.

(ANNA) La primera pel·lícula que em va fer impacte, va ser al Bahía, "El final de una leyenda", i "Mujercitas", que va ser impacte per tothom, i "Cumbres borrascosas", al Granados, i al Femina, que feien pel·lícules més decentes, que no hi havia matances ni pornografia ni res. Jo només nae a les pel·lícules tolerades, fins a 3R (para mayores con reparos), que ja no hi nae. Se n'encarregae el bisbat. Hi havia un mossen que les nae a veure i les censurae. Feien un cartel, que ficaven a l'entrada de les iglesies, amb la calificació moral. No teníem necessitat de veure-ho, perquè teníem que embrutar el pensament? Si allò ere dolent, perquè havíem d'anar a veure una cosa dolenta?

El cinema s'adaptava prou bé als ritmes de vida d'una societat provinciana, sense conflictivitat reconeguda. En aquest sentit, pot ser una de les expressions del consens, de la despolitització. Però al mateix temps el cinema introduïa els models de la cultura de masses, reflexava l'existència de realitats alternatives a les que quotidianament coneixien els joves. Per la pantalla s'escolaven altres pautes de conducta, models de relació entre els sexes, formes de diversió. I també altres maneres de vestir, modes diferents.

29. De la moda topolino a les faldilles-tubo

Para perder al hombre se pierde a la mujer (...) Primero se la tiente de subirse la falda medio centímetro. Esto no es pecado. Luego se la tiente de subirse otro medio centímetro (...) Procuramos se ciña el vestido; al principio, muy poc, muy poco, que apenas se note; luego, un poquito más y, finalmente, de modo que se le dibuje el cuerpo como si estuviese desnudo. ("La niña Barómetro", SIGUEME, n. 80, Setembre 1949)

(LLUIS) La gent nava molt pulida. No anaven deixats, encara que hi havia necessitat de moltes coses. Portaven unes cares que avui farien riure. Jo compto que s'enfarinaven. Lo prototipo havia de ser una cara ben blanca, ben blanca, amb los llavis pintats ben vermells i les celles negres. La cara de la noia era aquesta. Anaven molt cenyides a la cintura, amb mitges.

(CECILIA) Una altra cosa, potser a la postguerra, d'això que no hi havia diners, als col·legis els feien anar d'uniforme, i fins als 17 anys anaves d'uniforme. Durant tota la setmana portaves l'uniforme. El diumenge, si ere un vestit, encara te'l feien a l'estiu, però a l'hivern un abric que només havies de portar els diumenges, ere un malgasto. Jo fins que vai anar a la universitat, només vaig tindre un abric. No ere com ara que cada dia van d'un color. Llavors com que tots anavem igual, pues ningú no tenia gelos de ningú.

(HERMINIA) Es que ara la gent és més igual. Abans les classes estaven més marcades. Hi havia la gent pobra, la gent mitjana i la gent rica. Per exemple, jo tot lo curs portava la mateixa faldilla. I no era sola. La distinció ere en el vestir.

L'homogeneïtzació dels pensaments va de cavall, en la memòria oral, amb la uniformització dels hàbitaments. La relativa llibertat vestimentària que havia despuntat als anys 20 i 30 deixa pas a una rigidesa que perdura més enllà de la fi de la II Guerra Mundial; la imatge externa, com els aliments, ha de racionar-se: quantitats mesurades i models ben definits. Al mateix temps, paradoxalment, el vestit serveix per reforçar les identitats de classe, per ubicar les persones en l'escala social, una característica que els informants contraposen a la relativa indiferenciació de l'actualitat.

(BLAI) Un cas que ens va passar: navem amb un amic pel carrer Major, que ere el lloc de cita llavors, i vam veure dos noies amb un abric, que estae bé, i vam dir si volien venir a ballar, que si, que no, i al final que si. I vam anar a La Rada, i es van treure l'abric, i portaen uns vestits de lo mes colorin colorando que et puguis imaginar. Eren dos minyones. Ara la classe social de les noies no es distingeix massa, porque igual una que tingui diners va amb tejanos, que una altra que no en tingui va igual arreglada.

A la ciutat, la influència de les modes es fa notar ben poc. Els joves de les classes populars disposen d'un sol vestit per a tots els dies de la setmana, i fins i tot de l'any (a l'hivern s'afegeixen peces

d'abric). Són corrents els uniformes a les escoles, i els vestits de feina als oficis i a les fàbriques. Estrenar una muda és tot un signe de prosperitat econòmica. Pràcticament, tota la roba es fa a ma. Per a les noies, l'aprenentatge de l'art de la costura és una de les dedicacions fonamentals durant la seva joventut.

(ESPERANÇA) A Lleida la majoria de gent es feien elles la roba. Tothom tenia una modista o una parenta modista. Botigues de roba confeccionada n'hi havia ben poques. Els meus vestits entre la meva germana i jo els fèiem. Es comprava el gènere. Però de roba interior de punt res. Tot això ho portavem tot de casa: calces de casa, els sostens fets de ganxet. Quan servia a la tarde nava a costura. Totes les noies de Lleida que han treballat, casi totes anaven a costura, per fer-se la roba, fer-se l'ajuar.

(MAGDA) No vestia ningú roba comprada feta. A llavors te feien lo vestit d'estiu i l'abric d'hivern. I llavors lo vell, lo portaves per cada dia l'any següent. I los nois igual. Amb lo seu traject, americana. Los dies de cada dia tambe portaven molt sueters caseros, gabardina... alguns abric, però eren pocs eh. I les sabates s'havien de portar al sabater. Ben ilustradets, però remendats.

En aquest context, els joves no acostumen a diferenciar-se pel seu hàbitament. Passen directament de la roba d'infant a la roba d'adult: des dels 14 anys, quan els nois deixen els pantalons curts i les noies es tallen la trena, vestiran com els grans. A tot estirar, hi haurà una muda pels diumenges, que s'estrenarà per Sant Josep.

- La forma de vestir canviava molt?

(BLAI)- Home, potser el treballador nae amb roba que la feina requereie. El que tenie diners pues estrenae un traje cada hivern. I el que no pues n'estrenae un cada tres. Llavons van sortir de moda els pantalons golf, llargs, que a la part de baix hi havie una espècie d'hebillla que te la lligaves, i penjaven. I això ere pràctic, perque si eren de pana, a l'hivern naen bé, els feies pujar o baixar, i duraven 4 o 5 anys. A l'estiu portavem pantalons curts, i a l'hivern de golf. Jo fins als 14 anys vai anar amb pantalons curts, que ere molt pràctic a l'estiu. I al final et feies gran, i clar, no podie ser. Les modes potser n'hi havie més de cara a la gent gran. Eren uns pantalons, i una camisa, que no canviae ni el coll ni res, que a mes al comprar-les te donaen uns punys i un coll de recanvi, que ere lo que s'espallae més. Es una cosa que és curiós com ha anat el comerç! Els diumenges no ere massa diferent. Només que et posaes lo més nou que tenies, i la camisa blanca. Después que ja eres més gran s'anae mes traject. Ere costum que si un tenie que estrenar algo, ho estrenae per Sant Josep, que ja començae el bon temps. Les noies la faldilla ere llarga, después va ser mes curta, però mai damunt dels genolls. Va anar pujant, i els nois ja estavem pendants dels genolls de les noies.)

Els nois no van puguer veure els genolls fins molt després (alguns jutges, nascuts per aquells anys, encara se'n sorprenen ara). Però el 1949 els moralistes ja començaven a llançar el crit al cel pels tímids primers intents de les noies. El discurs edificant emfasitzava el paper eròtic de la roba, i en condemnava qualsevol excés: les modes s'associaven al pecat. L'atenció es dirigia especialment a l'hàbitament femení. Als cercles d'estudi i a les classes de formació política, les noies aprenien que havien de ser "recatades" i "modestes" en el vestir, per tal de no incitar les passions dels seus coetanis varons. Calia, sobretot, no exposar la pròpia carn. Per entrar a l'església s'havia d'anar amb màniga ampla, fins i tot qual feia calor. I les noies s'inventaren els "manguitos", una peça que servia per cobrir els braços desguarnits. En el marc de la uniformització imposada pel règim, només dues frivolitats vestimentàries, anteriors a 1955, són evocades pels informants: el pentinat "arriba España" i les sabates "topolino".

(RAMON) *Al tindre germana gran, jo he conegut per exemple perfectament, perquè això va durar molts anys després de la guerra, el pentinat "Arriba España", que el portava la meua mare. Ara no sé si t'ho dic perquè la he vist o perquè la he vist en fotos... Però jo crec que la he conegut amb el pentinat aquest. Era molt típic que el dijous sant i el Divendres Sant pel dematí, les senyores i les filles grans de la alta societat anant acompanyades del novio, si ja tenien edat de mererer, anaven a visitar els monuments de les iglésies, tocades d'una pentineta espanyola amb una gran mantellina, de rigurós negre. Ho recordo perquè la meua germana gran hi anave, quan ja tenia 18-19 anys. Recordo que per fe-ho més original, varem fer vindre amb un cusí germà meu que estudiava a la acadèmia militar de Saragossa, de la promoció del Rei, amb l'uniforme de gala del segon curs de cadete, i la meua germana gran amb una sabata de taló ben alt, la peïnetta... Ja la meua germana, començant pel sombrero, portava pamela. Es portava molt la pamela. La portava la gent que es preciava, de burgesia mitja cap adalt. De la que me'n recordo més clar, va ser la moda "Saco". Ui, va marcar una època! Eren uns vestits que portaven les xiquetes joves que eren un sac, des dels ombros tot recte cap a baix. Després la faldilla, que va aparèixer primer la mini, després la midi i després la maxi. Això és posterior. La saco era dels anys 55-60.*

(MAGDA) *La moda topolino eren unes sabates de taló bastant alt, però no era taló desenganxat. Era com una cunya. Va durar bastant temps. Es va dir topolino per les sabates. Eren aubertes pel darrera. Allò del topolino era patós... Lo peu no tenia flexibilitat, més aviat semblava que l'arrastressis. No era bonic.*

- Però es criticava?

- No, no. Lo que passa es que potser tothom tampoc no ho portava. Però va acabar portant-ho tothom. Al començament potser la gent una miqueta més atrevida en la forma de vestir... El taló molt alts molt alt era un signe de... no descaro... de ser una mica fresc. Se portava més aviat un mig taló una miqueta altet, però una cosa exagerada no. Les exageracions en si delataven una mica de frescura. I amb lo topolino va passar el mateix. Los topolinos exagerats, exagerats, tampoc no es portaven. Però vull dir que el topolino en si no era signe de res extrem ni de cap moviment ni cap cosa. Almenys jo no me'n vai adonar de que fos així.

Sí que se'n va adonar, però, la revista de les CCMM, que criticava l'aparició d'un llibre sobre "la vida de estas chicas 'topolino', almas vacías, con pobreza espiritual y miserias morales. Su lectura no es muy aconsejable, pues abunda en situaciones no muy edificantes" (SIGUEME, n.11, Novembre 1945). La "niña barómetro" i la "chica topolino" tenien un contrapunt masculí: el "niño pera".

RICARD- ... Los mecs, què en diré, no eren propiament dit la alta sociedad. Són aquells que volen ser alta sociedad. Per exemple jo recordo lo C... los niños-pera, que en dèiem, els que sempre anaven a la última moda amb les corbatetes de llaç, aquestos que sempre volen presumir de guapos, diguem-ne, eh?

CECILIA- Però éren pocs, eh!

RICARD- Per a nosaltres eren personen non gratas

CECILIA- Que tenien la vida buida, aquestos potser sí que feien ballets a casa seva, alguna cosa així...

Eren pocs, en efecte, els que podien anar "a la última moda", mentre aquesta fos considerada un signe d'estatus. Tanmateix, al final del període, les coses comencen a canviar. A partir de mitjans dels 50, tímidament, els joves i les joves s'atreveixen a reivindicar obertament una identitat vestimentària pròpia, diferent a la dels adults. Els models de la cultura de masses transmesos pel cinema i la ràdio comporten també models d'habillament específics. En aquesta revolució les noies hi ocupen un lloc central. Les faldilles tubo, la moda vampi, el pantaló femení, les primeres minifaldilles, susciten atenció, inquietud, preocupació. I en aquest camp, comencen a trencar-se la rígida separació imposada

pel sistema de classes: les joves treballadores ja no van a cavall del que dicten les modes burgeses. La primera gran innovació vestimentària són els pantalons femenins, que després del precedent de la II República i la guerra civil, tornen a reaparèixer a mitjans dels 50.

Bien palpable es que la mujer ya no quiere ser mujer, sino hombre. No hay rama de la actividad social en que no encontremos a la mujer reclamando su parte (...) Hablando con cierto señor me dijo: "A las primeras mujeres que se presentaron en la Rambla de las Flores de Barcelona montadas en bicicleta y vistiendo pantalones las avergonzaron de tal forma que tuvieron que entrar en una escalera y cambiarse de ropa. Hoy las vemos con pantalones no sólo montadas en bicicleta sino paseando por las calles; y decimos al verlas: ¡Qué monumento!" Las mujeres han dado un mal paso (...) Y para parecerse al hombre, se presenta con el pelo corto, fuma cigarrillos, comparece en público en traje de baño y con las piernas cruzadas, sentada a la mesa de un café, atenta siempre a hacer caer al hombre en sus redes. (SIGUEME, n. 116, Abril 1953)

(PASQUAL) La que avui és la meva dona, va ser de les primeres dones que se va ficar pantalons a Lleida. La canalla del barri l'apedregaven los diumenges que se'ls posava. Això de soltera.

(MARIUS) Crec que un canvi important que va haver a Lleida, les dones que van començar a fumar, les dones que es posen pantalons, aquí hi juga un paper importantíssim la Bolera. Jo era petit encara. Es clar, hi anaven les noies benestants allavorens, eh, les primeres que van fumar, les primeres que es van posar pantalons i tal. Hi va haver un trencadís a la Bolera. Te diré noms propis... Aquestes eren les dones que anaven a la Bolera i que van trencar una mica allò, les formes bàsicament burgeses. Vull dir, una mica, qüestió formal només. Hi havia només bolera i res més. Era una mica doncs com un club social, m'entens? Naturalment que la gent que hi nava era gent no de classe baixa, sinó de mitja cap amunt. I sobretot, el plantejar això: "Hòstia, a la Bolera fumen! Se foten copes de conyac!" Naturalment la dona que als anys 50 comença a fer això era dona de quartos. Fins i tot, hi ha una dona boníssima a Lleida que està a la Bolera, que se l'emporta el Paco Martínez Soria a la seua companyia.

Dur pantalons, com fumar, era, de moment, una "trencadissa" formal. Però les joves aviat aprenrien que canviar l'aspecte extern podia obrir el pas a una altra mena de canvis, més trascendents per a les seves vides.

30. Es pecat ballar?

El baile agarrado moderno, que demasiado mal añade ya al tradicional agarrado, ya de por sí muy peligroso, es una diversión que se opone a la seriedad de la vida, al buen gusto, a la dignidad humana y a la moral cristiana (...) Los bailes como el tango, el fox-trot, el turkey-trot, el camel-trot, el schimmy, el check-to-check, el one-step, el two step, y otros del mismo género... nos los reprobamos enérgicamente como ocasiones próximas de pecado y los prohibimos expresamente en toda nuestra diócesis, de suerte que, lo que Dios no permita, quien osare tomar parte en ellos, o los dejare bailar en su casa, se hará reo de un pecado grave de desobediencia (...) Acuérdate que uno de los mayores enemigos de una juventud cristiana y feliz es el baile indecente moderno. ¡Duro con él!" (...) Ellos pecan siempre o casi siempre, ellas no pecan siempre de un modo directo contra la pureza; de modo indirecto, sí, en cuanto son la ocasion del pecado de ellos. Ellos y ellas cometen pecado de escándalo... Si no son españoles esos bailes. Si no son morales. Si son un sarcasmo al espíritu de la Cruzada. Si son reprobados, desde el Cielo, por todos nuestros Mártires y Héroes. ¿No sentís el grito de ¡Traidor! lanzado a vuestra es-

palda?. (José CODINA CANALS, "Es el baile pecado?", NAZARET, n.77, Seo de Urgel, 15-10-1955)

Perquè hi havia una distinció total entre el jovent catòlic, que no anava al ball, i el jovent del montón que anava al ball. També hi havia el noi i la noia que tenia el dubte i li preguntava al confessor si era pecat ballar. En general, deien que sí. Almenys que estava pròxim al pecat. Temps mes tard, alguns confessors van evolucionar i et retornaven la pregunta: "Tu peques ballant?". Això ja va venir mes tard. Però a la època de la postguerra el ball era l'anatema. (FREDERIC)

Des dels púlpits i confessoraris, als exercicis espirituals i cercles d'estudi, en llibres i prospectes de formació, hom formulava als joves de postguerra un interrogant inquietant, insistent: "Es pecat ballar?" A les reunions d'AC el Frederic i l'Hermínia escoltaven pacientment els sòlids arguments del pare Codina, un famós propagandista del bisbat de la Seu d'Urgell, que recollia centenars de cites d'autors eclesiàstics d'arreu. I a les reunions de les CM es repetien amb insistència els mateixos arguments: El "ball modern" és perillós en sí mateix ("sus técnicas, gestos, y actitudes provocadoras o insinuadas"). Però ho és sobretot per les temptacions que provoca ("el abrazo estrecho de las parejas y los roces inevitables, vienen a ser un serio peligro para guardar la pureza de los pensamientos y deseos").

La gravedad del peligro depende de la especie de baile, de las personas que bailan, del medio ambiente del local, y la impresionabilidad de cada persona (...) Solo justifica exponerse al peligro un motivo serio, como complacer a la familia, buscar compañía para matrimonio, no hacer un papel ridículo en reuniones inevitables de compromiso (...) El peligro suele ir creciendo en este orden: bailes regionales, bailes entre familiares, bailes públicos al aire libre, bailes en local cerrado de noche, bailes entre sólo jóvenes sin presencia de mayores, bailes en lugares de mala fama, bailes de máscaras. (SIGUEME, n.139, març 1955)

De vegades la discussió sobre la moralitat del ball provocava algun dubte o rebel·lió per part dels joves.

Un martes asistimos a una reunión de Ejercicios. Una reunión de Ejercicios es un conjunto de personas que se reúnen para hablar de las próximas tandas y problemas que emanan de ellos. Nosotros así lo creíamos antes de asistir, pero luego resultó que no era así del todo (...) Acto seguido se empezó a hablar del baile. Nos enteramos que el querido señor presidente es partidario de que los jóvenes bailen, pero él como padre de familia quiere asistir. El señor concejal dijo que no sabe bailar y declara anatema el baile. La representación de la Congregación, puesta de rodillas ante el señor presidente, y previa amenaza con el dedo recto y angustioso, fue obligada a decir que sí a todo, con lo cual nos ruborizamos de tener una representación de tan poco carácter. La cosa ocurrió por no sé qué razonamiento de mal menor que es lo peor. Confesamos que nos gustaría que nos mandaran articulitos sobre el baile, los jóvenes, los leridanos con mucho gusto. ¿Por qué no prueban a hacer un ensayo? (Sabino SAMPLON VALLS, "De los ejercicios al baile", SIGUEME, n. 106, juny 1952).

Però això era rar. Els congregants i congregantes acostumaven a acceptar obedients els arguments que desgranaven els consiliaris. A força de repetir-los, se'ls acabaven creient.

(CARMEL) Aquest grup no nae mai al ball. Perquè no estae gaire ben vist. Ere més aviat de gent ordinària. I els congregants volien que siguessin una mica més selectes. I estae de fet prohibit. Als balls públics no s'hi podie nar, perquè s'hi donae mal exemple. Inclús recordo que alguns anys per la festa major de Lleida no vai passar cap moment a les firetes. Una mica també en plan de sacrifici, que allavons se mos inculcae molt la idea del sacrifici, per siguer bones persones t'havies de sacrificar. I com que la joventut erem molt influenciabes mos ho arribaem a creure força. Inclús el temps que podies disposar no l'empleaves porque feies lo sacrifici de no nar al

ball, de no nar al cine, que a penes hi anavem, excepte los diumenges que en feiem als col·legi. Que ere molt barat, potser dos pessetes.

HERMINIA- Me sembla que al ball aquí a Lleida hi havia soldats i criades. I el fill d'un família més rellevant posar els peus en un ball era com rebaixa's.

FREDERIC- Hi havia alguns balls més remarcats en aquest ambient de les criades. Potser lo ball dels Pagesos era més popular. Després hi va ser lo ball dels Camps Elisis, la Rosaleda, que era d'estiu, a l'aire lliure. En general lo ball era més de gent de baixa categoria. I la gent que no ballava va trobar la solució dels esplais. O els esplais van ser creats per omplir aquest buit de la gent que no ballave. Lo primer esplai que se va posar a Lleida va ser el de Sant Joan i això ja va ser per allà el 50 o 51.

- Al ball hi anaveu?

CECILIA- Allavons encara hi havien classes socials. Lo que ere estudiant, és que ere inconcebible d'anar-hi. No t'hi haguessis trobat ni bé. Ja et consideraves diferent.

RICARD- Els balls eren de soldats i de criades. Potser està mal dir-ho per ho veiem així. A la CM, per aquells conceptes de que estava tan clar el que era bo i dolent, el que es pot fer i el que no es pot fer, lo ball ere pecat. I amb un ball ballar ere un motiu d'expulsió de la CM. Però així de tajante, eh!

CECILIA- Quan se va estrenar el Casino Principal, va ser com una posta de llarg, que moltes mos vam posar per primera vegada el vestit llarg. I llavors vam anar al Casino i vam ballar. I també vai tindre los meus problemes. I potser vam ballar dos o tres balls! També quan se va estrenar La Rosaleda, allà a fora el pont, cap al 52, hi començava a anar alguna gent, i mos deien: Oh, fan verbenes! Però allavons me'n recordo que a l'AC van dir: les que vulguin anar a la Rosaleda, que hi vagin, pero baixa d'AC. Jo no hi vaig arribar a anar. Això es va plantejar en un cercle d'estudis. O blanc o negre! I potser n'hi havie algunes que deien: Oh, és a l'aire lliure, i venen los pares, perquè és a l'estiu, i es pot menjar un gelat i llavors toquen i tal! Pues no, no: qui hi vulgui anar que es doni de baixa! Això ho deie el consiliari.

RICARD- Pensa que som testimonis només d'un sector, amb una formació religiosa, etc. On la idea essencialment ere: no sols no has de pecar, sinó que has d'evitar la temptació. Llavors, com que el ball es una temptació de pecat, no ballis. L'argument ere així de simple. Però observa que la reacció no ere posar en dubte el plantejament que et feien, ere accepta-ho. No ere allò de dir: Escolta, potser us passeu de rosca, discutim-ho, parlem-ne. No, no. I tan tranquils.

- I no hi havia mai un sentiment de rebel·lió respecte d'això?

CECILIA- No. Ho deien? Pues au! Jo no hi vai posar els peus. O sigui que ja et dic...

RICARD- Que també hi va haver una crítica ferotge al bisbe Del Pino, però social, eh? Perque el Novetats ja ere ball abans de la guerra. Després de la guerra va plegar. Llavors quan s'havia de fer l'església del Carme nova, s'havie de buscar un local interinament on se pugués aixoplugar la parroquia del Carme, i la va posar al Novetats. Llavors la reacció social, no religiosa, va ser dir: "Com pot ser una iglesia amb un centre de perdició!" "Però escolti! Que no ho es!" "Bueno, però ho va ser! En un puesto on s'ha ballat s'hi pot dir missa?" Aquesta va ser la reacció, però no sols dels carques! Es dir, el Novetats ere un local pecaminós per tota la vida!

CECILIA- I després, quan va deixar de ser iglesia, a l'hivern van començar a fer sardanes, i a mi que em deixaven anar a ballar sardanes a la plaça, a Fernando, a tot arreu, no em deixaven anar a ballar sardanes al Novetats! I això és potser una de les poques coses que no havia dit a casa. I això havent set una iglésia!

(RAMON) *Tots los de la meua època han tingut disgustos per coses intrascendents com anar a un ball. Perquè ojo! lo 90 % de la gent que naven en balls, fills de la burgesia mitja, ojo! que si de vegades naven en algún ball, hi naven bajo mano, sempre d'amagatall dels pares.*

- *Però hi anàveu?*

- *Si, però en la època de les festivitats estudiantils: Santo Tomás, San José de Calasanz, San Fernando... Però quotidianament no. Allò d'anar cada diumenge als Huracans, a la Rosaleda, no. Estave mal vist anar la gent tan jove. Ficaven molts reparos les xiquetes per na-hi. Tenia que ser més aviat una qualquiera, que es brindés. Més aviat eren festetes privades, quan marxave el pare... Los guateques particulars.*

Els testimonis orals afegeixen alguns matisos significatius als discursos moralitzants. La retòrica del consens travessa els relats: la condemna moral del ball es recolza en una "opinió pública" preexistent. Es aquesta pressió social, més que no pas la consciència de pecat, la que inhibeix l'assistència al ball: la gent s'escandalitza, fins i tot, que el bisbe converteixi en lloc de culte una antiga sala de ball. La pressió "des de baix" s'articula i es combina amb el control "des de dalt". Més que la consideració moral, allò que aconseguix convèncer els joves era un argument social: el ball és vist com un costum de les classes subalternes, una forma de diversió que no es correspon amb la distinció que hom reclama de les "minories selectes". No ballar és un signe d'estatus (no ballar, s'enten, en certs llocs: els balls públics; en alguns balls privats, en sessions selectes per a l'alta societat, sota el control adult, ballar pot ser relativament tolerat). La visió del ball com a pecat, des d'aquesta perspectiva, legitima una estratificació social prèvia. De fet, com veurem, la major part dels joves pagesos i obrers no comparteixen la condemna moral del ball. En canvi, per part d'un sector de la joventut treballadora femenina, pot entreveure's un discurs crític de naturalesa ben diferent, que veu el ball com el símbol de la dominació masculina, com el model d'un tipus "autoritari" de relació entre els sexes.

(ESPERANÇA) *Si no volíem anar als balls, que això volia dir un individualisme atroç, perquè allà als balls els nois anaven a arrambar... Jo hi nava amb les meves companyes de feina, perquè jo tenia molt clar que no havia de fer una vida a part de la gent. Per exemple navem en un ball, trobaves a nois que no coneixies de res, ballaves, parlaves. I luego naves pel carrer Major i naves a saludar-lo i ni et miraven. I jo és una cosa que per la meua forma de ser em va decebre molt. Perquè per a mi la relació sempre ha sigut una relació personal, no? Pues no, els balls tenien aquesta característica: ballaves, t'arrambaves, et sobaven si et deixaves, però luego no et tornaven a dirigir la paraula. Pues perquè el ball era molt impersonal i la relació molt artificiosa. No era allò del contacte sa i directe. Tot allò és literatura, al menos a Lleida i l'experiència que jo he comprovat. Per a mi el muntatge del ball va acabar aviat perquè vaig veure que si jo no anava a arrambar quan hi havia una relació personal, doncs no podia tindre continuïtat, pues a fer punyetes, a mi no m'interessava. I és que no hi havia espais de tracte comú. Si no era el ball, que tenia connotacions eròtiques, perquè ballar era arrambar, i quan mes agarrao millor. I totes les tècniques de les noies per evitar que se t'arrambessin: de posar el colze així i la ma sobre el seu pit per a que no s'arrambessin: "Es que em fa mal la ma d'ahir de tan que li vaig apretar a aquell noi que no parava d'arrambar-se". El model era que l'home ho havia de fer i la noia ho havia d'evitar? Clar, clar! aquest era el model. Si et deixaves arrambar massa estaves mal vista.*

A principis dels 60 la visió del ball com a pecat ha esdevingut anacrònica; persisteix, en canvi, una connotació classista: ballar continua considerant-se per part de certs sectors com una cosa de "pagesos, soldats i criades" (i d'una "alta societat" decadent), i comença a ser vist com una diversió obsoleta, una forma massa tradicional de relació entre els nois i les noies, un costum en vies de desaparició.

(CONSOL) *Que només hi naven una mica els més lleugers de cascots a ballar, els demés no hi navem. Els pagesos i aquestes coses. Un escolta no podia embrutar-se a anar amb un ball! Molt lleig! Ja, ja. a nosaltres ens donava la impressió que ere el pueblo bajo. També la alta sociedad, que anaen al Casino. Era una classe que la rebutjavam per principi, la classe pudiente, que havien de ser molt de dretes, feixistes, dictadors. No en salvaem ni un!*

(EULALIA) *Els que anaen a ballar eren un tipo de gent, i la part cultural ere un altra. Nosaltres anaem al Sícoris. Però a ballar mai. Hi anaen los pagesos de l'horta, gent que es divertien d'una altra manera. Mos sembla una cosa hortera.*

31. Del Fronton a la Boïte

Anavem molt al ball. Al costat mateix dels Ferroviaris n'hi havie un, el Sícoris, i un altre allà a la Sitjetana (la Rada), després al Palau de Vidre, i un altre a l'estiu als Camps. Tot això estae ple, a tope de joventut. Avui diem de les discoteques, llavons ere el ball, devie ser el mateix. (AUORRA)

Els diumenges a la tarda, tot lo jovent de la pagesia, era tradicional el baixar a "fer festa"... Baixaven amb la bici a la ciutat, feien un tomet pel carrer Major, i encara feien cap al ball: als Pagesos, la Rosaleda als Camps Elisis, lo Novetats... (FREDERIC)

Malgrat totes les condemnes, cada diumenge a la tarda, centenars de parelles i colles de joves de Lleida i de l'entorn acudien a les nombroses sales de ball existents a la ciutat, on es marcaven amb depurat estil algun pasdoble, un tango, i els més agosarats un bugui-bugui. Com a eix vertebrador del lleure juvenil, els testimonis orals equiparen el ball a les actuals discoteques: "estae ple de joventut". Al mateix temps, el món del ball evoca unes formes culturals que inexorablement han desaparegut: no només existeix un desfasament en el tipus de locals, les músiques, els moviments, les possibilitats de consum i l'edat dels que hi acudeixen (els menors de 18 anys hi tenen rigorosament prohibida l'entrada), sinó sobretot en les formes de relació que s'hi estableixen. Els balls són vistos, principalment, com un espai ritualitzat de relació entre els sexes.

FREDERIC- Era un tabú la manera de relaciona't nois i noies. I per això, en aquella època, la manera de relaciona't era el ball. Perque el ball era institucionalitzat el que un noi anés a buscar una noia. Era la manera casi única.

HERMINIA- Als pobles, al ball hi anaven les famílies senceres. I quan una parella s'agradava una mica, com a norma, se deixaven los 4 o 5 balls últims. Perque quan una noia ballava tots los balls amb un mateix noi, ja era que es volien fer nòvios. I per dissimular, o perquè eren massa joves, i que no parlessin la gent, es reservaven els últims i després l'acompanyava cap a casa.

(PASQUAL) Perquè abans als pobles, i aquí també, es feia el carnet de ball, que era més aviat de memòria. Quan li demanaves a una noia de ballar, a lo millor te deie: "En ballo tres" Això volia dir que n'havia compromès 3 i el quart era per a tú. I després hi havia lo que en deien agafar compromís, que era balla'ls tots, i llavons no quedava cap ball per ningú del poble. Llavons aquella noia els dies normals l'havia cagat! Ja no la treia ningú. Saps? Llavors hi havia aquell comentari de dir: "Que vagi a buscar a aquell foraster!" Aquestes noietes de poble se pirraven per ballar amb tú. No per res! Si n'haguessis volgut aprofitar l'ocasió, n'haguessis tingut mil i una. Pero és que ojo! Que si comprometeies alguna noia d'un poble, a lo millor a la botiga on treballaves ja

no et venia ningú d'aquell poble. O sigui que havies de nadar i guardar la roba. I moltes vegades amb moltes ganes de fotre-li mà a la que tenies davant. A vegades baixaven a la festa major de Lleida també. No es per presunció, però de vegades m'havia trobat que en tenia 3 o 4 que sabia que havien baixat per mi. Havies de fotre uns capotazos de cal deu! Havies de contentar a les 3 i mirar que no s'emprenyés ningú. En una portar-la al cine a mitja tarda, amb l'altra anar a ballar a la tarda i amb l'altra a la nit. Si podies! I les famílies te les deixaven aquí baix com a home de confiança. I a lo millor se te foteen... i havies de dir no! Però això més d'una i més de dos vegades.

Els informants esmenten més d'una vintena de sales estables a la ciutat dedicades al ball durant els anys 40 i 50. Entre les més importants, es poden distingir diversos models. En primer lloc, els balls de les societats que havien perviscut a la guerra (la Paloma, la Violeta, el Casino). En segon lloc, balls vinculats a agrupacions gremials (els Pagesos, els Ferrovianis). En tercer lloc, locals comercials dedicats al lleure (el Fronton Lleida, el Fronton Cervantes, el Novetats, el xalet dels Campos, l'Aereoclub, la Boïte). En quart lloc, hotels o bars que periòdicament organitzaven balls (l'Hotel Espanya, el Bar Salvat, el Pal.las, la Rada). En cinquè lloc, balls promoguts per les associacions esportives (els Huracans, l'Antorcha, el Sicoris, el Lista Azul). En sisè lloc, balls a l'aire lliure (la Rosaleda, Huracans-estiu, Sicoris-estiu). A més de les sales estables del nucli urbà, existien diversos locals on habitualment es feia ball a l'horta (el mas d'en Felip, les torres de Gualda), als barris (a Pardinyes, als Magraners i al Secà), als pobles de l'entorn de Lleida. Aiximateix, diverses penyes de Lleida, algunes de les quals havien sobreviscut d'abans de la guerra (la penya Foscor, la Germanor, la Shangay, l'Eureka), i colles d'estudiants, organitzaven balls de forma més o menys regular. Finalment, al llarg de l'any hi havia un gran nombre de revetlles a l'aire lliure, amb motiu de festivitats oficials o civils (la Festa de les Modistes, la Festa Major, Sant Joan, Sant Pere, el 18 de juliol), dels aplecs de Granyena i Butsenit, o de les festes patronals dels barris (les més importants eren les de Sant Llorenç, Pardinyes i Santa Maria Magdalena). Per descomptat, a més de tots aquests balls organitzats, se celebraven nombrosos balls privats en cases particulars o a l'aire lliure, promoguts per colles d'amics amb gramoles o acordions.

El barri de Pardinyes, per exemple, havia esdevingut un important centre recreatiu per a les classes populars locals. Les tardes dels diumenges es feia ball en diversos bars, com el Morera, el del Carabasser i el Gallego. Per molta gent de Lleida, era costum anar a passar el dia al "Merendero la Playa", situat a la Mitjana, banyar-se al riu Segre, menjar a l'ombra del canyar del merendero, i fer xerriola a la sobretaula. Per la tarda s'acudia al bar El Recorrido (a l'estació de classificació), on es ballava al ritme de la música dels giradiscos o d'actuacions en directe (duos musicals, acordionistes, guitarres, etc). Per sufragar les despeses es feia una rifa. El 1949 el bar Gallego organitzà la Festa Major, que prendria volada en els anys posteriors, celebrant-se animades revetlles en descampats, fins que el 1965 s'arrajà una pista de ball en uns terrenys adquirits pels veïns. També es feia ball per Sant Joan, Sant Pere, el 18 de juliol, amb orquestes tan conegudes com Els Caballeros, els Maniàtics, els Comodines, Estrellas Negras, Ibaceta, etc. (ORVEPARD, *Pardinyes: qui som?*, 1988). Així doncs, hi havia en conjunt una oferta completa i variada, distribuïda per tota la ciutat i adreçada als diversos sectors socials.

(RICARD) La Violeta i la Paloma eren molt tancats. Hi podie anar tothom, però s'hi tenie d'anar amb penya i tenint un caliu. Tots se coneixien, Eren los que feien lo teatre, los que cantaen al cor, los que feien lo ball... Una persona sola no hi nave perque no s'hi trobae bé. Ere un ball d'amics, però primer tenies que encaixar. Jo diria que van durar fins als 60. Lo ball dels Pagesos és on són los pagesos. Después de la guerra, és on ara hi ha la Masia. Quan la Cooperativa fan lo nou local, als 50, los Pagesos abandonen la Masia i se'n van allà.

(MARIUS) *A nivell de diversió, bueno, de la burgesia era una mica alt, anaven al Casino Principal. Jo no hi vai anar mai. I el Casino era l'únic lloc on es trobava la burgesia una mica alta si és que es podia considerar que aquí a Lleida hi hagués una burgesia alta, perquè no hi havia res més. No hi havia ni un club de tennis... Al Casino, gent jove només podia anar o els diumenges o quan se feien festes o quan realment alguns pares volien presentar una mica en societat. Es allò de que si es feia algun ball al Casino se feia en funció de que els pares vigilaen una mica. Als joves tampoc no el deixaven fer. Fins i tot jo recordo, a la festa major, que hi havia la reina i sus damas. naven vestides de gala i acompanyades de sus respectivos amigos i pujaven d'etiqueta per les escales del Casino, i a la nit se feia ball de gala al Casino. Això es trenca quan lo ball no es fa al Casino i es fa als Campos. Era públic, però clar, molt restringit. Es tallava per si sol. Entrar al Casino, si no eres soci no podies entrar. I eren sòcies només les famílies benestants.*

(RICARD) *Lo Fronton Cervantes és d'antes de la guerra i deu durar fins als 60. Lo dissabte feien ball. Ere tipo verbena, d'estiu, local aubert. Hi havia la gran paret del frontón que donava a Balmes. Detràs la pista de patins. I encara més enrere, perquè ere immens, hi havia la pista de ball.*

(LLUIS) *Per engegar tot això no tenien diners. Per aconseguir-ho van fer una secció recreativa, que feien balls. Va ser de seguida. Huracans va estar als baixos del Pal.las. Després allà al carrer Sant Antoni, on hi ha aquella residència, prop del Correu Vell, el 17 ó 19. Era una novetat. Ja es començava a fer una vida normal. Ja no hi havia tiros. Hi havia la gana i tot això, però la gent ja es nava habituant a la vida normal. De balls no n'hi havia cap a Lleida. Lo Fronton organitzaven ball com de revetlla, però balls de societat no se'n feien. El ball era petit, una sala com la que té l'Ateneu, treien la mitat de l'entrada. Hi havia una mica d'altilló per fer escenari. Al local dels Huracans tocava l'orquestra i hi havia gent que se dedicava a l'esport i sobretot estudiants. Nois, sobretot, perquè noies no n'hi havia gaires d'estudiantes. D'aprenentes també n'hi havia poques. Lo que hi havia era modistes.*

- *No estaven mal vistos els balls de l'Huracans?*

- *No perquè eren balls de societat, de joventut, però no hi havia extravagàncies. L'actuació del mateix jovent era discreta. Perquè a poc que un se passés, se'ls cridava de seguida l'atenció.*

Els balls de les entitats esportives, promoguts com a mètode de finançament, no acostumaven a celebrar-se en un local fixe, i van anar canviant d'ubicació al llarg del període. Els Huracans van anar rodant per diversos locals de l'eix comercial. L'Antorxa va fer ball a la seva seu (l'antic casino Independent), al pavelló d'Esports, i al jardí d'estiu dels Camps Elisis. El ball del Sicoris va estar situat durant a la seva seu social del carrer Anselm Clavé, en un magatzem de PI i Margall, i als anys 60 al local del carrer Príncep de Viana, i al palau de vidre dels Caps Elisis. El club d'hockey Lista Azul, finalment, va organitzar diversos balls al Fronton Cervantes i al Pal.las. Els balls depenien també dels ritmes estacionals: als hiverns es feien en locals tancats del centre urbà; als estius s'obrien sales a l'aire lliure. La més famosa va ser la Rosaleda, inaugurada el 1952 en un terreny fronterer amb els Camps Elisis. Els Campos, des de la seva reobertura a mitjans dels 40, van acollir diversos espais de lleure, encara que ja no van tornar a ser el centre cívic i recreatiu que havien estat abans de la guerra. Es van fer balls al "xalet" (en una sala al pis superior, i al descobert abaix), al pavelló d'esports (antic teatre), al jardí d'estiu, i més endavant al palau de vidre. També a l'entorn dels Camps Elisis van crear els Huracans un ball d'estiu, i a principis dels 60 va néixer el Sicoris-Estiu. Vers el 1955 la Júlia, que treballava de modista, acudia els diumenges per la tarda a la Rosaleda o als Huracans d'estiu, on va conèixer al que seria el seu marit.

(JULIA) *Te començava a acompanyar pues algun noi, anava a ballar. Als Campos, que hi havia la Rosaleda i els Huracans, que ere a l'aire lliure. De les sis de la tarda a les nou nou i mitja. Ere lo*

que feiem los diumenges. Al ball hi anavem amb les amigues, trobaes los nois i feies amistat. Te venien a buscar a ballar. Si t'agradaes deies que si, si si no t'agradaes peus no. Ere així. Això cap als 18-20 anys, que jo ja em vai posar a festejar.

(BLAI) Com que la meua vida havia sigut molt seriosa, no m'havia tirat al carrer ni havia set un mujeriego, als 25 anys no sabia ballar. La primera vegada que vai anar a ballar, va ser perque uns amics sabien que es feie un ball particular. Llavors se feien balls particulars a les cases amb una gramola, a vegades amb el consentiment de la familia, i a vegades sense. Normalment hi havie els pares. Perquè feiem balls amb noies més aviat d'Acció Catolica. I aquella vegada que et dic feien un ball, i hi havie una noia bastant lletja. I van dir: "Home, perquè no invitem al Blai que ballarà amb aquesta, i així ens la traurem de damunt" Com que sabien que jo no ballava gaire... I va ser el primer ball, als 23 o 24 anys. I allí, com que animat ho ere, encara que ere sèrio, i guapo no ho era, però era majo que dien, pues resulte que a la mes lletja se la van tindre que quedar ells, i jo em vai quedar amb les altres, saps? I a partir de llavors ja em vai ambientar a anar als balls, que potser ere molt apocat, i això em va donar mes desemboltura. I ja m'atreveie a anar pel carrer, i a parlar amb una noia, i encara que no la coneguessa, dir si volia venir a ballar. Hi havie els balls corrents i normals: La Rada, que s'hi anae molt, alla a baix, dissabtes i diumenges; els balls de la gente bien, que ere el Casino, i que si tenies cara entraes igual. Llavors a la Rada, ere un local molt petit, i la gent lo que anaen allí, més que a ballar, ere a lo que dic jo: a tocar. Perquè casi no s'hi cabie. Com que se ballae agarrat, allí al mig de la pista, seguies més o menys la música, i t'abraçaes. Potser alguns grups eren mes aprofitats. Però normalment s'anae a passar el rato. I jo d'ocasions n'hi vai tindre unes quantes, però potser no les vai vulguer o saber aprofitar. Ja n'hi havie que a lo millor después d'un ball marxaen dos, i feien lo que podien, però més que res jo crec que lo que es feie ere el magrejar que en deiem nosaltres: el tocar-la, i donar-li petons i coses així. Llavors també hi havie un altre local, potser més fosc i més deixòs, que ere la Boîte. Al principal en un pis hi havie l'Aereoclub, que allí feien ball, s'entrae per l'escala del costat del cine. I hi havie un altre pis que n'hi dien la Boîte. Potser ere el pis de devall del Aereoclub. S'anae més en plan de toquetejar.

(MARIUS) La primera escaramussa a nivell de ball va ser cap al 54 o el 56, va ser la Boîte del Principal i l'Aeroclub, que estaen al mateix edifici. La Boîte era coses per parelles, poqueta llum, va durar fins a finals dels 50. Perquè jo a la Boîte era petit encara, i hi anae a espiar només. Recordo que la pista estae al mig i els seients als costats. Diria jo que estaen com a separats de dos en dos i hi havia una mena de paret de fusta que una parella no veia l'altra. no? I tot molt fosc. Com un pub, diguem-n'hi. A la Boîte hi havies d'anar en parelles, si no, no hi havia cap noia suelta. L'Aeroclub no era tant per parelles. Era per anar en colles i naves a ballar. A la Boite hi havia gent més gran i a l'Aeroclub, adolescents des dels 16-17 anys. Jo a l'Aeroclub hi vai entrar de més tard. A la Boite desde luego no, jo no la vai tastar, potser per aquest tema de la prohibició dels 18 anys. La Boite és el primer local amb discos. Es una mena de precedent de discoteca. Fins i tot, al començament la gent parlava malament dels que anaven a la Boite. Socialment podia qualificar-se com un lloc de perdició. Anar a la Boite volia dir anar a fotre't un pinxo o nar a fotre't el lote, directament.

- Però ho feien?

- Home! Anar-hi ajudava. Lo que passa que la Boite era petita, i suposo que tampoc era un lloc on poguessin anar totes les parelles. Era massa car. Anaven els d'un cert estatus. Jo de balls públics recordo bàsicament els de les festes majors dels pobles. S'organitzen alguns balls d'estudiants... Jo recordo que l'Escola de Comerç en va organitzar un pel nadal del 57, i ho vam fer a l'Antorxa. Això ho recordo perquè em vai liar amb una xiqueta. No sé si la Boite després se va transformar en l'Antorxa. Mira, l'Antorxa s'inta.la també allí al Principal i no sé si és la Boite o no.

Perquè és cert que el primer local que té l'Antorxa és aquell. Després se'n van més cap baix al carrer Major. I allí recordo que pel Nadal del 57, l'Escola de Comerç vam organitzar una festa. Vam llogar el local i vam fer una festa. Com ara fan al Sistema. Amb discos, sempre discos.

JESUS-...Luego la Boîte, que estaba donde hoy en día está la Residencia Principal. Que allí es donde mejor se estaba, había poca luz, te podías arrimar y no pasaba nada.

RAMON- Cómo le decías? Arrimar la cebolleta...

- Funcionaban todo el año?

JESUS- Si, los sábados y domingos funcionaban para parejas. La Boîte funcionaba los domingos y los sábados. Iban parejas de pelás, de 18-20 años.

L'Aereoclub i la Boîte, que apareixen a mitjans dels 50, representen una primera evolució del ball vers la discoteca (la substitució de l'Orquestra en viu pel disc n'és un dels factors, però no l'únic). Aquesta evolució no es consumarà, tanmateix, fins a finals dels 60. Mentrestant, els músics viuran la seva època daurada.

32. Músics i barbers

Per tal que hi haguéssin balls, calien orquestres. Les dues principals bandes d'abans de la guerra, els Maniàtics i els "Caballeros", van continuar amb el nom castellanitzat i la pèrdua d'algun component (mort o exiliat). Altres grups van apareixent durant la postguerra: Iberia, Bohemios, Ritmo Juvenil, Iris, Real Club, Ramon Codina, Clypers, Orquesta Prats, Neptunos, Dékalos, Florida, Julio Pinto, Ilerda, Windsor, Orquesta Aixalà, Odisea, Boîte Club, Real Casino, Madison, Caribe, etc. Els components d'aquestes bandes acostumen a tenir un altre ofici -molts són barbers-, i prenen la música com un complement. El Raül havia après la música al regiment, abans de la guerra, i formava part dels Maniàtics. El Pere, el Ximo i el Narcís van començar a tocar a finals dels 40, després d'una etapa d'aprenentatge amb algun músic professional.

PERE- Allavons tocae tot Cristo, i la gent venien a ballar. La vida va ser aquesta...

RAÛL- Jo vai començar de barber i músic al mateix temps. Jo sempre dic que hem tingut molta sort: lo músic disfrutes veient gent; i lo barber fots lo pel i els quartos! Ja, ja. Negoci segur. Però a Lleida, viure de la música, no ha pogut ser... Abans ere una musica molt mes sensible, no dic que sigui millor, ere un altra cosa. Jo sempre dic que el músic ha de fer ballar l'instrument. Un noi que volie ser músic s'havie de buscar un professor. I aquest ensenyae a base de bé. Tots ens vam fer músics per l'asunto del Vila, un músic que va ensenyar a tots los músics de Lleida, va fer músics a dojo...

XIMO- Naltres hauríem pagat per nar a tocar! Tots naem al mateix mestre, el Calpe, que ere militar. Tenie una butiga, i mos donae lliçons. Jo venie del poble amb bicicleta! Tres dies a la setmana, després de treballar al troç. I amb la lliçó, nae a ca la Júlia a espiar. I mos foteien fora, porque encara érem molt crios... teníem 15 o 16 anys. Als balls fotien la vista grossa, sabien que erem musicots, i els hu deiem. I el porter: "Es que no podeu entrar! Tira, a la voreta!" Claro, ja entraem d'estranyis.

PERE- Jo vai començar als 7 anys a estudiar. Lo meu pare ere fuster. Tenie un oncle músic. Vai començar a tocar al mas del Felip, amb la Orquesta Iris, l'any 47. Erem molt jovenets. Ensajavem

al carrer Nou, n.10, amb un pis. Al ball del Felip cada diumenge es feie ball. Vam formar un grup que es deie Ritmo Juvenil, un feie de mecànic, dos de barber, un que treballae a la San Miguel. Amb los Clypers vam tocar al xalet dels Campos. Después jo vai marxar amb la orquesta Julio Pinto, i va quedar el nom de Madison, en comptes de Clypers. A partir del 73 va quedar Leaders.

NARCIS- Jo vai començar a tocar a les torres, allà a Gualda, amb tartana, i l'instrument que pesave com un mort. Al 47-8 tocae amb los Clypers, amb lo Escartin. Anaem on mos cridaen, a la muntanya amb mulos des de Sellés.

RAÛL- Llavons les 6 o 7 orquestes de Lleida tocaen totes les festes, perque hi havia la Paloma. el Novetats, lo Frontón, els Huracans.... Se feie ball per les criades lo dijous a la tarde, i lego el diumenge a la tarde. Principalment a la tarde, algun a les nits. Después les orquestes per regla general, a tots los pobles feien ball. I les d'aquí, tocaen al Fronton, i al plegar anaen a Corbins, i a Torrelameu. Los Maniàtics, tocant al Fronton i als Huracans, vam nar a tocar 16 anys a Alcoletge. Això cada festa, de 10 a 12 del vespre. Els hi fèiem molt més baratet. Quan tocaem al Fronton ens pagaen 50 pts per actuació, anaem 10 i 500 peles. Lo mínim que he cobrat son 4 pts, a la Paloma. Después hi havie les penyes. Hi havia la Penya Germanor, i la penya Shangai, que feien ball al Salvat, a la plaça d'Espanya; la Penya Eureka feie los balls al xalet dels Campos a l'estiu i al Pal.las, allí als perxes, que ara és Ajuntament; allí també feie lo ball la Llista Azul. La Penya Foscor, que no us en recordeu ningú, no van fotre prou furor, durant un parell d'anys! I es va desmanegar de cop. Van fotre uns magatzems, a Fernando, prop de Correus.

- D'aquestes penyes qui en formava part?

RAÛL- Eren penyes pues d'amics, dependents de comerç, de 17 i 18 anys... gent treballadora. Estudiants, no. La Germanor si, les altres no. Balls estudiantils també en feiem. Hi havie ambient, principalment, la part estudiantil, ere la que portae com si díguessim la bandera de prosperitat, de modernització a la música. Del 40 al 50 se formaen balls estudiantils.

PERE- Al Camp d'Esports també se feien les 3 verbenes: Sant Joan, Sant Pere i el 18 de juliol, durant los anys del Franco. I a la Bordeta la vigilia de Sant Jaume. Granyena i Butsenit, que ara es torne a fer. A Montagut per Sant Anna. Les del Camp d'Esports les feie Educació i Descans, la Verbena del Productor que n'hi deien, valie 50 pts. A dalt un espectacle, i a baix, a la pista de ciclisme, dos orquestes. Va durar fins els 60 o mes. Hi nae tot Lleida. Llavons la Festa Major a la plaça Espanya.

- No estaen mal vistos els balls per les autoritats i per l'església?

XIMO- No! A tot arreu tocaem la missa.

PERE- No, a tot arreu, no, ojo, que hi havie capellà que no et volie a missa!

XIMO- Deien que érem profanos a l'església.

33. La carabina

Las parejas no deben salir solas. Los riesgos de la tentación son muchos y el maligno no descansa en su empeño por pervertir las almas puras. Por eso es bueno que los novios vayan siempre acompañados por personas formales, con años y moralmente preparadas, que sea para ellos un

escudo que les libre de las tentaciones. Esta sana precaución no deben abandonarse ni cuando la formalización de las relaciones asegura la proximidad del Santo Sacramento del Matrimonio. Antes al contrario: la cercanía del tálamo vuelve a los hombres más rijosos y a las mujeres más fáciles a entregarse a un anticipo. Por ello, ni las más firmes promesas deben eludir la vigilante compañía de un familiar o carabina que los haga mantener castos y puros hasta la hora en que, bendecida la unión, pueden entregarse a cumplir con los deberes estrictamente procreativos para los que se fundó y santificó la unión matrimonial. (Padre AVELLANOSA, Sermó adreçat a la joventut, anys 50, citat a ABELLA, 1985: 75)

(GONÇAL) *Jo tenie una cosina que festejae. En aquells temps ere impensable sortir sols, encabat de sopar. I claro jo havie de nar amb ells, al cine, els dissabtes, els tres. Si no hauríem estat criticats pel veïnat. Allò que dèiem de la carabina, jo ho vai fer 4 o 5 anys.*

(RAMON) *L'assumpte de la carabina si que existíx, però jo ja no l'he conegut. Però jo recordo que la meua germana gran, que va ser molt festejadora, cada vegada que sortia amb lo nòvio m'enviaven a mi. La meua germana era molt guapeta, feia patinatge artístic, era molt moderna. Sabia ballar... Jo no he lligat perquè no he sapigut ballar mai. En aquella època havies de saber ballar. Bueno, me'n recordo que nava cada dissabte al cine amb la germana.*

La "carabina" és una metàfora suggerent de les relacions entre els joves d'ambdós sexes en el període de postguerra. Aquesta institució tradicional és, a finals dels 50, encara ben viva, i difosa entre les diverses classes socials. El Gonçal, aprenent de família treballadora, ha de vetllar per la seva cosina. El Ramon, estudiant de família burgesa, ha d'acompanyar a la seva germana gran. Quan ell festeja, a finals dels 60, la "carabina" ja haurà desaparegut. Tot un canvi. La "carabina" no és sinó un dels nombrosos "escuts" que s'interposen entre els nois i les noies. D'ençà que abandonen els dies feliços de la infantesa, i entren en la pubertat, la societat basteix pertot arreu tabics -reals o simbòlics- que impedeixen la lliure interacció dels joves. A l'escola, al treball, al carrer, a l'església, en les associacions, al cinema, als esplais, els contactes entre nois i noies son regulats, controlats, prohibits, reprimits.

(FREDERIC) *Nosaltres vam estar formats en una època que "Entre santa i santo, pared de cal i canto". Era cosa rara de que nessim nois i noies junts. Però ojo! Quin junts era? Allà al Polítècnic (Institut de Batxillerat), les noies entraven per les escales principals i els nois havíem de pujar per una escala lateral. Elles anaven a la sala d'actes i nosaltres directes a la classe. I nosaltres no podíem ni treure el cap a la sala d'actes. No hi havia cap contacte. L'únic contacte que podia haver era al sortir, però no estava massa ben vist. I a les classes hi havia dos files de taules de nois i dos de noies. I entre classe i classe, aquells pocs minuts que quedaven, els nois nos quedavem a classe, pero les noies havien de sortir davant del professor i anar a la sala d'actes. Era tabú que els nois i noies s'haguessin quedat junts i sols en una classe. Ara és difícil d'entendre, però entès en el context, s'ha de comprendre. Era una aventura passejar amb una noia. Es que no sabies com fe-ho. Generalment hi anaves dos o tres i elles també anaven dos o tres. I al principi sèrios, que no et deien ni paraula...*

(DOLORS) *L'Acadèmia Cots ere una acadèmia mixta, que allavons no ho podien ser. Imagina una grans sala, hi havie tots los nois sentats a l'entorn d'una taula. Después el professor amb una taula al mig. I separades per una paret, les noies amb una altra taula. Separades per un tabic. Un sol professor per 50 nois i 50 noies, de 10 a 15 anys. Quan ens castigaven, lo més gros que feien ere la noia anar a classe dels nois o el noi a la de les noies. Ostres, ere molt dur això!*

SALVADOR- *Ere molt diferent d'ara. Anaves a ballar. Les noies anaven acompanyades del germà i dels papàs. I quan arribae l'hora, a lo millor estaes ballant amb una: "Los pares m'han dit que a la una o les dos he de marxar".*

TOMAS- Lo meu pare no deixae que ma germana anés al ball sola, i me feie a mi acompanyarla. Discutien. I tenie que nar. i havíem montant un truco. Al arribar a l'estació, ella quedave i anae al ball, i jo me n'anae al cine, perque el ball no m'agradae. I tornaem los dos junts... Ere una concepció molt distinta: "Vigila con aquel chico... Aquella chica la veo demasiado ligera..." Avui en dia li dius: "Escolta noi, que dius!"

(MAGDALENA) ...Els nois pel seu compte i les noies per un altre. Quan arribaves als 16-17 anys, no vol dir que no t'ajuntessis un dia, però normalment los grups eren de nois i de noies a part. Ja hi ha tambe aquella cosa de que te comences a fixar, quan te trobaves pel carrer Major se posaven uns al costat dels altres, se parlava una mica. I això durava molt temps. Perque fins que un noi i una noia se separaven del grup passava molt de temps. Eren los grups els que es relacionaven. Un sol que entablés relació amb una noia no es donava. Era més que res per colletes.

(DAVID) Los que anaem a missa, navem molt aquí a la Mariana, que fèien teatro, de vegades les noies i de vegades los nois. Perquè no podien treballar junts. Estae prohibit. Només als Pastors hi surtie la mare de Deu, però en cap més. Perque l'àngel inclús ere un home... A l'AC ens deien que busquessim una noia si pugués ser d'AC perque fora un matrimoni més perfecte, i ho afavorien. Junts a les associacions no hi estaem. Ara, al sortir de missa... Ara, als altres ambients, casibé es pot dir com ara. No tenien cotxe ni moto, com ara en tenen. però mira, se passejae pel carrer, i es trobaen. També un altre lloc on convivia nois i noies eren les corals: l'Orfeo Lleidatà. Però és que hi havien altres corals que només cantaen nois sols, com la Violeta i la Paloma... Allavons quan jo era jove les noies se feien les estretes. Però de quina manera! De quina manera! Uii! No sols les que naven a missa, moltes! Així com ara de seguida se donen un petó, i no li donen importància, llavors... Fotre-li un ventallot si es propassae, això ere normal. Al cine, se sentie: pum!... Ara et torno a parlar d'abans de la guerra: recordo que hi havie dies que colles de nois i noies venien a les nits desde Granyena el dia de l'Aplec, pel riu, agafats de bracet, grups, cantant... Pues és bonic això, i no eren nòvios, i no passae d'aquí! Havien estat ballant a l'era de Granyena. I a la nit naven cap a casa. També eren feliços...

La segregació dels sexes tendeix a ser presentada com l'adequació a un control social informal que responia a les normes d'una moral tradicional. Queda en un segon pla el caràcter recent d'aquesta hegemonia moral, i la seva determinació política. Una de les primeres mesures del nou règim havia estat la prohibició de la coeducació, per considerar-la "un sistema pedagógico abiertamente contrario a los principios del Glorioso Movimiento Nacional". Malgrat que els testimonis ens mostren que sovint aquesta disposició no es complia, no era pas per permetre una barreja indiscriminada dels nois i les noies. La segregació es considera, de fet, com a natural per a l'època. Només aquells que han conegut la situació d'abans de la guerra, com el David, poden albirar models més lliures de relació. El context de postguerra s'associa, així, amb la impossibilitat de veritables relacions igualitàries d'amistat entre joves d'ambdós sexes.

iNos parece tan clara la casi imposibilidad de una "amistad" entre chico y chica! Lo que pasa es que no se tiene un concepto preciso y digno de esta y se la confunde con trato superficial y a menudo estúpido de la Castellana (sic), el guateque o el aula. El que sea "amigo" -no "amiguito", "flirt" o platónico adorador- de una chica, que levante el dedo ("La encuesta sobre chicos y chicas", SIGUEME, n. 147, 1955)

Les ocasions per al contacte entre els sexes estaven socialment regulades, i tenien com a única finalitat la preparació per al matrimoni. Amb el festeig, s'iniciava un període de la vida molt diferent al de la primera joventut, l'esgraó previ a la plena inserció en la vida adulta. Un període on s'exercia un control molt més estricte sobre els joves: aquests eren més "madurs", però alhora les temptacions eren majors.

(PASQUAL) Quan veien a dos passejant agafats de la ma, ja festejaven. Era obligat casibé, després de la mili, festejar i casa's, sobretot als pobles. I el que festejava abans d'anar a la mili, quan tornava casa's. Los canviava molt la vida els que festejaven, però molt. Perquè clar, era al plegar de treballar, cap allà, a formar. Se deixava la vida alegre de solters, hi havia molts prejudicis.

El model de "nuviatge cristià" era exemplificat en un cercle d'estudis proposat per les Joventuts d'AC de la diòcesi de Lleida el 1956. El festeig era definit com un "noviciat", un "camí de santedat" que havia de conduir als joves purs vers el matrimoni.

La verdadera importancia y dignidad del Noviazgo estriba en su misión de preparar a los jóvenes para el cumplimiento de su misión en esta vida (...) Todo ese mundo de ilusiones, de poesía, que invade las almas jóvenes, lo quiere el Señor; es la alborada de una maravillosa vocación. Sólo es malo cuando, por mezquindad y por pequeñez de espíritu, convertimos esto tan bello y santo, en ocasión y camino de pecado. (Cuión de las JUVENTUDES DE AC, Campaña del curso 1956-57, Diócesis de Lérida, pp. 77-79)

Per evitar aquestes ocasions i aquests camins, hom reclamava dels nuvis tres qualitats: "les tres P" (Prudència, Pietat i Puresa).

1) *Prudencia*: antes de hacer una cosa tan importante la pensamos y la estudiamos bien. ¡Cuantos atolondramientos y cuanta tontería ante esta empresa tan importante de la preparación de nuestro matrimonio! a) Prudencia respecto a la edad: no puede ser juego de crios. Lo más noble puede trocarse en lo más abyecto cuando falata la debida preparación. b) Prudencia respecto de la persona: cualquier cosa la encontrarás siempre muy fácilmente. No es digna de tí esa muchacha casquivana. No es digno de tí ese muchacho ligero y vulgar. c) Prudencia en las formas: Tus padres son para algo. Dios quiere que cuentes con ellos. Si tu acción es buena no hallarás reparo en exponérsela a ellos. Libertades, incorrecciones... acaban en pecados. Así como el trato educado entre muchacho y muchacha es formativo, lo contrario es inmensamente peligroso.

2) *Piedad*: el Noviazgo no puede ahogar tu vida espiritual. Noviazgo que no sea camino de Santidad, no es para un hijo de Dios (...).

3) *Pureza*: Es delicadeza, naturalidad sin morbosidades, corrección, valentía, saber sobeponerse a las inclinaciones bajas; Pureza es amor. La pasión nunca es amor: es egoísmo brutal y feroz. Es menester ser valiente, cuando descubras pasión baja, instinto, sàbete que no hay amor. Corta. No es digno de tí (...). No se puede servir a dos señores: a Dios y al Mundo. Escoge. (ibidem)

Separant temporalment el cos de l'esperit, el festeig era, al capdavall, un període d'"amor contingut": "El amor en el Noviazgo es un amor contenido. Sólo el Sacrificio sellará una entrega fecunda y santificada" El sacrifici, l'abstinència, l'atenta espera, eren valors que es veurien recompensats amb la vida de parella. L'únic problema era que aquest període iniciàtic acostumava a durar molts anys.

- *Quan temps festejaven les parelles?*

(BLAI)- Normalment, els casos que conec duraven 4 o 5 anys. Eren llargs. Va ser una de les coses que no em va agradar mai. Perque la dona la coneixes més de casada que de soltera. I com que llavons no s'arribae amb aquest extrem que se pot arribar ara, pues no la podies conèixer. La vida sexual, molta gent fins que no es casaen, no sabien lo que ere. Sobretot les noies. Els nois com que tenien el fet aquest de les dones públiques, hi havie més coneixença...

- *Perquè duraven tant els nuviatges?*

- Em fas una pregunta una mica difícil de contestar... La persona que es coneixie quan estudiava, o a lo millor un que coneixie amb una noia que estae amb una botiga, o a una perruquera, pues a lo millor als 16 anys ja surtien. Però per tenir una cosa mes estable, tenien que passar anys, perquè el sou ere més petit, i comparativament, no es guanyae gaire. I per fer uns ahorros,

tant els pares com el jovent. O que a casa s'hi oposaen, perquè clar, un que comencés a treballar als 15 anys o 16, a casa consideraen que fins els 21 o 22 no estaven en edat de casar-se.

- Al tornar de la mili?

- Normalment sí, ere un factor. Per això et dic que les famílies pensaven que l'edat de casar-se era aquesta. Ere una interrupció, i es considerae que la persona ja havia d'afrontar les seues responsabilitats i se casaen.

(FREDERIC) Quan ja s'havien fet nòvios i el noi marxava a la mili, la noia quedava com una monja de clausura. A lo millor anava a passejar a la tarda amb les amigues, però res mes. Era normal de guardar l'ausència.

El retorn del servei militar suposa per al jove un canvi important en la seva consideració social: hom li reconeix l'adulesa de dret, però no de fet. Per exercir-la legítimament ha de pensar en el matrimoni: des d'aquest moment hom no perdrà ocasió per recordar-li els seus deures. La noia haurà guardat l'absència, i s'haurà dedicat a acabar l'aixovar, que des de la sortida de l'escola havia començat a preparar. Poden, ja, pensar en casar-se.

34. "Allavons hi havia nòvios!"

RICARD- ...Bueno és que allavons hi havia nòvios, eh?

CECILIA- No érem amics, érem nòvios!

RICARD- Los amics eren los amics! Los novios eren los que de veritat ja volien casa's. Això de que avui se van a casar: "I amb qui et cases?" "Amb l'amiga Nuri" Vull dir, allavons quan eres nòvio ja deixava de ser l'amiga, perquè ja ere un altre escaló.

De la presentació a les noces, el festeig es evocat com un lent ascens per una llarga escala d'esgraons ben definits, que ritualitzen el trànsit vers la vida adulta. Fer l'ullet, conèixer-se, presentar-se, acompanyar, declarar-se, sortir, entrar a casa, demanar la mà, acordar les noces, casar-se, instal·lar-se en un habitatge independent, tenir fills... La Cecília i el Ricard, universitaris de família benestant, són presentats el 1954, i es casen al cap de dos anys de pacient festeig.

RICARD- Ens vam conèixer amb una exposició de banos, ja, ja. Es molt fàcil d'explicar. Primer, Lleida ere molt més petita. Per tant, qui més qui menos sabia qui ere la família X. i ells sabien qui ere la família Y. I com que mos anavem trobant i coincidint, pues ja mos coneixíem. Però eren coses més o meys esporàdiques. Hasta que hi va haver una ocasió que va ser l'any 54, que els Amics dels Museus, que feien sortides i excursions, se'ls va ocórrer organitzar una exposició de banos antics. I allavons vam entrar en contacte. I allí va naixer el que va acabar amb casori. Jo ja ere avogat i ella va coincidir amb el final de carrera. Es dir, lo sopar amb que jo me li vaig declarar, va fer tard perquè acabava de vindre del viatge de fin de carrera que van fer a Madrid. Amb l'anècdota curiosa de que amb aquest sopar, que encara no va ser la declaració formal, jo vaig sortir contentíssim convençut de que ja m'havia donat lo sí sense demanar-li, perquè m'havia fet molt bon paper. I després em va confessar que no s'havia enterat gaire del que volia..., ja, ja.

CECILIA- Al declara't ja deixaves les amigues i els amics, ja sorties sol.

RICARD- Clar. Primer jo anava amb los meus amics. Ella amb les seues amigues. Però a partir d'aquell moment jo deixava els amics, ella les amigues i començavem la nostra vida. Lo qual no

vol dir que no mos haguessim de veure amb los altres, no? Però ja assumiem lo compromís, ja hi havie unes hores al dia que ja sabíem que eren per nosaltres! Allavons anavem al Cisne, a la plaça Ricardo Vinyes, que encara existeix, però que allavons posaven tauletes a Prat de la Riba, que allavons ere passeig.

CECILIA- Lo nostre noviatge va durar casi dos anys. Pues sortiem a passejar, mos sentaem amb una tauleta, a la Rambla, o a devall de casa...Sortiem a passejar, navem a fer la visita, acostumavem anar a la Mariana, a on hi ha el Diari de Lleida. Normalment cada dia, salvo que un dels dos no hi fos, o que estés malalt. Quedàvem a la plaça.

- I us agafaveu de la mà?

CECILIA- Ja, ja, això ens va costar molt! No es feie tant com ara!

RICARD- Jo crec que mos agafem de la mà més ara que no allavons, je, je.

CECILIA- Després d'uns mesos va pujar ell a casa. Fins que no es va comprometre ben bé a pujar i tal, pues sí, ben bé sí mesos.

RICARD- Es clar, es que llavons ja conèixer a la familia era casi de dir: "I quin dia us caseu?". Quan uns pares acceptaven que el nòvio o la nòvia pugessin a casa, és que ja hi havia boda segura.

CECILIA- Això és aquí a Lleida. En canvi a Barcelona, pel que sé de les amigues de la universitat, quan un noi volia tindre relació, el primer que feie era pujar a casa dels pares a demana'ls-hi si els deixaven sortir. O sigui, a Barcelona ere al revés. Jo me'n recordo d'uns, que van començar la relació molt aviat, i aquella noia molts dies l'esperaven a la sortida de la universitat la mare i el nòvio...

- Quan vau decidir que us podieu casar?

CECILIA- Quan ja teníem les 2.000 pts!

RICARD- Bueno, a veure, la meua declaració, no sé com se declare la gent, li vai dir tot lo que sentia, i quan ja estae dit lo que humanament i el cor etc, li vaig dir: i a part de tot això que és lo que val, pensa que t'ho dic en sèrio perquè puc mantindre una familia! Ja, ja. Que ja podie assegurar 2.000 pts. al mes.

CECILIA- Quan nosaltres ja ho teniem tot parlat i decidit i comentat amb los pares, llavons un dia els nòvios del pare anaven a casa de la nòvia, es feie un brenar o es feie alguna cosa, ells te portaven l'anell de prometatge, i allavons ja tu li feies un obsequi amb ell, que podia ser un bon anell, que después va ser un rellotge, però a la nostra epoca tothom es regalave mutuament l'anell, que ho pagaven els pares respectius, i allavons ja es parlave de tot, de l'època que serie la boda, si serie boda gran o boda petita, de qui comprave el menjador o qui comprave l'habitació, on se n'anirien a viure, tots aquestos detalls...

RICARD- Sí, sí els aspectes diguem-ne no amorosos, sinó formals.

CECILIA- No sé si hi havie cases que es parlave de la cosa econòmica i tal. A la nostra boda no es va parlar.

RICARD- No, perquè els dos vam partir de la base que ere una familia nova que no mos havien de donar re, que ja mos havien donat la carrera, i que el que arribés ja arribaria quan fos. La boda sí que la van pagar, em semble, a mitges.

CECILIA- Els pares mos van comprar los mobles principals. O sigui: el menjador i l'habitació mo la van comprar els pares. I ens van pagar lo banquet. Lo que no pagaem lloguer de pis, porque vam estar uns mesos amb los meus pares, fins que van marxar els d'aquest pis, que el tenien llogat els meus pares. Mos vam casar a les deu a la Mariana. Allavons encara no havie passat lo Concili. Havies de combregar a la missa i calia que dejunessis. Alguns se casaven més tard i anaven a combregar sols al demati. Però normalment feies la comunió dins de la missa. Ens casavem al dematí a l'església i después se feia el banquet.

RICARD- Allavons començave com a fotògrafo a fer els reportatges de boda el Gomez Vidal. Un dels primers albums de boda del Gomez Vidal ere lo nostre. Fins allavons de fotos a les bodes no se'n feien massa. I no vegis la diferencia d'allò amb lo que es fa ara (ensenyant-me l'àlbum de fotos). Quan lo novio surtie de casa per nar cap a l'església, lo familiar o l'amic surtia amb lo ram, cap a casa de la nòvia per donar-li.

CECILIA- Si et volies casar una mica... catalana, ere allò de traje negre i amb mantilla. Això són fotografies de casa, l'entrada a l'església... Els padrins eren els pares. Ja hi havie gent que es casave de llarg i de blanc, però no massa tampoc. Jo era la gran de la familia. Oh, mira quins barrets! Ui, encara se'n portaven! Eren los últims, ja només se portaven per bodes, però si, una boda sense barrets no... I los homes no tant, pero també. Vam invitar a la familia, i els amics intims. Llavons no es feien aquestes bodes tan sonades. L'hotel de més importància llavons era el Mangrané, que nosaltres teniem amistat. També el Pal.las...

RICARD- I no li vai deixar menjar el mantecado de casats, ja, ja. Es que haviem de fer el viatge de nòvios. Mo'n vam nar a Milà i Roma, però clar, aquella nit haviem d'anar a dormir a Barcelona, i voliem passar per Montserrat. I ere allò de dir: "Bueno, escolta, que mo'n hem d'anar. Deixa'm acabar el mantecado! Farem tard, farem tard!" I al final: "Pues venga, ane-mo'n!". Les Congregacions Marianes anaven a Poblet, o a la cova de Manresa, o a Montserrat. Nosaltres vam anar a Itàlia.

- Va canviar molt la vida per vosaltres després de casar-vos?

RICARD- La vida, un canvi radical. Ara, les conductes de comportament, no. Ere una vida nova, totalment diferent, amb unes noves preocupacions, unes noves satisfaccions. Però vam seguir pensant igual i per lo tant les conductes van continuar sent les mateixes. I com que pensavem igual, no hi podie haver diferències.

- La societat us veie de manera diferent?

RICARD- No, però hi ha una raó. Mos vam casar grans, pel que ere l'època. Ella tenie 26 anys i jo 28. S'acostumava a casar als 22. I pensa que ja feie 5 anys que jo era un avogat. Ja mos consideraven que no erem uns crios. Ere allò de dir: Gràcies a Déu que s'han casat l'un i l'altre! no?

- Quin ere el criteri per considerar una persona adulta?

RICARD- Jo crec que l'establiment professional. Quan un deixave de ser el fill de fulano. No, no, escolta, ja s'ha establert. Ja està detràs del taulell, ja porta el negoci. O ja fa de metge. Es que es un món tan tan diferent, que és un altre món...

Aquest món, era "tan diferent" per a les altres classes socials? Ni el banquet, ni el viatge, ni les facilitats per instal·lar-se, eren moneda corrent. El procés formal del festeig, en canvi, sembla força generalitzat, almenys entre les classes mitjanes i els sectors més establerts de la classe obrera. En David es va casar als 26 anys, l'any 1947, de matinada, a l'església de Sant Llorenç. Treballava d'adminis-

tratiu i, malgrat el "pluriempleo", va festejar 4 anys fins que va poguer estalviar una mica per poguer mantenir una família. El festeig podia començar fent la nòria al carrer Major.

(DAVID) Allavons quan jo era jove les noies se feien les estretes, però de quina manera! Era costum conèixer-les passejant pel carrer Major. Més o menos tu ja calculaes: a tal lloc trobaré a fulana. Esperaves que passés una noia, la saludaves, potser et deixae posa't al costat. Si ella no die: "Marxa", o no feie res, volie dir que t'acceptae, això ere un triumpf. Me'n recordo de que ens en vantàvem, d'haver acompanyat amb una noia: "Avui he acompanyat amb una noia a casa!" Si la trobaes pel carrer, te ficaves al costat, i si ella no die: "Marxa", o no feie res, volie dir que t'acceptae, això ere un triumpf. Però segons com, se feien pregar... Allavons se feie una cosa que en dèiem de pietat: anar a fer la visita al santíssim, amb una església, que ara no ho podries fer perque totes les tanquen, per por que no els hi robin, i si sabies l'hora que hi nae ella, pues hi anaes allí i t'assentaves. I quan surtie, pues també surties tu. Llavons: "Hola" "Hola" I ja està. I si aquella noia veie que això se repetie, pues ja venie si li agradae el noi, perque també hi havia la noia que die: "Mira, escolta, no me vinguis a buscar més perque no hi ha res a fer" Així, clarito, eh?

Conquista-la, mare de Deu! Jo havia vist seguir amb una noia, dels tallers de costura on treballae, fins a casa. N'hi havia un, que esperae que plegués, se li posae al radere, a 3 o 4 metros, i pam, pam, fins a casa. Amb molt de respecte, això sí, la seguie. Això és la demostració que li agradae. Después ja venie la declaració, i si la noia deie que sí, llavons ja estae fil a l'agulla, i començaen pues a festejar. Amb temps es feien petons, i hasta toca's fins i tot, és natural. Ere tota una escala. Lo procés ere com t'ho diré: que un li caigués en gràcia a una noia. Senzillament. De vegades se feie una altra cosa: que algú que la conegués, una altra noia, te la presentés. Això ere molt freqüent: "Escolta, que coneixes a la tal? Presenta-me-la algun dia!" L'altra li deie: "Escolta, vols que et presenti aquell noi?" Se trobaen, se presentaen. De moment naven los tres junts, però después ja se sabia que l'altra havia de desaparèixer.

A l'epoca meua se declarae. Que de vegades ere lo més difícil: "Escolta, ves, no sé com dir-t'ho" Que ella veie d'una hora lluny lo que naes a dir, i si li interessae, pues t'ajudae, je, je. Que llavons els que no estaen en associacions d'esglesia i tal, també en tenien de llibertat, pues com ara. Lo que no tenien lo que tenen ara de comunica's. Jo era casat i pare de familia quan van sortir les primeres vespes. Allò era una cosa de nar a buscar la nòria. Llavons represente que oficialment se comença a festejar. Abans no podies dir que ere el teu nòvio. Después ja podies dir: "Som promesos" I els amics ja et deixaven i les amigues també, quan veien que anaves amb aquella noia, ja sabien que estaven aparellats. I aquí venie que es perdien moltes amistats. Ja no sorties amb aquells amics, perquè ja tenies el compromís amb aquesta noia. N'hi havia també que feien lo bandarra, que conseguien que la noia els hi donés permís per nar amb els amics de juerga. Però això no agradae gaire... "Fins a les set què faras?" "Aniré al club amb los amics" Feie mala cara. I si tu t'estimaes aquella noia, t'estaes amb ella. Llavons anaes al cine, surtint del cine anaes a fer un xocolate. Al demati anaes a passejar als Camps Elisis, veies moltes parelles que es passejaen els diumenges al demati quan feie sol. Después de dinar es tornaven a trobar, fins a la nit. Als dies de cada dia al sortir de treball pues se trobaen. A Lleida lo que hi havia molts nòvios ere a la Jijonenca, al carrer Major. Tot de nòvios! I mira, xocolate amb melindros, i anar fent, matar la tarde! Se xarrave molt. Ja n'hi havia de feina! Pues si parlaves de coses: de llibres, de novel.les, de cine, de teatro. I de tant en tant també n'hi havia alguns que no estaen casats que naen amb alguna festa junts de nòvios. Si algú d'ells tenie un jardí, o una finca o un xalet, pues anaen allà, i passaen la tarde tots junts en plan d'amics. I com que no tenien res més, esperaen lo diumenge per poguer anar al cine un ratet. Es feien algun petó allí a les fosques, això

és natural. Los hòmens eren homens i les dones, dones! Es fotien a les últimes files, com mes enradere millor. I si convé, te feies explicar la pel·lícula, que no te n'havies enterat.

I després venie amb les famílies, que ja pensaves en casa't: "I aquest xicot que vas qui és" "Qui és aquesta noia?" A Lleida es coneixia tothom llavors! També ho demanaem nosaltres: "Bueno, no esta bé que surtim i si algú us diu 'Amb qui va?', que no sapigueu qui és" Que es conegui, donar la cara. I bueno, pues si vol vindre... I aquell dia primer naves tu a casa demb'ella. I allà et presentaes. I començaes a parlar de la seua familia, de la meua. Llavors ja ere una cosa no solament un contracte entre els dos, sinó que els pares ja hi intervenien. També eren lliures. No n'he conegut de matrimonis allò embolicats. Si els hi anave bé, bé. I si no, pues a guanyar-te'ls. Després venie lo casament, a veure què podien donar, com ho farem. On anirem a viure? Jo vai festejar 4 anys! Es que no tenie mitjans encara per casar-me. Pues nar estalviant, trobar l'empleo fixo, los pares no podies pas confiar-hi massa. Pensa que l'experiència prematrimonial que en diuen, que llavors això hagués semblat un horror, ara és normal. Jo en conec un que hi va estar 10 anys amb una noia així! I no van viure un anys junts casats, que es van separar!

Jo ja als 28 anys estave casat i tenie fills. Al 47 em vai casar. Tenie 26 anys, que encara estàs a la flor de la joventut. Llavors no es feie cap acte especial. Màxim se feie una xocolatada al dematí. Jo lo que tenie ganas és d'agafar el tren i fotre el camp. Mos vam casar al dematí, vam marxar a les tres de la tarde. Vam dinar a casa d'ella, vam despedir als pares, vam agafar el tren i vam passar 10 dies fora. Mira, ara farà 40 anys! Vam nar a Barcelona amb un hotel. I a Montserrat, que ere una cosa... Després vam passar a veure la familia meva. I cap a Lleida. Però res, senzill. Ah, i estic molt content, perquè em vai casar en català, a Sant Llorenç, que ho havies de demanar, un dia de cada dia, al dematí. "Suposo que ningú dirà res", va dir (el capellà)...

Allavors hi havie més problemes, perquè ara els pisos els compren, però llavors no s'estil·lae. I tampoc naves a estrena'l. Naves a veure si n'hi havie algun de buit. Te'l pintaes, te'l netejaes, te'l posaes més o menos al teu gust. Es que no n'hi havie de pisos. Havies de fer un estira i arronssa, i da-li, da-li! Va haver una època llarga, d'anys i anys, des dels 40 fins al 55 o casibé fins als 60, que va ser un obstacle molt gran pels matrimonis. N'hi havie que es casaen i naen a viure a la casa d'ella. Al revés, no, perquè l'home aguante més, o no ho mire tant, en canvi la dona, si la poses a casa de la sogra, pues ja veu si la vigilen, a veure si aquesta sap sorgir mitjons, com ho fa, com rente els plats, o com endrece la roba, o com planxe, o com guise... Que la dona no sortie tant de casa. Ere molt freqüent llavors, molt freqüent, per l'escassés de pisos. Potser vivies un any o dos. I los mateixos pares, o els sogres de la part contrària: "Això no pot ser, tú has de viure sol!" I potser ajudaen. que també hi podien tenir més entrada els pares del fill. Que si vivie amb la filla, anar a casa dels consogres ja no és lo mateix. Però això va ser un martiri! Lo meu germà se va casar, i se va posar a casa dels pares d'ella. La meva germana se va posar a casa dels pares d'ell. I el tercer sí, aquet ja va anar amb un pis que es va comprar de les Vivendes Protegides, al Camp de Marte. Però fins al tercer no es va poguer posar independent. Que ja començaen a fer la construcció. Perquè escolta, anaes a buscar un pis i et deien: "Ui!" S'ho feien valdre! Te posauen una entrada que no la podies pagar: "Quan et va be? 800 pts o 1000" -que ere una fortuna llavors "Ostres, bueno, 700" "Però n'has de donar 15 o 20 mil d'entrada" Ara es una altra cosa. Amb les lletres, lo pis quede teu, ja no sents... Jo vai tindre la sort de que el meu sogre tenie un pis, i ens el va donar, pagant lloguer. Però sols. Perque ells vivien al camp, que eren pagesos. Vivíem a les escaletes de Sant Llorenç, una casa senzilla. Hi vivíem bé! Ho vam arreglar. Jo m'atreviria a convertir una barraca en una casa habitable. Nar pintant, posar uns visillos, aquella taula posar unes faldilles, allò t'emocionae. Van començar a vindre fills fins a cinc...

35. El sexe dels àngels

La juventud es la primavera única de la vida, canción hecha con música de esperanza, y letra de proyectos ilusionados (...) Los consejos de quienes os amamos según Dios son como esas señales que a lo largo de la carretera advierten de cuando en cuando a los automobilistas: "¡Atención, Curvas Peligrosas!" No dejados seducir por el Mundo, el Demonio y la Carne, ni meter la curiosidad y la inexperiencia en peligrosos caminos, de las que no todas vuelven y las que vuelven, según se dice, casi siempre retornan después de haber dejado en la aventura cosas inestimables que no se pueden recobrar (...) Así como Dios quiere sometido el "gusto" propio de unas operaciones humanas a las reglas de la Santa "Templanza", así también el placer propio de otras se someta a la disciplina de la "Castidad" o a las leyes del "matrimonio". ("Curvas peligrosas", D'una publicació edificant facilitada per una informant)

La sexualitat dels joves de postguerra és el record d'una presència negada. De la pubertat a les noces, la joventut és una carretera accidentada, que cal sortejar superant les temptacions del món, el dimoni i la carn. Els mites de la literatura edificant, els silencis i tabús adults, les frases de doble sentit, contribueixen a crear una sensació de misteri i confusió davant la transformació del propi cos. De com vivien els joves la pròpia sexualitat ens en donaran raó dues històries de vida, una per cada gènere. Són testimonis que, per la seva sinceritat, tenen un caràcter d'excepcionalitat. Ella va néixer a principis dels 40, al si d'una família pagesa, i es va casar el 1962. Ell va néixer a mitjans dels anys 40, al si d'una família burgesa, i es va casar el 1971. Ambdós relats coincideixen en el record traumàtic de la nit de noces, producte lògic de la desinformació i el tabú sexual que han marcat la seva joventut.

(ELLA) Parlar de qüestions sexuals! Buf! Ningú en sabia res de res. Els pares mai de la vida informaven als fills. I a les filles menos. Jo ho vaig viure a través de la meua experiència, que va ser molt dura. Perquè va néixer un germà meu quan jo tenia 12 anys, que encara em volien fer creure que l'havien fet anar a comprar! O sigui que, aguanta! Llavors que feies? T'espavilaves. Jo estava al poble de ma mare. Ella va venir amb una panxa aixins! "Ai mare, quina panxa mes grossa que té!" "Oh, és que he menjat moltes sopes avui" "Ah? Molt bé" I com que ja ho havia preguntat una vegada, una cosa no es preguntava dos vegades, ja t'havien contestat. Llavors, clar, arribar el dia que havia de néixer, estàvem a la masia: "Au, tots a dormir, que aquesta nit potser ens portaran el germanet!" I l'habitació de ma mare estava al cantó, i els ulls i les orelles pots contar! I clar, ma mare: "Ves, ves a cridar a la comadrona, que em trobo molt malament!" I sé que el meu pare va dir: "Vaig a veure què fa la canalla" I jo fent-me la dormida! I clar, ja ho sabies que no els anaven a comprar, però tampoc sabies què havia passat ni molt menys! Quan em va venir la regla estava a casa dels meus oncles. I ma mare es va estalviar de explicar-m'ho. Quan vaig tornar: "Ah, ja m'han dit que ets dona!" Però no m'havien explicat res: "Mira, la sang és coses de noies" I coses verdes, xistes dolents... Naves sentint i intentaves lligar. A part tenies el sentit pudorós, que segons què et donava vergonya. Sabíem que els hòmens eren diferents de les dones, que per tenir fills ens complementàvem, però hi havia un munt de coses entremig que ens quedaven fosques. I després, clar, si una noia s'acosta amb un noi, podia quedar embarassada, havia de vigilar molt. Allavors això era una de les coses que mai es podien fer: l'acostar-t'hi massa, el banyar-te a la mateixa banyera, no se quantes històries, ja et podies quedar prenyada. Molt fort! Ara sí, els nois tots eren uns brutos, semblava que eren una colla de bèsties que forçaven a la gent.

Mai parlaen de dos persones que fan l'amor. Tots els comentaris eren d'un assalt, no? I la dona es via de dixar fer.

De promesos se podie arribar fins als petons. Davant de la gent a les galtes. Però los normals quan no hi via gaire gent també ho podien fer. I a vegades se te n'escapava algun i ho veien i la gent: "Ja són promesos!" Però tampoc no n'abusessis massa! Es podia nar del bracet, que donar la ma no ere moda. No es feie. Ni abraçats. Valie més no abusar-ne, com els petons ben fets. Al cine sí! Hi havie uns lios a les butaques! Sempre! No preguntessis quina pel.lícula feien a ningú! Això casibé tothom. El més decent al cine es passava, bueno, el que es pot fer entre una butaca i l'altra! Però ficar les mans i cargolat. Com no ho veie ningú, ere tot permès. I tothom ho sabie, sobretot les cinc files ultimes, los acomodadors ja ho sabien. Però més intimitat, s'havien d'esperar a la boda. Normalment s'esperaven. Un tant per cent molt elevat, però molt. Hi havie els que ja se sabie que ho feien, però la gent normal no. La gent mitja, el 80 per cent, arribaen verges. Potser encara em quedo curta. També n'hi havia que es casaven abans d'hora. No naen pas a avortar a Inglaterra llavors. Home, sabies que existie l'avortament, però eren molt bèsties. Perque jo recordo una noia del poble, que va tenir un crio, que menos matar-la ho van fer tot: "Saltar-li damunt de la panxa... I va tenir un crio com un cigró, més que maco! No se'n parlava d'això, mare de Déu!... Als nois, mira! Estava més de moda que ara nar de puta. Però la seva dona verge! Ho senties dir, que una noia se n'havia nat amb un noi, i el seu nòvio la deixava! I ell podia nar amb totes les noies que vulgués, que no passae res. Una noia canviar de nòvio ere molt lleig, ere molt difícil de trencar. Ere més fort l'entorn social de lo que es podien estimar ells. Si s'havien promès, ere com si estiguessin casats. L'únic que la gent sabie que vivie cada un a casa seva. Ere mes escandalós que es trenqués un prometatge que ara els divorcis. Però molt mes! Un drama! "S'han deixat estar! I ara aquella noia qui la voldrà? I amb quell noi li costara molt de trobar-ne una altra. I els pares que diran?" Ere molt fort. Estaven promesos, ja només els faltava nar al llit teòricament. Ere consumir el matrimoni, que en dien llavorens.

La nit de bodes ere una experiència que nava més aviat malament que no pas bé, evidentment. Ere com una frustració, com que no hi havie experiència per cap dels dos, en aquells temps de repressió, m'imaginava que ens havíem de menjar el món, jo què sé. I a vegades no sortie tan bé com volien. Si surtie una mica de sang s'espantae, bueno! Havien nat al metge: "I m'ha fet sang!" Perquè clar, no avisaen, un trauma. L'únic que miraven de la data de casar-se ere que la noia no tingués la regla. Allavons ere molt sagrat això! Les que tenien la regla no podien fer res teòricament. La data es confirmava dos mesos abans, però que fos ben segur. Clar, per això molts tenien el crio al cap de 9 mesos, perque agafae justament l'ovulació. Hi havien molts traumes, molts. No ho entenc, perquè tothom ho havia de fer! Però una cosa és fer-ho el dia que et ve de gust, i una altra el dia que està manat. La gent hi posava misteri. Parlaven de coses estranyes, ningú deie res pel seu nom. Jo me'n recordo que a mi, el meu home, ja feie cinc anys que festejaem, com que veie que estae tan a la lluna em va regalar "Vida sexual sana". Total, que ho va veure la meva mare, i li va dir de tot: de poca vergonya, de brut, de descarat, i me la va prendre! I la vigilia de casa-mos: "Et torno aquesta porqueria perque és teva" Me la vai haver de llegir després. Ere abans que em feia falta, cony! La meva mare es va escandalitzar! "Ja voleu fer porqueries abans d'hora, no se què..." Això ere fer porqueries! "D'aquestes coses no cal parlar-ne, prou que es veuen i prou que surten, aquestes marranades" I no els treies de qui. Tots "xiu, xiu, xiu" Tothom ho transmetia com els hi havie arribat, i ningú aclaria re. Primer que no se'n parlae casibé mai. Només els acudits verds, tants com vulguis, però tampoc et dien res. I les noies no en podien parlar, com els nois. Ere molt bast, i molt groller i molt lleig...

(ELL) Los de la meua generació tenim dos perdigons clavats. Un és el de l'agressivitat i l'altre el sexual. Jo em confesso i em declaro totalment traumatitzat sexualment. A mi m'han fotut molt mal sexualment. Perquè tin en compte que a mi em van cohibir hasta que em vai casar. Jo el primer coito que tinc és la primera nit. Tenia unes ganes de casa'm! Però per agita'm amb una dona. En aquella època la paraula "fer l'amor", com la paraula "vaga" o "manifestació", hasta els anys 65, jo no les vai sentir mai. Es a dir, aquí Lleida, les petites efusions amoroses se feien al castell. A tota la falda del Castell anaven les parelletes a fer l'amor, o al riu. Ara et parlo de quan tenia 5 o 6 anys. Ho recordo d'anar amb gent més gran... Perque llavors los "pares" de la mundologia eren los grans. A mi, com al 99% de gent de la meua quinta, lo primer que me va explicar que los nens no els portava la cigüenya, com se feia l'amor, o veure fer l'amor, era gent gran, joves. Jo tenia 8-9-10 anys i el jefe de la pandilla en tenia 14 o 15. Els Campos no era un lloc d'evasió sexual, per dir-ho d'alguna manera, hi havia molt guàrdia urbà, estae molt vigilat. Més tard sí que hi anaven les parelles, però per la nit, quan era fosc. Les parelles anaven més aviat als pinets, tota la falda del castell, abans de fer la repoblació forestal, des del Portal de Madalena fins cap adalt. Les evasions sexuals més fortes eren allí. Gent de poca categoria social: soldats amb chachas, era molt freqüent, estudiants, però nenes una mica... La nena que es preciava no es deixava fotre mà. La virginitat era un tabú molt gran que no es volia perdre. Si t'enganxaven en aquestes coses estaven molt mal vistes. Sortia el teu nom i cognom al diari "por cometer actos obscenos". Sobretot als anys 50. I a lo millor los "Actos obscenos" era que anaves amb la nòvia a passejar pels pinets del castell agafats de la mà.

Recordo a casa meua encara, quan la meua germana tenia la regla ho amagaven: "Que el nen no ho veigui" Amb tant secret que al final me'n vai enterar. Perquè aleshores clar, no existien les compreses. En aquella època eren unes tovalloletes molt petites. I les treien al balcò, les amagaven perquè el nen no les veiés. Era una cosa descocada que ho veiés el germà. Però no és que ho fessin els meus pares, ho feia tot el veïnat. Les veïnes del carrer Carme les ficaven a secar en un pati interior. No ho veia cap home, perquè feia vergonya que ho veiés un home. La roba interior femenina era tot un dechado de refajos, cotilles, faixes, sostens... però que ho tenien tot menos d'eròtic. El síntoma de que la nena havia passat a ser dona eren els sostens. Tot això es portava molt amagat. De tota manera, la tendència de l'home sempre era igual. Recordo que jugavem al carrer a que s'havia d'aixecar les faldilles a la primera xiqueta que passés per saber de quin color tenia les calces. A les xiquetes petites, per supost a una dona gran no. I a la nena que li tocava, uns plors... Ja procuraves que no et coneixés i que no fos del barri.

Molt marcats! Abans de saber lo que era la masturbació, que mos matxaquessin de que ojo con los tocamientos, i los tocamientos...Hostia és que era molt fumut. L'edat que jo em començo a masturbar, jo diria que no és hasta els 9 anys. I ho descobrixo, me'n recordo perfectament, d'una manera ocasional. I és de que quan tenia ganes d'orinar i no hi podia anar, m'apretava. I tu saps quan t'apretava com te fotees l'aparato? Pues notaves un gustet i tal. I comences a tocar, tocar. Ho recordo perfectament. Si recordo fer campionats de masturbacions entre els nois de la classe. Al baixiller, als Maristes, nar al water, mos masturbavem i el semen que sortia, deixa'l allí. Després hi anave l'altre i després mos ho miravem a vere qui n'havia tret més. Això era molt comú. Jo crec que era l'atreviment més gran que vam arribar a tenir. Perquè la qüestió de la homosexualitat, de fe's masturbacions mutuament, no ho recordo mai això. Si recordo jo un amic que vai tindre a l'estiu ocasionalment, que al cap d'un any un altre amic em va dir d'ell: "Un dia va tenir una cosa que no em va agradar gens. Un dia vam fer pila i vam anar al Castell, em va dir que em donava un duro si em deixava donar pel cul. Jura'm que no ho diràs a ningú..." Es la unica cosa que recordo. Perquè això de la homosexualitat se mirava molt, molt, molt. Donar un besito en una

xiqueta ja era una cosa terrible, imagina't ser maricon. El refran aquell de "Mi hijo antes muerto que maricón" La poca cosa de homosexualitat que hi havia llavors es fomentava als internats.

Recordo apostes dels crios dels pobles, que son més salvatges que jo que sé: "Delante de tu madre, dale un beso a una niña" I ho vai fotre. Hòstia! La meua mare,estic segur que li foto mil peles d'aquella època i no m'estova com me va estovar. Jo la primera dona a qui li agafo la mà és la meua dona. Això ja amb 19-20 anys. Lo símbol de que hi havia una acceptació mútua era agafa's la mà. D'aquestes coses se parlae molt més que ara crec. Amb més malícia que ara, d'amagat. I tots quells que es creia que eren xivatots o els petits, fora. Jo crec que es parlava a partir de fantasies i de coses que se sentia. Qui et començava a contar de on venien los nens eren los nens més grans del barri. Te obrien els ulls i llavors ja prestaves més atenció. Recordo que la paraula que s'empleave era que "estaven catxant". Una cosa que es fotea molt als col·legis era quan comencen a vindre diccionaris, buscar paraules d'aquestes: fornicar, eyacular... Lo primer llibre que existíx a la postguerra dirigit a qüestions sexuals, se titula "Dígame la verdad". Que s'atreixen alguns capellans progres a recomenar-lo. Deviem tenir 15 o 16 anys. No sé l'autor. Jo amb tota la mala llet me vai anar a confessar a un capellà progre de Lleida -goita quina casualitat i quin trauma portave- que li vai començar "Padre, es que yo me acuso de faltar al 6º mandamiento por tocamiento". Et foteen una bronca! Però jo puta de mi..."Es que claro yo pobre de mi, no quiero hacer el ridículo, yo no sé nada..." I el capellà me va deixar aquet llibre.

Vai festejar 5 anys. Tots els de la meua generació festejaven normalment 5 anys a no ser que s'haguéssin de casar de penalti, corrents i depressa. La dona d'un amic se va casar que estava de 4 mesos. Tots los noviasgos de la meua generació tots eren igual. Hipocresia pura, tots començaven igual. Te declaraves a la novia i automàticament alguns pares s'hi oposaven. Be! el paripé! Quan veien que anaves en sèrio, lo normal és que la presentéssis als pares de l'home. Después ella et presentava als seus pares. Hipocresia pura. I mentrestant sortiem. Al Pal.las hi anaven molts novios a festejar. Era molt gran. Jo amb la meua dona he anat allà a festejar. Mos sentavem en una tauleta, demanavem una Coca-Cola, una cervesa i allà mos tiravem 3 hores festejant. però no podies fotre ni manetes, ni bessitos. Jo ja no he conegut lo de nar al cine amb carabina, però estar sols en una casa tampoc, eh. Perquè jo recordo amb tota la mala llet volem fotrem un lote amb la nòvia al pis i la meua mare sempre deixava a la meua germana petita. Estar sols difícilment. Lo que passa que jo aprofitava qualsevol ocasió pe fotre'm un lote. Però què entens per lote? Besos, abrazos, estilo bufanda, estilo cinturón, fotre-li mà per davall els vestits i tal. Jo vai tindre una ocasió los últims dos anys del meu noviasgo que és que jo tenia un pis per a mi sol, que és lo pis on vam viure de recien casats. La meua dona na va voler vindre mai. Era molt religiosa la meua dona, molt.

Antes de casat, te feien fer curssets de matrimoni obligatoris. Els feien capellans, al carrer Major. Jo em vai casar el 70, lo dia de Sant Josep. O sigui que a la primera que li foto mà és a la meua dona, però per supost después de casats. Les primeres experiències de parella sexuals jo no les tinc hasta que em caso. Vinc de la mili al mes de desembre, començo a treballar al mes de gener-febren, me caso el 19 de març. Ara et diré una cosa. Recordo que la primera nit vai passar una nit fatal. Es clar, la ignorància sexual... Em va costar fer una penetració. Me va acollonir tant allò que tenia molta amistat amb lo farmacèutic i li vai consultar si era normal tant de mal en penetrar... Als 24 anys! Clar, arriba la mort del Franco i llavors l'avalanxa de pornografia. Jo recordo fer una ecapada d'amics. Jo estava a la mili i em van donar un mes de permís. I amb uns amics vam anar a Bourg-Madame. I allí a Bourg-Madame, recordo que vam comprar una revista de no re, xiquetes en bikini. Era una revista de l'any 71, italiana. I al tornar uns apuros per amagar-la! Per això tots los desmadres sexuals els fan gent que estem entre els 40 i 50 anys. De to-

tes les burrades, de nar-se'n de putes i la lluvia dorada, el finlandés, el griego, el francés, el birmano... Però clar, com que has passat tanta gana!

Les experiències d'aquests dos valuosos testimonis retraten, amb força fidelitat, les patologies sexuals de tota una generació. La qual cosa no significa que la consciència crítica envers l'educació rebuda sigui generalitzable als seus coetanis. En moltes altres històries de vida, la vivència de la sexualitat és un aspecte que tendeix a ser silenciada, i fins i tot hom accepta com "naturals" i "lògics" els discursos i pràctiques repressives vigents ("No en teníem necessitat d'aquestes coses"). En general, es tendeix a justificar uns comportaments avui considerats obsolets en el marc d'un determinat "clima" que converteix en "evidència col·lectiva" la repressió sexual dels joves.

- Quina era la vostra educació a nivell sexual?

(MAGDALENA)- Mira, me sembla que normalment moltes noies i nois també s'enteraven de la vida a través d'algun amic o d'alguna germana. En el meu cas, la meua mare no em va parlar mai fins la primera menstruació. Llavors me va dir "Ara ja ets dona, has de vigilar, ojo! Los xiquets són una cosa i vosaltres sou una altra. Cuidado no t'haiguis de repentir mai de re" Però no em van explicar mai re. La mare em va preguntar "Que ho sabies això?" Però explicació de la vida, no.

- No els preguntaveu mai tampoc?

- No. Uii! No t'atreves pas. Per exemple, jo recordo el cas de cosins meus que han nascut després de jo i quan dien per exemple "La Carmeta està en estat", pues això ja no ho deien davant teu. Davant dels fills, fins que ja eres ben gran, no dien res. Jo no sé quan devien considerar-te introduït i assebatat d'aquestes qüestions, a llavors potser ja no s'amagaven. Jo recordo que quan havia de néixer una cosina que em porto 13 o 14 anys, recordo haver sorprès a la meua mare amb les tietes parlant d'això, però feies com que no te n'havies enterat. S'ocultava. No se'n parlava de pares a fills. Només recordo un cas de una noia que es va suïcidar. Perquè, no ho se, però va ser una verbena de Sant Joan, i tothom feia les seves cabales: "Oh! diu que tocaven el 'Bésame mucho' i era horrorós com ballaven". I va ser al sortir de la verbena. Ningú sabia perquè, però tothom se feia la idea que alguna cosa molt grossa havia passat. I entre nosaltres, tampoc aquesta conversa no era massa freqüent. T'interessava de vegades: "Com deu ser això, com deu ser allò?" Però massa incidència sobre el sexe tampoc.

ALFONS- Als Maristes lo que ere una obsessió ere el sexe. Això sí que hi ha anècdotes. Podíem tenir 12 o 13 anys. I et feien: "No es lo mismo ver que mirar" I et quedaes tot pensant. Allò de "las manos sobre el pupitre". Que no te les possessis a la butxaca perquè no tinguessis tentació de masturbar-te. Estan molt obsessionats pel sisè manament. Van expulsar un estudiant perquè va treure un condó a classe, tenie 14 anys.

EULALIA- Una vegada que mos van pujar al castell d'excursió. I estaem en una esplanada a dalt, i hi havie uns nens jugant a futbol. I estaem un munt mirant, però miraem Lleida. Me'n recordo que va vindre una monja i mos va pegar una broca: "Què obsesión por los pantalones!" Ni hi havíem caigut!

ALFONS- Feien aquests comentaris en una època que tu no senties res. Una altra frase: "El hombre es fuego y la mujer es estopa"... Què vol dir això?

(PASQUAL) Les noies eren molt puritanes. Se quedaven molt a casa. No les deixaven sortir a les nits. I això que ara van agafats del coll, era pecat mortal. Se l'haurien mirat que no l'haurien tornat a veure. I la noia que tenia algun deslíz i quedava prenyada, s'havia d'amagar. Cara i creu. Tothom se la mirava de reüll. Ja havia acabat aquella dona. Algo desafortat.

(FREDERIC) *A mesura que la gent se nava fent gran, el que jo veia era que la gent de l'ambient rural, de 18, 19 o 20 anys, anaven al ball, al cine, alguns anaven al barri xino. Això era bastant normal entre els joves pagesos. Menestrals també. Inclús nois que tenien nòvia i deien: "No, és que la nòvia s'ha de respectar!" Era bastant estesa aquesta idea. Era un alicient. Semblava que era una cosa que feia home, una cosa que s'havia de fer el diumenge. Això ho vai veure més a la mili, l'ambient aquest. Vai fer la mili a Manresa i érem tots de la província de Lleida. De tal manera que va arribar un moment que van haver de nomenar una patrulla de vigilància per vigilar els soldats a fora. Hi va haver una patrulla que va anar a vigilar a un xalet dels afores que era un prostíbul i la gent s'havia queixat perquè hi havia dies que hi havia una cua de 40 o 50 i era un escàndol. Allò era l'any 57. Inclús havie vist algun d'aquest gamberrots masturbant-se al mig de la companyia. Una pobresa humana terrible... Recordo que va haver un xaval... que va ser sonat. Es va casar als 16 o 17 anys per una cosa d'aquestes. Però era bastant extraordinari. No et dic que no hi hagués casos de gent més gran, que sent novios s'haguessin hagut de casar precipitadament, però potser que el nòvio ja havia fet la mili. Llavors no es notava tant.*

36. Digitus Dei

Digitus Dei est hic. El dedo de Dios está aquí. No creo que se encuentre una expresión más sintética, más vigorosa y más exacta que ésta para diseñar adecuadamente el carácter de la augusta persona de nuestro amadísimo Jefe del Estado y de su gigantesca obra en todos los ámbitos de la vida humana... En todos los detalles de la obra de Franco se aprecia este sello sobrenatural y divino... Franco es en esta época el heroico gonfaloniero de la Iglesia, del que Dios nuestro Señor se ha valido para mostrar al mundo en la esfera civil y política, de conformidad con las enseñanzas de los soberanos Pontífices, los ideales de la verdad, de la justicia, de la seriedad, de la honradez y de amor fraterno... Reproducid en vuestra fantasía el tétrico y angustioso panorama de Lérida y su provincia durante la República y la dominación comunista. Todo es exterminio, incendios, asesinatos, expoliaciones, crímenes sangrientos y sacrílegos... el orden social subvertido en sus profundas raíces, deshecha la economía. De aquel espantoso caos, de aquella apocalíptica confusión al mágico conjuro, al sopro vivificador de Franco, brotan en las instituciones y en los pueblos la paz, el espíritu de fe y de piedad que es el que dignifica y eleva a los hombres... Pero esas luchas son incomprensibles mientras los enemigos jurados del orden, de la religión y de la patria no estén batidos sin esperanza alguna de rehacerse y prevalecer" (Del discurs del Bisbe Dr. Aurelio del Pino durant la inauguració de la catedral nova, LA MANTANA, 29-IX-1955)

El dia de Sant Miquel de 1955 el General Franco, que visitava la ciutat per tercera vegada, entrava en solemne Te Deum a la catedral nova, reconstruïda per Regiones Devastadas, envoltat per una gernació que l'aclamava. L'esperava el Bisbe de Lleida, don Aurelio del Pino Gómez, que féu un discurs històric. Molts dels nostres testimonis l'evocuen en els seus relats.

(GLORIA) *D'actes multitudinaris només recordo les vingudes de Franco. Jo no sé si els pagaven o no els pagaven, però quan venia Franco era un deliri. A mi no em van pagar mai re. Ara, les masses ja sabem com son. Jo sempre els explicava a les noies: "Recordeu que va haver un diumenge de rams i un divendres sant i era el mateix poble" O sigui que és manera de procedir de l'home. Quan va venir a la catedral, jo estava a dins, perquè era d'AC i a llavors era la presidenta de la meua parròquia, de Sant Joan. I així que quan passava pel nostre costat, a una dona*

que hi havia darrera meu no se li acudeix re mes que tirar-li un clavell. I l'home no va fer res, perquè devia tenir uns nervis d'acer. Però tres dies abans no havien deixat entrar cap obrer i abans de venir ell havien mirat i remirat racons i raconets i havien donat l'ordre que no es tirés res. Amb allà li van regalar una medalla d'esmalts. Aquella vegada baixava del Pirineu, que havia inaugurat el tunel de Vielha. Hi va haver com un Te Deum i una benedicció amb el bisbe del Pino...

- Que pensava la gent del Franco?

- Jo només te puc dir los recibiments en massa que se li van fer. Recordo una de les vegades, que van convocar a los tractoristes. I li van fer quilòmetres de tractors per on havia d'entrar. A lla-vorens era una de les provincies que tenia més tractors. Recordo que era el Carme, potser després del 50. A més d'un se li devien regirar els budells...

RICARD- ...Los aconteixements, pues eren la vinguda del Franco, les poques vegades que va vindre. Una la inauguració de la catedral. L'altra la inauguració del govern civil. I l'altra que es va fer a la plaça Sant Joan. La de la catedral és la famosa frase del bisbe del Pino del dedo de Dios. No l'has sentit mai aquesta frase? Lo Franco arribe, se sente a la catedral, refeta després de la cremada de la guerra, i lo sermó del bisbe del Pino comença dient: "El dedo de Dios está aquí. Amb ell hem d'agrair la reconstrucció de l'església", etc. Home, va ser una frase sonadíssima!

- Quina ere la repercussió d'aquests actes?

RICARD- Bueno, primer: Lo Franco tenie carisma. Hi havia molta gent que n'estave en contra. Però hi havia molta gent que, fruit de la machaconeria o del que fos, realment se pegaven bufetades per veure el Franco. Si a això li sumes que cap governador civil se volie jugar el càrrec perquè l'èxit no fos espatarrant. Baixaven de Balaguer, autocars de Borges, autocars dels Alamús. Llavors la gent...

CECILIA- Si els donaven un autocar gratis per anar a Lleida, pues a veure què havien de fer!

RICARD- Eren unes manifestacions, una multitud total!

CECILIA- No hem d'oblidar que havien passat los anys, havien hagut moltes morts, moltes represssions, a la guerra. I que abans d'aquestos tres anys havia hagut una epoca d'inestabilitat. Pues amb un l'atraven, a l'altre li feien una altra cosa, i pues claro, i ells lo que volien ere tenir pau.

(ANNA) Del bisbe del Pino la gent n'hi tenia molt mal concepte. Saps perquè? Quan va vindre el Franco se veu que va dir que ere un enviat de Déu. I això és lo que va ser lo que va sentar mal a la gent. No sé, ens feie moltes xarles, ho feie molt bé. Només quan pujave a les colònies de Vilaller ens havíem d'amagar, perquè representa que no podíem ser monitores en unes colònies de nois.

(BENET) Fa vint anys només a Lleida manave un sinyor que la seua progressia més gran date del Concilio de Trento. Que va ser l'únic bisbe que li van desconectar el micròfono al concili Vaticà II. Vosaltres no ho entendreu mai això! Ere un autèntic home mitjieval. Ere el martillo de herejes. Dos anècdotes. Quan se va inaugurar la catedral nova, va entrar el Franco: "Digiti Dei est hic". Va començar així el discurs. La recordo com si fos ara perquè em vai quedar tan acollonit... Segona vegada que va vindre el Franco, jo ere cap de ceremonial del Ajuntament de Lleida. Li va dir: "Señor, postrado ante los pies del altísimo, me creo en la sagrada obligación de daros las gracias"

- Recorda quan va vindre el Franco?

(DAVID)- Sí, el Franco a Lleida va vindre dos o tres vegades. Una me'n recordo que van fer davant del Jutjat, a Correus, una presidència, i van desfilar gent. Feie poc que s'havie acabat la guerra. I después va vindre més tard, quan se va inaugurar la catedral nova, que va ser quan l'Aurelio

del Pino va dir allò de "el dedo de Dios está aquí" Jo ho vai sentir això, ere al carrer, ho vai sentir pels micròfons. I la gent es va fotre a riure, la veritat és aquesta: "Amb qui senyale aquet home! Escolta!" Pensava: "De què!" Después lo que a mi em feie mes angúnia de tot ere la proximitat del clero amb les autoritats. A tot arreu naven junts, ere un continu contacte. Llavors deien: las autoridades civiles, militares y eclesiásticas.

- Què en pensàveu del franquisme?

(JULIA)- Fatal. Jo contrària. Lo que passe que no en parlaves d'aquestes coses. Recordo una vegada que va vindre lo Franco, devia tenir 14, 15 anys, i allò que la modista ho ere una mica així també... Jo vai dir: "Lo meu pare s'amagarà. Amb un quartet que hi ha a casa" Perque los torraen a ficar a la presó a tots, i después los deixaen. I ella: "Per la mort de Déu! Això no ho diguis!" Aquella cosa que ho recordes. Ja no en parlavem mai del meu pare, que havie estat tancat a la presó, que ere roig, perque més aviat te miraven... Me'n recordo una mestra de l'escola que no mos mirae bé, la seua mare mos pegae, que ere vídua de guerra. No en parlavem mai. Ere una cosa que més aviat t'ho amagaves.

Les visites de Franco són episodis recurrents en els relats orals, com a moment de trobada del poder amb les masses, i com a episodi del "combat per l'hegemonia" a través del ritual. La visita de 1955 és, en aquest sentit, emblemàtica. En un espai sagrat destruït durant la guerra, que representa la refundació del nou Estat, en un moment en que el règim ha abandonat els signes més feixistitzants s'acara a la seva homologació internacional, es troben els dos màxims representats del poder vigent: el dictador a nivell estatal, i el bisbe a nivell local. Més que com un esdeveniment històric, l'episodi és evocat com un fet de naturalesa simbòlica, que posa de manifest el posicionament dels individus davant del règim: els arguments del consens i del dissens s'encavalquen a diversos nivells, per tal de reconstruir un discurs que es pretén unitari. Una mateixa frase, una mateixa cerimònia, una mateixa reacció popular, es llegeixen amb matisos diferents. Per a la Glòria, dirigent de Secció Femenina i d'AC, la visita demostra l'adhesió popular al dictador, adhesió electiva i no forçada (curosament eludeix la famosa frase). Per al Ricard i la Carme, la justificació de la necessitat de pau i del carisma de Franco no impideix l'astorament davant la frase del bisbe. Per a l'Anna, membre d'AC, la frase és la causa de l'antipatia popular envers la seva figura, que malgrat tot defensa. Per al Benet i el David, l'episodi suscita una rebel·lió interna, signes del seu antifranquisme moderat (que fan extensiu al públic que els envolta). Per a la Júlia, finalment, les visites de Franco s'associen al terror pel pare republicà empresonat cada cop que arriba el dictador, terror que no es pot expressar en públic, que ha de romandre en el silenci privat.

L'esdeveniment duu a la primera escena un personatge que fins ara només havia aparegut sobretot, tot i jugar un paper central a la ciutat durant tot el període. Don Aurelio del Pino Gómez, nascut a Riaza, Segovia, havia estat nomenat bisbe de Lleida el 1947, i romandria a la ciutat fins el 1967. Dues llargues i boiroses dècades en la vida local marcades pel seu particular tarannà. Don Aurelio és la màxima expressió del nacional-catolicisme imperant, tant pel compromís de l'Església amb el règim, com per l'obsessió de moralitzar la vida pública. I es farà famós pels seus intents d'influir en els usos i costums de la societat lleidatana. Hem vist, en anteriors apartats, el paper que hom li assigna en l'abolició dels prostíbuls i en el control dels balls; tornarem a veure, més endavant, la seva intervenció en nombrosos episodis de la vida quotidiana local (prohibició d'una festa de Sant Tomàs, combat contra les discoteques, conflictes amb els jesuïtes i amb l'escoltisme, etc). Pocs mesos abans de la visita de Franco el bisbe havia atiat, amb verb encès, els fantasmes contra una de les seves preocupacions fonamentals: la blasfèmia.

El espíritu profundamente cristiano y progresivo de Lérida no puede consentir que su ambiente se vea manchado y envilecido por los sacrílegos acentos de la blasfemia, llenos de pestilen-

cial aliento e insoportable grosería que lastima los oídos, y carcados (sic) de fetidez espiritual, que lacera el alma y ofende con injuria satánica a Dios Nuestro Señor. La blasfemia es una terrible conculcación de las leyes divinas y humanas, que no se explica más que por insensatez por incomprensible irreflexión, o por perversión diabólica. Por eso las familias y los pueblos verdaderamente cultos no la toleran y reaccionan enérgicamente contra ella. En España está prohibida y sancionada en consonancia con la fe y los sentimientos religiosos de nuestro caudillo y de su gobierno. (Dr. Aurelio del PINO, "La campaña antiblasfemia", LA MAÑANA, 21-I-1955)

La figura de don Aurelio del Pino Gómez, sovint associada a altres dos personatges del temps (el delegat d'Informació i Turisme, José Tarragó, i el padre Luján, capellà famós per les seves tasques assistencials) serveix per descriure la jerarquia del poder local ("Primer el bisbe, segon el governador, i tercer el Tarragó"). Sobre el tarannà i actuació del bisbe, la memòria oral en guarda un extens anecdotari, del qual en transcriu només una petita mostra.

(BENET) Va circular la idea de que ere el confessor de la Franca, que no és veritat. Ell m'ho va dir: "Siempre me ha ido bien que se lo creyeran" Enfronta't amb ell ere vade retro. Ara, gràcies amb ell vam conseguir el "Diari de Lleida". Estae molt recliut. (am voler representar "6 personajes en busca de un autor". Se va enterar i no ens va deixar representar. Arribem amb un acord. Ell amb unió del Tarragó van decidir que ens deixarien tallant unes escenes, la del pare amb la filla, que es troben amb una casa de fulanes, amb lo qual l'obra quede coixa del tot. I amb lo Delegat d'Informació i Turisme que hi havia, lo Tarragó Pleyàn, que ere una persona d'una por constant, es van juntar la gana... Una vegada al Vallverdú li va tatxar "carajillo". I li va anar a dir: "Home, perquè tothom sap que carajillo ve de carajo", ja, ja. Una altra vegada va sortir un article a "Labor" del Viladot sobre l'Alberti, i des de Madrid: "Como se te ocurre dejar...!" I el Tarragó al Vila-dot: "M'has fet una mala passada! Me podries dir que l'Alberti no és un poeta italià!" Són coses verídiques.

(DOLORS) Quan era jove, hi havia de bisbe a Lleida lo del Pino, delegat d'Informació i Turisme el Tarragó, que ere molt del bisbe. I quan se feie algun festival no es podien ballar dances catalanes si hi anave el bisbe, perquè no ere català. Jo me'n recordo que a la parròquia vam fer un festival a la Càmera Urbana, que jo era adolescent, i no mos van deixar ballar dances catalanes! Tot això és cert. Tel.la marinera! Lo Tarragó va ser terrible!

(RAMON) La Falange controlave tot lo món de la joventut. No la Iglesia. A altres províncies era la Iglesia i era la Falange, però aquí Lleida no. Per una raó. Perquè com que dóna la casualitat de que la màxima autoritat eclesiàstica era el bisbe Don Aurelio del Pino Gómez, que per a tota la nostra generació mos ha set nefasto aquest home, ell dóna carta blanca a la Falange. Lo bisbe se desentén de la joventut. Es més, està en contra del moviments parroquials, goita tu! Perque aquests moviments parroquials fotie la parròquia al Front de Joventuts. Els lliga les mans als capellans. Els capellans no poden organitzar un campament d'estiu. No poden organitzar re. Fins i tot Lleida és de les últimes províncies que entren los boy-scouts, los minyons escoltes i tot això. No ho permetia. En canvi Don Aurelio del Pino Gómez feia visites als campaments d'estiu de la Falange. De com era aquest home, tens de pensar de que el Seminari de Lleida era una institució de les més importants que hi havia aquí a Lleida. Tot lo Seminari estava ple, tot ple. Compto que va arribar a haver 400 seminaristes. Hi podies entrar quan havies fet ingrés i el seminarista estava a pensió completa. No sortien més que a les vacances. De l'austeritat d'aquest home recordo que l'únic dia que ensenyava el seminari era el dia de Sant Josep, que feien un festival los seminaristes que invitaven solament als col.legis religiosos de Lleida. Nens, no nenes. Propaganda, claro, per a a que piquéssim. Recordo que el Seminari era l'únic lloc de Lleida que hi havia una piscina. Però com seria aquest home, que els obligava a banya's i a fer la poca gim-

nàsia que feien amb uns pantalons que arribaven casi fins al tornell. També es podia entrar al Seminari els diumenges perquè feien cine.

No és l'objecte d'aquest treball estudiar el paper de l'Església durant el franquisme, ni el del seu pastor diocesà. Tanmateix, no puc deixar de preguntar-me perquè apareix amb tanta insistència en els relats, i perquè hom li atribueix una directa responsabilitat en gran quantitat de fets crucials del període. Cessar governadors civils, substituir alcaldes, fer banyar amb roba els seminaristes, controlar els hàbits vestimentaris, il·legalitzar els prostíbuls, prohibir les discoteques... tot és culpa del bisbe Del Pino. Sense negar la seva intervenció quotidiana en els afers locals, és evident que molts d'aquests fets responen a causes més generals, i que per tant el paper del bisbe és secundari o inexistent. Sembla com si la memòria oral projectés sobre un personatge la responsabilitat per les actituds col·lectives de tota una època. Com si hom cerqués un simulacre per justificar el consens explícit o tàcit davant d'un règim polític i d'uns canons morals que hom jutja ara com arcaics i desfasats. Des d'aquesta perspectiva, si don Aurelio del Pino és la màxima expressió del consens al règim, qualsevol acció pública en contra de la seva figura podrà ser interpretada com una primera esquadra en l'equilibri hegemònic. El que succeirà, com veurem, el 1961 durant una festa de Sant Tomàs.

37. "No eren normes, eren costums"

Els pares te feien la reflexió de que s'havien de guardar unes maneres. Si no érem pendons. Per exemple, dos xiquetes que voltaven a tothora, eren de tothom. I eren més o menys de la nostra edat. Feien la seva vida. Estaven mal vistes perquè potser la seva vida no era massa correcta. No vull dir que fossin dones públiques, però casi bé. Pendó era això, ser un desastre o aparenta-ho. Perquè si ho aparentaves és com si ho eres. Si la societat tenia unes normes, s'havien de respectar. Sobretot aparentar ser una persona decent. Volia dir no tenir vestits amb massa escots, unes normes d'educació, saber comportar-se segons les situacions. Per exemple ara la gent jove va pel carrer vestits de qualsevol manera alborotant i cridant i la gent ni se'ls mira. A llavors pobre de tu que anessis pel carrer cridant o vestit de qualsevol manera! I t'ho deien a casa: "Sobretot, allà on vagis, no et destapis!" O sigui, que passessis desapercebut allà on anessis. Hi havia unes normes... No unes normes, a veure! Unes costums! (MAGDA)

Ser "pendó", no acceptar els models de segregació sexual imposats, suposa desafiar la cultura puritana dominant, en la qual les aparences valen tant o més que els comportaments reals. La sentència de la Magda és una magnífica interpretació subjectiva d'aquest codi moral: "No eren normes, eren costums". La difusió i interiorització d'aquest codi es producte d'un doble procés. Per una banda se sotmeten al judici moral conductes i actituds suara no problematitzades ("tot era pecat"). Per altra banda, aquestes normes deixen de ser decisions lliures i es converteixen en "costums", estils de vida rutinaris i acceptats com a "naturals", pòsits socio-culturals que precedeixen i trascendeixen una determinada legitimació religiosa. El que s'esdevé en l'àmbit privat/moral és correspon al que succeeix en l'àmbit públic/polític: en nombrosos relats el conformisme en la vida quotidiana s'equipara al conformisme davant l'estat.

(FREDERIC) La veritat es que no nos hi vam preocupar mai d'això... la política no es vivia. Jo ara ja entenc que no es compregui que no ens preocupessim del règim. "Què frescos aquests!", deuen pensar. No és que fossim tranquils ni frescos, sinó que per una banda no l'havies viscut la política. No coneixies que pogués haver una altra cosa. No havíem tingut ocasió de veure el

què era una democràcia. Tots els que havien tingut qualsevol relació amb la República o lliberals, havien sigut depurats i expulsats del magisteri... Nadàvem i guardàvem la roba. Veies que era una xorrada tot això del FJ i aquestes coses, però com que estava manat i ho havies de fer... Pues venga, anaves fent i no et complicaves la vida... Havies de ballar el ball que tocaven.

- Del període d'abans de la guerra a les vostres famílies se'n parlava?

CECILIA- Parlar d'abans de la guerra casi que ere tabú!

RICARD- A casa del padrí, unes peloteres: "Parla del que vulguis, menos de política!" Es que allavons la política ere un element totalment al marge de la vida de la gent. Els joves viviem com si això no existís. Lo consell que nosaltres hem sentit sempre, des de que tenim ús de raó, i que encara sentim ara, és: "No et posis amb política, que la política només porta maldecaps" Es que clar, ells van viure uns maldecaps tan grossos, que encara creuen que poden tornar... Fins a finals dels 50 no hi va haver ningú que moguéss un dit per fer res contra el franquisme. Lo predominant era el passotisme de la gent. Un altre axioma del temps: "No perdís mai la pau que has guanyat" Encara existie la por: "Ojo, perquè si et poses en política, seran los uns o seran los altres, però li passarà lo que a ton pare, ton tio..." A força de repetir-les aquestes sentències te les creies. També la rebuda denigrant dels francesos als camps de concentració, conforme naen tornant, eren gent tan escaldats que l'únic que volien ere refer la vida i no ficar-se en política. O el clima de la II Guerra Mundial: "Com voleu democràcia occidental si acaben d'entregar mitja Europa al comunisme?" Són coses que dites una, dos, tres vegades, sense que ningú te digui lo contrari, acaben calant i formant una consciència social. I això fa que la societat lleidatana s'hi trobi bè amb lo franquisme. Un altra mostra, el Referèndum del 46 sobre la Monarquia si o no. Se sabia que estava tot apanyat, a cada col·legi havia de surtir un resultat. Estava marcat el 92% La sorpresa històrica va ser quan van fer el recont de vritat, només per curiositat, i va sortir un percentatge més gran del que havien preparat! Un altre aspecte que demostre aquest franquisme popular, si no d'adhesió, sí de consentiment, són los maquis. Es creien amb bona fe que els estarien esperant com a triuñfadors. Els pagesos no sols els tanquen les portes, sinó que corrien a denunciar-los.

- Sobre el Franco què es deia?

(ELENA)- Pos que era molt dictador. I que nosaltres estàvem bé, però que hi havia molta gent que ho passava malament. Nosaltres no sabíem de la missa la mitat. Alguna vegada m'havia fet un comentari el pare D., que li tenia molt carinyo, que era molt catalanista, estava molt ficat a Montserrat, i una vegada va haver algo, no se massa què, però sempre me'n recordaré d'aquesta frase que va dir que diu que el Franco havia dit que aquelles persones que no interessaven que les destruissin. O sigui, lo que jo sabia era que a nosaltres no mos nava malament, però que hi havia molta gent, sobretot amb idees polítiques, frustrades porque no deixava obrir la boca a ningú. Jo no les coneixia, però sabia que hi havia molta gent que es deia això, que tenien problemes. Perquè nosaltres no teniem opinió política, la veritat es aquesta. Tota la gent que se guanyaven la vida, no tenien problemes. Hi ha molta gent apolítica. Si et deixen guanyar la vida, pues mira, ja en tens prou. Que és com ara. Ara els socialistes fan bo al Franco. Tampoc hi ha mai cap sistema perfecte. La dona que tinc me fa: "Oiga, que nosotros si nos hicimos la casa y todo fue por Franco. Hoy día no nos podemos hacer nada" En realitat jo no sóc socialista. Soc anti-socialista. I amb tu puc xocar porque m'imagino que ets ben socialista...

- Quan abans deies que no us agradaven les classes de política, hi havia alguna consciència sobre el règim?

(MAGDA)- Jo crec que al principi no massa. Ho trobaves pesat. T'adonaves de que aquestos des del lloc on estaven t'explicaven unes grandeses.... I a més hi havia gent que era a la presó, no?

Jo tenia una amiga que molts diumenges, molts diumenges havia anat amb ella a la presó a veure son pare. Llavors veies que aquí hi havia un grup de gent victoriosa i un grup de gent vençuda. Però clar, aquesta gent que estava oprimida, a la canalla, no la conscienciaven. Te passaven molt desapercebuda. El pare d'aquesta amiga estava al seminari vell. A la presó no hi cabien i allò va funcionar de presó molts anys. Pues aquest senyor quan va sortir mai parlave. Era una cosa passada i en lloc d'adoctrinar a la gent, res. Jo crec que no parlaven perquè tenien una mica de por i preferien oblida-ho. Tampoc sabem perquè era a la presó. Però pel carrer: "Ostres! el pare de la C. és a la presó. Perquè deu ser a la presó?" Pues la canalla deien: "Es a la presó perquè resulta que quan van cremar el convent del Cor de Maria, van treure alguns esqueletos de les monges i aquest senyor ere allí" Això ho explicava la canalla com una cosa molt secreta. Ara, jo no ho he sapigut mai. Devia ser per qüestió política...

- Però sabíeu que havia existit la República i la guerra?

- No, no. Nosaltres no sabem el què havia existit abans de la guerra. Quan vam ser mes grans sí, però quan tenies 13-14 anys, només sabies "abans" de la guerra i "després" de la guerra. Als 18 anys ja eres una miqueta més conscient de que havia hagut una sublevació. Qui tenia la raó qui no la tenia, això potser no et vas parar mai a pensa-ho, o amb els coneixements que tenies i lo que podies llegir, no ho podies averiguar. Però intuïes que si es feien tanta propaganda... (cita professores de SF), potser no valia de que parlessin elles soles, de que potser algú altre tenia alguna cosa a dir que nosaltres havíem de saber. Llavors nosaltres també posavem una mica en dubte aquelles grandeses que explicaven. Ara, era difícil de que poguessis sapiguer res més. Podies intuir, pensar... "Escolta això potser no es tan com expliques..." Jo recordava al poble, on vam passar la guerra, eren d'esquerres, i la meua mare va passar uns cosins que eren de dretes, que no volien anar a la guerra, i no la van denunciar ni res. I deia: "Pues tan dolents no ho deuen ser" -perque et pintaven l'Espanya roja com un infern.

- Quina era la teva posició respecte al franquisme?

- Jo fins que no va ser bastant gran, no me'n vai adonar. Sí, vivies en aquest mon, però com que no en coneixies un altre... Vull dir, no sabies... Potser va ser més cap aquí, potser l'any 60, llavors si ja te n'havies adonat. I deies: "Ostres! Hi ha altres països que són diferents del nostre, però quin deu ser" No ho sabies. Podies intuir, però no ho sabies. Recordo que vai estar a Toulouse, a casa d'un germà d'una amiga meua que estava exiliat i era mestre. I recordo que ens va dir: "Bueno, vosaltres què penseu de la situació que viviu?" "Pues la situació que vivim, potser a mi no em convenç massa, però clar, no en coneixem d'altra"... Jo no me'n vai fer problema del franquisme fins que vai ser bastant, bastant gran. I em sembla que me'n vai fer problema porque el meu germa, que és una miqueta mes gran que jo, se'n va fer problema més aviat que jo. I llavors ell despoticava sempre: "Aquest fill de puta no es morirà, no!" "Però què t'ha fet a tu?" "A mi no re, però que no veieu el que ha fet a molta gent?" "Però a tu no t'ha fet res" "Bueno, però de la forma en que vivim, atrassats..." Vull dir, ell va despertar més aviat i potser va conscienciar als que anavem darrera. Jo potser ja feia setè de batxiller.

Jo crec que el franquisme no es notave massa. Clar, hi havia una censura, al cine i als diaris, però no te n'enteraves. Algunes vegades notaves que te l'havien tallat, però altres vegades... Hi va haver una pel.lícula d'un safari que hi anava una parella i te la van doblar com si fossin germans. Después una altra cosa. Quan arribava la quaresma, se feien les predicacions... I jo vec que hi ha hagut un canvi tan gros. En aquells moments te senties aturdit, porque eren molt amenaçadors. Era una religió tal com la presentaven a llavors, que lo primer que feien era amenaçar. Tota la predicació quaresmal... me'n recordo que hi havia el padre Llorens que feia uns sermons! Sempre, sempre, sempre l'amenaça del Déu pare. Tot anava igual. Tot estava sotmes. T'havies de sotmetre a la regla porque si no, políticament malament i de la part de la religió també, per-

què allí no hi havia més que un cel pels bons i un infern terrible. Veies sempre l'amenaça. No l'acceptavem. Te senties que era així i que si que t'hi podies rebel.lar, però ja sabies on te tocava anar si te rebel.laves. Interiorment sí que et rebel.laves, però havia de semblar que no et rebel.laves.

(DANIEL) Ara sí, la dictadura es vivie amb molta por. A la mes minima naves a la presó. I después lo sistema de la dictadura no és només la dictadura, sinó que arriba a les estructures educacionals. Té un filtre que és la ideologia. Per exemple, amb història, recordo com acabaen les guerres mundials. Acabae amb l'exemple d'Espanya: "En medio de todas las guerras, España supo mantener la paz" O bé que el llibre sembla que la historia del món comença al 36. Una mica com per un creient va ser el naixement de Jesucrist. Jo tenia una analisi llavors del franquisme, que era que es mantenia no tant pel Franco ni per l'exèrcit, sinó per la quantitat de gent que se'n beneficiava s'això. Que arribava des del tipo que el col.locaven, fins als amics d'aquests, porque tu anaves a fer les coses i per tu no conseguies res. Però tu anaves de part del funcionari tal i aquell porter, li deia al funcionari i el funcionar te resolia el problema. Amb lo qual el porter adquiria una categoria que Déu n'hi do. Eren una classe, un col.lectiu. En una dictadura, hi ha uns quants que la porten, hi ha una gent que treballen, i hi ha tota una gent que se'n beneficien. Per exemple, la delegació del treball, hi ha el tio que hi mane, que ha d'estar d'acord amb el sistema perquè si no el liquiden, hi ha els que cobren un sou, i hi ha els veïns de l'escala que hi poden treure uns beneficis.

Els anteriors testimonis, com molts d'altres que he anat desgranant al llarg dels apartats precedents, prefiguren diverses formes d'acceptació social del franquisme entre els joves de postguerra. En un diàleg amb un present que considera anacrònic aquell estat de coses, enfront un interlocutor membre d'una generació més jove, que no ha viscut aquell període, i a qui se suposa que cal justificar determinats comportaments i actituds, els testimonis acudeixen a tot un seguit de paradigmes del consens: "Tothom ho feia", "No coneixiem res més", "Ere natural", "Nadavem i guardavem la roba", "Havies de ballar el ball que tocaven", "Sabíem de la missa la mitat", "D'aquestes coses no en parlàvem", "No coneixíem res més", "T'havies de sotmetre a la regla", etc. L'acceptació es presenta, de bon antuvi, com un compromís pragmàtic. Per estudiar Magisteri, anar als campaments, aconseguir una beca, tenir accés a l'atenció sanitària, és obligatori mostrar en certes ocasions suport o complicitat amb el règim. El franquisme és vist, més que no pas com un poder absolut, com una complexa xarxa de relacions de clientel.lisme. Aquests són uns mecanismes de mediació tradicionals entre els individus i l'estat, basats en el veïnatge, el parentiu o l'amistat, redimensionats pels règims autoritaris. Mecanismes que els contemporanis coneixien prou bé, i que per al Daniel són el que mante viu el franquisme. Tanmateix, l'element significatiu del discurs és que l'acceptació pragmàtica va acompanyada d'una declaració explícita d'apoliticisme.

La generació que estem analitzant no va viure directament el període republicà ni la guerra civil. Aquesta època és per a la major part d'ells una elipsi en la història. Els grans en parlen poc, i molt confusament: els vencedors, perquè volen oblidar un període de "desordre" ("era un tema tabú"); els vençuts, perquè encara pesa sobre ells l'estigma de ser fill d'un roig ("més aviat ens feia vergonya"). I els fills han d'aprendre a acceptar tàcitament aquesta situació. Per altra banda, la derrota del maquis i la fi de la II Guerra Mundial ha vingut acompanyada de la pràctica desaparició de qualsevol tipus d'oposició política organitzada. Els joves que van viure la guerra, els resistents antifranquistes, es veuen impossibilitats de passar el relleu a una altra generació. De vegades el posicionament polític posa de manifest identitats generacionals oposades. A uns pares calladament republicans, s'oposen uns fills verbalment franquistes. El pare del Ramon, petit burgès simpatitzant de Joventut Republicana, s'espana de la fascinació que l'estil militaritzat del FJ exerceix sobre el seu fill. L'Ester